

LUCIAN BLAGA HRONICUL ȘI CÎNTECUL VÎRSTELOR

Editura Tineretului

București + 1965

CUVINT ÎNAINTE

Dintre scrierile postume ale lui Lucian Blaga, caietul intitulat Hronicul și cîntecul vîrstelor, datat 1946, este desigur cel mai interesant pentru istoricul și criticul literar. Raportat la biografia propriuzisă și cu atît mai mult la diagrama personalității scriitorului, la universul copilăriei și al adolescenței, la mediul în care și-a format primele reflexe față de natură și societate, la cercul familiei în care a crescut, la școlile pe care le-a urmat, la evenimentele istorice cărora le-a fost contemporan (în principal primul război mondial) — această scriere își definește prin ea însăși deosebita însemnătate și se recomandă tiparului.

Avînd factura unor amintiri organizate cronologic, nu fără o certă intenționalitate artistică, acest original „hronic și cîntec al vîrstelor” relevă totodată un Blaga prozator liric, diferit de prozatorul ideologic din scrierile sale teoretice, conșin, totuși, lor prin atmosfera generală care se degajă, tulburătoare pentru ceea ce ele oferă ca revelație asupra universului interior și secret al unei personalități. Faptul de a fi fost scrise într-o anumită finalitate artistică — aceea pe care autorul și-o voia în 1946 — indică, de asemenea, o circumstanță care sporește interesul scrierii pentru definirea conștiinței artistice a poetului și filozofului Blaga.

Confruntarea cu datele strict biografice este nu mai puțin ispititoare. Se știe că Lucian Blaga s-a născut la 9 mai 1895 în comuna Lancrăm din fostul județ Alba, ca al nouălea copil al lui Isidor Blaga, preot ortodox, și al Anei Moga.

O primă parte din „hronic” se referă la vîrsta fragedei copilării, din care „povestea plină de penumbre a cuvîntului” este evocată chiar dintru început. E descrisă, apoi, casa părintească : „o clădire veche, destul de masivă în asemănare cu celelalte case dinprejur (...). Către uliță, de o parte și de alta a ogrăzii, erau două grădinițe împrejmuite cu stîlpi de zid și de gard (...). Trepte de piatră, cizelate de pași și netezite de ploi, suiau

din curte în casă. Alături era gîrliciul, pe unde coboram în pivniță, pe lespezi, sub care forfotea umedă și cu miros pătrunzător o enormă prăsilă de broaște rîioase".

~^

Tatăl poetului fusese elev al gimnaziului săsesc din Sebeș, apoi al liceului Bruckenthal din Sibiu — de unde o anume tradiție de cultură germană.

VI

Preotul Isidor Blaga era un om întreprinzător, deschis civilizației, încercînd să introducă în sat înlesnirile tehnice, nu fără împotriviri locale. El a scris opusculul După comasare. Povește practice pen» tru întocmirea gospodăriei în moșiile mici comasate (Orăștie, Biblioteca „Bunului Econom”, 1900). După o introducere în care apreciază comasarea ca „temelia pe care se poate dezvolta cu deplină reușită cultura cîmpului”, autorul dă o serie de îndrumări privind cultivarea cerealelor și creșterea vitelor. Urmează un plan al culturilor pentru o perioadă de șapte ani, însoțit de tabele. Lucrarea se încheie cu o descriere a cerealelor și a plantelor industriale. Deși preot, tatăl „era un liber-cugetător”, și „de-o exuberanță și de o volubilitate deosebit de simpatică”. Asemeni unui alt Popă Tanda, prestigiul lui creștea cu exemplul sugestiv și viu: „«Ce face Popa, sau cel cu barba de argint și cu mintea de aur?» se întrebau țărani, iscodindu-i cărările și pașii, și-i urmau pilda”. Îl pasiona literatura universală, dar și matematicile, citea pe Kant, pe Schopenhauer sau pe David Strauss. „Acasă era calm și rar la vorbă, dar nu ursuz. Cîteodată — evada. Evada nu tocmai departe, pînă la Sebeș sau la Băl-grad. Un pahar de vin îl muta în ipostazele vorbărețe. După alte cinci pahare, nu-și mai stăpînca adîncurile temperamentale, după zece cînta sau aluneca pe povîrnisul disputelor ce nu mai luau sfîrșit.” Dar mama? Era „fără multă școală, cu instincte materne și feminine preistorice. Preistorice în sensul deplinătății vitale, grele, masive. Nu avea Mama cunoștințe folclorice deosebit de bogate, dar ea trăia aievea într-o lume croită pe măsura celei folclorice. Existență încadrată de zarea magiei, Ea se simțea cu toată făptura ei vibrînd într-o lume străbătută de puteri misterioase, dar nu se abandona niciodată **VII**

visării. Ființă impersonală, fără gînd întors asupra ei însăși, stăpînita numai de sacrul egoism al familiei, Mama era substanța activă

în jurul căreia luau înfățișare palpabilă toate rînduiețile vieții noastre". Imaginea aceleia care pentru Blaga era Mama, scriindu-i numele ca unei zeități, se integrează organic, la acea vîrsta fericită a copilăriei, în aura fabuloasă a mediului rural. „Satul era pentru mine — scrie viitorul poet — o zonă de minunate interferențe: aci realitatea, cu temeierile ei palpabile, se întîlnea cu povestea și cu mitologia biblică, ce-și aveau și ele certitudinile lor." Pentru cine cunoaște importanța pe care Blaga o acordă folclorului și este interesat în descifrarea surselor celui care va scrie Spațiul mioritic și va face elogiul satului românesc, rîndurile de mai sus nu sînt fără semnificație. Nu mai puțin, subcapitolul în care autorul mărturisește că pînă la vîrsta de 10—11 ani, viața avea să-i fie „tot mai hotărît stăpînită de un sentiment religios, sporit de cele mai necontrolate excrescențe". („Ani de-a rîndul am stăruit zilnic cîteva ore, cel puțin două, în rugăciune".)

În farmecul acestui original Hronic și cîntec al vîrstelor, cititorii vor descoperi ei înșiși, dincolo de elementul documentar-biografic, pe poetul din totdeauna. Căci pe meningea universului de atunci s-a imprimat și amintirea unei zile cînd a „pus la încercare cerul". Narațiunea ia direct structura de poem: „Umblînd odată pe uliță cu ochii în sus, am băgat de seamă că cerul venea tot cu mine. Zenitul se mișca din loc — țmîndu-se neîntrerupt deasupra mea! Era o mare descoperire cu totul nouă, pe care mă simțeam obligat să o păstrez ca un mare secret în cel mai ascuns ungher al inimii". Peste ani, imaginea avea să revină în poezia

Vestea cea bună (publicată pentru prima dată în „Contemporanul", nr. 19 din 7.V.1965):

Printre lucruri cînd umblăm, pe aproape sau departe
cerul singur cu tîria sa albastră ne urmează pretutindeni în viață și în moarte.

Da, Zenitul e mereu deasupra noastră!

Evocarea primilor ani de școală, la Sebeș-Alba, departe de casa părintească, duce, prin asociere dar și prin anume contraste, la unele schițe ale lui Slavici, dar și la amintirile din copilărie ale lui Creangă. Viziunea lui Blaga e mai puțin „literară", mai direct și mai tehnic memorialistică decît a humulesteanului. Dar cît de pregnantă este amintirea zilelor de joi, cînd, fiind zi de tîrg, „Mama și Tata se osteneau pînă la Sebeș, cu căruța"! Totuși — mărturisește poetul peste decenii — niciodată școala și inima lui n-aveau să se-ntîlnească. Nu

greutățile școlii îl speriau, ci faptul că trebuia să înfrîngă necurmat „un urît fără nume, fără capăt și fără fund al săp-tămînilor”. În aceste cîteva cuvinte este sintetizată drama tuturor copiilor despărțiți de mediul lor funciar. Vacanțele deveneau cu atît mai mult evenimente memorabile, și călătoria din vara anului 1903 în Munții Sebeșului la Bistra revelează un Blaga prozator original în care sesizantă este mai ales descripția de natură. Paginile cu imaginea Șu-rianului se înscriu printre cele mai pregnante din „literatura muntelui” la noi. Nu mai puțin, în acest univers magic, redescoperim imaginile stranii și baroce ale olarilor gușați, care au intrat în plasma poeziei Olarii, publicată în voi. Nebănuitele trepte din 1943 (pag. 64) :

De veacuri ei își au aci lăcașul, de la începutul -ce/ dintîi grotești și timpi, gușați fără grai. VIII

IX

Olari ei sînt, sortiți să-nmoaie și să coacă lutul. Ca niște zmei întîrziați și blînzi cu fețe prelungite în cimpoaie, arhaici inși, își poartă pe sub plai un vis fragil prin zilele greoaie.

Se-nvîrte roata, sfîrîind, în orice casă.

De față sînt, în inimă, tiparele bătrîne.

Trudescu-se ca-n somn olarii, și mocnesc Ungă cuptoare. Numai arar sînt cercetați de vreo lumină și de zîne.

În văile sublimelor recolte nu este sat cu duhuri mai încete, dar nici alt sat în care să se ardă ulcioare mai frumoase și mai zvelte, cu mijlocul de păcătoase sfinte fete.

Reminiscențele peste timp ale experiențelor întipărite de vîrsta copilăriei vor transpare și în piesa de teatru Arca lui Noe (publicată în iarna 1944— 1945), scrisă în vara anului 1944 în satul Căpîlna, — același care este evocat de Hronic : „un sat adunat ca într-o căldare, în fundul unei văi adînci...” Ochii copilului de atunci s-au oprit îndelung asupra unei mori străvechi de lemn, ale cărei roți păreau că se învîrt „fără întrerupere chiar de la începutul lumii”. Personajul Noe din piesă e morar la vechea moară de lemn... De altfel, scriitorul însuși, în propria-i retrospectivă lucidă, notează asemenea transferuri de imagini peste timp, ca aceea, între altele, a cînelui calcinat de lavă la Pompei. Imaginea avea să-l urmărească „o viață întreagă” și avea să se plăsmuiască într-un sonet, Cîinele din Pompei publicat în revista „Claviaturi”, II, nr. 4, 1943),

X

în care, cum notează chiar autorul, „sugestia se sublima simbolic într-o viziune de apocalips cosmic și personal”.

Evocându-și anii gimnaziali de la Brașov, în timpul cărora ca elev în ci. a V-a a făcut, în 1911, și călătoria în Italia (după ce încărcat de emoție poposise în București, unde la Academie a răsfoit „cu încordare” un manuscris eminescian), creionează și figura unchiului său Iosif Blaga. Într-o scrisoare adresată nouă de un fost coleg, mai vîrstnic, al poetului, doctorul Aurel Voina, medic primar de spital și conferențiar universitar pensionar (domiciliat în București), acesta descrie elogios pe fostul lor profesor Iosif Blaga : „născut în 1864, tot în Lancrăm, dr. în filozofie și profesor de istoria și teoria dramei”, care „ținea unor elevi din clasa a șaptea și a opta lecții de nivel universitar — și nu fără folos [căci] din aceste lecții a scos și Lucian Blaga primele îndrumări teoretice privitoare la opera sa dramatică de mai tîrziu”. Fapt e că, evocînd mai departe și pe alți profesori ai săi, între alții pe „domnu' Budiu”, unele din aceste amintiri se pot descoperi integrate în piesa Daria (Opera dramatică, voi. I, p. 215—218), unde Puiu, fiul Dariei, povestește întîmplări de la școală.

Idem, acea domnișoară Roma C. (căreia îi este dedicată acea „Elegie” din voi. Poezii, ed. definitivă,

1942, p. 218), figurează printre amintirile acestui Cîntec al vîrstelor cu primele efluvii ale adolescenței încercate de Eros. („Peste doi ani Roma avea să moară de tuberculoză.)

Dar la această dată, elevul Lucian Blaga trecuse deja și prin alte încercări: în 1908 îi murise tatăl, după care urmasa anii destui de grei ai liceului la Brașov, întreținuți din sursele puține ale unei mame împovărate de griji.

XI

Din această perioadă datează, însă, și primele încercări de publicistică „filozofică” ale tînărului cu ochii iscoditori sub tîmpla înaltă. El a alcătuit, deci. o lucrare filozofică asupra „Numărului” și asupra „Judecăților «matematice»” : reluînd problema kantiană, dar străduindu-se „spre o altă soluție” și, nedeclarîndu-se de acord „nici cu dezlegarea propusă de Stuart Mill”, cu o juvenilă îndrăzneală lua atitudine chiar și împotriva părerilor expuse de Henri Poincare în Știință și ipoteză. Trimisă revistei „Luceafărul”, temerara încercare n-a văzut niciodată lumina tiparului și nici n-a fost învrednicită cu vreun răspuns

din partea redacției, dar scurt timp înainte de bacalaureat, adică în primăvara lui 1914, niște note Despre intuiția în filozofia lui Bergson au fost mai norocoase. Ele au apărut sub semnătura Ion Albu, în Românu, ziarul din

justifică într-adevăr aprecierea, u,*,* xx*»xxx~ . „— ram o punte între intuiția intelectuală la Schelling, metoda «fenomenelor originare» la Goethe și unele variante ale intuiției bergsoniene”.

Dar tînărul filozof în devenire avea, odată luat bacalaureatul, să se înscrie la seminarul teologic din Sibiu. Explicația ? Spre a fi scutit de înrolare în armata austriacă (în care alți doi frați se aflau de la începutul războiului). Deși trîntit la examenul de „Cîntări bisericești” și deși, în cele din urmă, între el și teologie s-a pus „o tabla de azbest-izo-lator”, a absolvit seminarul în 1917, pentru ca apoi să se înscrie la Universitatea din Viena, avînd ca teză de doctorat o problemă de Teoria cunoașterii. La Viena, poetul Blaga ia întîiul contact cu inovațiile artei „expresioniste”, cu desenele lui Kokoška, Feininger ș.a. Manifestele expresioniste nu-i păreau

XII

„de loc ezoterice”, dimpotrivă, le găsea „foarte clare”; prea puțin convingătoare erau exemplele destinate să le illustreze. Totuși, Blaga se supune conștiincios studierii unei întregi eseistice expresio-* niște, împărtășindu-și nedumeririle cu un student la Arhitectură și un altul muzician, tînărul nostru poet mărturisind că dacă „teoria îndupleca”, nu se împăca, totuși, cu realizările artistice ale expresioniștilor, pe care le socotea „lamentabile dibuiri, iar nu izbînzi”.

Urmărind cu anxietate evoluția războiului, Blaga își îndreaptă atenția către studiile de biologie teoretică. Unele din aceste probleme, „de o înfățișare foarte dilematică uneori”, au constituit una din circumstanțele ce l-au determinat să caute noi metode și chiar o lărgire a Teoriei cunoașterii în sensul „minus-cunoașterii”. În aceleași pagini Blaga mărturisește că la acea dată „ideologiile revoluționare din Rusia și doctrinarii ale căror nume au apărut pe rînd în cadența precipitată a vremuirii sociale din Răsărit de la căderea țarismului încoace, nu-i erau necunoscute”. În toamna anului 1918, la Viena, „...foi volante, vestind revoluția, se amestecau cu frunzele toamnei. De-un roșu înflăcărat erau și manifestele și frunzele. Masele de la periferie apăreau ca pompate de-un punct de absorbție din centru”. Dar tot în acel timp învolburat, tînărul

Blaga aștepta în parcurile vieneze pe aceea care avea să-i devină soție și căreia îi închină nu puține pagini (Cornelia Brediceanu, fiica cunoscutului om politic din Banat, Coriolan Brediceanu). În 1919 îi apare prima culegere de versuri : Poemele luminii. Spre sfârșit, caietul memorial include textul articolului cu data de 1 mai 1919, din „Neamul românesc”, semnat de N. Iorga, sub titlul

Rînduri pentru un tînăr. „E aici un tînăr xni

— scria N. Iorga — care întinde brațe energice către tainele lumii. Tainele nu se prind niciodată, căci avem un singur chip de a le prinde: să le trăim. Dar avîntul acestor brațe drept și nobil întinse trebuie prețuit și el ca și distincția de așa naturală grație, a formei.” Articolul se încheia cu acea generozitate de manifest, caracteristică scrisului lui Iorga din acea vreme : „în rîndurile, rărîte îngrijorător, ale cîntăreților simțirii noastre de astăzi, fii binevenit, tinere Ardelean!”

Desigur, nu toate paginile Hronicului sînt la fel de interesante. Unele se pierd în detalieri de circumstanțe prea puțin semnificative, de ordin intim, pe alocuri prozaic. Dar dincolo de aceste sporadice pierderi în nisipul procesului memorial, „cîn-tecul vîrstelor” acestui prim pătrar al vieții lui Blaga constituie o lectură din cele mai emoționante, în care poetul „nebănuitelor trepte” se caută el însuși înapoi peste timp. La farmecul propriei regăsiri, participarea noastră devine implicită.

GEORGE IVAȘCU

mai 1965

Sat al meu ce porți în nume Sunetele lacrimii.

La chemări adînci de nume

In cea noapte te-am ales Ca prag de lume Și potecă patimei.

Spre tine cine m-a-ndrumat

Din străfund de veac,

In tine cine m-a chemat Fie binecuvîntat,

Sat de lacrimi fără leac. I. 9 mai 1895

NCEPUTURILE mele stau sub semnul unei fabuloase absențe a cuvîntului. Urmele acelei tăceri inițiale le caut însă în zadar în amintire. Despre neobișnuita înființare a graiului meu aveam să primesc o înșirare de știri numai tîrziu, de la Mama și de la frații mei mai răsăriți. Aflai atunci că în cei dintîi ani ai copilăriei mele cuvîntul meu nu era — cuvînt. Cuvîntul meu nu semăna cu nimic. Nici măcar cu o stîngace dibuire pe la marginile

sunetului, cu atît mai puţin cu o prefigurare a unei rostiri articulate. Adevărat e, pe de altă parte, că

2 — Hronicul și cîntecul vîrstelor

muţenia mea plutea oarecum în echivoc și nu îndeplinea chiar în toate privinţele condițiile unei reale muţenii, căci lumina cu care ochii mei răspundeau la întrebări și îndemnuri era poate mai vie și mai înţelegătoare decît la alți copii, iar urechea mea, ispitită de cei din preajmă, se dovedea totdeauna fără scăderi. Cînd eram pus la încercare, cedam pe planul mişcării și al faptei. Gestul meu contura întocmai semnificația poruncii. O dorință rostită de cineva își găsea răsunetul în actul cel mai prompt. Totuși, împlineam aproape patru ani — și încă nu pronunțasem nici un cuvînt. Nici barem cuvintele de temelie ale vieții : „Mamă” și „Tată”. Cazul prezentînd fețe atît de ciudate, nu putea să aibă decît două explicații, între care nici astăzi nu m-aș simți chemat să decid. Poate că starea mea embrionară se prelungea dincolo de orice termen normal, pentru că avea în vedere un urcuș tocmai de toate zilele, sau poate o nefirească luciditate s-a vîrît, cu efecte de anulare, între mine și cuvînt. Într-o zi Mama, cuprinsă de neliniște și îngrijorare, dar purtată și de nădejdea unei dezlegări, găsi de cuviință să mă ducă la oraș să mă arate unui doctor. Nu mai era nimic de ascuns. Medicul, un vechi prieten al familiei, mi-a pus mîna pe creștet, mi-a pipăit maxilarele, și pe urmă m-a cercetat ca pe o pasăre, căreia, printr-o ușoară tăiere sub limbă, i-ai putea dăruia grai omenesc. „Copilul e întreg” fu încheierea liniștitoare a doctorului. Sosiți acasă, Mama mai făcu o ultimă încercare să mă ademenească în sfera sunetului. Hotărîse să mă ia cu binișorul, ca pe un copil mare, și-mi vorbi. Se căznea să mă înduplece, să-mi stîrnească rîndria. „Dragul mamei, tu ești copil mare de acu ! Va trebui să vorbești... Asta nu se poate... Așa nu mai merge... Ne faci.

■de rușine... Azi-mîine, copiii din sat au să spună că ești mut...” M-am uitat la Mama cu aceiași ochi, mereu limpezi, vii, înţelegători. O ascultam, dar nici după această caznă cuvîntul meu nu voi să se aleagă numaidecît. A doua zi, după cine știe ce noapte de zbucium, pe care am uitat-o acolo în viața fără de grai, m-am dus lîngă ea. Și prinsei a vorbi vorbe legate. Țineam mîna, rușinat, peste ochi, și vorbeam. De sub strașina degetelor și a palmei, cu care mă apăram încă de lumea cuvîntului, graiul ieșea din gura mea, întreg, lămurit, picurat ca argintul strecurat. Cuvintele le rosteam așa cum le •culesesem din sat, dialectale, netezite sau roase de-

un uz obștesc, dar fără de trunchierile sau stîlcirile, pe care oricine le-ar fi așteptat de la un copil încă nemuncit de nici un exercițiu al uneltelor comunicative. Numai teribila, buclucașa consoană „r” avea să-mi dea de lucru, să mă înfrunte încă un an întreg, să mă trădeze ca pe un copil „întîrziat”. Îmi amintesc cu satisfacție de clipa, cînd stînd cu toții împrejurul mesei, eu m-am silit să spun ceva, iar Tata m-a întrerupt cu o exclamație de bucurie : „Bravo !”. Izbutisem să imit întîia oară un „r” purificat de orice aproximații. De acest eveniment, vrednic de a fi însemnat în calendar, s-a luat act în chip solemn în toată familia, ca de nașterea unui nou copil. Aceasta este povestea plină de penumbre a cuvîntului meu. N-am putut niciodată să-mi lămuresc suficient de convingător pentru mine însumi, strania mea detașare de „logos” în cei din-tîi patru ani ai copilăriei. Cu atît mai puțin acel sentiment de rușinare, ce m-a copleșit, cînd, constrîns de împrejurări și de stăruințele ce nu mă cruțau, ale Mamei, am ridicat mîna peste ochi, ca să-mi iau în folosință cuvintele. Cuvintele îmi erau știute toate, ■dar în mijlocul lor eram încercat de sfieli, ca și cum m-aș fi împotrivit să iau în primire chiar păcatul originar al neamului omenesc.

S-a întîmplat să fiu în casa părintească al nouălea copil, și cel din urmă. Sora mea Letiția, cea mai mare între frați, se căsătorise cu un tînăr din același sat, tocmai în timpul oînd, lepădîndu-mi veșmîntul muiat în liniști de-nceput, mă' integram cu atîtea ocoliri și amînări în regnul uman. Cea mai veche frază, de care îmi mai aduc precis aminte, s-a încheat în gura mea într-o împrejurare banală, într-o după-amiază de vară, nu mult după ce Letiția se măritase. Bătea un ceas canicular. Cumnatul meu și cu sora mea s-au refugiat în grădinița dinspre uliță, în umbra unor vițe sălbatice, ce săreau peste gard, din curte. Cumnatul meu, punînd o mîngîietoare dulceață în numele meu, mă chemă din curte, unde mă jucam în nisip ; îmi dete un „zlot” și-mi zise să mă duc pînă la „boldă” (prăvălia satului), s-aduc o sticlă de bere sau, dacă nu se găsește bere, o sticlă de „sodă” (sifon). Am luat zlotul, i-am pipăit zimții, l-am învîrtit în mîna mea umedă și am plecat. Pe drum însă, ispitit de acel ceas de dogoare, aveam să-mi fac socotelile mele. Berea îmi făcea rău și nu înțelegeam slăbiciunea celor mari pentru astă amăreală. Hotărîi deci să nu mă încarc cu sticla de bere, chiar dacă s-ar fi găsit. Îmi plăcea însă siropul de zmeură cu sifon, și mă înțelesei cu mine însumi să nu aduc decît „sodă”. După o jumătate de ceas mă întorceam fără bere și fără sifon la tînăra pereche din grădiniță. Le împărtășeam foarte calm

rezultatul excursiei mele : — „Bere este, sodă nu-i și zlotu* l-am chiert (pierdut)". Uluire. Sora mea se uită lung la mine fără a scoate un cuvânt. Cumnatu* meu se ridică, mă ia de mână : „Haide !" Stăruia să-i arăt întocmai pe unde am umblat pe drum, pînă la boldă și înapoi. Zlotul l-am găsit acoperit de praf în mijlocul uliței la calea jumătate. La întoarcere, sora mea m-a luat în brațe și m-a să-, rutat cu putere. După stupoarea de-o clipă, întîmplarea cu berea, soda și zlotu începuse să-i facă haz și să-i scuture diafragma. Avea Letiția o slăbiciune aproape maternă față de mine, dintotdeauna. S-a nimerit să fiu cel mai mic și să vin între cei de același sînge ai casei întîmpinat oarecum cu dor. Trebuia să umplu un gol. Acesta era sentimentul familiei înainte de a mă naște : o nădejde fierbinte că voi putea să umplu un gol. Întradevăr mă ivisem în lumea luminii după o tristă întîmplare, asupra căreia Mama și cu Letiția, sfîșiindu-și ființa, vărsau lacrimi, de cîte ori inima lor se întorcea fără izbăvire spre acele timpuri. Cîteva luni înainte de a-mi lua locul hărăzit printre văzute și nevăzute, o surioară, ultimul copil înainte de mine, pe nume Lelia, mai trăia încă. Fetița nu avea decît doi ani. Într-una din zile mica viață a fost curmată printr-un accident. Mi se povestea de multe ori că Lelia a fost o făptură dulce, vioaie și frumușică (Mama în miniatură), o jucărie însuflețită, a cărei cea mai mare bucurie era să facă „servicii" tuturor din casă : să aducă un pahar, un prosop, să scoată o gheată de sub pat, și pe urmă încă una, să te întrebe ce poștești, și să surîdă. Într-o înainte de amiază, servitorul, cu gîndul la treburile sale, luă de pe sobă, în bucătăria de vară, un vas mare cu apă clocotită, și-l puse jos. Într-o clipă, ce-a durat atît cît servitorul se mai întoarse o dată spre sobă, fetița, care-și încerca zburdălnicia prin bucătărie ca-ntr-un ostrov fără primejdii, se răsturnă, împie-dicîndu-se în proprii-i pași peste buza de metal în vasul cu apă fierbinte. Fetița fu dezbrăcată de rochița, ce aburea, arsurile au fost gîtuite cu un uicior de apă rece. În zadar. După cîteva zile Lelia călca prin ținuturi de taină, stoarsă de chinuri cumplite, sporite de-un pojar, ce se pregătea să izbucnească, în bunătatea ei, Lelia credea că nu e voie să scoată un scîncet și răspundea suferinței cu un surîs, pe care l-a dus cu ea și în moarte. Cîteva luni mai tîrziu mă înființam ca să țin locul unei amintiri, înființarea mea a fost însă o dezamăgire, căci cu masca mea bătrînicioasă nu puteam în nici un fel să suplinesc surîsul unei făpturi de vis.

II.

ASA părintească din Lancrăm, sat situat între orașelul Sebeș-Alba și Cetatea Bălgradului (AlbaIulia) era o clădire veche, destul de masivă

în asemănare ^{HH}^^^{HIM} cu celelalte case dimprejur. Ne rămase de la moșul Simion Blaga, care fusese pe vremuri, pînă pe la 1870, preot în sat. Către uliță de o parte și de alta a ogrăzii, erau două grădinițe împrejmuite cu stîlpi de zid și de gard — una de flori, cealaltă, mai mică și chiar în fața casei — cu straturi sterpe: aci se ofilea în permanență un pin, de sub care culegeam adesea acele căzute, gălbui, înmănuncheate la un capăt, ca niște țînțari cu cincii lungi picioare. În aceeași grădiniță se înălța uriașul castan, ce copleșea cu coroana lui toată casa. Bănuiam sub scoarța castanului lăcașul unui duh legat în chip misterios de destinul casei și al familiei (castanul avea să se stingă de altfel, mai târziu, tocmai în anul cînd murea și Tata). Trepte de piatră, cizelate de pași și netezite de ploii, suiau din curte în casă. Alături era gîrliciul, pe unde coboram în pivniță, pe lespezi, sub care forfotea umeda și cu miros pătrunzător o enormă prăsilă de broaște rîioase. Spre curte casa era în întregime acoperită de viță sălbatică, cu rod mărunt. Între casă și șură, se înghesuia, pitită, bucătăria de varăf străjuită de-un dud cu frunza deasă, sub care vara luam masa, învăluți de cîntecul puterilor păsărești, în casă se urmau în șir patru încăperi, dintre care una era de „lux” : odaia spre uliță („casa dinainte”, cum îi ziceam), un modest salon, aproape totdeauna sumbru, care se deschidea rar de tot și numai musafirilor de la oraș. În acest salon, mobilat într-un fel mic-burghez, domnea totdeauna o răcoare de piatră. Mi-aduc aminte de două dulapuri vechi, de nuc, cu uși ce luceau în jocuri ca de apă, și de-o comodă Biedermeier, pe care un ceas auriu, pus sub un clopot de sticlă, cînta, cînd era „tras”, două melodii vieneze cu sunete metalice, săltărețe și ușurele, ce evocau o epocă. De multe ori mă furișam în salon numai ca să declanșez automatul închis sub clopotul de sticlă. Întorceam resorturile, ce pîrîiau șubrede, cu o cheie ruginită, și melodiile începeau să picure ! Despre ceas umbla în sat o legendă odioasă. Într-un trecut mai depărtat, poate că o jumătate de veac în urmă, se iscaser anume între comuna noastră și municipiul săsesc Sebeș-Alba un mare proces pentru „Coasta” satului (dealul podgoriilor), proces, ce avea să fie judecat în ultimă instanță la Viena. Ca împuternicit al satului pleca la Viena, cu scrisori și peceți, chiar moșul Simion. Din nenorocire procesul a fost pierdut, o încheiere și o stingere, ce-o îndurau aproape toate gîlcevile ivite între români și sași. Moșul Simion, care făcuse drumul anevoios pînă în capitala împărăției, n-ar fi voit să se întoarcă acasă cu mîna pustie. Ca să facă o bucurie celor ai săi, cumpără auriul și aerianul ceas. Dar lui cască-gură din sat ceasor-

ri

nicul i se păru o comoară, dacă nu miraculoasă, cel puțin lipsită de legitimitate, iar limbile negre născociră numaidecât legenda că moșu ar fi vîndut „Coasta” pentru un „ceas care cîntă”. Șura din fundul curții, de dimensiuni neobișnuite, cu porți mari ce se deschideau din toate încheieturile, comunica celui ce intra în ogradă un simțămînt de așezare, de durată, de statornicie. Clădirea cuprindea încăperi spațioase pentru care și unelte, poduri vaste pentru nutrețuri, grajduri și cămări. Lucruri, de al căror inventar nu mai ținea nimeni seama, zăceau răvășite prin șură. În anii copilăriei mele privirea se mai poticnea pe-aici și de unele mașini agricole, din cele multe, pe care Tata și le procurase pe vremuri de la Pesta. Tata, deși preot și un mare iubitor de carte, închinat grijilor spirituale, fusese în tinerețe și un priceput, îndemînat, harnic gospodar. El, cel dintîi, s-a încumetat să aducă în regiune mașini, menite să cruțe puterile omului : o greblă mecanică, cu loc de șezut înalt, de pe care puteai să cazi ușor ca de pe un cal năvălaș, o mașină de treierat, o altă mașină — de îmblătit cu o semistabilă cu aburi și horn zvelt, care în repaos era culcat pe-o furcă. Locomobilei îi spuneam „ghibolu” (bivolul). În ciuda profesiei sale dumine-cale, Tata ținu să-și treacă și examenul de mașinist, încercare închipuită de el mai mult ca un îndemn pentru alții. Cîteva veri în șir, Tata a cutreierat satele cu mașina de îmblătit, pînă la Cheile Turzii și pînă dincolo de Orăștie. După ce și-a însușit subtilitățile tehnicii, Tata fu repede lovit de plictiseală, iar în această stare de lîncezeală, el cedă mașina cîtorva țărani din Lancrăm, pe care i-a inițiat în noua meserie. Despre aventura de „mașinist” a Tatii eu n-am aflat decît din auzite. Descopeream însă prin șură, risipite pretutindeni, vestigiile aventurii, soiuri de unelte, șuruburi, cîrlige, al căror rost nu-l pătrundeam. Se cuvine să adaug că toată această poveste nu voia de loc să se lege de imaginea cei mi-o alcătuiam despre Tata. Oricum, pe Tata numai mașinist îmbrăcat în pantaloni albaștri-căniți nu mi-l puteam închipui. Și în cele din urmă nici chiar „gospodar” nu-l vedeam. Pe Tata eu nu l-am pomenit decît ca pe un pasionat om al cărții. Asupra gospodăriei el nu se mai apleca de loc, sau numai arar. De multe ori nu cunoștea cîte și ce fel de vietăți avea pe linia ieslelor. El închina mai multe ceasuri grijilor pentru celelalte „fumuri” ale satului, decît grijilor pentru vatra sa. Aproape ziua întregă el citea întins pe pat. Cu noi nu mai ajungea decît la un schimb de tăceri. Înainte de amiază, •după-amiază și noaptea — pînă pe la ora două, el citea.

Era cuprins de obicei de cărți nemțești, ce și le procura de la profesorii saxoni de la gimnaziul din Sebeș. Tata întreținea legături — nu s-ar putea spune tocmai prietenești, dar cordiale, cu aceste cercuri, căci pe vremuri fusese și el elev la gimnaziul săsesc din Sebeș, și-l mînau într-acolo amintirile. Mai păstra în bibliotecă „Poeziile” lui Schiller, un volum ce-l luase cîndva ca premiu, purtînd, pe întîia pagină, un elogiu caligrafic și semnătura barocă a directorului. Clasele superioare ale liceului, Tata le-a urmat la Bruckenthal, la Sibiu, unde, pentru a cîștiga timp, a ars etapele, con-sumînd într-un singur an trei clase și bacalaureatul. În curs de 2—3 generații s-a înfiripat astfel la noi în casă o anume tradiție de cultură germană. Moșul Simion pusese temeiurile largi și simple. Tata apoi, fire mai complexă, și un frate mai tînăr de al său, Dionisie, apariție meteorică, ce s-a stins repede, și-au însușit toate substanțele cărții germane. Era firesc să ni se dea și nouă, copiilor, aceeași în-

10 11

drumare. Cea mai apropiată școală medie, pe care împrejurările destul de vitrege ne îngăduiau să o urmăm, era de altfel gimnaziul săsesc din Sebeș. Toți frații mei au fost trecuți prin strunga îngustă a acestei școli; abatere s-a făcut numai cu mine, care mi-am frămîntat la Sebeș doar clasele primare. Dar să întregesc imaginea casei și a gospodăriei părintești, cu cele ale ei, și ale zării, în care erau așezate. După șură se înălța un stog masiv, gigantic, de paie, în formă de cub, ca un soclu de imaginar turn babilonic. O salcie seculară, cu scorburi adînci unde se prăseau noroade de vrăbii, acoperea cu pletele ei, filfîind ca niște steaguri verzi, jumătate din arie. De aici se deschidea priveliștea grădinii, cu straturile de zarzavaturi, frumoase îndeosebi în lumina lunii, cînd își juca urechile printre ele și cîte-un iepure de pripas. În fundul grădinii prețuiam mai vîrtos umbrele și roadele, ale merilor pătuli, ale unor pruni chirciți și ale unui corn, ce și-a zidit lemnul din secrete oase subterane. Aceasta era lumea mea : casa, șura, stogul de paie de după șură, în care îmi făceam, în fiecare vară, un adevărat labirint, în firidele căruia îndesam pepenii galbeni, să se coacă mai degrabă. Zarea mea spre răsărit era cuprinsă de Coasta cu viile și cu „rîpile roșii”, niște formațiuni geologice bizare ca o arhitectură de poveste, sau ca o așezare de temple egiptene, cu colonne de cremene și foc. Mai departe, pe rîu în sus, către miazăzi, se profilau Munții albaștri, iar pe rîu în jos — spre miazănoapte, alți munți : Munții Apuseni, în depărtarea cărora deslușeam îndeosebi două vîrfuri. Două vîrfuri : unul

boltit, altul ascuțit. N-am aflat niciodată numele acestor zeități, ce mi-au străjuit copilăria. Spre apus știam că se întinde valea Mureșului, căci de acolo veneau toamna negurile, aspre și reci. De jur îm-

12 prejur, la capătul vederii, era pentru mine o margine, marginea lumii. Mama îmi spunea însă că în; Munții Apuseni ar mai fi o țară : Țara Vîlvelor» Și că între aceste vîlve se stîrnesc cîteodată bătălii după chipul și asemănarea furtunilor. Fulgerele mute, fulgerele, ce lucesc uneori în zarea nordului, neurmăte de nici un tunet, ar fi săgețile de foc ale vîlvelor ! Din tonul în care Mama îmi vorbea despre aceste lucruri, simțeam însă că Munții Apuseni puteau totuși să fie o margine, marginea lumii, și că dincolo de ei nu mai era decît — povestea.

III.

EI dintîi prieteni ai mei n-au fost prieteni, ci prietene. Așa a fost cel puțin pînă în clipa cînd Lionel, fratele meu cu zece ani mai mare, făcu față de _____ Mama, prin apropiere fiind și' eu, o remarcă zîmbitoare că eu n-aș avea interes decît pentru fetițe. Locuia în vecinătatea noastră, în a treia sau a patra casă, pe uliță în sus, o fetiță cu un an mai în vîrstă decît mine : Rafira. Cum se făcu nu știu, dar Rafira mă luase cu jocurile și cu toată ființa ei, în stăpînire, așa de mult că nici nu bănuiam măcar că pasiunea mea era ceva ce nu se cuvinea. Mă duceam în fiecare zi la ea. Lionel, ca să mă pună în cumpănă, îmi aruncă într-o dimineată cuvînt, că Rafira a murit. Sau mai bine zis, el nu mi-o spunea mie, ci Mamei, dar de față fiind și '■ eu. i— „Mamă, știi c-a murit Rafira !" Acestor cuvinte le-am dat urmare numai cu un val de paloare în față, cu cîteva clipe de amuțire și tu un tremur în 'brațe și în picioare. Am ieșit din casă și am-luat-o grabnic spre casa cu coperișul de paie. Vorba^

13

auzită adineaori îmi tăiașe pe la genunchi îndrăzneala de a intra. M-am uitat pe un ochi de fereastră înăuntru, să iscodesc dacă Rafira ne-a păjrăsit cu adevărat. Nu deslușeam nimic în scunda încăpere, dar un glas mă chema rîzînd, dinăuntru. Am înțeles atunci, c-o tresărire în ciudată, c-am fost pus la încercare. Încercarea avu funestul dar de a mă dezlega de vraja Raifirii, și prietenia se stinse fulgerată ! Veniră apoi adevărații prieteni, rudele mai presus de sînge : Vasile Bănățeanu, Roman al lui Tudorel, și Adam al Vicii. Eram născuți tuspătru în același an. Vîrsta mea, de la cinci la șapte ani, stă sub zodia de auroră a acestor

prietenii. Dimineața, de-abia trezit, numai ce auzeam strigăte din curte, din toate puterile : „Lulu Popii ! Lulu ! Lulu Popii !” O mică pauză. Apoi : „Lulu”. Pe urmă iarăși: „Lulu Popii ! Lulu Popii !”. Chemările se urmau cu modelații și variațiuni de accent ce veneau de-a dreptul din dorul inimii. Fusesse așa de lungă noaptea! O noapte întreagă nu ne-am văzut ! De multe ori îi lăsam într-adins să cheme cât mai mult și cât mai felurit, căci Mamii îi făcea un •deosebit haz acest cor ce varia între răcnete și cîn-tece. Mă îmbrăcam și ieșeam. Jocurile noastre iscodiseră toate virtuțile nisipului. Exploataam o grămadă mare de nisip mărunț pus de cineva sub castanul uriaș din fața casei. Din elementul ușor umezit clădeam boliți, labirinte, biserici. Mai ales biserici, îmi pusesem în cap să devin odată „zidar de biserici”, adică arhitect. Acesta a fost întâiul meu „ideal” de viață. Și mă vedeam cu toată gravitatea acolo pe grămada de țărână, în exercițiul măreț al viitoare mele meserii. Efemerul alcătuirilor, ce durau pînă cînd o adiere usca nisipul, nu ne dezamăgea. Nu ne revoltam împotriva vîntului de sud, ca să fi încercat vreodată să-i rupem aripile !
Ne

14

statorniceam pentru ziua întreagă, cu o pasiune ce nu cunoștea nici foame, nici sete, nici frig, nici. canicule, în împărăția nisipului. Cu minutele noastre, ce-și însușiseră mișcări de soboli și precizii de mis-" trie, năascoceam ganguri subtile, arcade, catacombe,, noi și noi forme arhitectonice. Apoi, cîteodată din-tr-o nimica toată, cei patru prieteni ne schimbam, în flăcări. Pentru un cuvînt scăpat, pentru o nebăgare de seamă, cădeam la dezbinare. Se ridica un fel de război al tuturor contra tuturor. Războiul, odată dezlănțuit, o tactică instinctivă își manifesta iscusința și-și chema urmările. Cei trei se retrăgeau din curte, și fiecare se baricada în poarta sa. Stăm acolo, fiecare în pragul uliței, avînd la spate certitudinea scutului matern și a apropierii duhurilor strămoșești. Ne azvîrleam mînioși, și strîmbîndu-ne, invective, batjocuri, injurii. Atacurile și replicile se legau vii și prompte. Cele mai grele cuvinte de ocară, pentru care am fi fost în stare să ne scoatem, cu reciprocitate și fără milă, chiar și lumina ochilor, erau următoarele. Ei îmi strigau : „Popă cu. ochii de clocă !”. Eu răspundeam : „Adam și Eva !” sau „Tudorel Til-dol-da !”. Erau precum se vede,, aceste cuvinte, niște vorbe din cale-afară grave, infamante. După o jumătate de oră, ca'la o chemare a stihiei noastre, ne găseam iarăși cu toții pe grămada de nisip, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Memoria invectivelor era arsă pe

rugul inimilor. Timpul nni iroseam în joacă aproape neîntreruptă. Cugetul nostru își învăța imperativele de la păsări și flori, astfel că datoria noastră era numai aceea de a crește. Uneori puteam să fim, totuși, și folositori gospodăriilor, cel puțin pe la margini. Cădea asupra noastră sarcina de a ne duce după-amiaza cu găștele, la pășune, „sub arini”, un loc în partea mai i de sus a, satului, între iaz și răzoare..

15

Locul era pe-atunci cuprins de arini stingheri și de pajiște. Luaserăm obiceiul de a sta într-o rînă la umbra unui arin, din care cădeau arome amărui peste noi, în timp ce puii de găscă, cu un dulce găgâit conversau, întinzându-și găturile lungi unul spre celălalt, și se împrăștiau în căutarea ierbii și a troscotelului. Din cînd în cînd, unul dintre noi trebuia să se ridice să controleze dacă găștele n-au trecut rîul pe pășunea vitelor. De altfel pentru astă treabă, în primul rînd, eram puși de pază. în mijlocul cercului nostru după-amiezile deveneau parcă mai lungi, după cum erau și jocurile și poveștile. Ne istoriseam, în termeni pe care priceperea nu-i putea consuma, culeși din văzduh și de la feciori fără rușine, întîmplări mai vechi, sau mai noi, din cutare sau cutare uliță și evenimente suspecte, acoperite de noapte, din cronica erotică a satului. Sau născoceam, cu închipuire drăcească vreo cruzime, ce urma s-o ducem la îndeplinire pe socoteala mai ales a gușăților, fonfilor, tonților, zănaticilor sau bicisnicilor din localitate. Blestemățiile plănuite nu erau totdeauna inofensive, căci uneori ne dădeam îndemn, fără de astâmpăr, pînă ce le duceam la capăt. în acest cadru de completă nuditate a naturii răsărea în noi flora confuză a tuturor instinctelor și ciuguleam din ciorchinii celor mai varii stricăciuni ale închipuirii, cu desăvîrșită nevinovăție. După dezmațurile și alergăturile fără frîu ale imaginației, cea mai mare mulțumire a noastră era — să ne întoarcem seara acasă cu găștele sătule. Din asta ne făceam un punct de onoare. Gușile găștelor trebuiau să fie doldora, adică asimetric umflate deoparte a gîtului pînă sus, aproape de apertura urechii. Descoperirăm și calea de a sili .găștele să pască mai mult decît le era pofta : pentru aceasta era de ajuns să nu le lăsăm nici o clipă

16

să se odihnească pe abdomen. Am remarcat, că, găștele minate neîntrerupt, deveneau în fața firelor •de iarbă un fel de automate consumatoare, ce se declanșau de la sine. Cînd gușile prezentau contu- ruri onorabile o luam agale, cu pilcurile prin sat. Ne arătam mîndri de

isprava noastră, și pe bună dreptate, căci noi eram aceia care descoperiserăm metoda de a obține guși de o performanță, ce nu lăsa nimic de dorit. într-o seară, când să-mi culeg •gîștele de sub arini, ia-le de unde nu-s ! Un ceas rău, o clipă de nebăgare de seamă sau pisma altor puteri, intervenise în slujba noastră. Era sigur că gîștele, folosinduse de neatenția noastră, trecuseră gîrla. Am luat și eu apa în diagonală, am descins pe celălalt țarm, dar nu le-am mai dat de urmă. Căutai pe unde putui pînă tîrziu. îmi ascuții urechile, în dreapta, în stînga. Nimic ! în cele din urmă am fost nevoit s-o iau spre casă, să-mi mărturisesc, cu un simțămînt de scrișnire, păcătoșenia. Era, orice s-ar spune, un dezastru : să-ți lipsească cincisprezece gîște ! De m-aș fi întors cel puțin cu •una-două ! Dar nu ! La apelul nominal — nu mi se răspunse cu nici un gîgîit. Mi-am rostit fără înconjur, singur, sentința, numindu-mă „porc de •cîne", iar Mama și cu Tata m-au lăsat să plîng. Pe urmă Tata îmi zise : „Haid' cu mine !". Ca un păcătos, ce mă simțeam, pornii, trecînd lîngă Tata. O luam prin „guruiet" spre biserică, de-acolo am cotit în ulița din fundul grădinilor. încotro o țineam pe cărări atît de întortocheate ? Eram nerăbdător s-o știu, dar Tata nu-și grăbea pasul. Mă ducea oare pînă în „Șirini", un cîmp neted către cetatea Bălgradului, să mă arunce în sorbul de nămol, fără fund, despre care se spunea c-ar fi „gura iadului" ? Ne-am oprit la capătul de deasupra al tuliței de mijloc, ce taie satul de-a curmezișul. Ajun-

17

serăm în fața „călășturii", un colț de răzor închis cu garduri înalte, unde jitarii și paznicii adunau toate vietățile domestice găsite în abatere de la pravila cîmpului. Tata a plătit „gloaba" reglementară,, cîtiva bani de fiecare gîscă, iar eu putui să-mi scot pîlcul din călăștură. Acum îmi îndrumam iarăși cîrdul prin sat în bătaia lunii. Niciodată nu-mi văzusem gîștele cu gușile așa de pline ! Pe Valea pierdută, pe unde rătăciseră, au dat peste trifoi și varză. Eram de două ori fericit. Fericit că Tata nu m-a lepădat în sorb și fericit că mi-am găsit „sufletele". „Pentru gloaba ce-ai plătit, zic eu — ca să leg vorba cu Tata, încaltea de-ar fi murdărit cum se cuvine pajiștea vitelor ! Da' ce ? Numai vitele să aibă iarbă mare, gîștele nu ?" Vorbele mi le-am spus și pentru ca să întrebuintez cuvîntul „încaltea" ce nu era uzual în sat, dar pe care îl auzisem în-tr-una din zile de la un trecător străin. Tata și-a ascuțit urechea zîbind, oînd auzi cuvîntul, și-l rosti în șoaptă și el :

„încaltea”.

Era o după-amiază caldă de vară, când Mama, venind din uliță mă căuta, strigînd de zor, prin curte, prin casă, prin șura, pe după șură. Eu mă găseam în bucătăria de vară. Tăceam chitic, căci îmi preparam la foc de paie, în taină, o „chisăliță” de prune văratice, în care puneam zahăr pisat, ce mi-l procurasem cu țîrîita din rezervele Mamei, îmi aveam eu o firidă de nimeni știută, unde doseam zahărul, bucată cu bucată, în cadența zilelor de calendar. Zahărul dosit cu instincte de hîrciog alcătuia un mic gorgan, dar tocmai în clipa aceea descopeream, pustiit de dezamăgire, că-l năpădiseră furnicile. În după-amiaza aceea mă păstrasem din întîmplare acasă, nu ieșisem, cum ne era cuvîntul, cu gîștele la troscotel. Mama, văzîndu-mă, respiră ușurată. Îmi zise cu aer de poruncă: „nu care cumva să ieși din casă!”. „De ce?” întreb eu. „A trecut prin sat un cîine de aiurea, turbat, mare cît un vițel... A mușcat sub arini cîtiva copii!... Acu, — e în satu' de jos.” Din sat, de pe uliță, s-auzea zvon surd ca de bocet. Cam după o oră, aflarăm, că un țăran, la care cîinele turbat se repezise pe cîmp, izbuti să răpună dihania. Ni se spuse că „hiara” a fost adusă în sat pe umeri, de către același țăran, pînă în fața primăriei, ca să dea socoteală cu limba scoasă... Ceea ce fu ca un semnal că puteam să ieșim în uliță. Omul care a ucis cîinele cu o furcă știrbă, de rînd, mai slabă decît colții cîinelui, a scăpat spre uimirea tuturor, neatins. Unii își dădeau părerea, întîlnindu-se cu omul nostru pe drum, că și el va trebui să plece la Budapesta pentru lecuire, căci turbarea s-ar lua și din „răsuflarea” cîinelui! „Ei, prostii, răspundea omul, eu unul nu plec acu' în dricul verii, de mașteaptă tot lucrul cîmpului!” — Printre alți copii fusese mușcat și Vasile al Bănățeanului, chiar sub arinul unde obișnuiam să stăm după-amiezile. Ceilalți tovarăși de joacă, deși de față și ei, au scăpat teferi. Mama lui Vasile, și femeile din vecinătate, se „cîntau” cumplit, cu ochii prefăcuți în șipote de lacrimi. Lîngă fîntîină sîngera Vasile; sta buimăcit, cu fața crispată, fără a scoate cuvînt. S-a lăsat asupra satului ca o panică de apocalips, căci fuseseră încolțiți și atinși de sămînța turbării vreo treizeci de localnici și droaie de vite pe cîmp. O babă spăla rana lui Vasile, cu murmure și gesturi de ritual ancestral. Baba se desprindea apoi din vălmășag, și apropiindu-se de Mama, îi spuse în taină: „Am văzut căței în rana cochilului, zău lui Dumnezeu de n-am văzut ca niște căței mici în rană...” Vorbele aiurite mă așezau dintr-o dată într-o lume halucinantă, de

izbeliști și de primejdii fără leac, ce pot să cadă de pretutindeni și de nicăiri. Cuvintele babei îmi deteră fiori la rădăcina părului din ceafă, dar cel puțin se făcea acum, în chip neașteptat, că înțelegeam ceva ! Clinele turbat lăsa așadar în rană niște căței mici, aproape nevăzuți — de aceea turbează cei mușcați ! Cam așa îmi tâlcuiam cuvintele auzite, și magica lămurire mă ogoia. Pe urmă am pornit și eu, cu mulțimea, spre primărie, să mă mir de dihania, ce zăcea răpusă de îndrăzneala viteazului. Cîinele era un cîine ca toți cîinii, mare însă cum nu mai văzusem. Gura se arăta plină de sînge, limba îi atîrna într-o parte printre colți. Țăranul, ce-l dovedise, se ținea și el prin apropiere și își privea calm victima ! La un moment dat, țăranul, în răsfațul tuturor ochilor dimprejur, își băgă vîrfurile gol al piciorului în gura cîinelui: „Hai, mușcă, măi !”. Nimănui nu-i trecu prin minte să-i strige : „Oprește-te, nenorocitul !”. Eroul nostru i se umplură degetele și talpa de sînge. Tocmai în clipa aceea nimeri doctorul chemat în grabă de la Sebeș. Doctorul văzînd isprava țăranului, a dat numai din cap, muștrător, și-i cercetă piciorul. Descoperind o zgîrietură, hotărî ca și acesta să plece la Budapesta, încă în noaptea aceea, dimpreună cu toată ceata celor stricați de mușcătura turbată. Cei ce plecau fură ținuți în institutul antirabic vreo cîteva săptămîni. După tratamentul de rigoare, s-au întors cu toții, iar Vasile ne povestea tot ce el putu să vadă la Budapesta. Ne povesti mai ales de o apă mare și despre un pod de fier înalt ca turnul bisericii. Tata mă lămuri că acea apă mare era Dunărea, pe care eu n-o cunoșteam decît din descîntecul melcilor.

20 IV.

N răstimp de-un sfert de veac, și mai bine, cît trecuse de cînd era preot în Lancrăm, Tata izbuti să-și creeze în sat, încetul cu încetul, o atmosferă nu _____ tocmai prielnică. Adevărat că el nu se da înapoi de a voi uneori binele obștei chiar împotriva voinței obștești. Prilejul neînțelegerilor, nemulțumirilor, bănuielilor și bîrfelilor, era de cîtva timp — inițiativa ce Tata a luat-o în vederea „comasării” pămîntului, ce aparținea comunei. Ca o urmare firească a împărțirilor arbitrare, prin repetate moșteniri, terenurile se înfățișau unei priviri din înalt mai fragmentate deoît o haină alcătuită numai din petice. Producția agricolă se resimțea dezastruos de pe urmele acestei prostești răsfirări a bunurilor. Nu puteai să numești nici o singură familie care să nu-și fi avut pămîntul ca aruncat din praștie în toată geografia satului. Prin comasare Tata nădăjduia să obțină o mai

rațională distribuție a terenurilor. Comasarea nu se bucura de o faimă prea bună printre români. De obicei, în satele cu populație mixtă, se abuza de procedeul comasării în dezavantajul românilor. Neromânii din atari sate, avînd autoritatea în mîna lor, culegeau toate foloasele, iar românii ponoasele. Tata, cumpănind lucrurile de aproape, aprecia totuși avantajele posibile ale comasării în comunele curat românești, iar Lăncrămul era un asemenea sat. În consecință Tata a optat pentru comasare. El și-a impus voința și în sfatul comunei, iar pe urmă a sfărîmat împotrivirile răzlete, pînă cînd hotărîrea a fost dusă la îndeplinire. După comasare, au rămas, firește, în sat și o seamă de nemulțumiți, care s-au jurat să nu-l cruțe

21

pe „popa” nici în mormînt ! încă în iarna aceea familia noastră era să cadă jertfă unei încercări, de înlăturare. Întîmplarea veni cam așa ! Potrivit unei învoieli întărite de-un obicei al pămîntului, lăncrăjenii erau obligați preotului și cu unele contribuții în natură. În fiecare toamnă curgeau în gospodăria noastră, din recolta satului, printre altele, atîtea și atîtea „ferdele” de porumb. A fost să fie o zi de iarnă, cînd Mama și cu mine am fost surprinși de întîmplarea de pomină. Ne găseam în odaia unde se gătea. Îmi plăcea să stau în liniștea din apropierea Mamei. Mai spunea ea cîte-un cu-vînt. Mai spuneam și eu. Dintr-o dată furăm scuturați de o grozavă detunătură în sobă ! Lespezile de metal săriră cu putere în sus. Jarul se risipi în odaie ! Mama se umplu de funingine, soba plesni, apoi ne zgudui o a doua detunătură. Nu ni s-a în-tîmplat însă nimic, nici Mamei, nici mie. Ne-am ales cu spaima, ce ne înlemnea pentru o clipă ! Mama — buimăcită încă — îndrăzni să toarne o vadră de apă pe foc ! „Mamă, zic eu, te-ai făcut ca un hornar !” După ce focul se stinse, sosi acasă Lionel, și pe urmă Tata. Cercetară cu de-amănuntul, doar-doar vor găsi vreun indiciu pentru descoperirea făptașului. O mînă de neom pusese în măduva cocenilor o seamă de cartușe mari de metal, din cele pentru arme militare. Știa acel cineva că, neutilizabili pentru altceva, cocenii vor fi folosiți la încălzit și și-a pus în aplicare un plan, ce răspundea matematic în reușită. Explozia avu loc, din fericire fără alte urmări. Din clipa aceea s-a renunțat în casa noastră la combustibilul ușor, aproape aerian, al cocenilor. În schimb, Tata a obligat pe săteni la o contribuție echivalentă în bani. Nu s-a putut da de urmele răufăcătorului. Această faptă ne-a rămas însă în amintire. Nu încape îndoială că fapta era

expresia sunătoare cu care un necunoscut răspundea trudei de-o viață, pe care Tata o cheltuisese ca să facă din satul său o așezare-model. i V.

-AȘ putea spune că basmele s-ar fi revărsat asupra copilăriei mele ca din-tr-un corn al belșugului. Nu. Foamea de basm, firească vârstei, mi-o astîm-_____ para, cu intermitențe, ce atîrnau de vremuirea de afară, sau de urîtul inimii, numai Mama cu cele cîteva povești ale ei. Nu știa Mama prea multe, dar nimerea fără greș tonul lumii ireale, încît chiar glasul ei mi se părea că vine dintr-o a patra dimensiune a spațiului. La dorința mea ea îmi repeta adesea o poveste, ce aducea cu : „Tinerețe fără bătrînețe”. Basmul se mișca la început printr-o lume reală, ca s-o ia apoi, pe imperceptibile trepte, spre alt tărîm. Era vorba despre un june, bun și glumeț, dintr-un sat cu nume identificabil, nu tocmai departe de-al nostru, dintr-un județ megieș, într-o zi muri muma flăcăului. Flăcăul se duse în „progadie”, să sape groapa. Ridicînd glia și pietrișul, dete peste-o căpățîină de om. Vlăjganul ștergînduși fruntea de sudoare cu mîneca cămășii, împinse scăfîrlia, cu piciorul, la o parte, și zise glumind : „Hei cumetre, n-ai vrea să vii duminică la mine acasă ?”. Căpățîină făcu o mișcare ca o făptură ce dă din cap, întărind. Înspăimîntat, tînărul fugi acasă. Dumineca următoare, un oaspete misterios se înființa în pragul casei sale : „Am venit precum m-ai poftit”. Oaspetele fu așezat la masă. Cei doi au stat apoi mult de vorbă, schimbînd gîn-duri și ispitiri. În cele din urmă, flăcăul nostru, luat

22 23

cu făgăduinți amăgitoare, fu călăuzit de oaspetele său în Celălalt Tărîm, unde zilele sînt ca veacurile noastre. În Celălalt Tărîm, flăcăul văzu o lume minunată, cu priveliști și ființe ce erau o neîncercată și nebănuită bucurie ochiului și inimei. După ce a cutreierat vreme de trei zile toate locurile de sub zarea fericirii, flăcăul își aduce aminte de satul său, și-și zice c-ar fi timpul să se întoarcă. Un dor nespus îl cuprinde în aceeași clipă și flăcăul întoarce pasul. Sosit în sat, găsi totul schimbat. Alte case, alți oameni. Nu mai cunoștea pe nimeni. Feciorul, mirat de cele ce vedea, se duce la popa satului și-i povestește toată înstrăinarea și toate cele ce i s-au întîmplat. Popa caută prin cărțile născuților și botezaților, caută și caută, și găsește în cele din urmă numele flăcăului, însemnat pe-o foaie de acu trei sute de ani. În puținele zile, cît junele a rătăcit prin Celălalt Tărîm, se scurseseră pe pămînt trei sute de ani. Popa îi spuse tînărului să

îngenuncheze sub patrafir, ca să-i citească de dezlegare. Închein-du-și rugăciunea, popa ridică patrafirul. Sub patrafir tînărul se prefăcuse într-o grămadă de cenușă. Această poveste, în care se împleteau atîtea și atîtea amănunte, fapte și peripeții, duse acum de apa uitării, vroiam iarăși și iarăși s-o aud din gura Mamei. De fieștecare dată povestea mă tulbura în toată ființa. Mă tulbura basmul pentru dulcea amărăciune cu care vorbea despre zările fericirii, dar și pentru simțămîntul amețitor, ce-mi da, cu privire la încălecarea timpurilor, ce stăpînesc lumea cu tă-rîmurile ei.

Satul era pentru mine o zona de minunate interferențe : aci realitatea, cu temeiturile ei palpabile, se întîlnea cu povestea și cu mitologia biblică, ce-și aveau și ele certitudinile lor. îngerii și Tartarul! dracilor, cu puii săi negri, erau pentru mine ființe,

24

ce populau însăși lumea satului. Trăiam palpitînd, și cu răsufierea oprită cînd de mirare, cînd de spaimă, în mijlocul acestei lumi. într-o după-amiază de duminică, mi se furișă în odaie Vasile al Bănățeanului. Avea o înfățișare topită și oarecare sfîr-șeală în mișcări. Pe un ton ce-l apucă țaranii cînd vorbesc despre lucrurile oculte, el îmi împărtăși că ai lui sînt plecați de-acasă, și că în tinda lor se petrec lucruri necurate. încercai cu o încruntare din sprîncene să-mi redobîndesc luciditatea, pe care mi-o submina glasul lui Vasile, și cerui amănunte. Vasile îmi arăta că în tinda lor s-a lăsat o beznă cum de obicei nu este la acest ceas în alte zile, de unde încheierea că diavolul s-a ascuns în încăperea aceea, alungat de clopotele duminicii. Am plecat împreună, luați de fiori pe la șale, spre ograda cu pricina. Dar ne-am îngrijit să mai stîrnim din vecinătăți încă vreo alți douăzeci de copii. A pus mîna, fiecare pe ce-a putut, și am purces cu furci, toiege, căldări, vătraie, răsteie, ca să dăm în front compact năvală în ograda lui Vasile, cu un iureș de trib din dumbrăvile negre ale Africii. Zeci de brațe s-au ridicat și au izbit cu toată puterea în ușa, în dosul căreia bănuiam ascuns duhul beznei. Loviturile erau însoțite de strigăte nearticulate și de asurzitoare zgomote de metal. Buzduganul năzdrăvan nu-l vedeam, dar îl simțeam lucrînd printre noi. Se iscuse în noi ca o magică furie, ca o sacră beție, ce ne da îndrăzneala de necrezut de a înfrunta nevăzutul și de a grăbi deznodămîntul. Ușa ceda, sfărî-mată. în tindă nu era nimic. Doar o rază de lumină vie, cădea pieziș pe-un perete, ca un semn în fața căruia și ostenele noastre trebuiau să cadă dezlegate.

Cam din același timp mă urmărește și amintirea unei zile când am pus la încercare cerul. Umblînd

25 odată pe uliță cu ochii în sus, am băgat de seamă că cerul venea tot cu mine. Zenitul se mișca din Joc — ținîndu-se neîntrerupt deasupra mea ! Era o descoperire cu totul nouă, pe care mă simțeam obligat să o păstrez ca un mare secret în cel mai ascuns ungher al inimii. Începeam să-mi tălmăcesc viitorul, pe linia de vis a acestei¹ descoperiri, încît pentru nimic în lume, nu m-aș fi încumetat s-o împărtășesc și altora. În fiecare zi puneam zenitul — la încercare, dacă se mai ține pe urmele mele sau nu. Aș fi fost fără îndoială dezamăgit de moarte să fi aflat într-o zi că zenitul mă trădează. Și continuam să țin taina sub trei lacăte și șapte pecetei. Totuși, odată, în răgazul dintre două jocuri, îi spun lui Adam al Vicii, cît de ales este creștetul meu, sub tăria cerului. Numai decît Adam își ridică și el ochii — și o ia razna. Pe urmă se întoarce și-mi zice : „Și cu mine vine cerul !”. L-am privit cu un zîmbet de milă, cu îndoială apoi, și pe urmă cu nedumerire. Adam își întărea cele spuse cu un „zău curat”, formula curentă a jurămintelor în sat. „Zău curat — nu minți ?” îl mai întreb eu o dată, cu toate că știam că orice asemenea întrebare era de prisos. „Zău curat — că nu mint”, făcu încă o dată Adam, c-o hotărîre ce mă rușina. Formula era pentru noi prea sacră, decît să mai fi putut sta la îndoială. Eram dezolat că nu mă dovedeam a fi singurul ales, dar în aceeași clipă un alt gînd mă îndruma către o nouă încercare. „Ascultă, Adam, îi zic, tu s-o iei pe uliță în sus, eu o iau pe uliță în jos. Dacă cerul se ține, cum zici, și vine și cu mine, cum zic, atunci crapă și zărim ce-i acolo înăuntru. Poate că o să vedem chiar îngerii...” Și Adam, înduplecat și el de logica mea, ce părea încheată și fără greș, o luă pe ulița în sus, iar eu pe uliță în jos. După ce mîntuirăm sute de pași, fără de a auzi nici **26** un pocnet de grinzi cerești în înalt, ne oprirăm. Tăria albastră nu s-a despicat. Ne-am apropiat iarăși unul de celălalt. „Mergea cerul cu tine?” îl întreb. „Mergea”, zice Adam. „Și cu mine mergea, răspund eu, dar atunci de ce nu crapă în două ?” Cîteodată Tata, cu sufletul ridicat de subsuori ca de-un senin capriciu, își aducea aminte de treburile gospodăriei, de lucrările câmpului, de semănat, de cosit, de seceriș, de viitoruji cules al viilor. îi plăcea să mă ia cu el, mai ales cînd trebuia să supravegheze felul muncii și sporul lucrătorilor tocmiți cu ziua. Într-o dimineață de primăvară — lumea părea o imensă explozie de lumină — am plecat amîndoi la viile de pe Coastă, — unde aveam „oameni și muieri” la „sapă”. Ne-am îngrijit să luăm cu noi și merinde, într-o traista, căci aveam

de gînd să stăm la vie pînă pe seară. Iarba era înaltă și plină de rouă. Cît a ținut calea plină sub poalele coastei, se vedea ici și colo, atîrnînd pe firele de iarbă cîte-un nod de lichid spumos, alb, ca un scuipat. „Ce-i asta” ? întreb eu pe Tata. „Asta-i scuipatul cucului” ! zice Tata. „Păi, cucu' scuipă ??” întreb eu mirat. „De ce n-ar scuipa, răspunde Tata, cînd n-are altceva de făcut ? Cucul cîntă și scuipă... ca feciorii care n-au de lucru... Uneori scuipă după copii, iar cei de-i nimereste nu mai cresc !” Atîta-mi trebui. Era o zi ușoară, cald învăluitoare, strălucitoare, cu soarele cît zarea. Dar ce folosi și pentru cine, dacă ziua aceea era plină de cucii ce zburau prin vii și peste crînguri, peste cîmp, și prin desigurii, parc-ar fi voit să încurce, cu zborul lor însuși, firul sorții între răsărit și apus. Ajunși la vie, izbutii să alung din cuget, pentru un ceas-două, această grijă, ce sta la pîndă, !în pragul inimii. Cînd se făcuse pe la amiază, ne așezarăm, Tata și cir mine, în umbra unor pruni, la capătul viei. Îmbucarăm

27

cu poftă din cele ce ne puse Mama în traistă. Tata se întinse apoi și adormi. Stăm și eu, întins alături, dar somnul nu-mi trimitea nici o adiere. Auzeam depărțitor, peste vii — un cuc. Cînta : „cu-cu ! cucu !” Și după cîteva clipe s-auzea, ca scăpat de sub surdină, cucul — în altă parte : „cu-cu ! cu-cu !”. Era același. Se apropia : „cu-cu ! cu-cu !” — Da, era limpede : se apropia. Urmăream cu respirația tăiată cîntecul înfricoșătoarei paseri, ce putea să-mi reteze creșterea în lungul drumului și să mă lase pitic în calea vieții. Din pom în pom, cucul venea adus de gîndul rău. Acum îi deslușeam și zborul. Inima îmi tropotea pe drumul, fără apropieri și fără depărtări, al sîngelui. Apoi un trosnet de crengi uscate chiar deasupra noastră. Și dintr-o dată i „cu-cu ! cu-cu !”. Tocmai în pomul nostru. Cu un țipăt sălbatic de spaimă, mă aruncaii peste Tata : „Dezmetețe-te, Tată, că mă scuipă cucu !”. Tata se trezi zguduit de strigătul și de cutremurul meu. „Ce-i cu tine ?” mă întrebă, căutând să se descurce din mreaja somnului. Apoi, cuprinzînd situația, izbucni în hohote de rîs. „Bine, dragu' Tatii, tu cre-zuși toate poveștile ce ți le spusei ? Astea au fost pentru copiii proști din vale, nu pentru copiii deștepți din deal !”

VI.

OȚI frații fuseseră dați la școală pe rînd, după cum le bătea anul și ceasul. Potrivit unei hotărîri părintești, ce nu trebuie cercetată mai de aproape, școala începea, de fapt, pentru fiecare băiat de două ori. La vîrsta

de șase ani băiatul urma timp de un an școala din sat. La șapte ani trecea la școala

28

primară germană (la Sebeș) unde, de dragul unui mai bun temei, era din nou înscris în clasa I. Anul școlar din Lancrăm însemna astfel mai mult o obiș-nuire a mâinilor cu buretele de șters tăblița. Cu mine Tata ar fi dorit să facă o excepție, să pornesc mai devreme la drum. La vreo câteva luni după ce am împlinit cinci ani, în pragul toamnei, Tata îmi zise : „Ei, acu începem școala !”. Mi-o spunea la plural, ca și cum el însuși ar fi dorit să pună un umăr la urnirea învățaturii. Tata nădăjduia să-mi facă o bucurie, dar i-am retezat vorba : „Eu nu !”. Scrisul și cititul nu se apropiau de mine cu nici o ispită. Șimi rosteam chiar părerea c-ar fi mai bine ca școlile să nu mai facă umbră pământului. În acel ceas de sfârșit de vară, îmi apăram cu lacrimi, cu țipete, cu toată disperarea ființei mele, divina libertate. Tata n-a stăruit. Dimpotrivă, fu repede gata să-mi prelungească slobozenia de nimic îngrădită cu încă un an. După ce împlinii însă șase, fui nevoit să-mi accept soarta, alături de alți tovarăși de vîrstă ! Ar fi fost netrebnic să mai ridic glas împotrivă. De altcum eram încredințat, că firul libertății o isă mil torc mai departe același, numai cu alte răsuciri, și sub alte fețe. Școala, odată începută, reprezenta pentru mine, mai presus de toate un prilej, infinit multiplicat, de-a mă întîlni cu Vasile al Bănățeanului, cu Roman și cu Adam al Vicii. Tabăra noastră cu opt pumni și cu tot atîtea picioare, domina clasa. Un Abecedar, care să-mi sprijinească avîntul spre învățatură, nu aveam, dar împrejurarea aceasta o găseam perfect normală, și niciodată n-am stăruit, c-o vorbă măcar, pe lîngă părinți să se împace cu cheltuiala și să mil cumpere ! Cel puțin în chipul acesta eram scutit de orice silință întru pregătirea lecțiilor. Aveam însă o mică traistă de școlar, croită dintr-un sfert de cătrință.

20

■cu chenare vii. Purtam în traistă o tăbliță roasă, care din pricina făgașelor adînci, lăsate în ardezie •de stilul de piatră al fraților, de la care o moștenisem, nu-mi era de nici un folos. Tăblița era muncită de slove, ca o lespede de copite, și manifesta diferențe de nivel, ce zădărniceau orice rîvnă. Am purtat-o la școală un an întreg, dar n-o scoteam din traistă decît — simbolic. Traista o luam cu mine mai mult pentru colțul de prescură albă, proaspătă, pe care în fiecare zi o aduceam la școală ca să fac schimb. Cedam prescura mai bucuros pentru o bucată de turtă de semințe de bostan, uleioasă încă, și impregnată de urmele teascului. în

afară de turta de semințe de bostan, se mai găseau însă la școală și alte câteva lucruri, ce mă atrăgeau. Momentele supreme ale școlarității erau fără îndoială „recreațiile”. Printre recreații se aprindea uneori, luminoasă, ora de istorii biblice. Pe acestea ni le povestea dascălul și-mi plăceau fiindcă se învățau fără de carte. În lipsa atît a Abecedarului cît și a unei tăblițe utilizabile, am fost adus în situația de a nu-mi însuși cititul și scrierea în răstimp de un an, decît aproximativ. Tiparului îi dam tîrcoale cu dibuiri, iar slovele le scriam cu stîngăcii de desenator, ce lucrează după modele închipuie. În schimb, mă pricepeam să povestesc, mai fermecător decît ■oricare alt tovarăș de clasă, istoriile biblice, acele istorii, menite să-mi devină într-un fel, cărămizi ale ființei.

Anul școlar nu înainta singur. I se alăturau, varii și neașteptate, întâmplările din sat și din viața de pretutindeni. Iarna trecu. Echinocliul de primăvară, după ce-a luat cojoacele de pe umerii feciorilor, începea să umfle mugurii. Noi copiii ne deschideam iarăși brațele sub soarele, ce ne cuprindea ■cald, printre aversele scurte și capricioase ale ano-

30

timpului. În aerul dimineților de primăvară ne hăr-țuiau în curtea școlii, în timp ce în văzduh plutea ca un miros de fum de vreascuri și cearta gureșă a vrăbiilor. Un clopoțel, ce suna de intrare ne curma dintr-o dată alergările și larma, cum se taie c-o stavilă zgomotul de apă și de roți al morii, întrun asemenea ceas, ne-am adunat odată după sfertul recreației în clasă, cu părul vîlvoi, și cu frunțile nădușite și așteptam să intre dascălul. Acesta deschide ușa, palid, și ne zice, descleștîndu-și numai anevoie fălcile : „Copii, plecați degrabă acasă ! Arde satul !”. Ne-am înghesuit în ușă val-vîrtej, și am ieșit, în goană, din școală. În zarea de către miazănoapte a satului, creștea năprasnic un nor negru, cu îngrămădiri de fum și de funingine, și șomoiege de paie, de streșini se ridicau ar-zînd în înaltul văzduhului. Un vînt călăuzit de ciori abătea norul asupra satului. O luai ată spre casă ! Suiam gîfîind urcușul de la Moară cu prăpădul peste-cap. Norul cădea. Cu genunchii tăiați de alergare, ajung acasă. Caut prin casă. În casă nimeni, dar toate ușile deschise. Mă duc în șură. În șură nimeni. Iar norul de fum cădea. Vitele, frămîntate de neliniște, umblau slobode prin curte mugind ca pentru depărtări salvatoare. Cineva le dăduse drumul din grajd. Era deci acasă cineva. Trec după șură. Acolo era întradevăr cineva. Mama, pe stogul de paie, sta la pîndă cu o vadră de apă

în mîna, ca să nu ia foc paiele. Mama veghea, se întorcea în dreapta și-n stînga, și se repezea să stingă funinginea și scrumul arzător, ce cădea din înalt. Era ca o luptă pe care Mama o ducea acolo sus, cu norul negru — care scormonit de vînt — se aprindea uneori în rotocoale, chiar deasupra noastră. Din sat ajungeau pînă la noi, ca un murmur, ca un clocot, iar din fierberea de pretutindeni — țipete stinse. Cîteodată țîșneau în de-

31

părtare flăcări cît plopii. Vedeam pe Mama, puternică, deasupra, înfruntînd elementele și o nespusă încredere mă cuprinsese. Mama îmi strigă din vîrfurile stogului să mai aduc apă c-o altă vadră goală, ce mi-o aruncă. Dar pînă să ajung la fîntînă, îmi amintii că și eu aveam ceva de salvat din casă : viermii de mătasă, ce ieșiseră de vreo cîteva zile, din sămînță, și pe care urma să-i cresc cu frunze de dud pînă s-o alege gogoși. Sub amenințarea pîrjolului, ce se apropia, am scos din casă cutiile cu viermii de mătasă. Au ars în acea zi — două uliți, în întregime. Satul de sus — unde era și casa noastră — a rămas neatins, în mijlocul primejdiei, s-a ridicat în mine, în acea zi, credința că Mama va învinge totdeauna și-n toate împrejurările elementele vrăjmașe nouă și așezărilor noastre.

VII.

Ei patru prieteni legam nădejdi fără capăt de cea dintîi vacanță mare de vară. Cum paza gîștelor nu mai era o treabă pentru vîrsta noastră, și cum alte treburi mai serioase ne ocoleau încă, am intrat în bucuriile verii, c-un simțămînt de libertate, ce da zilelor noastre intensități de apogeu. Cît era ziulica de lungă, stăm goi, în nămol sau pe iarbă, lîngă rîul care-și avea vadul la cîteva pași de casă. Eram cînd în apă, cînd la soare. Ne lăsam negativul formelor în nămolul cald, unde descindeau uneori și rîndunicile ca să mai ia cîte-o gură de pămînt pentru cuiburile lor, și gustam moliciunea ierbii mărunte cu goliciunea tălpilor. Iar cea mai aprigă plăcere a noastră era, să răpim pentru o jumătate de ceas cîteun cal din herghelia, ce păștea prin apropiere.

32

.

O luam la goană, călări, goi, pînă departe sub o pădurice de sălcii, unde, dacă am fi avut părul lung ca Avesalon, am fi putut rămînea spînzurați de crengi, caii scăpîndu-ne, de sub picioare, ca din praștie. * în după-amiaza de Sînt-Ilie avea loc o petrecere în aer liber. Se da și un spectacol pe-o scenă improvizată, din stîlpi și scînduri camuflăte cu verde

de stejar. Feciori și fete din sat jucau adică, sub supravegherea unuia din dascălii localnici, o piesă de teatru, localizată probabil după Kotzebue. Noi, copiii, aflînd despre aceasta, ne-am abătut călări, într-acolo, ca să luăm parte la spectacol ca privitori. Ne-am oprit în dosul mulțimii, adunate, de bătrîni și babe, de tineri și fete, care-și ocupau locurile pe băncile de scînduri, cu picioarele bătute în glie. Ne-am îngăduit, noi, cei patru prieteni, să ne facem apariția, așa cum ieșeam din rîu, goi, complet goi, cu fețele acoperite cu nămol, pe mîrtoagele deșelate, ce le prinseserăm din herghelie. Reprezentarea începea. Replicile alternau cu rîsetele, altercațiile cu plînsetele. Noi stăm călări în dosul norodului, și priveam de la înălțime, ca din balcoane, spre scenă. Nu ne interesa ce se petrece, dar eram prezenți cu fețe grave și lungi. Adăstau și caii liniștiți, mișcînd ritmic din cap, ca să gonească muștele, ce-i torturau. Cîte-o mîrtoagă da semne de „suspîn”, mai ales cînd vreunul din personajele de pe scenă vorbea „aparte”. Așa mia fost dat să iau întîia oară parte la reprezentarea unei piese de teatru. Curios e că nici „actorii” și nici „publicul” nu păreau stînjiți de prezența călăreților goi, cu măști pămîntii de diavoli. Nu încapă îndoială că fapta noastră era cea dintîi prefigurare a senzaționalelor experiențe futuriste de mai tîrziu. În cadrul patriarhal, în care ne găseam, revoluția începea de la spectator.

33 VIII.

ÎRTEJURILE din bolboaca de la Moară își cereau jertfa aproape în fiecare vară ! Jertfa era de obicei cîteun copil, care se abătea prin locuri, unde, cu puterile _____ și cu îndemînarea sa, nu mai putea să domine apele. De la rădăcinile adinei, ale sălciilor și ale arinilor, ce se întrezăreau uneori roșii prin apă, victima era scoasă la lumină, cu burta umflată. Un fior stăbătea atunci satul, ca o adiere a destinului. Și-n această adiere a unei răcori din altă lume fiecare copil își da sieși cuvînt că n-are să se mai încerce niciodată în vîrtejurile de la Moară. Pînă a £oua zi, promisiunea era dată uitării. Într-un amurg mă găseam în mijlocul uliței, cu Vasile, cu Roman și cu Adam. Stăm tuspătru, în cerc, în fața casei Bănățeanului, și ascultam. S-auzea clopotul mic de la biserică. Trăgea mic pentru un mort mic. În după-amiaza aceea sunase ceasul pentru jertfa anului. Încă un copil deveni bulgăr de plumb în vîrtejul fatal de la Moară. Stăm liniștiți, cei patru prieteni, și ascultam clopotul. Ne trecea prin suflet fătuca celui ce-a luat calea spre rădăcini, fătuca ce o văzusem veselă încă în dimineața zilei. Dintr-o dată Vasile întrebă : „Cum o fi oare, cînd ești mort ?”. Întrebarea cădea grea ca o faptură vie într-un vîrtej, și năzuia spre

rădăcini. Pentru câteva clipe cădeam și eu în tăcerile cele mai de jos, ca să găsec un răspuns. În calmul înserării am alcătuit cuvinte ce-mi veneau singure pe buze : „Mort trebuie să fie ca și viu... Când ești mort, trăiești mai departe și nu știi că ai murit... Noi stăm acu aici, în cerc, și vorbim, dar poate că sîntem morți, numai cît nu ne dăm seama...” Gîn-

34

dul se încheaga în mine de la sine, chiar în clipa cînd îl rosteam. Prietenii nu îndrăzniră să curme liniștea. Numai ochii își arătau albul mai mare." Apoi am pornit, tot tăcînd, pe drum în jos, cu pași de oameni dintr-o dată îmbătrîniți.

IX.

A 1 septembrie 1902 eram la Sebeș, înscris din nou în clasa I. primară la școala germană. Punînd piciorul în clădirea spațioasă, mă învălui un simță-____^____ mînt de însingurare, cu toate că Liciniu și Longin, cei doi frați imediat mai mari decît mine, erau și ei elevi la gimnaziul german din aceeași clădire, întîiul în clasa I., al doilea în clasa a III-a. Mă văd în clasă. Simțeam din aer că va trebui să-mi chivernisesc altfel puterile decît pînă aci. În jurul meu numai copii necunoscuți. Vreo patruzeci. Se auzea exclusiv vorba nemțească, cu toate că se găseau și o seamă de români printre acești pui de cetățeni, cu apucături netede și cu mișcări degajate, de făpturi urbane. Dar românii tăceau, purtînd sub pleoape amintirea cătunelor lor și intimidată încă de toate cele ce vedeau. Din zgomotul egal, ca de stup, desprindeam uneori cîte-un cuvînt neînțeles, pe care mi-l realcătuiam mimetic, după auz, și numai cu buzele. Liciniu m-a adus aci de mîna, acu cinci minute, și-mi descoperi un loc : ultimul în banca a patra. Întîiele două bănci, chiar din față, erau cuprinse de repetenți, ce-și întorceau ochii cu un aer de superioritate spre noi cei mai din spate. Era un drept al lor, acesta, și singurul, de-a ocupa întîiele locuri. Liciniu a plecat de lîngă mine aproape fără să prind de veste, dar iată că

4 — Hronicul și cîntecu] vîrstelor

35 nimerește Longin. Vrea să vadă — cum și unde stau. Mai întreprinzător și cu poftă de uzurpator, Longin ia pe-un băiat din banca a doua, chiar din fața mea, mă așează pe mine în loc, silind pe băiat, să accepte schimbul. Am avansat deci fără nici un efort, ceea ce nu mi se păru lucru tocmai drept. Dizlocarea pozițiilor avu loc sub ochii mei, dar nu am protestat, căci eram încredințat că așa se petrec lucrurile cînd ai frați mai mari la aceeași școală. Mă găseam acum ultimul în banca a doua, și parcă

mă prețuiam eu însumi ceva mai mult decit adineaori. Știam încă de mai demult că, la școala nemțească domnește în jurul „locurilor” un spirit de concurență. Ambiția fiecărui elev era să înainteze spre banca din frunte, căci poziția față de catedră, mai în față sau mai în fund, făcea prestigiul intelectual și moral al elevului, locul ocupat de el în spațiu corespunzând exact clasificării sale. Examinările erau adesea dramatic întrerupte de dizlocarea zgomotoasă a maselor vii, însoțite de cărți și de ghiozdane. Elevii înaintau spre catedră sau erau refuși spre fundul clasei potrivit răspunsurilor, la care se pricepeau. Când a intrat *Herr Lehrer Roth*, bătrînul dascăl cu barbă lungă, colegul meu roșcovan și cu pistrui de șvab, cu care, fără de voia sa și fără de aprobarea mea, făcusem un silnic schimb, se ridică și arătînd spre mine, dă cu un glas, în care ghiceam o profundă indignare, unele lămuriri, pe care nu le puteam pricepe întocmai. Dar am înțeles : mă pîra că i-am uzurpat metrul pătrat de scaun, ce i se cuvenea pentru meritele «ale de repetent. *Herr Lehrer Roth* vine spre mine, mă prinde de sfîrcul urechii, într-un fel ce arăta multă obișnuință, parcă ar fi voit să mi-l sfarme, și mă duce pînă hăt în fundul clasei. Cu aceasta izbutii așadar să ocup tocmai ultimul loc în sală.

36

Umilitoarea întîmplare îmi dete mult de gîndit. Se trezea în mine, în chip surprinzător chiar pentru mine, mîndria. Și am înțeles un lucru. Am înțeles că * acum începea școala adevărată. Am strîns buzele și brăcinarul, și hotărîi să-mi văd de treburi. Cîteva zile trecură fără a fi fost învrednicit de vreo examinare din partea dascălului. *Herr Lehrer* se ferea parcă și să se uite la mine. Rău l-am supărat ! Dar așteptam cu răbdare. Mă căzneau să culeg cu năvoadele luării-aminte cîte-o fărîmitură din limba aceasta nouă, aspră și rece. Răsfoiam prin Abecedar și încercam să descifrez cuvintele, ce ascundeau, pentru mine, tot atîtea enigme. Nu era ușor. Dar pentru început ni se acorda un avantaj : noi, românii, nu eram obligați să vorbim. Am pus totuși gînd să iau concurența cu toată clasa. Îmi potriveam urechea la sunetul nou, făcînd ore de-a rîndul deprinderi de citit, cu glas tare, acasă. La scrierea literelor gotice, ce semănau cu degetele mele lungi și subțiri, nu eram lipsit de îndemînare. Iar aritmetica îmi apărea ca un ținut, de care nu eram străin și pentru a cărui deplină luare în stăpînire trebuia să-mi însușesc doar o seamă de expresii. Într-o după-amiază norocul se dezlănțui, și luai cu asalt două bănci. În curs de trei săptămîni, mîncînd distanțele și înghițind fronturile, ajung întîiul în clasă. Acolo m-

am baricadat cu ceea ce îmi da o hărnicie treaz susținută, și nu m-a mai clătinat nimenea tot anul. Eram pruncul imobil, în timp ce în restul clasei în fiecare oră, și mai ales în ora de aritmetică, forfotea o adevărată migrațiune a popoarelor.

Găzduiți eram în apropierea parcului orășenesc, la o săsoaică, văduva unui fost căpitan din armata imperială. Gazda, o femeie cu oareșicare școală, și umblată prin împărăție, se îngrijea de noi, ca de copiii ei. Avea mai multe camere, toate închiriate 1

37

Făceam casă împreună, trei frați Blaga, doi veri de-ai mei și-o verișoară, dintr-un sat din apropiere și alți doi sau trei elevi români, din alte sate. Cei doi veri și verișoară erau copiii unei mătuși, singura soră a Tatii, o femeie firavă, ca dintr-o altă lume, cu ochii albaștri și transcendenți, și cu o expresie a feții, de pierdere de sine și de grije pentru alții. Avusese cincisprezece copii, dintre care câțiva n-au voit să se așeze în casă pe vreme lungă. Cel mai mare trecea uneori pe la gazda noastră, să-și vadă frații mai mărunței. Era un tânăr cu un început de mustăcioară, chefliu și mucalit. Făcea deseori haz pe socoteala prolificității familiale, excepțională într-adevăr chiar și în acele vremuri. L-am auzit o dată spunând unei țărănci : „Ei da, noi sîn-tem mulți, au ieșit copiii din Mama ca dintr-o școală!”. Cum nu avui norocul de a mă bucura de tovărășia vreunei surioare, mai aproape de anii mei,, am găsit în verișoară mea, Vichi, o suplinire. De ani ea era ceva mai măricică, dar mult mai matură decât mine. În noile împrejurări, ce-și aveau surprizele și umbrele lor, Vichi s-a aplecat să mă ia sub ocrotirea ei cu o afecțiune îngerească. De multe ori, cei doi, ne alegeam mai la o parte de vălmășagul celorlalți și-ntr-o singurătate fermecată călcăm împreună taina istoriilor biblice, ea povestind și eu ascultând. În fieștecare zi de la ora 6 seara pînă pe la 8, doamna casei își lua locul în fruntea unei mese mari și croșeta. Noi, elevii, stăm toți, în jurul mesei. Erau orele de „silențiu”, cînd trebuia să ne facem lecțiile, sub supravegherea directă a gazdei.

Joia, fiind zi de tîrg, Mama și cu Tata se osteneau pînă la Sebeș, cu căruța. Ne făceau numai rareori cîte-o vizită la sălaș, ca să nu aibă aerul că inspectează felul, cum sîntem ținuți. Pe Mama o vedeam însă la niște rude, care locuiau la Sebeș, iar pe

38

Tata la „Casină”, un fel de han de calitate, unde se întâlneau preoții, învățătorii, notarii, ce curgeau joia la târg, din satele dimprejur. Era pe la sfârșitul lui septembrie, într-o asemenea zi de iarmaroc, pe la ora unu și jumătate, când, cu povara unei iz-bînzi în spate, m-am dus să-l caut pe Tata la Casină. În curtea prelungită a hanului, cu miros vîrtos de mărfuri rustice, de nutreț și de gunoi de cai, descoperii căruța și pe Iuți, iapa noastră ce-și ronțaia finul din șiriglă. Mi-am făcut loc printre oameni, trăsuri și cai, pînă la ea, ca s-o mîngîi pe coama de sîrmă, și pe botul de catifea. Iuți mă primea sforăind și cu vădite semne de recunoaștere. Printr-un gang, întunecos și cu pereții roși de igrasie, am intrat apoi în Casină. De la o masă mă chema pe nume Tata, pe care l-am găsit ca și altădată, discutînd cu aprindere cu vreo doi-trei cunoscuți de-ai lui. Mă duceam pentru bucuria de a-l vedea, dar și din oareșicare interes, căci cu acest prilej îmi luam în primire banii de buzunar : 2 creițari (bani). „Ei, cum o duci?... și cu școala ?” mă întrebă el. „Bine, zic, tocmai ieri am ajuns *erster*” ! „Ei, bravo”, zice Tata, mîn-gîindu-mă pe păr. Și de astă dată îmi dete în chip excepțional 5 creițari, pentru încurajare. Evident, era mulțumit. Și cum n-ar fi fost ? Întîia oară, unul din copiii săi, ajungea „primul” în clasă ! Împrejurarea îl lumina pe dinăuntru, fiindcă amintindu-i zilele de mult trecute, îl făcea probabil să spere că cel puțin eu voi păși pe urmele sale, și ale fratelui său Dionisie, cărora pe vremuri le umbla faima de elevi năzdrăvani într-un întreg județ.

Cartea nu-mi punea piedici și norocul îmi cînta în strună. Totuși școala îmi rămînea pe dinafară, neîndrăgită. De_ altmintrelea niciodată școala și inima n^aveau să se-ntîlnească. Nu, niciodată ! Starea de școlar o simțeam înlănțuitoare și apăsătoare,

39

de multe ori ca un urît să-ți chemi moartea. Se deșteptase, ce-i drept, în mine un simț al datoriei, care nu ceda și cu care răzbeam. Nu mă speriau greutățile școlii, trebuia însă să înfrîng necurmat un urît fără nume, fără capăt și fără fund al săptămînilor. După ce am prins pe vîrfurile limbii puțină spumă de limbă germană, strădaniile de a mă menține deasupra nu se cereau prea mari. În clasă mă afirmam în punctul meu imobil, fără a fi prea serios îmbulzit de ceilalți. Purtam însă în mine ca o rană, ca un foc pe care trebuia neapărat să-l sting din cînd în cînd, dar care izbucnea din nou. Aveam două umbre, o umbră de zi, și-o umbră de noapte. Umbra de zi era

a soarelui, umbra de noapte era a dorului. Mă chinuia dorul de casă ! Sîmbătă după-amiază mă duceam deseori la sat, dar cu ce înconjururi secrete, ca să nu mă ghicească cineva ! Nu erau decît 4 km. pînă la Lancrăm. Mă furișam în taină spre vatra părintească, și nu pe drumuri, ci de-a lungul rîului, căci direcțiunea școlii a pus sub interdicție aceste vizite inoportune, ce ne scoteau dintre cărți. Drumul la vatră ne era îngăduit numai în vacanțe. Eu călcam porunca tot la șapte zile, apoi mă pedepseam singur, căci despărțirea de ființele obîrșiei mele, duminica seara, era totdeauna atît de sfișietoare, parcă de fiecare dată ceasul ar fi sunat pentru cea din urmă oară.

Față de noi Mama se purta într-un fel, și Tata într-altul. Nu vorbesc acum despre Mama, ca duh al rînduiei, ci despre ea ca o întrupare a duiosiei și a grijei. Tata nu-și da pe față bătăile inimii, ce le avea pentru noi. El se păstra la depărtare, într-o atitudine de asprime, ce părea domolită numai de-un oareșicare dezinteres. El își întindea veghea asupra noastră prin simpla sa prezență, fără a

40 ne ține cu tot prețul sub uitătură. Eram încă prea mic pentru a-i fi putut pătrunde firea și cugetul. Numai tîrziu putui să aflu — de la frații mei mai mari și de la alții care i s-au abătut prin apro» pierde — că Tata era de-o exuberanță și de o volubilitate deosebit de simpatică, atunci cînd se nimerea: să se simtă în largul său, între prieteni, ce-i arătau înțelegere. Mai aflu că era un liber-cugetător, deși preot. Nici una, nici cealaltă dintre aceste trăsături, nu l-au împiedicat totuși să-și îndeplinească din plin datoria față de altar, cădelniță și catapeteasmă. Prestigiul față de săteni, și l-a sporit și altfel, și mai ales ca mare sfetnic al Lancrămului, în care calitate el dăruia din prisosul minții sale întregului sat. Exemplul său prindea, căci era sugestiv și viu. „Ce face Popa, sau cel cu barbă de argint și cu mintea de aur ?” se întrebau țărani, iscodindu-i cărările și pașii, și-i urmau pilda. Cum popa își îndruma copiii spre carte, țărani prinseră a face la fel, fără prea multă șovăire sau sfială. Anevoie se va găsi în tot cuprinsul transilvan un alt sat, care să fi azvîrlit peste marginile lui pe podișurile mai înalte ale vieții naționale, un mai mare procent de intelectuali decît Lancrămul. Localnicii erau gospodari strădalnici, dar cam nevoiași. Puținul pămîntului trebuia compensat prin calitatea muncii, ceea ce a împins pe săteni și spre o producție raționalizată și specializată. Varza deveni, nu prea bănuiesc din care pricină, specialitatea satului. Mi-aduc aminte de o luncă largă străbătută de canale scăpate din rîu,

acoperită numai cu varză. În anume săptămâni ale verii se da pe aceste întinsuri o luptă crâncenă cu miile și miile de fluturi albi, ce năvăleau în stoluri să-și depună ouăle pe rotundurile înfoiate verzi-albăstriei. Toamna, lăncrânjii, porneau, în scîrțitul

41

osiilor, cu carele de varză, la oraș. Clădeau în piață grămezi de căpățîni, pe care orășenii, le ridicau de jos ca niște cranii, cumpănindu-le, cu gîndul spre neființă. Un trecător, cu închipuirea stricată de lectură și nu lipsit de umor, ar fi putut să întrezărească în dosul atitudinilor îndoielnice ale cumpărătorilor umbra unui oarecare prinț de Danemarca, multiplicată în nenumărate fețe. În general, lăncrânjii se dovedeau foarte deschiși la inovațiile mai mărunte, accesibile și sărăciei, ale mașinismului. În privința aceasta iarăși Tata le-a dat izvod. Toate astea și atîtea altele însemnau însă prea puțin pentru un osîndit să rămînă pînă la urmă un nemulțumit. Prin înclinările, cu joc de multe laturi, ale inteligenței sale, prin cultura și știința sa, ce-și întindea antenele spre cele mai diverse domenii (îl pasiona literatura universală, dar și matematica), prin mlădioasa putere de optare a spiritului său, Tata purta în sine, cînd mai stins, cînd mai treaz, aleanul altor orizonturi. În tinerețe fusese, cu ațipiri din cînd în cînd, activ și în plan practic, ba și tehnic, precum am mai arătat, dar cercul acestor activități nu-i încingea fruntea cu lumina îndestulării. Își îndeplinea sarcinile preoției pe care în cea mai mare parte le socotea emanate din credinți deșarte, ca un conștiincios adept al pravilei, dar oricum numai așa cum se putea fără de elanul unei adevărate convingeri. El, care citea pe Kant, Schopenhauer sau David Strauss, ar fi avut nevoie de oarecare aer și zare. Acasă era calm și rar la vorbă, dar nu ursuz. Cîteodată — evada. Evada nu tocmai departe, pînă la Sebeș sau la Bălgrad. Un pahar de vin îl muta în ipostazele vorbărețe. După alte cinci pahare nu-și mai stăpînea adîncurile temperamentale, după zece cînta sau aluneca pe

42

povîrnișul disputelor ce nu mai lua sfîrșit. La Casina din Sebeș, sau uneori, mai rar, și numai cînd credea că și-a greșit toate cărările, la Bălgrad, își încerca la jocul de cărți o anume linie scrisă în palmă, pe care realitatea o dezmințea. Aceasta era forma cea mai de jos a evadărilor sale, și de obicei pierdea. Știa foarte bine că neadaptabilului îi este neprielnică orice sfară, cu toate astea, în momentele de disperare îl bătea gîndul să părăsească satul, să plece în „țară” (așa numeam noi vechiul regat al

României), unde își închipuia că ar fi putut cu darurile ce i-au venit mai din plin decît norocul, să poarte cîtva timp rosturile vreunei mari moșii, iar pe urmă să se gospodărească singur în stil mare. Dar priveliștea dezolantă din preajmă, droaia de copii, și-un pic de inerție fizică, de care s-a molipsit timp de zeci de ani în nemișcarea peisajului dominat de rîpile roșii, hieratice, din Coastă, — toate acestea împreună îl făceau să recadă în aleanurile sale, ce nu mai mișcau decît din aripi frînte, și stări de delăsare fără deznodămînt.

O jale mă aștepta de multe ori și acasă, cînd mă duceam pe furiș pînă la capătul dorului. Părinții nu trăiau totdeauna în armonia ce-o visam sălășluită între ei. Mama și-a făcut din soțul ei un idol, pe care îl voia al ei și numai al ei. Și cum asta nu prea mergea, ea căuta orice prilej să-și amărască idolul cu cîte-un cuvînt aruncat cu încruntare. Îl întîmpina cu muștrări scurte și îndesate și-l ținea în ele cît era săptămîna de lungă. Pentru ce ? Ce vorbă ! Iacă pentru nopțile schimbate în zile, împotriva firii, la o lună sau la o săptămîna o dată, cînd la Casina din Sebeș, cînd la cea din Bălgrad, și mai adesea la cea dintîi. Mama, care se sfărma din ceasul dimineții pînă-n miez de noapte, cu nease-

43

muită destoinicie, și întărea, cum se putea, temeiurile casei, avea răsplată, suferințe nesecate, ca rîul ce curgea prin sat. Ar fi îndurat ea evadările idolului, dacă ar fi avut cel puțin un strop de certitudine consolatoare că bănuielile, ce-i alimentau o formă aproape înfricoșătoare a geloziei, erau simple fapte de nimic, ale imaginației. Eu, din parte-mi, așa nevîrstnic cum eram, găseam încă de pe atunci că aceste suferințe ale Mamei, întemeiate au nu, erau pînă la urmă cam nelalocul la vîrsta ei. Mama era o ființă primară. *Eine Urmutter*, cum îi spuneam eu mai tîrziu, făcînd uz de-un cuvînt nemțesc, ce mi se părea că i-ar cuprinde chipul și prin care o proiectam în arhaic. Fără multă școală, cu instincte materne și feminine preistorice. Preistorice în sensul deplinătății vitale, grele, masive. Nu avea Mama cunoștințe folclorice deosebit de bogate, dar ea trăia aieva într-o lume croită pe măsură celei folclorice. Existență încadrată de zarea magiei. Ea se simțea cu toată făptura ei vibrînd într-o lume străbătută de puteri misterioase, dar nu se abandona niciodată visării. Ființă impersonală, fără gînd întors asupra ei însăși, stăpînită numai de sacrul egoism al familiei, Mama era substanța activă în jurul

căreia luau înfățișare palpabilă toate rînduiețile vieții noastre. Așa o știam cel puțin noi — copiii.

În tinerețe fusese o femeie frumoasă, de-o frumusețe ce nu avea de loc conștiință de sine. Cît mă privește, nu-mi aduc aminte de ea decît ca de-o femeie mai în vîrstă, cu mișcări apăsate, ca de-o arătare adusă puțin din spate, cu părul cărunt, apoi ireal de alb și ochii mari de basm. Avea în sîngele ei o ascendență macedoneană. Strămoșii ei, din familia Moga, ce a dat neamului mulți preoți și un episcop, veniseră în Ardeal din Macedonia, pe la sfîrșitul veacului al XVII-lea, după reprimarea de către turci a unei răscoale și după arderea acelei Moscopole, cetate balcanică de strălucită faimă, ce¹ întreținea impunătoare legături de comerț și de cultură cu Veneția.

Sufeream, zic, amarnic, și mi se sleia inima, cînd, uneori, găseam acasă așezată între părinți o tăcere de plumb. Sosit, odată, pe neașteptate, am încremenit în prag. Tata era bolnav. Am luat-o spre bucătăria de vară, alarmat, să văd pe Mama, să întreb ce s-a întîmplat. Ea era acolo, cu treburile ei, de loc îngrijorată. „Ce-i cu Tata ?” o întreb. „Ce să fie ? — răspunde ea, nu-i nimic ! Arde Bălgra-dul !” Era aceasta una din expresiile ei, aduse printre întîmplări ca frunza verde în cîntecul popular. Voia să spună că Tata a chefuit toată noaptea la Alba-Iulia și acum îl ard pe dinăuntru esențele. Mama, care de altfel nu vorbea decît prea puțin, ținea gata pentru toate împrejurările cîte-un cuvînt plastic și plin de sevă. Nu căuta aceste cuvinte, căci ele îi veneau de la sine, și apoi le lăsa să cadă fără teamă de a le stinge puterea și culoarea printr-o prea deasă întrebuintare.

X.

E cînd școala m-a cuprins cu al ei aer, o înclinare mai veche lua în sufletul meu ciudate țării și ciudate forme : religiozitatea. Că tocmai o atare înclinare a putut să dobîndească în traiu! meu de copil înfățișări și intensități, ce depășeau obișnuitul, nu se datora, precum s-ar putea crede,

45

atmosferei de acasă. Casa noastră nu era o sera pentru astfel de vegetații. Tata, cel puțin, nu poate fi evocat ca un argument, căci în el presimțeam instinctiv tipul areligios. Mama, pe de altă parte, deși credincioasă, nu-și manifesta niciodată religiozitatea sub chipuri, ce ar fi izbit. Dimpotrivă, tocmai sub acest raport, ea avea un suflet reținut, iar interesele ei religioase apăreau numai foarte estompate printre concretele

griji cotidiene. Deși preoteasă, ea nu intra în scaunul ei de la biserică, decît de Paști și la Crăciun, și aceasta mai mult de ochii lumii, și ca să răspundă cu prezența ei, cel puțin din cînd în cînd, îndatoririlor profesionale, pe care Tata nu le ocolea. Religiozitatea ei era totuși o realitate. S-ar putea adăuga, că Mama suferea — de o religiozitate cu adiacente folclorice și superstițioase, ce n-o îndruma spre naos și altar. Chiar în graiul ei de toate zilele se amesteca, plină de aluzii, șoapte, exclamații și formule arhaice, o magie de aspecte pitorești, pe care ființa ei o acumula din obștescul văzduh. Fără îndoială că acest fel al ei mi-a furnizat unele elemente, pe care religiozitatea mea le-a frămîntat, asimilîndu-și-le, și întrecîndu-le. Dar atît și nimic mai mult.

Ceea ce s-a petrecut cu mine se lămurește cred anevoie numai prin condiții dinafară. Pînă la vîrsta de 10—11 ani, viața mea avea să fie tot mai hotărît stăpînită de un sentiment religios, sporit de cele mai necontrolate excrescențe. Și aceasta progresiv. Nu exagerez de loc spunînd că ani de-a rîndul am stăruit zilnic cîteva ore, cel puțin două, în rugăciune, în închinare despuiată de orice ritual aparent. Făceam adică loc rugăciunilor printre bătăile ceasului de la turnul bisericii, cu deosebire către dimineața, înainte de a se face ziuă, cînd tocmai aceasta

46

grijă mă trezea. În timp ce toți ceilalți, cu care locuiam, își dormeau în ritmuri felurite somnul lin și nepăsător, eu, fără de a-mi părăsi poziția orizon-" tală, întovărășit de respirația tuturor, repetam pe întuneric și numai pentru un auz interior de zece ori, de douăzeci de ori, de cincizeci de ori, una și aceeași rugăciune. O religiozitate deci nu lipsită de obsesia numărului și a răbojului. Pe la vîrsta de 11 ani s-a produs apoi în mine, de la sine, o reacție împotriva unor atari sentimente și preocupări ce amenințau cu formele lor în devălmășie să-mi ia aerul de la gură ca o pădure prea deasă. Rămîne curios pe de altă parte, că, de la început chiar, eu însumi îmi întîmpinam propria-mi religiozitate, cu sfială, căutînd cu orice preț să mi-o ascund. Eram încă acasă, în cursul aceluia an de școală sătească fără spor, cînd s-a petrecut între mine și Tata o scenă, pe care nu mă îndur s-o las nespusă. Într-o dimineață (eram în odaia unde dormea și Tata) îmi mîntuisem numai pentru mine, și fără de a-mi mișca buzele, colanul rugăciunilor. Apoi m-am ascuns după perdeaua de la fereastră ca să-mi fac cruce, căci o cruce împlinită numai în închipuire o găseam fără folos, dacă nu chiar primejdioasă. Ur-mărindu-mi jocul printre două

absențe, Tata a băgat de seamă. Spre surpriza mea, el mă apostrofează : „Tu de ce te ascunzi când faci cruce ?”. Mă simțeam răsturnat și luat ca de o ameteală, c-am fost prins asupra necuviinței, și o clipă n-am răspuns. Pe urmă am îngăimat : „Mi-e rușine de Tine !”. Remarcasem pesemne că Tata nu se îndemna acasă, printre ai săi, niciodată la vreo rugăciune, necum la semnul crucii. Cum era să nu mă ascund după perdea, unde martor al meu era doar soarele ce răsărea ! 47

XI.

RĂȘELUL Sebeș-Alba, de-o înfățișare în parte medieval-germană, în parte tipic burgheză, izbutea, azi puțin, mine puțin, să mă lege de ale sale colțuri, făpturi _____ ^ și priveliști. Mai mult de jumătate din populație era românească, dar atmosfera ce se răs-pîndea din centru se datora burgheziei săsești cu așezările ei seculare. Aspecte și duhuri cu totul opuse se întîlneau uneori în compromisuri firești, ce împrumutau urbei un farmec bastard. O țineam câte-odată singur în lungul zidurilor vechi și puternice, ce timp de veacuri au făcut scut cetății, ca un inel. Mă opream, ca să mă încredințez cu totul trecutului, prin preajma turnurilor părăsite, în care acum nu mai sălășluiau decît cucuveicile. Chiar casa unde locuiam și odăile în care dormeam, erau clădite pe temeiul unor muri rămași din veacul de mijloc. Noaptea, uneori, mă gîndeam că tocmai aci, unde, din îndurarea celui ce ține în mîna sa tablele sortii, se găsea așternutul meu, s-au dat cîndva între seminții vrăjmașe lupte cu suliți și alebarde, și auzeam sunet de zale, și trosnet de scuturi lovindu-se îndesat ca frunțile berbecilor. Cunoșteam de la școală că cetatea număra un trecut de șapte sute de ani și că ostile turcești în cutreierul lor prădalnic au adăstat în repetate rînduri prin locurile cu iarbă verde, unde ne înfiripam jocurile în după-amiezile libere, închipuirea mea, cutremurată, se întorcea mereu lîngă acel moment de cronică, plin de jale, cînd aproape întreaga populație fusese deportată de turci și silită acolo în împărăția lor să se piardă fără urmă în aluatul otoman. Detaliile dramatice și sfî-șietoare ale evenimentului treceau patetice din cărțile de școală în sufletele concetățenilor sași și în ale

48

noastre, care eram alături. Înăuntrul inelului de ziduri nu mai rămăsese, după zilele de pomină, decît oarecare sămînță pentru viitor,

puțină, destulă totuși ca să dea din ea în curgerea secolelor răsadul saxon de astăzi.

Localul școlii făcea parte dintr-un splendid ansamblu de clădiri roase de vremi. Miezul îngrămădirii îl alcătua străvechea biserică succesiv clădită din părți, una în stil romanic, a doua în stil gotic, de înălțimi foarte inegale, dar frumos răzbunate de-un turn mândru, cu vîrf ascuțit, jucăuș, flancat de alte patru minuscule turnulețe. Ne minunam în fața vitraliilor ogivale cu răsfrîngeri multicolore, și a porților pline de inscripții în graiul latinesc al umaniștilor. Intram, noi, copiii, uneori, și în naos, ca să ascultăm sunetele de orgă și înălțarea la cer a sufletelor protestante ! De obicei așteptam însă aci numai să se deschidă poarta școlii, aproape în fiecare dimineață, dar mai ales în diminețile brumate, cînd rezemați de ziduri ne puteam încălzi la părerea unui soare ce suferea de anemie pernicioasă. Uneori tot aci ne ascuțeam bricegele de cîte-o piatră din pîntenii arhitectonici ai bisericii, pentru un uz pașnic sau pentru încăierări cu puțință oricînd, dar de obicei suspendate din voia mai presus de noi a întîmplării. Școala însăși era o zidire mai recentă de pe la mijlocul secolului al XIX-lea. Pe frontispiciu se citea ca pe un pergament deschis, gata de a se aduna sul, dacă ți-ar fi scăpat din mîină, o inscripție cu litere mari : *Bildung ist Freiheit!* („Cultura e libertate”). Învățătorii și profesorii, chemați să facă educația băieților, erau, cei mai mulți, fețe umblate pe la universitățile din Germania. Nu era nici o mirare că înăuntrul școlii stăpînea un pronunțat spirit schillerian. Eram încă foarte la început, adică numai în clasa întîi pri-

49

mară, dar puteam să-mi însușesc cîte ceva din acest spirit, căci la aceeași gazdă, locuiau, precum spusei, și alți băieți mai înaintați, unii în ultimele clase ale gimnaziului. Se învățau pe dinafară baladele lui Schiller, și aveam prilejul să le aud declamate cu patos tineresc, acasă, prin parc, pe coridoare, și pretutindeni, unde ne învîrteam. Îmi plăcea să ascult cadențele baladești, închegate în strofe de-o desă-vîrșire ritmică ce mulțumea timpanul cel mai pretențios, și rețineam, chiar fără să fi dorit cu tot dinadinsul, crîmpeie vag înțelese din : „Cocorii lui Ibicos” sau din „Cîntecul clopotului”. De altminteri, cel mai însemnat eveniment ce avu loc la școală, în răstimpul cît urmau clasele primare (1902-1906) fu comemorarea a o sută de ani de la moartea lui Schiller. Cu această ocazie ni s-au împărțit gratuit, și-n împrejurări deosebit de solemne, tuturor elevilor, cîte trei-patru broșuri și cărțuții

despre viața și opera scriitorului. Cunoșteam trecerea pe părnînt a lui Schiller, dacă nu cu zbulciumul ei, cel puțin sub fața ei anecdotică, și m-aș fi priceput să desenez, după ilustrațiile văzute, chiar și numai din amintire, casa în care el s-a născut sau acelea, în care avea să înfrunte destinul. I-am îndrăgit profilul, privirea lui mă exalta. Cîteodată, întorcînd ochii în urma adolescenților cu opt sau zece ani mai în vîrstă decît mine, mi se părea că unii, mai ales șvabii, erau aidoma marei sale umbre. Ceva din pornirea înaltă, din atitudinea de nobleță și din elanul, de nimic abătut al Poetului, trecuse asupra micii colectivități în mijlocul căreia trăiam. De cîteori nu m-am furișat pînă în apropierea celor mai mari de la școală, tot pe lîngă pintenii gotici ai bisericii, pe sub înaltele vitralii, ca să adun noi amănunte din viața Poetului, căci vreo cîteva săp-tămîni numai despre el s-a vorbit. Ascultam. Vor-

bele] lor trezeau în mine ca o muzică, ce făcea punte între zile de demult și zile ce vor veni. Eram firav. Un pumn de țărîină străvezie. Mă întrebam dacă voi răzbi cel puțin pînă în anii adolescenții, cînd voi putea să înțeleg și mesajul Poetului, al acestuia și al altora. Mă bîntuia, pentru clipe, o îndoială cît privește puterea mea de viață. Cu gîndul pierdut, îmi cercetam mîinile împotriva soarelui, îmi țineam degetele în sus ca niște țevi de orgă, și priveam. Zăream prin ele, c-o strîngere de inimă, aurora sîngelui rar și subțire.

XII.

N VACANȚA mare din vara anului 1903 aveam să-mi sporesc orizontul cu experiența unei lumi noi, a Muntelui. De aproape două decenii părinții n-au mai apucat calea spre munte, cum obișnuiau în anii tinerețelor lor. Tata, pe care nu l-am știut niciodată prea sănătos, se pomeni într-o zi cam slăbit și ne spuse că are de gînd să-și mute casa la aer mai tare ! O hotărîre fu luată nemijlocit cu chiote : vom pleca în Munții Sebeșului, la Bistra, Tata se va înțelege cu un gornic de-acolo, să ne cedeze pentru un șir de săptămîni vatra sa. Gornicul cu ai săi urmînd să locuiască prin colibele și podurile ce le avea. Din Lancrăm pînă la Bistra era o distanță de vreo 60 km. Se putea ajunge pînă în pragul acestei colonii de pădurari pe-un drum ce șerpuia, mai întîi domol și bine bătut, apoi tot mai accidentat, cînd pe un mal, cînd pe celălalt, al rîu-lui Sebeș. Pe drumul capricios, în fiecare săptămîină scormonit și stricat odată de puhoaietele ce descărcau măcinișul muntelui peste el, călătorului- oJA-i era cu

putință decît o înaintare înceată și răbdurie, cu căruța. Ca să țină piept unor cărări făcute mai mult pentru măgari, iapa noastră a fost din vreme adusă în formă cu îndoită țesală și cu porții suplimentare de ovăz. Într-o înaintă de amiază, tîrzie, după ce au fost încărcate în căruța toate cele trebuincioase somnului și traiului pentru vreo șase-șapte săptămîni, pornirăm. Pînă seara nădăjduiam -să ajungem, încă nici la jumătatea drumului, adică pînă la Sugag, unde potrivit itinerariului aveam să ținem popas de-o noapte.

Trecurăm prin Sebeș, apoi prin alte două sate, ca să ajungem la Săsciori, un tîrgușor situat chiar 6ub poale de munte și cu uliți pline de gușați. Satul îmi reținea luarea-aminte pentru ruinele dintr-un vîrf de deal, despre care ni se spunea că ar fi rămășițe ale unei cetăți din vremea dacilor, de fapt însă numai medievală. Tîrgușorul îmi țintuia privirea și pentru că pe ulițele sale se bălăbăneau aproape numai oameni diformi, cu gușile atîrnînd uneori pînă la burtă. De meserie gușații erau olari. Am rugat pe Tata să oprim o jumătate de ceas, ca să văd un atelier. Mi se împlini pofta. Cîștigul meu era neîndoielnic, căci am urmărit cu ochii, din apropiere, meșteșugul olarilor. Omul, cu gîtul mai gros decît capul, și cu un glas asemenea lătratului, tnvîrtea cu piciorul, lîngă vatra sa, o măsuță rotundă, în mijlocul căreia pusese lut moale cît o pîne. «Cu ce repeziciune cresc sub degetele gușatului •ulciorul! Forma țîșnea, zveltă, sprintenă, cu iuțeala unei plante sub obiectivul unei camere de filmat, ân care luni și săptămîni se strîng în durata cîtorva clipe. Olarul nu mai trebuia să sufle duh peste făptura lui de lut, căci ulciorul era viu. Căpcăunul i-a fxînt mijlocul ca unei fete.

52

La Săsciori ajungeam între munți. Regiunea își desfășura frumusețile, cotitură după cotitură. Aerul era mai proaspăt. Apa rîului tot mai sălbatică. Mii, zeci de mii de bușteni, se rostogoleau pe apă în jos, ca înnebuniți de-un strigăt al Zeului Pan, care pe-aici se ocupa probabil cu lemnăritul. Uneori buștenii închideau valea.

Lăsam în urmă curmăturile și munte după munte. La Căpîlna, un sat adunat ca într-o căldare, în fundul unei văi adînci, ne-am odihnit puțin pe-un trunchi, primitor răsturnat, la un colț de uliță. Ochii mi s-au oprit îndelung asupra unei mori sț-î5, Yîî£hii_-de lemn, ale cărei roți mi se părea că se îhvirt fără întrerupere chiar de la începutul lumii. Turme de capre negre, roșii, albe coborau pe povîr-nișuri în sat. Era așa de frumos printre

pripoare și zăvoaie că aș fi stat să-mi prelungesc fără capăt tihna. Dar poate că voi mai veni aci altă dată. La ajnul, sau poate peste zeci de ani. Da, voi veni, cîndva, să-mi ogoiesc aci inima după un zbucium tîrziu al vieții, aci, numai aci, în această așezare, unde orice schimbare se face fără îndoială numai în tipare de totdeauna, unde desigur că nimic nou nu se-ntîmplă niciodată, de vreme ce Dumnezeu i-a întors spatele ținînd-o la adăpostul milostiv și prielnic al umbrei sale. Iuți trăgea căruța agale, își lua răgaz parcă ar fi bănuir că se așternea pe drum lung. Noi, cei mici, cei mari, cu excepția Mamei, mergeam pe jos, în urma căruței. Unde urcușul se dovedea anevoios, mai ajutam și noi bietului dobitoc, împingînd de loitre. Pe seară ajungeam la Sugag, sat de Munte cu case încheiate numai din bîrne de lemn neterminate pe dinafară, înnegrite de ploii și crăpate de soare. Așezările omenești ale Sugagului erau rare, răsfirate pe mari întinderi ; numai miezul satului se **53**

alegea vederii cu case mai strînse, uneori cot la cot. Am tras la un han, pe care Tata l-a descoperit după douăzeci de ani, ca unul care ar fi trecut doar ieri prin părțile locului. Furăm ospătați cu caș și cu brînză, cu covăsit de oaie, ce mi se părea o substanță lecuitoare și mi se răspîndea în gură ca o răcoare. N-au fost uitați nici păstrăvii cu pete roșii. Seara căzu apoi, cu aer tare și cu șuier de ape. Era aerul de munte. îmi umflam pieptul de mi se vedeau oasele prin tricou. Era aerul de munte, ce trebuia să-mi aducă și mie întremare. Crescusem prea înalt pentru anii mei, și eram cam transparent, din care pricină împresurat de îngrijorarea nestăpînită a întregii familii. Ce să mai spun de Mama, care nici nu se putea uita la degetele mele, fără de a se pierde într-un ton de bocet. „Nu plînge, Mamă”, îi ziceam, „nai văzut că și brotăceii ăia mici verzi au degetele la fel de străvezii și d-aia nu mor !”

Am dormit în noaptea aceea într-o încăpere cu miros de busuioc, sub pături de lînă albă ca laptele, în zori, cînd lăstunii și rîndunicile își încercau doar glasul, fără de-aș părăsi cuiburile, noi eram ieșiți din așternuturi și ne pregăteam de plecare. Partea mai grea a drumului era încă în fața noastră, ascunsă cu totul în taina zilei. Am purces cîntînd. Stîrneam ecourile adormite prin văgăuni. Și mergeam. Și cîntam. După ce-am făcut cale de-o oră-două, ajunserăm în niște văi, gîtuite de coame înalte, cu stînci uriașe gata-gata să închidă chiar și ochiul de cer deasupra noastră. Iată : „Masa Jidovului”, zise Tata, arătîndu-ne o formațiune geologică ce lua cu asalt, vertical, toate tancurile. Era un picior de stîncă, înalt de sute

de metri, purtând în vîrf o lespede enormă, orizontală, ansamblul semănînd cu o masă gigantică. De ce i-o fi spunînd „Masa Jidovu-

54

iui ?" mă întreb eu, numai pentru' mine însumi. Dar Tata a și ghicit întrebarea, căci nemijlocit prinse a ne lămuri, că numele n-are nimic de a face cu „jidovii”. În unele ținuturi româniei numesc „jidovi” pe uriașii din basme. Prin urmare „Masa Jidovului” nu este decît Masa Uriașului. Priveliștea din fața noastră întărea lămuririle ca un argument. Cum oamenii din aste ținuturi nu mai numesc astăzi pe uriașii din poveste „jidovi”, nimenea nu știe de ce acelei adîncituri de piatră i se spune cum i se spune. Evident, numele i-a rămas din vechime, cînd și pe-aici „uriașii” erau „jidovi”. I-am tăiat Tatii avîntul : „Atît că Tu nu vii din vechime și nu prea vād de unde știi toate acestea !”. „Omul, care gîndește puțin, e de totdeauna, răsponse Tata, și-i martor tuturor timpurilor.”

Masa Jidovului a rămas și ea în urmă cale de ceasuri. Se arătau acum, din mișcarea frunzei și din unele șuvițe de nor pe-o coamă undeva, semne de furtună. Soarele ne pîrjolea și ne biciuia frunțile cu plesne de urzici. „De-am ajunge cel puțin pînă la Tău, acolo ne putem adăposti”, zice Tata. Cîte un vîrtej de colb se ridica din drum. Apoi o aripă grea de vînt se rupse peste pădure. Furtuna dete peste noi mai repede decît ne făceam socoteala după învățămintele de la șes. O experiență e valabilă deci într-un ocol să-l ajungi cu ochiul, dar dincolo nu. Și o furtună cu trăsnete apropiate, dese ca parii din vie, tăbărî peste noi, să ne mistuie, nu altceva. Rîul se umfla, norii se prăvăleau. Ape sus și ape jos. Din ceafă îmi curgea un fir de apă pe șira spinării. Iuți singură nu se sinchisea, înainta încet, aburii ieșeau din ea, ca dintr-o căldare. Cînd am ajuns la Tău, se însenina. Și soarele șuiiu ne trimitea iarăși arșiță.

55

Ne-am îngăduit un popas, ca să ne primenim și să îmbucăm ceva. Un pădurar ne așîta că nu vom putea pătrunde pînă la Bistra, deoarece drumul, de-abia oblit, a fost stricat adineaori de puhoai. Pornirăm totuși, ca să nu stăm cu brațele cruciș, rămînînd să vedem ce-om face, cînd vom fi la fața locului.

Intram acum în pădurile de brad, seculare. Mă minunam în fața brazilor : „ăștia-s jidovii, Tată !”.

Lichenele, ca niște bărbi albe, atârnav prin cetina uriașilor. Întrezăream, în stînga și-n dreapta, prin duiumul verdelui, pe sub brazi, mușchiul moale ca un așternut de perne, ferigele cu miros adormitor, bureții galbeni, ciupercile roșii, mînatărcile cît pînile. Sfăr-mam între dinți acele de brad, ca să le strîng aroma în cerul gurii. Toate împreună alcătuiau pentru mine negîndita, marea întîlnire cu Muntele. Acesta era așadar Muntele, despre care auzisem atîtea și al cărui zvon l-am acceptat ca o țintă de dor chiar și în visuri. Dincolo de ceea ce îmi arăta, Muntele mai era firește și altceva. Muntele mai era ursul și mistrețul, ursul care, precum îmi închipuiam, putea să-ți iasă în cale la fiecă pas, ca să-ți întoarcă pielea din ceafă pînă peste față, și mistrețul albăstrui, mătăhălos, dar iute și cu colți aduși ca să ridice pămîntul în rît. Muntele mai era vipera cu semn pe frunte, ce stă la pîndă, arămie printre pietrele bătute de soare, sau întunecată prin tufele de afin. Purtat de ochi și de închipuire, mă pătrundeam, cu și fără fabulație, prin toți porii, de vraja și de primejdia Muntelui.

Muntele era pîlcul de fluturi multicolori, ce jucau în cercuri, îngînînd un nevăzut model planetar, după fiecare cotitură de stîncă, a drumului. Muntele era înaltul și adîncul, și adaosul de oboseală proaspătă ce-o simțeam în sînge. Muntele era această priveliște în care intram,

56

tot mai adînc, și care la rîndul ei intra și ea în mine. Eu deschideam numai pleoapele mai tare ca* sa mă străbată răcoarea prin ochi.

La poalele Bistrei, într-o strîmtoare, unde începea cel din urmă urcuș, drumul ni se înfățișa sub chipulî unor mormane de pietrișuri scoase din măruntaiele muntelui. Nu se mai putea trece cu căruța. Am căutat adăpost într-o casă de pădurar din apropiere. Ni se pomenea de-o așteptare de vreo cîteva zile pînă s-or urni tîrnăcoapele, ca să îndrepte drumul, sau numai de-o zi, pînă cînd Iuți va urca pe spinarea ei toate poverile pînă la casa din Bistra, suind și coborînd de zece ori. A doua seară eram ajunși la Bistra. În urma noastră se lăsa o perdea de neguri. Noi scăpăm însă în senin, și ieșeam din vremelnicie — în alt timp.

Gornicul, care ne deschidea casa sa, avea copii mulți, prin toate colțurile cîte unul, și cîteva fete mari. Erau frumușele fetele. Sănătatea plaiului le înflorea în bujorii obrazilor. N-au trebuit să treacă prea multe zile ca să bag de seamă, fără de a iscodi într-adins, că frații mei mai mari le dădeau foarte cuviincioase tîrcoale. Nimenea nu se-mpotrivea

desfătărilor juneței, dar fetele își căutau mai mult de lucrul casei, decât de bucurii, și-și vedeau mai ales de treburile stîinii lor de sub vîrful Șurianului, spre care mînecau adesea, încălecînd pe cai mărunței, cu șei de lemn. Cînd se întorceau, aduceau cu ele un miros de jnepeni și nu știu ce aer din depărtări de neajuns, și ne vorbeau, scoțîndu-ne din adormire imaginația, despre frumusețea iezerului sau a ochiului de mare din inima Șurianului.

La rîndul meu, legam și eu noi prietenii. Știam dinainte că vor fi scurte și dureroase. Erau copii destui prin casele pădurarilor, și era mai ales o fetiță de aceeași vîrstă cu mine în casa din f

57

fiica unui gornic ungar. Nimic nu ne sta de-a curmezișul de a fi, cît era ziua de lungă, mai mult împreună. Cu mine ea vorbea numai românește, cu un accent repezit și hurducat, ce-i împrumuta un farmec străin. Părinții ei o chemau cînd „Erji”, cînd „Boji”. Remarcînd aceasta, Mama o întrebă într-o zi : „Bine dragă, dar cum te cheamă pe tine, Erji ori Boji?”. Fetița răspunde: „Erji — B6ji-i tot un drac !”. Replica na se lăsase așteptată și avea ceva din vioiciunea și șăgălnicia unei ființe închinată tuturor ghidușiilor. Copiii gornicului, la care stăm, nu mă scoteau din vorba că m-am împrietenit cu dracu'.

Puseserăm gînd să istovim cu tot dinadinsul muntele cu priveliștele cîte le putea avea pentru noi. Ne avîntam cu Tata în excursii tot mai lungi, unele de cîteva ore, în diverse locuri, pe vîrfuri și prin văi, cu osebite pînă în plaiul „La picioarele cailor”, unde era stîna cea mai apropiată. Cînd nu ne însoțea și Erji, îmi era ca și cum aș fi bătut calea zilei cu stîngul. Acolo, la „picioarele cailor” aveam să cunosc viața de stîină. Baccii și băcițele ne primeau cu chiote de departe. Nu se dădeau înapoi niciodată de la osteneala unui balmoș pentru noi. Se punea într-un ceaun, cu funingine de-un deget pe fund, zar pentru mămăligă, deasupra unui foc aprig în mijlocul stîinii. Fiertura de făină și de zăr «ra încetul cu încetul dozată cu toate derivatele stîinii : cu urdă proaspătă, cu caș dospit, cu brînză, ce sentinde ca firul tors, și cu unt de oaie tăiat în blocuri, ca din stîncă. Ne da fumul de brad în ochi, în fața ceaunului cu balmoș, după cum se în-vîrtea vîntul prin stîină, dar rezistam înecați pînă la lacrimi, pentru bucuria de a fi de față la ritualul facerii. Vedeam și auzeam de toate la stîină. Culegeam vorbele ciobanilor, luam parte, ca privitor,

la mulsul oilor, lîngă strungă, și mîngîiam în celar cașii, înșirați ca pînile, să se dospească, pe polițe curate, spălate cu zăr. La întoarcere ne alegeam, cîte-un burdufel, și aduceam într-un vas de pămînt, cu toartă peste gură, lapte de oaie. Știam acum și cum trebuie să te aperi de cîinii ciobănești. Sfatul, ce ni s-a dat, era să-ți iei literalmente inima în dinți la orice asalt al lor, să nu cedezi tărîm cu nici un preț, și mai cu seamă să porți cu nepăsare o măciucă, pe care, dacă ești încolțit din toate părțile, s-o tîrăști la spate așa într-o doară, în urma ta. De unde pînă ieri, eram cuprinși de-o hărmălaie înfricoșătoare, acum la vederea măciucilor tîrîte la spate, cîinii se domoleau ca prin farmec, închein-du-și lătratul cu un mîrîit încet, iar noi treceam printre ei — ignorați și intangibili.

Zilele se urmau, reeditate întocmai, s-ar fi zis — ca trecute printr-un același inel invizibil al calendarului. Luînd seama că trăiam într-o lume de insecte, căutai să-mi alcătuiesc o colecție. În vederea unor obligații școlare de mai tîrziu — m-am transformat de la o zi la alta, într-un Vlad Țepeș al gîndacilor. Insectele mi le fixam în ace, nu după criterii de clasificare, ci după ochi, adică după culoare și înfățișare. Se aliniau în cutia mea așchii de smarald, țandări de opal, frînturi de rubine, tot atîtea ființe fără nume, soiuri alese pe care nu le întîlneai la șes. Sub o singură insectă am lipit și eticheta cu numele. Era un purice de stîină, de-o mărime fabuloasă. Cu ajutorul fraților mei, care învățau latinește, i-am născocit un nume latin : *pulex stanensis*. La prinderea gîndacilor îmi era de-un real folos și Erji ; ea trebuia să mă asiste îndeosebi la operația de conservare a fluturilor. Eu potriveam fluturele, cu aripile desfăcute, între două cartoane, -■și-i treceam un ac cu gămălie prin torace. Erji urma

59

să țină un chibrit aprins la capătul ascuțit al acului, care devenea incandescent și ardea fluturele pe dinăuntru. În cîteva clipe fluturele se mumifica. Pentru gîndul la care ținteam, n-aveam nevoie de rețetele complicate ale vechilor egipteni. Ca ajutor pentru atîta cruzime îmi găseam elementul feminin. De fiecare dată însă, Erji își ardea și degetele cu restul carbonizat al chibritului și trăgea cite o înjurătură unguerească. Înjurăturile, pe care știa să le varieze, erau uneori foarte drastice, dar fetița nu-și da seama de înțeleșul lor.

Mi s-a dat să prind odată, într-o înaintea de amiază, un splendid cărăbuș arămiu, cu aripi poleite lucrate cu migală iscusită de-un mare și neștiut meșter. În vederea unui vînat mai bogat îl închideam deocamdată într-o cutie de metal, cu miros de tutun, ce-o țineam anume. Tîrziu după ora prîn-zului, am intrat apoi în odaia, unde păstram cutia, ca să procedez la operația de conservare a cărăbușului. Ridic capacul. Zăresc o clipă cărăbușul. Pe urmă nu-l mai văd. Văzusem totuși, fără putință de amăgire, cum cărăbușul ieșea din cutie, nu prin deschizătura capacului, ci chiar prin peretele de metal, da, prin peretele de metal, unde nu era nici o gaură ! Eram deplin încredințat că ochiul meu nu s-a înșelat. Mă uitai pe jos, pretutindeni, prin cameră, pe pereți, printre grinzi. Cărăbușul nicăieri. Un gând se ținea tare să mă ia de picioare ; evident, cărăbușul nu era cărăbuș, ci însuși diavolul. Lăpădai cutia și părăsii odaia ca din pușcă. M-am dus în dosul casei, sub un brad, în plină lumină solară, și începui să mă rog. Timp de două ceasuri mi-am tot repetat, de zeci de ori, cele două-trei rugăciuni pentru așezarea spaimei. Căci se întîm-plase ceva : un cărăbuș ieșise pe unde nu se putea ieși, și se făcu nevăzut ! în timp ce mă rugam sub

60

brad, simt mișcînd ceva pe la ceafă, apoi pe păr. Pun mîna : cărăbușul ! L-am azvîrlit oît colo și am luat-o la goană. Mi-o făcuse deci diavolul din nou. Se înființase ca să-mi arate cît de puțin îi păsa Măriei Sale de rugăciunile mele !

După vreo trei-patru săptămîni se făcea că Tata. ar pregăti ceva; o ghiceam din unele semne și vorbe. Poate întoarcerea acasă ? Ar fi fost prea devreme, și o asemenea intenție destăinuită pe neașteptate near fi pus pe toți proțap. Într-un asfințit, ce anunța o zi frumoasă, Tata ne zise : „Copii, încă înainte de răsăritul soarelui, pornim spre Șu-rian !”. Mărețul, boltitul vîrf al Șurianului nu se vedea de la Bistra, din nici o parte. Dar fetele gornicului ne tot vorbeau despre ochiul de mare, ca de-o nestemată, pusă pe inima, întoarsă în sus, a gigantului. În zori mînecam pe căi întortocheate și lungi, după ce Mama scuturase și umpluse încă din ajun rucsacurile. Pacea pădurilor n-avea să fie tulburată la acest ceas decît de pașii noștri, dibuitori. Pentru a scurta depărtarea, ne strecuram prin desișuri de brad, prin păienjenisuri, ce ni se lipeau de obraji, ne făceam pirtie prin tufe de afin întinse, săream peste trunchi răsturnați de furtuni, cu rădăcinile-întoarse. Ne pomeneam din cînd în cînd în rariști, pe unde pădurea fusese doborîtă de topoare. Cînd auzeam gîlgîitul vreunui izvor,

dam năvală, ne trînteam pe burtă și puneam gurile. Apa era atît de rece, că ne zăpăcea. Ne răzbea răcoarea pînă-n ceafă. Izvorul era curgător desigur numai dintr-o eroare a firii, sau fiindcă uitase să înghețe ! Ajungeam în sfîrșit în calea, unde semnele de ulei roșii, și albastre, puse pe brazi de „Asociația Carpatină”, ne călăuzeau spre Șurian. Acum nu mai era nevoie să luăm pădurile de-a curmezișul, calea se înfățișa

61 însă tot mai sălbatică și cu totul căzută din amintirea oamenilor.

De ore o țineam la pas. Răzbăteam uneori în livezi cu liniști, ce n-au fost parcă niciodată sparte de cineva ! Prin rariști ne poticneam de glij proaspăt răsturnate de rîtul mistreților, ca de pluguri, adineori, poate nici un sfert de ceas în urmă. Mirosul de pămînt reavăn ne adia încă, și larve ursuze căutau să se ascundă în țarină. Erau cărări moarte pe-aici, cu gunoi de urși, și cu iarba crescută, nebătătorită de oi sau de pas ciobănesc.

Și urcam ! Urcam !

Zăream pentru o clipă Șurianul prin neguri, sfi-șiate de-o ochire a soarelui, în depărtare. Vîrful se ascunse apoi iarăși după alte coame de munți. În curînd însă îl vom lua pieptiș, și uriașul nu va mai scăpa de noi, decît dacă se va scutura. Brazii scădeau, se făceau tot mai mici, pe urmă mărunți. Îi reteza aerul prea subțire. Cei mai avansați pe înălțimi erau chirciți, niște pitici monstruoși. Răsărea aci, din vînt, ținutul tuns al coniferelor minuscule. Iată-l în sfîrșit, de-a dreapta noastră, Șurianul, cu obrazul dîrz, numai de piatră. În stînga, ierbos și fără găтели, tovarășul său de veșnicie : Vîrful lui Patru. „Acolo, pe șeaua dintre vîrfuri, unde-i trecătoare, se găsesc urmele unui castru roman”, ne lămuri Tata. Pînă pe-aici au ajuns cohortele ? mă-ntrebam aproape cu nedumerire. Informația mă zgudui, și-n fața priveliștei mă pătrundea sentimentul unei măreții istorice, pe care simplele fapte de șes ale legiunilor romane nu mi-l dăduseră niciodată.

Străbăteam prin jnepeni, cu grija de-a nu călca pe vipere. Apoi se ivi un coperiș de colibă omenească. Totul era însă în paragină, și fără nici o suflare prin apropiere ! Ceea ce vedeam fusese **cîndva** o căsuță de adăpost. „Credeam că e încă

62 întregă, zise Tata, căsuța asta a fost clădită cînd eram tînar, în vara cînd am venit întîia oară la Bistra. Mama voastră n-avea atunci decît 17 ani.. Era înaltă, palidă și foarte slăbuță. La Bistra s-a întremat, și vedeți cît de voinică s-a făcut ! ” Va să zică Mama a avut și ea cîndva 17 ani. Și mie mi se părea fără vîrstă ca apa și ca pămîntul.

Mai înainteam câțiva pași și-n fața noastră sub creștetul boltit al Șurianului, într-o adâncitură, se întinde oglinda netedă a iezerului. Acesta era așadar ochiul de mare ! „E ca și cum Marea ar avea un ochi în vîrf de munte !” — așa îmi tălmăceam eu cuvîntul. În apa iezerului prundul se deslușea ca-n aer. Dar fundul se adîncea treptat, pentru ca la o anumită depărtare să pară că nu mai este fund, și că iezerul are legături cu o Mare de undeva ! Cel puțin așa îmi plăcea mie să văd lucrurile, cu închipuirea mea, care strîmbea după voia și placul ei chiar și legea vaselor comunicante.

Desfăcurăm niște pături. Ne astîmpărarăm foamea. Pe urmă ne odihnim în îndelung, acolo în marginea iezerului. Stîncile, ce alcătuiau, dincolo de apă și deasupra, vîrfurile Șurianului, răspundeau cu sute de ecouri, limpezi, de gheață, la orice chiot al nostru.. Dibuiam prin stratificările geologice ale Șurianului vîrstele, cînd această văgăună de apă a putut să fie cuib de balaur. Acum nu sălășluia în apă nici un balaur, dar ceva asemănător. Undele iezerului erau prielnice unei seminții de tritoni, un fel de mici șopîrle negre. Nu mai văzusem atari ființe. „Dacă le extirpezi ochii, cresc alții în loc”, ne spune Tata.

Va să zică totuși niște ființe de basm, înzestrate cu daruri miraculoase, proprii altor ere !

Nici nu se putea altfel.

La întoarcere ne era în gînd să căutăm stîna fetelor. Stîna am găsit-o, dar fetele nu. Se împrăș-

63

tiaseră pesemne de-un vînt al dorului ca semințele păpădiei. Excursia la Șurian fusese semnalul că nu ne vom mai bea mult timp cupa de lapte la Bistra. Într-adevăr după alte vreo două săptămîni, arși de păreri de rău, plecam iarăși spre Lanocrăm. În clipa despărțirii făceam Erjii promisiunea de a reveni în fiecare vară la Bistra. Pleoapele ei se zbăteau, ca fluturii străpunși cu acul, înainte de a fi arși pe dinăuntru. Totuși niciodată nu m-am mai abătut prin acele locuri. Ne chemau tot alte meleaguri, cînd treburile și lucrările pămîntului nu ne rețineau în sat. Mă mai gîndeam cîteodată și la Erji, nu numai în timpul acelor veri de demult, ci și mai tîrziu, și mă întrebam : pentru cine oare și-o mai fi ars degetele în viață ?

XIII.

OAMNA începea din nou școala la Sebeș, cu caznele și monotonia ei. Eram neîmpăcat, și astfel multe întîmplări au fost date uitării. Locuiam la

aceeași gazdă, iar micii chiriași eram tot cam aceiași. Fără de a-și lăsa urmele în amintire, trecu iarna. Și trecu și primăvara. În anul 1904 izbucni, încă din primăvară, o secetă, cum nici bătrînii cei mai albi nu pomeniseră. Seceta dură toată vara. Le-a fost sortit atunci și fîntînilor să se usuce. Un duh rău, subpămîntean, le sugea pe dedesubt, pentru ca în prundul lor să nu mai rămînă decît uscăciune, broaște și blestem. Mă aplecam pe unde treceam, întradins peste fîntîni. Ochiul de apă nu mai clipea în adîncuri. Chiar în albia rîului, care culegea izvoarele unui întreg ținut carpatic, mai curgea doar o șuviță de apă — gata să piară și ea în pîrjolul

64

solar. Cîmpul luase înfățișare pustie, de cenușă. Căldura nu ceda nici noaptea și comunica oamenilor o febră a duhului, la fel. Se vorbea în șoapte de, coada veacului și de Antihîrț, care ar fi fost văzut cîndva păzindu-și caprele cu ugeri seci. Numai cîteodată se ridica, în ceasurile după-amiezii, cîte-un nor puternic, cu tunete sonore, dar fără deznodămînt. „Mamă, vine ploaia !” strigam eu. Mama adăsta în ușa șurii și ridica privirea : „Ad-o, Doamne, ad-o !”. Era în chemarea aceasta, ridicată din urmă din alt veac, un ton stăruitor de invocare păgînă, un accent de descîntec, irezistibil, că mă miram, cum puterea ascunsă în miezul norilor se mai împotrivea. Dar norii își păstrau plasticitatea alergătoare, nu se dezlegau, și își duceau tunetele, ieșite din reliefuri de aramă, mai departe, ca să-și facă jocul, același, și peste alte colțuri de țară. Vitele pe cîmp, cu flămînzările prăpăstioase, scormoneau pămîntul cu copita.

Caii își pierdeau uitătura în zările de foc.

La toate se adăugau vedeniile. Într-o noapte, tîrziu după înalta oră, un țăran sta cu carul său pe cîmp.

Era treaz, așa se povestea. Dintr-o dată el vede o roată de foc, coborînd din zare de peste Munții Apuseni. Roata se apropia repede, învîrtin-du-se. Omul o privea înnebunit. Cînd fu lîngă el, roata de foc se prefăcu în om. Și om cu om se priviră. Lung, fără a-și spune un cuvînt. Vedenia aceasta a dat mult de lucru tălmăcitorilor din sat și măcina mințile. Întîmplărilor de acest soi, li se alăturau și isprăvile lui Găman, ciudatul sătean, de care ne temeam ca de-o ființă cu legături prin tă-rîmuri demonice. Cineva l-ar fi văzut — nu se știa niciodată cine era acest Cineva care vedea totul — cineva l-ar fi văzut, zic, lîn bătaia lunii,

65

schimbându-se în priculici printre mormintele cimitirului. S-a dus Găman într-adins acolo, căci numai pe înclinarea unui mormânt putea să se dea de trei ori, invers, peste cap. Și-o făcuse Găman, dar după ce și-o făcuse, el nu mai era Găman, ci un Găman cu cap de câine. Iar Gămanul cel cu cap de câine se duse la rîu, și plescăind din limbă, aidoma cîinilor, aduna de jos în sus șuvița de apă, ce mai curgea, și care din clipa aceea adunată a rămas, căci pe urmă, un timp n-a mai curs. Iar priculiciul s-a întors pe drumul lui, s-a dat peste mormânt, schimbându-se iar în Gămanul cel adevărat. De atunci Găman rîde, și nu știe de ce, rîde aiurea prin sat.

Luam parte, cu latura de presimțire a ființei mele, la aceste întîmplări neîntîmplate, la aceste povești, ce se împloteau cu cărările mele. Către Crăciun seceta mai stăruia încă. Luna nu apărea niciodată gulerată, bruma n-avea din ce să se-nfiripe.

O veste se răspîndi odată în sat, fără tobă, fără trîmbițe, dar fulgerător, c-au sosit din America pentru nevoile localnicilor întîile transporturi de porumb. Toată suflarea, cu priviri în stare să deoache, s-a adunat în fața Primăriei. Mirarea făcu loc unei înseninări. Mă desprindeam cu mulțimea semenilor din teroarea perspectivelor de foamete, cu care ne-am hrănit lunile din urmă. America cobora pe uliță sub chipul unor poveri de porumb auriu, puțin mai altfel decît cel ce creștea pe la noi. Faptul împlinit sub ochii mei mă făcea să văd în America întruparea unei rațiuni, ce venea să alunge spectrele. Seceta înceta dintr-o dată să mai fie o putere vrăjmașă și de neînfrînt. De unde pînă ieri seceta intimida încă instinctele obștei, ca-n alte veacuri, acum ea era o momîie lamentabilă, ce cădea în neființă. Porumbul din America trezea în mine

66

o luciditate nouă, față de care fantasmale terifiante se prăvăleau sub pragul conștiinței, ca niște monștri răpuși peste buza unei prăpăstii.

XIV.

VARĂ nouă bătea la ușă. Sosise acasă, în Lancrăm, Alexe H., fiul celui mai de seamă comerciant din sat, proprietarul „boldei”, la care ne aprovizionam _____ cu cele trebuincioase. Alexe umblase, ani mulți, prin cetăți, metropole și lume. După ce pe vremuri a terminat cea mai înaltă școală din nemijlocita noastră apropiere, adică cele patru clase ale gimnaziului săsesc de la Sebeș, Alexe pleca în *Wanderschaft*, pe jos, pînă în Germania, neevitînd peripețiile, și cu

închipuirea exaltată a unui adolescent, care desființa hotarele cu focul utopiei. Intenționa să învețe meșteșugul tiparului și meseria de fotograf. Era un băiat îndrăzneț acest Alexe, foarte isteț, întreprinzător, gătit cu toate dibăciile. După ce-și însuși, înaintînd prin stadiile breslei, învățătura și meșteșugurile visate, Alexe trecu la Moscova, unde găsi împrejurări prielnice și unui rost, pentru care voia să trăiască. Venea în zilele acestea din inima Rusiei, căci după atîția ani i se înființase în crucea pieptului dorul de ai săi. La gimnaziu fusese coleg cu cel mai mare dintre frații mei, cu Liviu, care acum era student, avansat, la Universitatea de la Budapesta (urma matematicile). Înainte de amiezile Liviu și le petrecea de obicei acasă, la masa de. sub dudul din ogradă, în fața unor carnete pline de cifre și formule. Mă uitam și eu prin aceste carnete, cîteodată, căci mă ispiteau literile, ce puteau să însemne cifre, și formulele, ce vesteau normele după

Q – Hronicul si cîntecul vîrstelor

67 —

care trebuiau să lucreze mărimile. Pentru frumusețea lui, îmi plăcea îndeosebi un semn, ce aducea cu un S, prelungit, ce ar crește dintr-o pivniță căutînd lumina. Îl întrebam pe Liviu, ce vrea să fie acest semn, ce cuprindea toate caturile unui rînd. Fratele meu mă lua îngăduitor de sub bărbie și-mi spunea că semnul ține de calculul diferențial și integral. Va trebui să mai am răbdare încă cel puțin vreo zece ani, mai adăuga el, pînă cînd voi fi destul de copt, ca să înțeleg acel semn misterios. Semnul a rămas, de-atunci, pentru mine, o piatră de hotar spre care aspiram. După-amiaza Liviu se ducea la Alexe. Se închidea sub verdeța grea într-un chioșc, într-o grădină peste rîu, mai jos de bolboacă. Alexe, tînăr de un optimism robust, se înscrișese la Moscova în mișcarea socialistă. Descindea acasă cu multe povești din Rusia și cu cravată roșie, iar acum îl iniția pe Liviu în ideile lui Marx. Nu-mi mai aduceam aminte de Alexe, căci eram prea mic, cînd a trecut vămile, totuși imaginea lui trebuie să se fi păstrat cumva în mine. Mă uitam cu mirare la el. Îmi impunea grozav, că venea de așa departe, chiar de la Moscova, pe care o căutam pe hartă și-o proiectam în depărtări foarte albe. Pe Liviu, care de altfel nu era frămîntat de înclinări extremiste, îl pasionau discuțiile cu Alexe, iar meșterul tipograf știa să-și apere cu vigoare dialectica. Totul revenea la un exercițiu juvenil de apărare teoretică a pozițiilor. Cred că și Tata lua uneori parte la discuții, dar mai mult dintr-un interes filozofic, decît politic.

În anii aceia auzeam pronunțându-se, la noi în casă, tot mai des și cu entuziasm numele lui Nicolae Iorga. Tata, care citea de toate, îndrăgise și „Semănătorul”, ale cărui numere nu străbăteau însă toate pînă în Ardeal. În legătură cu articole apă-

68

rute în „Semănătorul” se iscau adesea discuții destul de aprinse între Tata și Liviu. Nu înțelegeam mare lucru din focul lor. Cînd însă, din felul expresiilor și mai ales din ton, sau din repeziciunea cu care cei doi își treceau unul altuia cuvîntul, bănuiam că o nouă disjpută e pe cale, mă descătușam din orice interese ale clipei numai spre a fi de față. Mă apropiam atunci pe nesimțite de masa de sub dudul din curte, unde Tata și Liviu aruncau năvoade în vîr-tejuri. Orice problemă era după părerea mea un vîrtej, și mă ardea să văd, care din cei doi scoate ceva din adîncuri. Dat mi-a fost astfel să prind din dezbateri unele fărîme ce cădeau și pentru priceperea mea. Mă familiarizam în acest chip cel puțin cu sunetul atîtor chestiuni ale timpului, nu din cărți, ci din aer. Sub duhul nostru se gesticula spectaculos, și problemele se întrupau luînd înfățișare vie. Gîlceava dintre cei doi mă ținea cu sufletul la gură. Cel mai luminat dascăl, din a cărui artă educativă m-am împărtășit, cît am urmat școala primară germană din Sebeș, a fost Hans Wolf. I-am fost elev în clasa a IV-a. Wolf își trecuse licența la o universitate germană, era deci profesor. În lipsă de alt post făcea pe institutorul. Printre elevii români ai școlii, Wolf avea temuta faimă a unui „mîncător de valahi”. Nu știu cum a izbutit să-și creeze legenda. Dascălul era, ce-i drept, sever. Antipatiile, ce i se atribuiau, eu nu le prea găseam, sau oricum numai filtrate printr-un perfect spirit de echitate. Față de mine dascălul manifesta o simpatie deosebită. Mi-o servea însă în doze omeopatiche, încît nici un moment nu m-aș fi încumetat să abuzez sau să fac pe răsfățatul. Se interesa de-aproape de dezvoltarea mea. Îmi da ghes să învăț bine limba germană. 69

Îmi analiza în clasă, cu satisfacție, lucrările scrise. La aceste lucrări mai colabora și Tata, dar contribuțiile lui mă pricepeam să le camuflez în dosul unor neîndemînări voite. La o singură materie șchiopătam : la limba maghiară. Prin această materie, nu umbla însă mai drept nici Dascălul, încît și aici ne întîlneam pe un teren unde el era dispus îngăduințelor celor mai surîzătoare. Pe la mijlocul lui iunie 1906, două săptămîni înainte de examene, Tata, care ținea să plecăm iarăși la Munte, s-a prezentat la Dascălul meu, spre a-i cere permisiunea de a-mi începe vacanța înainte de

încheierea reglementară a anului școlar. Wolf a răspuns : „Vi-l dau, căci îi va prinde bine muntele. Mă întreb însă ce vom face la examene noi dascălii fără de cel mai strălucit elev al școlii ! ?” — Tata mi-a comunicat aceste cuvinte simplu și fără de nici o subliniere, parcă mi-ar fi pus numai în mână certificatul, cu care aveam să părăsesc școala germană.

Profesorul Hans Wolf n-a mai stat mult timp la Sebeș, și i-am pierdut orice urmă. Douăzeci și cinci de ani mai târziu aflam, că, făcându-se cetățean german, în timpul întîiului război mondial, a intrat în carieră consulară-diplomatică, și că a urcat apoi treptele pînă la o slujbă înaltă în *Auswärtiges Amt*.

XV.

906, AJUN de septembrie. O seară mo-horîță cobora, să țină isonul unei despărțiri și unei plecări. Cei ce plecau, eram eu și cu Liciniu, cei ce rămîneau erau părinții și ceilalți. Plecam din Lancrăm la Vințulde-Jos, de unde urma să luăm trenul spre Brașov. Părinții se învoiseră să ne în-

70

scriem_ la „Liceul Șaguna” : eu, care rotunjisem 11 ani, în clasa I ; fratele meu, care împlinea 15, în clasa a V-a. Pînă la Vinț ne însoți și Lionel, ca să ne ia biletele de călătorie. Trebuia de altfel să ⁿ⁵ vadă ?i așezați în tren, ca nu cumva, din greșeală, să rătăcim spre Arad. Nu călătorisem încă niciodată cu trenul. Călătoria avea să dureze toată noaptea. Fiind preveniți încă de acasă că la Teiuș trebuia să schimbăm trenul, ^întrebam la fiecare haltă, dacă am ajuns sau nu în gara cu pricina.

Mă urmărește în legătură cu această călătorie o amintire de coșmar. Văd gări în noapte, felinare ce se agită fumegînd, luna alergînd, copii hărțuiți. La Teiuș, dîndu-ne jos, am fost îndrumați spre un vagon de clasa a III-a, la coada altui tren. în vagon stăteam, foarte înghesuiți, numai elevi, care, ca și noi, ^ se duceau, strînși de prin multe ținuturi, sate și tîrguri, la Brașov, ca să fie vărsați aceluiași liceu. Am intrat în vorbă, dar cum vagonul nu era luminat, nu ghiceam fețele decît prin lumina alergătoare a felinarelor de afară. Din cînd în cînd trenul oprea în cîte-o gară pustie, și-atunci venea „călăuzul”, cu cei doi snopi de mustață sub nas, asupra noastră, și țipa să ne mutăm cu toții în alt vagon, la celălalt capăt al trenului. Luați de panică, noi, copiii, porneam, de fiecare dată, fără de a schița măcar vreun început de protest. Credeam că așa trebuie să fie. Ne luptam cu lăzile și geamantanele, ce ne smulgeau brațele de la rădăcină, în timp ce mașinistul de la locomotivă fluiera cu întreruperi, ca de plecare,

amenințînd să ne lase în gară ! Liciniu se opintea și icnea din răsputeri, cărînd o enormă ladă mult prea grea pentru puterile sale. Nu puteam să-i fiu de nici un folos. Mă țineam doar după el, cu lacrimi în ochi, sub teroarea semnalelor. „Taci că nu pleacă... Face el numai așa...” îmi striga Liciniu,

71 liniștindu-mă. De-abia ne găseam un locșor în noul vagon, cînd, ajunși în altă gară, același glas al „călăuzului”, ne izbea urechile : „Jos, jos ! în alt vagon !”. Aceeași panică, aceleași semnale, aceleași strigăte și plînsete. Neomenia s-a repetat pînă la Brașov de cîteva ori. Și nu înțelegeam pricina. Se aprindea de fiecare dată osia vagonului sau numai spirtul în burta mustăciosului ? De fapt totul era o simplă bătaie de joc a călăuzului, care se gîdila probabil de-o sadică plăcere, chinuind turma de copii.

După o noapte de neodihnă și de stupide, ne-gîndite, pățanii, ne apropiam de Brașov. Eram obosit. Privind în dimineață, prin geamul ușor aburit, avui impresia că trenul se mișca invers. Parcă ne-am fi întors spre locurile de unde plecaserăm seara, și dacă n-ar fi fost de față ceilalți copii, să mă asigur că o țineam spre răsărit, aș fi crezut că rătăcim spre apus. În gara Brașov ne în-voirăm, cu alți cîteva copii, să luăm o trăsură, împărțind costul. Ceilalți copii fură descărcați prin cetate. Pe noi birjarul ne mai ducea pînă în Schei, pe Ciocrac, unde descindeam la locuința lui Liviu, a cărui adresă ne-o fixaserăm fiecare de două ori : o dată pe-un bilețel, o dată în cuget. Fratele nostru mai mare era acum tînăr profesor la „Școala reală” din Brașov. Se căsătorise în vara aceea, cu fiica unui notar din Cugir. În penuria de locuințe de la Brașov, tînăra pereche găsisese o căsuță, nu tocmai pe plac, pe Ciocrac. Cînd am sosit noi, sosea și mobilierul lor, de-a dreptul de la fabrică. În micile încăperi — lăzi, mese, scaune, dulapuri stăteau claie-grămadă. Peste toate mai călcam _ și noi. C-o zi înainte nimeriseră tot aci și doi frați de-ai cumnatei. Cum nimenea nu făcea caz de sosirea noastră, m-am întins, fără de alte forme, pe o canapea și am adormit. Cînd m-am trezit, pe la amiază, mi-au

72

trebuit clipe pînă să pricep unde sînt. Un simțămînt de neagră înstrăinare mă lua în stăpînire. Mi se părea că nu mai sînt eu, ci altul. Mă năpădea o jale de neînduplecat pe la inimă, pe la tîmple, prin ochi, și se alegea nod în gît. Mă vedeam părăsit. N-am să mai văd pe Mama și pe Tata un an întreg ! Ce leac voi găsi acestui gol ? Mă simțeam și răsfirat prin

toată depărtarea, între locul unde stăm și locul de unde pornisem. Și plîngeam monoton și lung, și nimenea nu mai putea să mă liniștească. Servitoarea își arăta, fără înconjur, părerea că m-a deocheat cineva. Am acceptat și eu această explicație, și am băut apa în care fata stinsese un cărbune. În cele din urmă de ce nu ? Mă deochease spațiul și timpul ! Și paharul de apă mi s-a dat ca să mă pot iarăși aduna din atîta drum și atîta văzduh și să sosesc de-a binelea, unde sosisem.

Am stat pe urmă la masă. Nu mai plîngeam, dar refuzam să răspund întrebărilor, cu care cei din jur încercau să mă descoase. După cîtva timp începură să rîdă de mine, și frații mei și cumnată-mea, și frații cumnatei mele, că mă dau cu atîta nestăpînire în spectacol. Și cu ce ? Cu dorul de casă ! Cu acest fleac de dor ! În realitate eu însumi eram mirat, foarte mirat, de jalea mea. N-am stăruit oare eu însumi zi și noapte, toată vara, pe lîngă părinți, să mă trimită la Brașov ? Atunci — de ce această simțire ? — „Haide, șterge-ți lacrimile ! — mi-am zis, și nu te mai sfărma, că nici nu-ți sade și nici nu se cuvine !”

— După ceasul prînzului, am ieșit cu Liciniu în oraș. Mă tîra, aproape, după el. Apucarăm spre Liceul Șaguna. Mă păstram încă în tristețea mea. Dar totul a fost dat uitării în clipa cînd am intrat într-o prăvălie, să ne cumpărăm chipiile de rigoare, chipiile de „studenți”. Al meu, pe care-l visasem toată vara, era de stil francez

73

tivit cu panglică roșie, al lui Liciniu cu panglică albastră. Cu chipiile pe cap, am luat-o iarăși spre liceu. Așa am învins cea dintâi și cea mai grea criză de nostalgie ! În fața liceului elevii de toate clasele țineau obișnuitul tîrg de cărți, care probabil și pe vremea lui Anton Pann se înfățișa tot atît de răsăritean ca și astăzi. Îmi cumpărai și eu cărțile de școală, cam uzate, dar folosibile. După vreo cîteva zile, clopoțelul liceului suna orele, de intrare și ieșire. Eram în clasa I exact 60 de băieți, veniți din toate ținuturile transilvane și bănățene. Unul singur din vechiul regat. În primele săptămîni colegii, mai vîr-tos brașovenii, care erau foarte siguri de frumusețea graiului lor, mă cam luau la vale pentru româneasca mea din Lancrăm, unde se vorbea un dialect cu „e” deschis, care s-ar scrie „ă”.

Prietenii le prindeau și ele să se-nfiripe. Într-o bancă strălucea un băiat de mocani din Săcele, foarte scuturat, cu ochi vii, ce-i străjuiau de aproape rădăcina nasului : Gheorghe Popa. Era singurul coleg de clasă, de

care mă apropiam, deocamdată. Celelalte prietenii mi le alegeam prin clase superioare, rod al sferturilor de ceas de recreație.

Cu ajutorul mai ales al anecdotelor, ce pluteau în jurul lor, apoi după gesturi și ticuri, după mișcări și înfățișare, mă căzneau să-mi alcătuiască în închipuire figura interioară a profesorilor. Din primul moment trebuia să mă fascineze într-un fel dascălul de latină N.S., o apariție ciudată, un om incalculabil, de comportări echivoce, despre a cărui inteligență excepțională printre atâtea de rînd, auzisem mai de mult. Am băgat foarte curînd de seamă că programa nu-l prea interesa și că nu avea decît prea puține aderențe la slujba sa. Numai rareori ținea cîte-o lecție, cu care ne cucerea și cu care își răscumpăra **74**

absențele sufletului. De obicei, el intra în clasă, muș-cîndu-și buza de jos, cu gîndul aiurea. Se așeza la catedră, își purta o clipă privirile peste noi. Dar uită-, tura lui ne lua prin tangentă și luneca peste noi parcă am fi fost unși cu ulei. Pe urmă dascălul începea să scrie. Știam că scrie articole pentru o gazetă și că era un foarte temut polemist. Ne lăsa să ne facem de cap. La începutul orei avea grijă de a ne ocupa cu ceva, dar la sfîrșit nu cerea niciodată lucrările. N-au trecut două-trei săptămîni și trebui să constat că i-am cîștigat simpatia cu răspunsurile, ce i le-am servit în cele cîteva ore, cînd el se ridicase deasupra nivelului obișnuit al conștiinței sale profesionale. Își fixase numele meu, ceea ce nu era tocmai greu, de vreme ce la școlile din aceeași clădire existau doi profesori cu același nume : fratele meu Liviu și unchiul meu Iosif. Cu nici unul din ei N.S. nu se găsea în relații deosebit de norocoase, -ceea ce, evitînd eufemismele, însemna că ei nici nu-și vorbeau, și nici binețe nu-și dădeau : o împrejurare, în care la început vedeam o mare neșansă pentru cel de al patrulea în nefastul joc ! Cu atît mai neașteptată fu în ochii mei tot mai învederată lui aplicare spre mine. Privirea lui mă căuta printre ceilalți, cu încredere, aproape cu părtinire. Raporturile profesorului cu clasa se definitivau. La catedră el se simțea exteritorial, iar clasei el îi pregătea în cele din urmă o surpriză, acordîndu-i un soi de autonomie. Nu-și lua osteneala să rețină numele elevilor. Dimpotrivă, el căuta să uite orice balast, să uite, să uite. Găsise de altfel o splendidă metodă de a ocoli orice inutilă încărcare a memoriei sale de dascăl. Cînd se întîmpla, și aceasta cel mult o dată pe săptămîină, să examineze, făcea apel la numerele de înscriere ale elevilor: „Să răspundă numărul 7, 51, 45 etc". Rezultatele inconcludente ale unei

asemenea examinări se spulberau fără urmă, în» aceeași clipă. Profesorul se socotea însă — desigur prea mult scos din ale sale chiar și de acest ,minim de efort și atunci se hotărî să-și simplifice situația într-un chip cu totul uluitor : va înălța clasa la rangul unui teritoriu suzeran. Într-una din zile a intrat în clasă mușcându-și cu dinții buza inferioară și se așeză la locul lui: „Așa, mama dracului !" și apoi, nitam-nisam, un strigăt: „Blaga !". Mă ridic speriat de sunetul ceresc de la catedră ! Dascălul își învîrtea privirile peste noi, parcă ar fi voit să ne apostrofeze : „Blestemaților, de aci încolo s-a isprăvit cu huzurul ! Sîntem la școală sau la circ ?". Dar privirile lui încruntate au ieșit și de astă dată pe ferestre și nu s-au mai întors. Era din nou absent, iar glasul lui se înmuie : „Blaga, de-acum vei examina tu ! îți faci rost de un carnet, în care vei introduce numele tuturor elevilor... După fiecare răspuns pui nota! Pe mîine toți elevii vor aduce cîte-un ban de aramă, — așa, m-ați înțeles ? și banul îl veți da lui Blaga, să-și cumpere blajinul un carnet !". Și cu aceasta profesorul se retrase în sine, scoase din buzunar niște hîrtii, își luă condeiul și se aplecă peste articolul său, început de acasă. Cam mirat de marea demnitate, în care eram înscăunat, începui a examina. Cînd silințele mele nu mai puteau să țină clasa în frîu, profesorul își făcea simțită prezența printr-un urlet destinat să fie auzit pînă în biroul Directorului : „Așa, mama dracului, liniște ! !". Și-n clasă se făcea iarăși liniște de mormînt, iar eu îmi redobîndeam autoritatea, pentru care pantalonii mei nu erau destul de lungi, în gînd făceam reproșuri tardive Mamei, care nu m-a ascultat, cînd, astă-vară, îi tot spuneam să nu mă trimită la Brașov în pantaloni rețezați pe la genunchi. (N.S. avea sa ne fie profesor de latină

opt ani în șir. Prea multă latină n-am prins de la el, nici gramatică, nici vocabule, dar cele cîteva lecții de pomină, ce ni le-a oferit, cu capricioasă intermitență, despre Iuliu Caesar, Virgil, August, Horațiu, Cicero etc. au fost pentru mine tot atîtea evenimente. Cu atîtea lecții de înalt nivel, profesorul se împăca întrucîtva cu propria-i conștiință, dar și cu noi, care îl ascultam cu răsuflarea tăiată !) O zăpadă timpurie căzu în toamna aceea. Pe la sfîrșitul lui octombrie Tata și Mama sosesc pe neașteptate la Brașov. își îngăduiseră să beneficieze de-o călătorie aproape gratuită la istorica expoziție de la București. întorcîndu-se era firesc să se oprească și în urbea noastră. Era o revedere ce aprindea în mine încă o

dată toată nostalgia. Ce era să le povestesc, părinților ? Erau atâtea, și atâtea de arătat în cuvinte, și le vorbii alandala. Despre isprăvile de la liceu, despre profesori și apucăturile lor, despre noii mei prieteni, și, natural, despre carnetul cu note de la latină. Liviu, fratele meu, profesorul, de-o corectitudine juvenilă și pedantă, își desfășura, nu știu a câta oară, în vorbe grave, profunda indignare față de metodele lui N.S., eu însă simțindu-mă complice, îmi vedeam amenințat rostul cu care fusesem investit, și-mi imploram fratele să nu facă, în consiliul profesorilor, caz de această situație, că mă nenorocește. „Ce caz are să facă, măi prostule ?” interveni Mama. „Sau crezi tu că frate-to a căzut pe cap ?” — mai adăuga Ea, pe-un ton ce nu-mi comunica nici o certitudine liniștitoare, pe-un ton din care se ghicea parca și teama ei că într-adevăr Liviu ar fi fost în stare să ridice atât de inoportun o atât de dezagreabilă chestiune în consiliul profesorilor.

Tata și Mama făcură o vizită gazdei, la care eram incartiruiți, eu și cu Liciniu. Ne găsiserăm la

77

Brașov chiar dintru început o cameră, tot pe Cioc-rac, peste drum de Liviu, la o familie trocărească. Stăpînul casei era măcelar. Își avea prăvălia în Cetate. Nu venea acasă decît seara. Și era totdeauna beat. Aspru la vorbă și repezit. Noi băieții găzduiți dam față cu măcelarul doar duminica după-amiază, cînd matahala ieșea pe gangul casei, cu ochii înroșiți de somn și de aburii băuturii. Salutăm smerit și cu inima gămălie. Grozav mă temeam de acest om, pe care-l auzeam cîteodată, noaptea pe la ore mici, bă-tîndu-și nevasta și copiii într-o odaie alături. În toată cetatea Brașovului exista, în timpul acela, un singur personaj, ce-mi inspira o teroare și mai violentă decît măcelarul, la care locuiam. Acest de al doilea temut era Rupi, cel cu mișcările de sperietoare de păsări scăpată din par. Rupi era un domn exaltat, cu gesturi nervoase, corect îmbrăcat, dar evident ieșit din țîțîni. Purta un baston, pe care-l mînuia cu stîngăcii de automat deranjat. Fusesse în unele sezoane, client al unor case de sănătate, care însă îi redeschideau porțile, restituindu-l prea devreme vieții și străzii, niciodată mai breaz decît intrase. Toți copiii, strînși în haite, țipau după el „Rupi”, în toate tonurile, pe străzi, prin piață, pe după zidurile cetății, și prin livezi. Porecla nu spunea nimic, dar scotea din sărite pe cel vizat. La rîndul său, Rupi izbea ca din senin, cu bastonul, pe orice băiat, chiar pașnic, care trecea neprevenit pe lingă el. Și Rupi dezlănțuindu-se mecanic, lovea cumplit, să te despice-n două. Locuia undeva prin Schei, și avea dese drumuri pe Ciocrac. Cea dintîi grije a mea, cînd ieșeam din

curte, era să cercetez cu luare-aminte, în toate părțile, dacă nu cumva trece Rupii. Când se întâmpla să-l văd la cajpăt de uliță, mă ascundeam în grabă, unde se nimerea, după porți, în gîrliciuri de pivniță, în gropi, în

78

canal, sub poduri, de-ar fi fost cu puțință aș fi dispărut și în gaură de șarpe. Fapt e că plimbările nu-mi erau învăluite de acel cald și agreabil sen-, timent de securitate, ce ți—1 dă conviețuirea cu semenii înăuntrul unei cetăți cu rînduiele bine statornicite. Nesiguranța mea se înființa din pricina lui Rupii, dar și din pricina micilor trocari. Micii trocari erau băieții scheieni, băștinași. Pușlamalele circulau de obicei în grupuri compacte, în vederea întîlnirilor cu liceenii, care nu erau de prin părțile locului, și cărora le purtau o pică — așa-zicînd profesională. Lupte cu pietre pînă la sînge și încăierări cu lovituri de bricege, schingiuiiri aveau adesea loc. Evitam pe cît îmi era cu puțință în-tîlnirile pe teren cu acești derbedei. Mai existau însă pentru mine și unele primejdii invizibile. Ca să ajung acasă, fie de la liceu, fie din Cetate, eram nevoit să trec pe lîngă un cimitir izolat în dunga unei livezi, de-a lungul unei alei ce urca spre Tîmpa. Seara, cînd se întuneca, zăream prin gratiile cimitirului, candelile arzînd pe morminte. Acolo își dormea somnul de veci poetul Andrei Mureșanu. Un fior mă îmbrăca rece, de cîte ori o luam pe lîngă cimitir, pe întuneric. Îmi închipuiam că stafia de brumă fosforescentă a lui Andrei Mureșanu ar fi putut să mă cuprindă o dată cu brațele, pe la spate, și o senzație de atingere sepulcrală cu lumea da dincolo își făcea pîrtie pe șira spinării mele. O țineam săgeată pînă acasă. Cu fruntea nădușită mă opream la poarta de lemn. Atîrna acolo un ciocan de oțel, pentru dat semnale, în formă de șarpe, ce răspundea pe-o mică nicovală. Prindeam ciocanul și izbeam cu putere în poartă, neîndrăznind să privesc înapoi în noapte. Loveam cu o insistență și cu o nerăbdare că se producea o tulburare în toată vecinătatea. Mă mai linișteam numai cînd mă ajungeau glasuri de pe la ferestre. Din vecinătate mi s-a strigat odată pe-un ochi de geam, ce s-a deschis și s-a închis repede ca ușița unui ceas cu cuc : „Ce bați așa, că doar nu vin tătarii ?”. Omul care mă dojenea nevăzut, nu bănuia, că ceea ce venea în urma mea era mai înfiorător și mai de necuprins decît un duium tătăresc. Trecînd adineaori pe lîngă mormîntul lui Andrei Mureșanu auzisem ca un zăvor de cosciug, ce se deschidea, și-un clinchet de candelile atinse de cineva în mers nevăzut.

XVI.

RECEAU zilele, săptămânile, lunile. Un gând mă obseda. Greutățile, cu care luptau părinții, erau din cele mai serioase, îi auzisem de atâtea ori vorbind $mm^{^^}mmm$ despre bănci, datorii, cambii, restanțe. Opintirile mele se înteteau, în speranța de-a obține, pe temeiul certificatelor școlare, vreo bursă sau alte ajutoare, cel puțin masa. Aspirația mea secretă, despre care nu suflam o vorbă nimănui, era să-mi scap părinții, asupra de scadențe penibile, să mi-i scap de orice cheltuieli, să mă cresc singur, ca vrăbiile. M-am angajat, de îndată ce mi s-a dat prilejul, să dau meditații colegului din vechiul regat, dar cu atîta treabă izbutii cel mult să-mi fac rost de niscai bani de buzunar. Bursele, ce se împărțeau la liceu, puține și derizorii, erau, în orice caz, destinate elevilor mai înaintați. Faptul că un frate ajunsese profesor la Brașov nu constituia o împrejurare, ce mi-ar fi înlesnit dobîndirea ajutoarelor, de care aș fi avut nevoie. Dimpotrivă, împrejurarea alcătuia pentru

80

mine un dezavantaj, căci se credea că el, om făcut, ar putea să-și ajute frații. Dar Liviu se găsea în imposibilitate chiar și numai de a se gândi la așa ceva, de vreme ce el însuși era începător, și făcuse o seamă" de datorii pînă ce să-și termine studiile universitare. În afară de materiile impuse școlarului prin programe, n-aș putea spune că, în timpul acela, m-ar fi interesat în chip deosebit ceva. Mai citeam, ce-i ■drept, ici-colo, cîte-o carte din biblioteca clasei, dar nu semănăm încă de loc cu ceea ce s-ar chema un cititor pasionat. Ba da, voi numi totuși unele lucruri, cu care mă îndeletniceam cu plăcere. Mă preocupau, de pildă, anume probleme de știință. Eram un geograf fără pereche în tot liceul. Iar la geografie am trecut peste punțile Geografiei fizice, la Astronomie. Astronomia îmi comunica realmente sentimentul unei creșteri personale, al unei treziri. În marginea ei îmi făceam singur speculațiile. Descoperii cărțile lui Flammarion. Perspective cosmice negîndite mi se deschideau. Lumea planetară și galactică deveneau pentru mine un mediu real, care îmi solicita la fiecare pas un efort de descurcare și în care palpitam cu ardoarea proprie vârstei. Mă întrebam uneori dacă Christos s-a întrupat și pe planeta Marte. De unde, pînă atunci, mă frămîn-tasem încarcerat într-o viață interioară de natură religioasă dominată de mitologia biblică, acum îmi denunțam singur această mitologie, fără de ajutorul vreunei lecturi, drept ceea ce era : adică drept mitologie. Ce caraghioasă mi se părea

întâmplarea cu cărăbușul ! (Totuși mă temeam încă de spectrul lui Andrei Mureșanu !) Singura perspectivă valabilă era pentru moment cea „naturalistă”. N-am avut nevoie nici de critica biblică, nici de Strauss, nici de Renan, și nici de alte mărturii ca să aduc în fața judecății **81**

minții mele miturile biblice. Trezirea m-a zguduit într-atât că aș fi voit să dau din ea și altora. Mă doream adică înconjurat de prozești. Pledoariile mele câștigau de la o zi la alta amploare și se umpleau de lumina celor mai varii argumente. Cîțiva colegi au înclinat steagurile. Ceilalți se ridicară însă împotriva, și într-o zi se găsi în sfîrșit unul gata să mă răpună : mă pîra catihetului. Licențiat al Facultății de teologie din Cernăuți, catihetul a ascultat jalba duhovnicește, dar ezită să-mi curme limbuția luministă prin măsuri mai drastice. Organi-zîndu-și cu impresionantă răbdare, un ciclu de lecții, el căuta să ne îndrume, fără a mă aduce de-a dreptul în discuție, spre alte idei, ca și cum întreaga clasă ar fi fost un aluat infectat de-o drojdie bolnavă. Dezbateră, în care el, catihetul, era singurul protagonist, lua o întorsătură moralizantă ce mă dezarma. Din parte-mi, am rămas pe poziție, dar hotărîi să nu mai fac uz de trezirea mea. Începeam să bănuiesc, cel puțin vag, și chiar să mă tem că între adevăr și morală ar putea să existe oarecare incompatibilitate. Întîia iarnă la Brașov a fost grea. Nu eram obișnuit, nici cu negurile, nici cu frigul ținutului. Țara Bîrsei cîștiga în permanență, și pe întreaga monarhie, premiul la temperaturile joase. Se mai făcu, nu știu cum, că tocmai în iarna aceea, gata în fiecare noapte să înghită coloanele de mercur ale uneltelor de înregistrare, am umblat tot timpul numai c-o pelerină necăptușită. Adevărat e că fusese dorința mea să mi se cumpere pelerina. Nu prevăzusem că aceasta nu putea să fie o îmbrăcăminte de iarnă. Frații ar fi fost chemați să aprecieze mai just. Mă întrebau ei, uneori, dacă, nu mi-e frig. Dîrdîiam, dar răspundeam : nu ! **82**

Băteau, în sfîrșit, cu aripi de porumbei, vești de primăvară prin aer. Noi, copiii, ieșeam pe Romuri, între cele două turnuri în ruină, și stăm la soare. » Umblau gîngăniile prin vreascuri. Obrajii și mîinile prindeau culoare. Cețurile ne cercetau tot mai rar. Și Tîmpa înverzea. În luna mai avu loc în Stejeriș, așa-zisul „maial”, o petrecere, în plin aer, a elevilor de la toate școlile românești din Brașov. Era un jubileu anual al cloro-filei, o serbare a codrului și a centenarelor haiducești, fără dată precisă la calendar. Luau parte cu „gau-deamus” și profesorii, și alți cetățeni, cu familiile lor. Era o serbare cu mese întinse sub copaci, cu focuri aprinse sub fagi și stejari, cu băutură, chiote, jocuri și dans. Sub corturi boltite se

tăiau miei pentru frigare, se desfundau buțile. Cîteva dintre vlăjgani clasei a Vil-a și a VUI-a mă luară între ei, și pentru cîteva replici, cu care știusem să-i încînt, îmi deteră să beau, mai întîi vin, și apoi bere. Se călca legea de totdeauna a băutului, dar ce le păsa lor ! Puseseră gînd să mă amețească, ca să mă port pe urmă cum m-o tăia capul. Și au reușit. La început rîdeam ca un mic faun, apoi devenii zgomotos cît zece. Mă suiam pe mese și umblam, luîndu-le în șir, peste toate, ceea ce îmi da senzația că aș călca pe coperișele caselor dintr-o țară ce era a mea și numai a mea. În cele din urmă căzui lamentabil într-un șanț în marginea pădurii. Se învîrtea verdele codrului cu mine. Și m-a luat un rău, ce mă înțărca, o dată pentru totdeauna, de veselia „maia-lelor”. Un coleg s-a apropiat de mine. „Să-ți ridic puțin capul !”. Mă pregăteam să restitui naturii ce era al naturii. Apoi în plin marasm i-am spus milostivului samaritean : „Ăsta nu e capul, ăsta-i curul !”.

7 — Hronicul și cîntecul vîrstelor

83

XVII.

ECTII, lucrări, examinări, severități profesionale și muștrări pentru atîtea neglijențe, ambiții rănite și autoreproșuri — astea alcătuiau umplutura zile-mm^m^m^mm ^{!ol~} ^e lucru. Duminica ne duceam — în șiruri — la biserica Sf. Nicolae, unde, etalîndu-ne palorile în fața catapetesmei, stăm în picioare cîte 4 —5 ore. De la un timp ne încerca foamea, privirile ni se prelungeau peste tipsiile imense cu colivă, așezate printre sfeșnice. La încheierea slujbei ni se împărțea colivă. Pentru primirea darului, întindeam mîna cu o hîrtie, din vreme pregătită pentru aceasta. Preotul lua cu o lingură din grîul fiert, porții mari, socotite ^pentru căpcăuni, și ni le punea în palmă, iar noi ieșeam în cimitir, unde sprijiniți de cîte-o cruce de piatră consumam pomenirea morților. Mult timp simțeam încă un gust de miere și grîu în gură.

Anotimpurile se succedau, ocolind parcă evenimentele, ce s-ar fi putut întipări amintirii. Așa se încheia clasa I. Așa începea clasa a II-a.

Eram în clasa a II-a, cînd veni la Brașov și Lon-gin. După ce scăpătase prin clasa a V-a liceală, făcu un an de xicenicie privilegiată la un mare negustor din Orăștie, iar acum se înscria la școala de comerț, care dura trei ani. Școala de comerț se găsea în apropierea Liceului Șaguna. De cîte ori îmi venea la îndemînă, dam o săritură pînă acolo, aceasta mai ales, pentru delicioasele cornuri ce se găseau de vînzare la „pedelul” școlii. Dar și

pentru altceva. Școala comercială era frecventată în cea mai mare parte de băieți mai în vîrstă, de flăcăiandri cu mustăcioară, împinși de nevoie sau de înclinări înnăscute spre cariere practice. Stăpînea la această școală o men-

84

talitate aparte, proprie adolescenților arși de setea unui cîștig la rezezeală. Elevii de la această școală umblau mai (pe pămînt, decît liceenii, zburători cu plete-n vînt.

În sferturile recreației comercialiștii se adunau în latrină, unde fumau în ascuns cu seriozitatea unor oameni închinați fără scăpare patimii. Treceam cî-teodată și pe acolo. „Ce-i măi, ce cauți pe-aici ?”

— mă rezezeau uneori mustăcioșii, tachinîndu-mă, și azvîrlindu-nii cîte-o poreclă de circumstanță. Îmi permiteam răspunsurile cele mai fanteziste. Odată, mai știu, c-am răspuns : „Iacă-așa, am venit să mă p... pe școala comercială !”. Treabă la care am și procedat fără preget. În cele din urmă insolenta mea exprimare nici nu cuprindea vreo deosebită exagerare, căci pisoarul era într-adevăr un zid al școlii, înconjurat de trei părți ca de-un șopron. Cum în replica mea pusesem un oarecare accent copilăros, dar și o necuviincioasă nuanță de conștiință intelectuală, nelaloc de la mic la mare, comercialiștii m-au luat pe sus pînă în tinda

„pedelului”, unde mi-au înfundat gura cu cornuri, ca să-mi taie pe viitor orice poftă de atari răspunsuri. Deși amenințat să fiu sufocat, înduram pedeapsa cu plăcere. Mai era însă și o altă mică și delicată chestie între mine și școala de comerț. Se găseau acolo și vreo cîțiva tineri cu preocupări de viață nocturnă și cu gîndul prea puțin la carte. Profesorul lor de geografie, dificil din cale-afară, Andrei Bîrseanu, îi ocupa pentru acasă cu diverse lucrări, printre care superlativ anevoioase erau hărțile de desenat. Cum tinerii își rezervaseră nopțile mai mult pentru explorări prin suburbii, decît pentru hărți, m-au angajat pe mine pentru treaba aceasta care cerea o execuție migăloasă și de precizie sub sticlă măritoare. Contra onorar, firește ! Nu o dată s-a în-

85

tîmplat ca ilustrul profesor să se oprească în cursul orei de geografie tocmai asupra acestor hărți ale mele, ca să le dea drept model. Presupușii autori se umflau în pene, în băncile lor, sub torențialele elogi. În ziua cînd dam comercialiștilor răspunsul, de care am pomenit, mă duceam să le cer

un spor de simbrerie, la care socoteam că aveam fără îndoială un drept după succesele obținute.

XVIII.

N DUPĂ-AMIAZA de Florii, din primăvara anului 1908, cei trei frați, contrar obiceiului de a nu părăsi

Brașovul decît în vacanța mare, plecam spre MHBMBBBH Lancrăm. Începuse tocmai vacanța de Paști. Cum de cîtva timp nici o veste de acasă nu-și mai făcuse drum pînă la noi, plecam să ne încredințăm noi înșine de ceea ce putea să fie motivul tăcerii. Soseam acasă a doua zi dimineața. Nu eram așteptați. Mama ne primi în prag, cu fața crispată, îngrijorările ei, care își aveau pricina în altă parte, se adunau acum asupra mea. Soseam acasă palid, ogîrjit, și cu o lumină ca de febră în ochi. Mama mă strînse în brațe : „Nu tușești, dragul mamei ?”. „Nu, mamă, n-am nimic. Mă simt bine”, făcui eu. Nu, pricina îngrijorărilor ei, nu puteam să fiu eu. Simțeam că Mama ar vrea să ne destăinuie ceva, dar șovăia. Noi o priveam muți, și așteptam. În-toreîndu-și fața, ca să nu-i vedem frămîntul, Mama ne spuse : „Tata e bolnav !”. M-a lovit cu ascuțiș în inimă. Clipe s-au scurs pe lîngă mine, parcă n-aș mai fi fost în ființă. Apoi apăru și Tata. Da, avea față de pergament, și tușea. Aflarăm, tot de lai Mama, că Tata făcuse din imprudență o răceală.

86 cîteva săptămîni mai înainte, cînd a adus viță-de-vie americană dintr-un sat ca la vreo 30 km de-aici. Tata ținea să-și replanteze via de pe coastă, ce fu-l șese distrusă, în ultimii ani, de filoxeră. Tata ! Ochii nu-i mai scăpărau ca altădată. Albastrul deschis al privirii sale cobora acum spre cenușiu. Era sleit, cu fruntea înrouată de sudoare. Mascîndu-și grijile, ne întreba ce mai e nou pe la Brașov. Am ieșit cu el, în curte. Dorea să stea la soare. Vibra în aer, sfios, un sunet de primăvară. Se arăta să fie cald în cursul zilei. Pe la vreo 10, Tata mă întrebă, dacă n-aș vrea să mă duc cu el pînă sus pe coastă, să cercetăm vițele, ce le-a sădit. Și-am plecat. Cît a ținut calea pe cîmp oblu, Tata mergea încă destul de bine. Dar cînd a fost să urcăm poteca spre vie, îi era greu și se oprea la fiecare pas. De jur împrejur se deschidea peisajul, în mijlocul căruia Tata mă speriasse cîndva cu povestea cucului. Cînta și acum cucul, dar cînta a tăgăduire și pierdere. Ieșise cucul la chemarea cui ? Și cine-i încuviința și acest cîntec, cînd domnul mare, Soarele, întemeia o lume a făgăduinței ? — Seara, după ce ne-am întors de la vie, Tata simți fiori, și ca o silă de viață, și fu nevoit să se culce. Îl lua febră mare în toată ființa. Cele două săptămîni, cît am mai stat acasă, el nu s-a mai ridicat din pat. Am luat

iarăși trenul spre Brașov, cu inima grea. După vreo câteva săptămîni Mama ne încunoștiință că Tata a plecat într-un sanatoriu, departe, în Munții Boemiei. Era întâia oară că îmi cădeau sub ochi slove așternute pe hîrtie de mîna Mamei. Curios, pînă atunci nici nu-mi dădusem seama, că Mama nu ne scria niciodată. Aceasta era treaba Tatii. Acum se vedea constrînsă să poarte ea condeiul. Mă emoționa acest scris, dar cum aș fi dorit

87

să se întoarcă iarăși, cît mai repede, vremurile bune cînd Mama nu ne scria. În Munții Boemiei Tata a îndurat vreo două luni îngrijiri ce nu mai erau în stare să stăvilească mersul boalei. Ca atîția bolnavi de plămîni, el căzu pradă ușoară amăgirii, cu privire la starea sa, și nu se arăta îndelung răbdător cum s-ar fi convenit. La pricinile nerăbdării, ce-l cuprindea, se adăuga și faptul că nu se putea obișnui cu atmosfera străină. La sfîrșitul lui iunie, cînd, după încheierea anului școlar, reveneam în Lancrăm, l-am găsit și pe el acasă. Tata zăcea. Era o umbră cu respirația retezată la un sfert. Totul se stinsese în el : sîngele, glasul. Numai febra și tușea izbucneau, puternice, prin clădirea lui de oase. Munții Boemiei îi măcina-seră întrucîtva optimismul, ce însoțește de obicei această boală.

Mai avea însă încredere în munții noștri, mai nădăjduia c-o să-l pună pe picioare ozonul carpatic. Așteptase doar să sosim de la Brașov, cei trei, ca să ne mai spună un cuvînt, fiecărui, și să plece apoi cu Mama la Oașa, o așezare de pădurari pe rîul Sebeșului, sus, foarte sus, acolo unde prin tumultul brazilor începea valea fermecată a Frumoasei. În Lancrăm am rămas : Lionel, Liciniu și cu mine. O verișoară mai în vîrstă, fiica unei surori de-a Mamei, de prin părțile Orăștiei, nu a pregetat să vie la noi, să se îngrijească de toate cele ale gospodăriei. Casa o simțeam totuși pustie fără de cei plecați ! Un gol adînc se muta din odaie în odaie. Nu m-am regăsit, pînă cînd, într-un ceas de singurătate, prinsei a căuta prin biblioteca Tatii. Aflai printre altele, niște colecții vechi de-ale „Convorbirilor literare”, de prin anii cînd Tata era june. Am scos din raft un volum, m-am dus în grădină, m-am întins sub un măr patul. Răsfoind, descoperii un fragment din „Faust”, în traducere. L-am citit. Era marea scenă, în care Faust încearcă să se otrăvească, după ce-și trece încă o dată prin văile sumbre ale cugetului toate decepțiile. Sîngele îmi suna în urechi, ridicat de simțire. Îmi sufla în pînze un vînt nou. Aceasta a fost lectura decisivă ce a deșteptat în mine, la vîrsta de 13 ani, cea mai

nesățioasă patimă a cititului. Scurt timp după aceea am dat în aceleași colecții ale „Convorbirilor literare” peste studiile filozofice ale lui Vasile Conta. Încercările de metafizică materialistă ale gânditorului român mi-au ținut luarea-aminte, într-un moment, când eu însumi, cu neajutorările și elanul, proprii unui ajun de pubertate, gîndeam în același sens. Dibuielile mele do-bîndeau, datorită acestor lecturi, o limpezire neașteptată, și răzvrătirile o legitimare. Nu mai eram singur. Mă întîlneam cu cineva. Îmi confruntam gîndurile cu ale unor semeni, care gîndiseră și ei la fel, cu deosebirea că aceștia erau infinit mai maturi, și se înălțau pe alte temeuri, mai solide. Nu mă descopeream prin urmare cugetînd după norme în-tîmplătoare furișate în mine ca să mă rătăcească, dimpotrivă mă vedeam în slujba unor criterii, de care se călăuzeau și alții. Dar pe urma acestor prime lecturi abstracte mă simțeam sporit și altfel : luam întîia oară atingere cu terminologia filozofică, și mă învățam cu cuvinte de obîrșie greacă sau latină, care trebuiau să-și păstreze caratele lor, printre cele de rînd. Unele studii darwiniste mi-au căzut în mîină, tot atunci. Era pentru setea acelor săptămîni, exact ceea ce căutam. S-a făcut atunci ca și mai tîrziu, că îmi găseam, cu o siguranță de somnambul și cu o intuiție ce nu da greș, tocmai lecturile trebuincioase. Eram parcă purtat de-un instinct aparte, asemănător aceluia, ce îndrumă pe copilul cu oscioare fragile să roadă var, dacă nu-și

88 89

găsește în altă parte, atunci chiar din zidul casei.

Mă opresc puțin ca să-mi amintesc de o dimineată pe la început de august, întipărită ființei mele cu amănunte, ce mai au și astăzi glas. Mă trezeam din-tr-un somn adînc, ce se hrănea singur, renăscînduse din sine, parcă n-ar mai fi voit să se curme. De ore acest somn nu-mi mai era tulburat de nici o mișcare prin casă și curte. Acum mă trezeam și-mi frecam ochii. Îmi dau seama după liniștea, ce domnea ca niciodată împrejurul meu, că rămăsesem singur acasă. Ornicul bătea ora 8. Îmi adunam gîndurile. Nici din sat nu pătrundea nici un zvon pînă la mine. Totuși afară era soare. Și cald. Casc ochii mai tare ca să înțeleg ce s-a întîmplat. Da, Lionel a plecat ca ieri la Oașa, chemat să ducă pentru început de lună cele trebuincioase. Verișoara și Liciniu, și servitorul au pornit de dimineată la Sebeș, căci e zi de tîrg. Despre toate acestea căzuse o vorbă încă de aseară. Iată pentru ce am rămas singur acasă. Din pricini

mai multe, de a doua mână, iar nu ca să dau față cu această liniște fatidică, ce mă împresura, când m-am trezit. Săr din pat, mă îmbrac repede, și ies în curte. îmi iau o carte și m-așez sub dud. în așteptare nu voi avea altceva mai bun de făcut. Voi citi. Pe la ora 9 intră în curte Pîrgarul satului. Se apropie, ezitînd, de mine. întrebă de ai casei, căutînd cu ochiul scotocitor prin golul bucătăriei din apropiere. „Toți sînt duși la Sebeș”, îi spun. Pîrgarul se uită lung la mine. Evident, fără treabă n-a intrat la noi. Ar vrea să spună ceva, dar își amîină cuvîntul. Mai șovăie o clipă, și pleacă ducînd cu el tot ce avea de spus. Cam la o jumătate de oră după misterioasa vizită a Pîrgarului, intră în curte o femeie, o vecină. Se apropie și-mi zice, așa-ntr-o doară : „De-o fi adevărat, că a murit domnul părinte ?”. Femeia pune întrebarea într-un ton parcă ar fi așteptat un răspuns numai pentru ea, și ca și cum pe mine o asemenea întrebare n-ar fi putut să mă atingă în **nici** un fel. „Tata ? fac eu, zîbind, cine-o mai fi născocit și asta ?” — Femeia mă privește, pierzîndu-se cu gîndurile într-altă parte, face din mână ca o mișcare, cu care ar închide zăvorul, și pleacă fără a mai spune ceva. De-abia în clipa cînd ea ieșea pe poartă, mergînd chipurile că puteam să-i bănuiesc jalea din legănarea capului, făcui o legătură între cele ce se petreceau în jurul meu. Pîrgarul a venit poate ca să ne anunțe încetarea din viață a Tatii. Poate că s-a telefonat ceva la primărie, chiar de la Oașa. A fost îndeajuns ca acest gînd să-mi fulgere prin suflet, ca să am dintr-o dată sentimentul că nu putea să fie decît așa. Da, nu mai încap nici o îndoială ! începui să umblu în cerc, fără rost, m-am dus în casă, am ieșit, am luat-o pe cărare pînă în fundul grădinii. M-am întors. Mă învîrtii de cîteva ori prin șură, am deschis buimăcit niște lăzi, pe care n-aveam nici o pricină să le deschid, ca să prindă rădăcină în mine — ce ? Zvonul, teama, gîndul ? Toate astea împreună sau nimic din toate astea ? Tata a murit! Am intrat iarăși în casă. Deschid, fără de nici un motiv, un dulap. în dulap atîrna un veșmînt de doliu. Va să zică Mama știa că nu mai este nici o scăpare. Totuși Tata vorbea cu atîta încredere despre puterea Muntelui. L-a înșelat Muntele !

Am coborît în curte.

Pe poartă intra Liciniu, Letiția — sora noastră, care de vreo cîteva ani locuia la Sebeș, — și verișoara. Letiția s-a repezit la mine, în hohote : „Tu știi ?”. Am întărit numai din cap. Și începui să țip. Dar țipătul mi se părea mie însumi ireal. Și nu spu-

90 91 nea nimic din ceea ce simțeam. Și-mi spuneam : „Nu-i adevărat. Tata ? E cu neputință !”. Pe urmă retras într-un colț, m-am sfișiat într-un neauzit și fără capăt scîncet interior : ne-a trădat Muntele ! În seara aceea am privegheat îndelung. Așteptam să sosească de la munte Mama, Lionel, Longin, cu căruța, și-n căruța Tata întins pe cetină de brad. Tîrziu, după miezul nopții, am ațipit totuși, așa îmbrăcat cum eram, pe pat. Pe la vreo 3 din noapte, mă trezesc. Căruța intra în curte, cu poticniri pe caldarîm. După cîteva minute cei sosiți își făceau loc prin ușă, aducînd pe Tata, întins între două pături. Se vorbea în șoaptă, ca de teamă să nu fie trezit cel ce sosea acasă pe cetină de brad, să nu fie trezit dintr-un somn la care-și avea sfîntul său drept.

XIX.

ATA A FOST coborît lîngă rădăcinile plopilor din fața bisericii. Eu plecam cu Liviu la Cugir. În timpul vacanței de vară, el sta acolo, la socrii săi. Mă lua _____ cu el, ca să ies puțin din atmosfera tristă de-acasă ! Întîlneam la Cugir și pe colegul meu de clasă Ioniță Suciu, un românaș fără părinți, născut la Budapesta și crescut de un unchi al său, de meserie înalt consilier ministerial, iar în orele libere un pasionat al științelor oculte și adept al fantasmagoriilor cu aparențe matematice ale cabalisticei. Acest „unchi” ținea ca nepotul său Ioniță, cam nervos și fragil, dar de-o remarcabilă inteligență, să fie crescut românește, și anume la Brașov. Posibilități

92 bănești aveau din plin și unchiul și băiatul. Ioniță era găzduit la fratele meu.

La Cugir ajungeam într-o atmosferă și într-un, mediu, pentru a căror evocare ar trebui să recurg la termeni din lumea șlarafilor. Socrul fratelui meu era notar în această comună. Cugirul, sat la poale de munte, lua tot mai mult o înfățișare industrială din pricina fabricilor și joagărelor, ce sporeau de la o zi la alta, în marginea sa. Țăranii, cuprinși de freamătul îmbogățirii, păraseau coarnele plugului, ca să senchine căraușiei cu produsele brute ale to-pitoarelor de fier sau să încerce afaceri, de preferință în legătură cu lemnul pădurilor. Se găseau la Cugir o seamă de oameni înstăriți, a căror viață de paștevînt se desfășura între speculă și jocul de cărți. Și erau aici case deschise, cu praguri primitive, cu prispe largi, cu mese totdeauna întinse pentru oaspeți ! Notarul locuia într-o asemenea casă, care-însă nu era a lui, ci a comunei. Dar în acest larg el se simțea ca și cum largul ar fi fost al său. La curtea notarului era umblet mult

prin gîrliciuri, de unde străbătea sunet de vedre ciocnindu-se de buți. Dinspre bucătărie s-auzea un necurmat sfîrîit, prin unghere se tăiau curcani, se jumuleau gîște, se spărgeau nuci, se zdrobea zahăr în piulițe de aramă, se pregătea înghețată în cantități amenințînd sa inunde. Era un du-te-vino, neîntrerupt, prin curte, de lelițe care ofereau struguri și poame. Pe fruntea notarului, îndatorat băncilor pînă-n ceafă, nu se schița nici o grijă. Jocul de cărți începea pe la cinci după-amiaza, și se termina pe la opt dimineața.

Fratele meu, tînăr profesor de Matematică și Fizică la Brașov, își petrecea aci, după cum spuneam, zilele de vacanță, adaptîndu-se încetul cu încetul la o viață, ce-i repugna, dar pe care n-o ocolea. **93**

Cîștiga la joc. S-a întîmplat să mă ia odată la plimbare cu el. Mi se mărturisea, el — mie care nu aveam decît 13 ani, — că nu-i convenea de loc acest chip, dar n-are încotro. „E urît ceea ce fac, fiindcă nu e nici măcar un viciu, ci o a doua profesiune...” Și-mi da sfatul să nu slăbesc niciodată în fața ispitei. Eu și cu Ioniță „chibițam” totuși de cîte ori cei mari băteau pe masa de marmură plăcintele norocului. Ne-am însușit repede regulile și tehnica jocului. Iar în timpul somnului de după-amiază, sforăitor și dens, al celor ce-și făceau din noapte zi, noi, nevîrstnicii, nesupravegheați de cineva, ne retrăgeam împreună cu alți băieți de-ai ■Cugirului prin grădini mărginașe sub frunza unor nuci imenși, ca să mîncăm miez de nucă verde și să jucăm cărți. Jucam, pînă cînd mi se golea pungu-lița de mărunțișul ce-l căpătăm în dar, pentru cîte-un chibițat norocos, de la marii jucători din ■casa notarului. Uneori, în mijlocul jocului, mă trezeam săgetat de simțirea muștrătoare că pîngăream cu ușurință, căreia mă dam nevolnic, săptămîinile sacrei sărăcii, în care Tata ne lăsase murind. Mă năpădeau pe dinăuntru umbrele, și luam sub ochi situația. Mă gîndeam la mine și la Mama și la incertitudinea totală cît privește posibilitățile de a mai urma liceul.

Familia ajunsă în impas, buimăcitor, venea cu un ucaz : în noul an școlar trebuia să rămîn acasă, în Lancrăm, să-mi prepar clasa a III-a ca elev particular. Evident, sarcina cădea asupra mea în întregime, căci nu-mi surîdea de nicăieri putința de a-mi ține meditari. Situația avea să mă strîngă în chingile unui efort susținut, silindu-mă la auto-disciplină. Aceeași constrîngere o îndura și Liciniu, care se înscria în clasa a Vi-a.

94

În timpul iernii Mama avu răgaz să cumpănească, și după multe socoteli să tragă o încheiere : va lichida toată gospodăria din Lancrăm. Nu era cu puțință nici o altă soluție. Mama va vinde casa și" pământul și se va muta cu noi la Sebeș. Era o jertfă supremă, ce se impunea pentru creșterea noastră, a celor încă așa departe de-un temei, pe care să fi putut sta în neatîrnare. Lionel, care se arăta totdeauna foarte săritor, cînd vedea necazul, ne punea și el la dispoziție o parte din bursa ce-o obținuse ca student în drept la Budapesta, dar cu aceasta nu se acoperea decît o fărîmă din cheltuielile ce ne stăteau în vedere. Bursa pe care consistoriul mitropolitan de la Sibiu o aprobase lui Lionel, era de la „Fundația episcopului Vasile Moga". Episcopul,, care a întemeiat fundația, era un colateral de demult pe linia de ascendență a Mamei. Chiverniseala modestului și foarte cumsecadelui ierarh, care a păstorit începînd de pe la 1810, timp de cîteva decenii, românimea de credință răsăriteană din Transilvania, din scaunul vlădicesc de la Sibiu, aducea astfel foloase de netăgăduit, o sută de ani mai tîrziu, chiar pentru urmași, desprinși, ca și el,, de la același străvechi izvor de sînge.

De vatra din Lancrăm ne despărțeam cu păreri de rău, ce ne zvîntau. Eu, îndeosebi, fiindcă îmi promisesem pentru anii următori experiențe nouă în ceea ce privește viața la țară. Nu mă simțeam oare chiar și acum, în această ultimă iarnă, ademenit să mă port pe la șezători, luînd pe umeri vreun cojoc de împrumut ? încă nu aveam curajul să răspund vorbelor, ce mă chemau în dreapta și-n stînga, dar dacă am mai rămînea în sat e neîndoios că la anul voi da și eu buzna prin șezători cu Vasile al Bănățeanului, cu Roman și cu Adam al Vicii.

95

Ca un simbol al procesului de destrămare în care intra, fără oprire, gospodăria noastră, un episod jalnic veni să încheie cel din urmă anotimp petrecut în satul natal. Țineam la curte un cîine mare, un bernardin nu prea corcit, ce crescuse amestecîndu-se printre pașii noștri : Nero. Ziua, dulăul își păzea lanțul, noaptea însă își vedea cu patimă de slujba lui de paznic, agitîndu-se liber prin ogradă. Tîrziu, pe la cîntători, cînd îl auzeam uneori în-tinzîndu-se în pragul din afară al ușii, parcă în-tr-adins ca să ne simțim apărați, ne știam la adăpost de orice răufăcători. Spre sfîrșitul iernii, într-o dimineață, Mama iese să-i dea demîncare. Cîinele s-a repezit cu sete la ciubărul cu aburi, Mama se-ntoarse. O clipă doar mai tîrziu, ieșii și eu în curte. îl văd pe Nero întins

lîngă căsuța sa de lemn, de lîngă șură. îl strig pe nume. Dar Nero nu se mișca. Se prefăcea, pasămite a dormire. Mă apropiu : „Nero ! Nero !”. L-am mîngîiat cu piciorul pînă în gură. Cînd i-am văzut dinții, m-am înduplecat : era mort. îl otrăvise cineva. Era aceasta un semn că a bătut ceasul să plecăm din satul nostru. Adversități străvechi răbufneau. Cu un cojoc pe umeri, cu Nero alături, cu mîna în părul de pe capul lui, așa mă visasem, trecînd pe uliță, tîrziu după miezul nopții, cu sîngele șovăind între răcoarea stelelor și căldura șezătorilor. Așteptam doar să se mai scurgă un an, doi, ca să fiu destul de înalt pentru atîta alean. Cum s-ar înfiora fetele de atingerile mari și moi ale bernardinului meu ! Acum Nero era mort, iar ceasul șezătorilor gîndite trecea și el în împărăția umbrelor și a neîmplinirilor.

Prin preajma echinoxului de primăvară eram mutați la Sebeș. Schimbam spre un mod de viață minorurban, fără de a ieși totuși prea mult din obișnuințe și deprinderi. Satul era la o azvîrlitură

OG

de suliță, iar orașul cu destule aderențe cîmpenești în afară de zidurile medievale, și cu atîtea alesă-turi rustice înăuntru, încît și aci Duteai să te simți angajat în ritmuri cosmice și încadrat de zilele facerii. O desprimăvărare năvalnică îmi deschidea zări alinătoare sporului de vitalitate, după o hibernare aplecată asupra cărților. Toată iarna citisem poveri de cărți, vechi și noi. în biblioteca rămasă *de la Tata*, ca un alodiu spiritual destinat mie, mă așteptau operele complete ale lui Goethe, Schiller, Constantin Negruzzi, Alecsandri, Eminescu. în biblioteca satului se înșirau opere de-ale lui Ca-ragiale, Creangă, Odobescu, Sadoveanu, Iorga etc. Nu trebuia decît să aleg, și alegeam așa că nu mai rămînea rînd nezvîntat. Sociabilitatea mea, aproape nulă, lua forme dictate de considerente de atare natură. în biblioteca școlii românești din Sebeș, am dat peste Analele Academiei Române, cu ale lor bogate fascicole, cuprinzînd studii, conferințe, comunicări. Citeam îndeosebi comunicările academice ale profesorului Marinescu. Printre cărțile moștenite ■de la Tata se mai aflau și niște broșuri albastre, în limba germană, rătăcite la noi prin nu știu ce potrivire de împrejurări. Autorii broșurilor erau inzii Swami Vivekanada și Swami Abhedananda, apostoli ai lui Rama Krișna, cea mai minunată apariție re-ligioasă-spirituală a secolului al XIX-lea. Erau vreo 15 lucrări de popularizare și interpretare a filozofiei Vedanta, ce mi le-a întins mîna secretă a unui universal logos, ce ne-ar ține sub observație, pentru ca

în momentul oportun să ne prefacă în organe ale sale. O curiozitate arzătoare mă îmboldea să citesc și să recitesc scrierile celor doi swami. Pe această cale, micul cetățean al unui sat din Transilvania pătrundea într-o lume nouă, ce i se părea atât de paradoxală și sublim sucită în asemănare cu

97

-L.

viziunea creștină, sub bolțile căreia crescuse, și în comparație cu filozofia naturalistă, ce tocmai și-o însușia din cărți și din aer. Acești doi swami erau pentru el un fel de soli ai lui Strîmbă-lume.

Îmi încercam cu unghia zimții darului poetic. Și-mi încordam urechea s-aud, dacă metalul lăuntric sună au nu ?! Cu un an mai înainte mă îndeletnicisem, vreo câteva săptămîni, prin genul fabulei, dar acum întorcînd ochii cu dispreț, aveam pretenții pe trepte mai înalte. Și scriam. Scriam versuri pe măsura acelor, ce apărea pe-atunci în revista „Luceafărul”. Am trimis o poezie la „Țara Noastră” de la Sibiu. Mi se răspundea la poșta redacției c-o încurajare ! în luna mai, vreo câteva săptămîni înainte de examene, am plecat la Brașov, cu Liciniu, ca să mai preparăm unele materii nu numai după manuale, ci și după însemnările colegilor. Liviu, găsind că prea curînd ne-am înființat la Brașov, sări supărat. Se temea oare să nu cădem în sarcina sa ? Fără îndoială că nu aceasta era teama sa, dar noi, adică eu și Liciniu, am răstălmăcit în acest chip copilăros ieșirea lui, și ne-am înțeles între patru ochi să nu-l deranjăm pînă la încheierea anului școlar sub nici un motiv.

Locuiam într-o cameră în Cetate, cu Longin, care se căznea să țină piept anului II la școala comercială. Forfoteau prin aceeași casă o seamă de elevi mai înaintați, găzduiți prin mizere camere cu pereții măcinați de o pecingine igrasioasă și cu spărturi, prin care circulau șobolanii. Într-o zi, mult mai repede decît ne făcuserăm socoata, ni se isprăviră paralele, cu care am pornit de acasă, întrebarea era : ce ne facem ? Cuvîntul, ce ni l-am dat, de-a nu molesta pe Liviu, avea muchi atât de dîrze, că nici nu ne veni aminte să-i solicităm ajutorul. Se făcea ora 7 seara și nu întrezăream nici

o putință de a lua masa. Ne întorceam pe dos căptușeala de la pantaloni, scoțându-le la șolduri ca niște urechi ce cădeau clăpăuge. Atunci Longin zise : i „Mă duc să joc cărți, colo sus într-o odaie, cu cel câțiva «bogătani de studenți» de la comerciale-Poate câștig ceva!". Am așteptat pînă la 8, pînă la 9, Longin nu mai venea. Pe la 10 fără un sfert Longin se ivește în prag radios : „Iam dovedit.. Haideți vizavi, la cofetărie". Vreme de vreo două. săptămîni Longin se pierdu cu totul în datoria față de frații săi mai mici, trudindu-se sub apăsarea; circumstanțelor, în căutarea unor expediente, ca să-ii scoată la liman. La sfîrșit de iunie plecam tustrei, la Sebeș : eu și Liciniu, cu examenele făcute, Longin căzut ! Căzut, fiindcă în ajun de examene, îni loc de a mai iscodi regulele după care se calculează, dobînzile și anuitățile, profitul și pierderea într-o> contabilitate abstractă, era nevoit să se gîndească la masa concretă, ce trebuia s-o servească de trei ori pe zi fraților săi.

XX.

PARTE din vacanța mare urma s-o petrec în satul Vinerea, nu departe de Orăștie, unde eram poftit să meditez pe-un prieten. Satul Vinerea numi era _____ tocmai necunoscut. Aveam rude apropiate acolo, dinspre Mama. Pe Remus de așijderea mi-l știam : șchiopăta c-o clasă în urma mea la Brașov, dar era un băiat scuturat, cam neglijent, de-o pregătire școlară ciuruită de lacune, deștept, încît meditațiile n-aveau să ne fure dragă de vreme, în zilele calde căutam adumbrirea nucilor din lunci. Remus îmi alegea miez alb și crud, iar eu potriveam

8 — Hronicul și cînteeul **vîrstelor**

99 i

regula de trei ca să-i între în cap. Mai mult de-o oră-două pe zi nu ne zdrobeam cu lecțiile. Restul timpului eram fiii libertății noastre.

Remus ducea o existență de invidiat. Era răsfățatul a două familii, al unui unchi care-l adoptase și al părinților săi, care de-aseamenea erau oameni înstăriți, și care nu încetaseră nici un moment de a-l socoti al lor. Băiat cu două perechi de părinți» și de două curți, Remus își privea cu optimism viitorul și scuipa la distanțe mari prin sat. Și avea parale. Printre altele o colecție de „taleri", al căror număr sporea pe zi ce trecea ca-ntr-o clocitoare, își făcea băiatul rost de acești taleri co dibăcie de scamator : era suficient să între pentru cinci minute în prăvălia părinților săi adevărați, ca să iasă de-acolo cu cîte-un taler ascuns în căptușeala hainei, îmi spunea : „Banii aceștia au să ne prindă bine la

Braşov. Voi lua o cameră, tu vei sta la mine !". într-adevăr, în toamna aceea, reîntîlnindu-ne la Braşov, am luat împreună o cameră într-o casă veche din Piaţa Prundului, dar mi-am plătit partea. Remus găsea însă atîtea alte chipuri de a-şi pune-n lumină dărnicia. Iată că îmi spune : „Ştii, aş vrea să-mi alcătuiesc o mică bibliotecă !". Şi mă roagă să-i aleg cărţile, eu, după placul meu. Nu mă lăsaî rugat de două ori. Cumpăram cărţi şi-i prezentam nota, — cărţi româneşti şi germane. Acestea din urmă, de filozofie, de la Librăria Zeider. Amicul meu nici nu slovenea măcar nemţeşte. Iar filozofia nu-l neliniştea, cîtuşi de puţin ! Era însă fericit că vedea pe masa sa o plămadă de bibliotecă, şi că alături era şi cineva care citea. Împrejurări suficiente ca să-i exalte conştiinţa de viitor intelectual. De altminteri el însuşi îşi ironiza uneori cu haz dezinteresul opac şi admirativ faţă de orice abstracţiune : „Ştii — îmi spunea el, eu sînt în această

100

privinţă ca badea Ion din Vinerea, căruia i-am strigat într-o zi peste gard : «Hei bade Ioane, de ce nu sădeşti în grădina matale şi cîteva rînduri de logaritmi ? Ce frumos ar creşte !» Şi care îmi răspundea :

«Noroc să dea Dumnezeu, aş sădi da' n-am răsad» !".

În acel timp de violentă curiozitate intelectuală puneam, de altfel, şi eu temei viitoarei mele biblioteci. O întîmplare neprevăzută îmi dete sugestia unor resurse pentru întemeiere. Deschizînd lacătul de pe o ladă mare, ce-o aveam la Braşov, mă văzui în faţa unei bogate recolte de haine vechi. Se adunaseră în cursul anilor, de la fraţii mei, şi de la mine. Se găsi repede şi cumpărătorul, care să mă păcălească, însuşindu-şi-le pe un preţ de nimic. Cu suma încasată îmi cumpăram, totuşi, un număr considerabil de volumaşe filozofice din „Universal-Bibliothek" : „Corespondenţa" lui Spinoza, „Lumea ca voinţă şi reprezentare" a lui Schopenhauer, Prolegomenele lui Kant şi Criticile, o serie de dialoguri platonice, dar şi alte opere, ieşite din alte teascuri, precum „Enigmele lumii" a lui Haeckel, carte ce tocmai în timpul acela făcea ravagii în rîndurile intelectualilor din Europa centrală. „Enigmele lumii", de a cărei superficialitate putui să-mi dau seama numai vreo doi-trei ani mai tîrziu, devenise pentru mine, pentru vreo cîteva luni, o carte de căpătîi.

Eram în perioada naturalismului.

Mi-am procurat și Etica lui Spinoza, pe urmele căreia mă pusese tot Haeckel. Mă luptam cu axiomele spinoziene, care scăpărau lumini, fără de a-i îngădui totuși privirii să treacă prin ele, ca diamantele.

Pentru înțelegerea Eticeii făceam uz de corespondența filozofului. Rar pentru începători o mai potrivită școală a abstracțiunii decât această cores-

I i -

-

pondență a gînditorului de la Amsterdam cu diverși intelectuali ai epocii.

Tovarășul meu de cameră, Remus, trăia, precum spusei, cu desăvîrșire în afară de preocupările mele. Oareșicare interes putui să deștept în el numai cu Catehismul budhist, pe care i-l turnam în urechi pe capitele. într-o noapte Remus sosi foarte tîrziu acasă. Era binișor după ora verticală. „Măi, tu ești palid parcă ai venit din Nirvana”, îi zic. Remus nu-și mai stăpînește rîsul : „Chiar din Nirvana nu, dar din paradisul mahomedanilor !”. Și-mi mărturisii că tot adușmănindu-se pe sub Tîmpa, a găsit în sfîrșit drumul întunecat spre un foarte secret și foarte înăbușitor local de noapte. Și adăugă : „Data viitoare vom merge împreună. Cred că mai repede te convertesc eu la mahomedanism, decât tu pe mine la budhism”.

În primăvara anului 1910 mă pomenii ușor luat de un nou val liric. Unda venea de undeva, adusă de primăvară, din preajma brașovencelor fără nume. Am trimis o încercare la „Luceafărul”, în versuri libere, albe. Avîntul meu nu-și făcea vad în coloanele revistei, dar obținui un răspuns destul de favorabil la Poșta redacției. Eram îndemnat să scriu mai departe, mi se reproșa însă, întâia oară în viață, păcatul de a scrie versuri fără rimă. Cu păcatul meu prefiguram, totuși, încă de pe atunci, o formă. „Românul” de la Arad, cel mai important cotidian al românilor din Transilvania, îmi publica prima poezie. Poezia intitulată „Noapte”, spre deosebire de aceea oferită „Luceafărului”, dezvelea dimpotrivă numai grija de a turna cuvinte în tipare prozodice curente. „Evenimentul” era menit să stîrnească vîlvă numai printre liceenii de sub poalele Tîmpii, dar nu dincolo de această vale. Liviu, deși mulțumit de isprava mea, îmi atrase atenția că liceenii

n-au voie să publice nimic sub semnătura lor : „Asta de la domnul director citire...” mai adăugă ei, bătîndu-mă încurajator pe umăr.

Cam în același timp îmi puneam în exercițiu și înclinările analitice și de sinteză, scriind o lucrare de vreo treizeci de pagini asupra „visurilor”. Un studiu al lui Vaschide, tradus din franțuzește, și apărut într-o bibliotecă de popularizare, precum și unele teorii spenceriene, mult apreciate de marele public, m-au săltat spre atare cercetare. Intenția mea era să dau o explicație îndeosebi visurilor foarte frecvente, în cursul cărora, intervenind o stare de anxietate, ai dintr-o dată impresia că nu te mai poți mișca, că ești anchilozat. Fratele meu, Liviu, găsea foarte plauzibilă, și chiar ingenioasă, explicația ce-o dam acestor visuri. Ar fi fost fără îndoială cazul să stau de vorbă cu unchiul meu Iosif asupra lămuririi pentru care pledam, căci el era profesor de psihologie la liceul nostru. Eram însă prea timid. Liviu avea să-i vorbească despre încercarea mea, și spre bucuria mea, unchiul Iosif găsea și el că explicația, ce-o dam, putea să fie justă. Lucrarea sa pierdut.

XXI.

LASĂ a V-a aducea oareșicare noutate în desfășurarea școlarității. Ni s-au alăturat, de astă dată, mulți colegi noi, desprinși, ca frunza, de pe la alte licee. Și se preda și o materie feciorelnică : greaca, albă pentru noi ca petele ținuturilor încă neexplorate din atlasele vremii. Deodată cu alfa și cu omega intra în sfera preocupărilor noastre și profesorul Paul Budiu, una din figurile cele mai

103 pitorești din istoria, nu numai a Liceului Șaguna, ci și a școalei românești în general.

Despre Budiu voi vorbi mai târziu, închinîndu-i un capitol. Mă opresc deocamdată asupra unor evenimente, ce s-au prelins cu freamăt mai puternic din albia anului. Într-o după-amiază de septembrie mă întîlnesc cu Liviu în apropierea liceului nostru. Îmi face semn : „Vino cu mine în curtea sălii de gimnastică. A sosit la Brașov un tînăr inventator de prin părțile Orăștiei. Să căști ochii și să te crucești !”. Grăbirăm pasul, căci ora era înaintată. În curtea, unde intram, ne așteptau doi-trei profesori, inventatorul — pe nume : Aurel Vlaicu — și cu o seamă de băieți. Tînărul Aurel Vlaicu, o apariție oacheșă, zveltă, ținea în mînă un mic aparat cu aripi albe, ca o jucărie. El prinse numaidecît a ne da unele lămuriri cu privire la proiectul miniatural, de aeroplan, ce ni-l arăta. Modelul să fi tot avut lungime de-un metru. Și era, precum

se ghicea din toate detaliile, lucrat cu o meticulozitate ușor exaltată, proprie unui bijutier care s-ar gândi la niște mori de vînt. Sub șira spinării aeroplanul ascundea în loc de motor un mănunchi de coarde de gumă, ce se răsuceau, ca resortul unui ceasornic, și puneau în mișcare două elici. Dezvoltîndu-și explicațiile, inventatorul sublinia un amănunt, încă destul de misterios pentru cunoștințele mele fizicale de-atunci, că aeroplanul său șiar avea centrul de greutate foarte adînc față de planul aripilor, încît nici un vînt, oricît de puternic, n-ar putea să-l răstoarne, decît sfărîmîndu-l. Echilibrul zborului va depinde exclusiv de rezistența materialului, din care aparatul va fi construit. Născocitorul libelulei mecanice ne-a delectat apoi cu o serie de demonstrații. Mașina zbura într-adevăr și putea să fie dirijată

104

după plac, la dreapta, la stînga, în sus, în jos. De la Brașov — Aurel Vlaicu a trecut la București, unde după multe stăruințe și neajunsuri i s-au oferit în cele din urmă condiții tehnice și alte înlesniri spre a-și construi aparatul în mare. Apariția tînăru-lui inventator ne-a cucerit mințile. Silueta lui zveltă, amintind liniile unei elice, ne-a rămas în suflete. Vreo trei ani, lungi cum sînt ai adolescenței, am urmărit pas cu pas, cu negrăită încordare, cu încredere și cu nu știu ce temere, ascensiunea ardeleanului, care se transforma, pentru noi, tot mai mult într-un simbol cu multiple semnificații, ce depășeau împărăția tehnice, ancorînd, nu fără de a ne da presentimente tragice, în lumea idealului. Exercițiile mele poetice rămăseseră undeva în urmă ! Versuri — nu mai scriam, iar cele ce le pusesem pe hîrtie, nu mă mai mulțumeau. Ceea ce nu vreau să spun că aș fi pus distanța dezinteresului între mine și poezie. Din contră, năzuiam spre o lărgire a zariștei. La Brașov, m-am împrietenit cu A.C., un tînăr cu profil goethean, cu vreo patru ani mai mare și cu vreo cîteva clase mai înaintat decît mine, elev și el la „Șaguna”, pe cale de a-și trece bacalaureatul. A.C. reușise să publice poezii prin diverse reviste, nu numai din Transilvania, ci și din „Țară” ! în ciuda diferenței de clase, care contează mult la această vîrstă, amicitia se întetea. Cu A.C. discutam adesea de-ale literaturii. El mi-a atras luare-aminte asupra unor noi poeți români, ce mi se păreau călăuziți în primul rînd de frica locului comun. A.C. își procurase unele volume de-ale lor și mi arăta în copie versuri de prin reviste, ce nu ajungeau pînă la Brașov. Astfel se trezeau în noi aspirații spre

substanțe și forme mai puțin uzate, decît acelea ce le puteam întîlni prin revistele ardelene. Mărturisesc totuși că lecturile

105

mele preferate erau în acest timp de natură filozofică ! Mă mișcăm prin tărîmurile îndrăgite ca scos din cîmpul poverilor — de călțuni de poveste. Luam seama, cu un pic de regret, că unii dintre profesorii mei, afixau un oareșicare dispreț față de obiectul patimei mele, dar în același timp mi-a fost ■dat să descopăr că acest dispreț nu era decît o altă față a ignoranței. Găseam și eu că domeniul putea să fie incriminat, dar nu pentru inutilitatea sa, ci fiindcă era plin de curse și de prăpăstii. Oricum, scena, ce voi povesti-o, avea să rămînă de pomină. Profesorul de istorie făcu odată o incursiune prin gîndirea filozofică a epocii, despre care ne vorbise pînă atunci, și ne ținu o lecție despre Descartes și Bacon. La sfîrșitul orei m-am ridicat : „Domnule profesor, expunerile dumneavoastră au fost exacte, dar tot ce ați spus despre Bacon i se potrivește lui Descartes, și tot ceați arătat despre Descartes trebuie trecut în sarcina lui Bacon”. Aprecierea mea, timidă prin ton, dar zdrobitoare în sine, era rostită cu siguranța unei sentințe inapelabile. Profesorul s-a înroșit pînă după urechi, s-a oprit o clipă, să se adune. Da, să se adune, de pe unde fusesse îm-orăștit de-o centrifugă, în mijlocul căreia a ajuns în chip atît de neașteptat. Și apoi a zis : „Ai dreptate. Am făcut o confuzie !”. Cu aceasta m-am răzbunat, pentru multe de toate. în primul rînd pentru disprețul afixat de atîția dascăli față de obiectul patimei mele. în al doilea rînd, pentru mizeriile, ce mi le făcea chiar profesorul de istorie. I-o făcusem și eu acum o dată în schimbul hărțuielilor, în care mă ținea cam de un an încoace. Era tot mai vădit că profesorul căuta să mă prindă cu lecția nepregătită. N-a reușit. El continua totuși să mă examineze de la oră la oră, purtat de speranța ascunsă că în cele din urmă totuși mă va demoraliza

106

cu neîncrederea, ce mi-o arăta. După pățania cu Descartes și Bacon, profesorul de istorie a devenit foarte blajin, iar zvonul despre cele întîmplate a trecut din om în om, și o rumoare s-a menținut încă ani de zile prin coridoarele liceului în legătură cu ceea ce dascălul de nimenea iubit a fost nevoit să accepte.

XXII.

ASCĂL pentru disciplinele filozofice la Liceul Șaguna era profesorul Iosif Blaga, rudă nu tocmai așa de apropiată cu noi, cum se credea, dar

căruia ___ ^ ___ ^^ ___ îi spuneam „unchiu”. Unchiul Iosif era autor al unor manuale, printre cari o foarte iscusit alcătuită „Psihologie” și o remarcabilă estetică strînsă într-o carte intitulată „Teoria dramei”. Teoria dramei era o materie ce se preda în clasa a VII-a. Eu mi-o însușisem încă din clasa a III-a pentru un uz particular și pentru criteriile de analiză ce le oferea pasiunii mele de cititor de piese de teatru. Teoria expusă de Iosif Blaga în manualul său își avea izvoarele în ideile despre dramă ale lui Hebbel. Speculațiile asupra tragicului ale marelui poet și teoretician, ele însele un rod mai lăaturalnic al școlii hegeliene, fuseseră adaptate de unchiul meu la condiții impuse de scopuri didactice. Iosif Blaga analiza în manual drama antică și drama shakespeariană, ținînd în același timp seamă și de evoluția mai recentă a genului. Autorii săi preferați, mai noi, erau, se pare, printre cei străini : Ibsen, iar dintre români : Caragiale.

Unchiul Iosif, în dragostea cu adevărat largă și caldă ce-o purta elevilor, obișnuia să organizeze, **107**

tot la cîțiva ani, cîte-o călătorie în Italia. Călătoria era pregătită timp de șapte ani cu inițieri încete, atît la istorie, cît și la literatură. Se proceda astfel : cînd unchiul Iosif devenea, prin rotație, diriginte la clasa I, desfășura înaintea elevilor programul viitoareii călătorii, ce se va face cînd aceiași elevi vor fi în clasa a VII-a. Dirigintele va avansa cu ei de la clasă la clasă, ținîndu-i sub oblăduirea sa. Elevii fără a fi fost în vreun chip constrînși la aceasta, se angajau la o cotizație lunară de-o „coroană” la fondul viitoareii călătorii. Banii erau depuși, pentru spor, la o bancă.

În luna aprilie 1911 bătea pentru o serie fericită de elevi, cari ajunseseră atunci în clasa a VII-a, ceasul unei asemenea călătorii. Eu eram în clasa a V-a, și nu făceam parte dintr-o serie „călătore”, încît nici un moment nu m-am gîndit că aș putea să prind și eu aripi pentru azururi mediteraniene. Cu unchiul Iosif aveau să plece, de astă-dată, și soția sa Elena și fiica lor Marioara. Marioara, veri-șoara mea, o fată deosebit de inteligentă și o adevărată cumulară de virtuți, era înscrisă ca elevă, particulară în clasa a V-a. Eram deci colegi. Cu ea încheiasem cîndva un mare legămînt de prietenie, iar cam de-un an încoace lecțiile ni le preparam aproape zilnic, împreună. Ne înțelegeam ca niște frați. Mai erau vreo zece zile pînă la plecarea lor spre meleagurile italiene. Într-o după-amiază, în timp ce se făceau ultimele socoteli și preparative în vederea călătoriei, se pare că unchiul meu a surprins în ochii mei ca o undă de tristețe ducăușă. Mă purtam într-adevăr cu un pic de melancolie că n-am

să le mai aud glasul vreo patru săptămîni. Și mă gîndeam desigur și la atîtea splendori, pe care poate că niciodată n-am să le văd. Unchiul mă privi un moment și apoi zise cu duioșie:

108

„Ascultă, cum am putea-o întoarce — să vii și tu ? Iacă, am o idee — trebuie să-ți faci rost de aproximativ 120 coroane. Nu strică o încercare, bunăoară la Banca „Sebeșana” din Sebeș... Hotărî-tor e acolo doctorul Elekes, care a fost un așa de bun prieten cu taică-to... Știu că banca acordă diverse subvenții pentru treburi culturale... Scrie-i doctorului Elekes, așa cum te pricepi, arătîndu-i despre ce e vorba... Cine știe — poate că-ți aprobă suma !”. Ideea mi se păru la început cam disperată. Totuși am cedat sugestiei și am scris doctorului Elekes o expresă. De, nu era timp de pierdut! A treia zi primeam deodată cu o solie telegrafică de bune urări pentru miazăzi, întreaga sumă cu care puteam să iau parte la călătoria, atît de incredibilă încă inimii mele.

Caravanei noastre tinerești i s-au alăturat și cîțiva intelectuali de la Brașov ; printre alții avocatul Garoiu, om trecut de șazeci de ani, scund și gras, cu ticuri și tabieturi. îl îngrijorau probabil din caleafară alergăturile, ce ne stăteau în vedere, căci își lua cu el un ceas de buzunar, ce indica nu numai ora, ci și distanțele făcute de purtător pe picioare.

Itinerarul prevedea un mare și încîntător înconjur. La început de aprilie porneam din gara Brașov — spre... Predeal. După o oră, depășeam frontiera maghiaro-română fără de a fi fost prea mult sîcîiți de către vameși.

Și-am ajuns la București. în capitala României, unde aveam să stăm numai cîteva ore, am fost purtați prin muzee de artă și de știință naturală, pe străzi și bulevarde. Mai tîr-ziu nu-mi mai aminteam decît de-o vizită la Academia Română, unde profesorul Ion Bianu a deschis un sanctuar, din care scotea manuscrisele lui Eminescu. Nu m-am dat bătut pînă cînd n-am

109

luat și eu în mîină un caiet. îmi croisem loc cu coatele, printre ceilalți. Grupul pleca, dar eu am mai rămas aplecat deasupra manuscrisului, prin care răsfoiam cu încordare. Mă emoționa nespus de mult acest contact cu hîrțile fi scrisul marelui poet. Și-am zîmbit copilărește și intrigat, cînd — în marginea unei poezii — am remarcat și niște desene de-ale poetului : erau niște schițe obscene, care îmi arătau că există anume spații intime, în

care poezia și proza se învecinează fără a se stînji. Am fugit pe urmă după caravană. În poarta Academiei unul dintre elevii mai vîrstnici îmi zice : „Ce-ai întîrziat, măi, te-ai întins aci ca la tine acasă !” — „Uite-așa ca să mă deprind cu Academia !” — răspunsei rîzînd, și mai adăugai ceva foarte prezumțios. Mi-am dat însă cu palma peste gură cînd observai că unchiul mă auzise. Dar unchiul m-a învăluit c-o privire plină de bunătate : „Mai știi... De ce nu?”. În după-amiaza zilei luam trenul spre Constanța, unde în aceeași seară urma să ne îmbarcăm pe-un vapor românesc spre Constantinopol. Era noapte, tîrziu, cînd am ajuns la Constanța, și n-am văzut aproape nimic din cele ale orașului și ale portului, îmi amintesc doar că marea era foarte agitată. După ce-am intrat în pîntecul vaporului, într-o încăpere mare cuprinsă de bănci de lemn, nu ne-am mai gîndit decît să ne găsim un locșor de dormit. De unde să poți însă închide pleoapele ! Îmi era frig. Și altora la fel. Cineva ne poftea să ne luăm pături de acoperit de pe bord. Am urcat niște trepte, ne-am strecurat prin coridoare labirintice, și-apoi, ca prin-tr-un horn căptușit cu o scară în spirală, am ieșit pe bord. Marea Neagră nu-și dezmințea numele, căci o beznă de nepătruns stăpînea pe întinsurile de vuiet și valuri. Sufla un vînt să ne ia de pe picioare. Departe, în zare, se mai vedeau lumini slabe în **110**

port. Eram în larg. Am smuls o pătură dintr-un teanc și cu prada în brațe am alunecat iarăși în pîntecul vaporului. Dar nici pătura nu mi-a fost de nici un folos, ca să adorm. M-am zvîrcolit toată ^w noaptea. Cum vaporul se legăna, mă lua din capul pieptului și pînă-n ceafă o senzație de slăbiciune ; era întîiul semn al răului de ape mari. Dimineața am urcat pe bord în speranța ca răcoarea curată de deasupra îmi va domestici măruntaiele. Paseri albe, cu sunete, în care se ghiceau pustietăți marine, zburau după vapor. Uneori, rămînînd în urmă, descindeau în dîra de spumă a vaporului. Apoi văzduhul se limpezi treptat, iar la orizont întrezărirăm maluri gălbui, sterpe. Ne apropiam de strîmtori. În-viau în noi dulceți sentimentale culese din Alecsan-dri și Bolintineanu. Limanurile asiatice se întrupau apărute de fortificații străvechi și de nenumărate guri de tunuri. Intram în strunga dintre continente pe ape mai liniștite, și într-un climat domol. Se iveau, cît bătea ochiul, tot alte și alte vapoare, corăbii, șalupe, luntre. Am debarcat la Constantinopol încă înainte de amiază. Aveam răgaz de cîteva ore să vizităm capitala imperiului otoman. Și prinserăm arta de a consuma cît mai multe priveliști în cît mai puțin timp. Pe străzi, în Constantinopol, un miros fetid ne izbi nările și tot

corpul, cel puțin în apropierea portului. Numai un cadavru istoric putea să miroase așa de cumplit. Forfotea de jur împrejurul nostru o lume pestriță apucată de duhul unei paradoxale mișcări stagnante. Căutam să ieșim din vârtejurile mulțimei și din zgomotul asurzitor al clipei, făcând în timp un drum invers. Grăbiam pasul spre veacul al șaselea : spre Agia Sofia. Cred că eram insuficient pregătit pentru cutremurul de farmec, de frumusețe și de măreție, al acestei catedrale, în care geniul bizantin a izbutit să se **ros-**

111

tească, creînd un sacri arhetip pentru toată lumea răsăritului. După o noapte de nesomn simțurile și-au închis zăvoarele și și-au pus peceti. Căldura solară, ce mă lovea în creștet, goana pe străzi, și apoi înfățișarea de iarmaroc dezlănțuit a capitalei otomane, mă făcuseră aproape impermeabil pentru noi impresii. Și când am intrat în Agia Sofia, nu mi-aș fi putut închipui că peste douăzeci și atîția de ani aveam să scriu cu entuziasm postum despre ceea ce vedeam și nu simțeam atunci. Am ieșit din moschee, lăpădîndu-mi pantofii sacri, pe care a trebuit să-i trag peste încălțăminte. Și m-am înviorat — ieșind. Căci străzile cu cadîne ne ademeneau pe toți adolescenții caravanei neasemuit mai mult decît moscheele. Ne încordam privirile ca să vedem fețele de răsăriteană paloare prin transparența voalurilor, în freamătul obștesc imaginația ni se aprindea. Ne mișcăm pe caldarîmuri din o mie și una de noți.

Pe Marea Egee ne aștepta o noapte a lui Posei-don. Era ziua nașterii sale de ne primea cu un praznic atît de furtunatic ? Voia să dea un prilej de nebună joacă delfinilor săi, ținîndu-le furca cu cele trei coarne, să sară peste ea ? Sau, amintindu-și de-o străveche ceartă, era gelos că o luam spre Atena și nu într-altă parte ? Întrebările nu erau nelaloc, căci precum îmi spuneam — nu se știe niciodată din ce le sare țandăra acestor zei, în ale căror ținuturi, de apă, de piatră și de azur, intram.

Cele două zile petrecute la Atena mi-au lăsat o amintire albă de marmură. Nu e vorba numai de Acropole, cu templele, coloanele, frizele, cariatidele și zeii săi, ci și de acele vile și muzee albe ce împodobesc orașul modern, care ține se pare așa de mult să fie substanță din substanța Antichității, și lumină de așijderea din lumina acesteia. De vreo cîteva luni învățam la liceu și greca, ceea ce mă incita, **112**

aproape pînă la enervare, spre descifrarea inscripțiilor. Obsesia ar fi fost încă suportabilă înaintea rămășițelor antice, din păcate însă ea mă

ținea și în fața firmelor de la prăvălii. Cît de paradoxale mi se păreau numele mitologice ale acestor măslinari moderni ! Fapt e că majusculele elenice, printre care nu mă descurcam tocmai cu ușurință, mă făceau să simt pretutindeni prezența secretă a profesorului meu de limba greacă, a lui Paul Budiu, a cărui figură am promis s-o conturez într-un capitol închinat numai lui. Profesorul Paul Budiu mi-a spus la plecare să nu mă întorc la școală fără de o dare de seamă asupra celor ce aveam să văd în cetatea iubită de el mai presus de toate. Trebuia să-mi însemn așadar multe din cele ce mi se vedeau în cale și mai ales anecdote și detalii cu privire la peștera, unde se crede că ar fi fost închis Socrate, și unde înțeleptul, suferind de nebunia înțelepciunii sale, și-a băut în cele din urmă cupa cu zeamă de cucută, cu aceeași nepăsare, cu care urmașul său trage la măsăa un țui de drojdie. Căci Socrate era divinitatea silenică a profesorului Paul Budiu, care, și el, se întrupase după un tipar asemănător, numai puțin mai degradat. Căutam în amintire dacă nu cumva profesorul îmi făcuse vreo aluzie să-i duc ceva de prin părțile locului. Nu era cazul. Dacă însă ar fi fost, atunci din cetatea zeiței Atena, i-aș fi dus profesorului meu, foarte primitiv la daruri, mai bucuros o bufniță, căci partea de pitoresc îl interesa desigur mai mult decît Partenonul.

Cu un vapor Norddeutscher Lloyd, ce se lua pe urma Luceafărului de seară, am înconjurat peninsula, ca să ajungem după vreo patruzeci de ore la Catania, în Sicilia. Cînd am pus piciorul pe uscat, răul de mare ce mă scuturase din temelii și

113

pe apele din urmă, mă părăsi dintr-o dată. în Ca-tania, tîrîndu-ne amorții spre oraș, ne luă în primire o tarantelă cu loviri de castaniete dintr-o cîrciumă cu ușile și ferestrele deschise. Mă simții de îndată alt om, după marasmul pe Mediterană. Dar aci, în portul sicilian, n-aveam să stăm decît o noapte. Dimineața plecam cu trenul spre Messina, și anume tot pe țărmul mării, care pretutindeni ne desfăta ochiul cu un tiv de spumă albă. Vedeam Etna în zare cu tichia de zăpadă, în fața noastră coline, cîmpuri, stînci, portocali, smochini, lămîi, și burguri medievale pe alocuri înălțate de-a dreptul din mare, iar peste toate azurul italic. Ni se trăgea luare-aminte asupra vieții, ce a trebuit să palpitate cîndva în Sicilia, în timpul de demult al împărătesei Constanța, mama împăratului Fride-ric II, și în timpul acestui precursor al Renașterii.

La Messina am descins pe-un morman de ruine, doi ani după nimitorul cutremur. Se mai scoteau și acum cadavre de sub dărîmături. Treceam pe lîngă coșuri pline de oase și de scăfirlii. Nu prea erau semne de o nouă viață în acest ținut de prăpăd. Mi-au rămas în amintire niște clădiri mari, cu frontispicii intacte, în dosul cărora în loc de tavane se vedea cerul senin. Un localnic, care se găsisese în treabă de a ne călăuzi, ne explica foarte curioasa tehnică a cutremurelor de pămînt, care doboară, uneori, numai tavanele și lasă neatînse zidurile. O stradă pe chei părea nevătămată, dar la o privire mai de aproape potemkiniada ieșea la iveală, ilară, dezolantă. „Opera” de la Messina mai arăta încă la intrare ultimul afiș al unei reprezentații, ce n-a mai avut loc, dar cu care odată, cîndva, Opera își va relua activitatea.

încă în aceeași zi, în cursul după-amiezii, treceam de la Messina pe pămîntul italic propriu-zis.

114

Ținta noastră era Napoli. Călătoria cu trenul dura o noapte întregă. încă nu se luminase de ziuă, cînd mă trezii. Am dat puțin la o parte perdeluța de la geam și am privit în noaptea ce începea să cedeze. Dibuiam în clarobscurul de-afară. Străbăteam o cîmpie și treceam tocmai pe lîngă niște splendide ruini de temple, cu învederate trăsături de stil grec. Eram singurul, care le vedeam ; toți ceilalți sforăiau în poziții din cele mai grotești și chinuite pe băncile de lemn. Rînd pe rînd se treziră și ceilalți căscînd zgomotos. Se ghicea din chipul căscatului ceva din atmosfera familiară în care fiecare crescuse acasă. M-am ridicat a spune, așa-ntr-o doară, unchiului, că am zărit în întuneric, mai acu un sfert de ceas, niște ruine de temple grecești. Unchiul Iosif a stat puțin la gînduri : „Trebuie să fi fost ruinele de la Paest. Mare păcat că nu le-am văzut cu toții”. Și căutînd într-un ghid, îmi arată niște fotografii. „Da, astea erau”, zic eu.

Ajunși la Napoli, eram redați nouă înșine, pentru cîteva ceasuri. Era în gîndul celui ce hotăra opririle și drumurile caravanei, să ne așezăm în oraș pentru o întregă săptămînă. în după-amiaza aceleiași zile lua sfîrșit răgazul, ce ne fu încuviințat. Ce bine ne-a prins destinderea ! Fiecare-și simțea ființa restaurată întru ale sale. Puterile, cîte le aveam, trebuiau adunate toate, căci începea acu goana cea mare prin muzee. Impresiile din muzee au o tendință de confluență haotică, încît din cele ce descopeream la Napoli, mi se alege mai limpede numai imaginea unui așezămînt

etnologic cu splendide obiecte africane și australiene, scuturi, arcuri, săgeți, măști, instrumente muzicale. Întîia zi, a doua, a treia, a patra, ne-am închinat numai bucuriilor muzeale, într-atît că ne era lehamite de mirosul închis al sălilor și al colecțiilor de tablouri.

9 – Hronicul și cîntecul vîrstelor

115

I

Un rău ca de mare mi se urca pînă în retină. Seara, cînd soseam la hotel, bătrînul nostru tovarăș de drum, avocatul Garoiu, își scotea de fieș-tecare dată ceasornicul din buzunar, ca să ne spună : „Astăzi am umblat 35 km pe jos!”. „Astăzi 30”. „Astăzi 28”. Din parte-mi ironizam ce-i drept acest chip de a străbate muzeele cu viteza luminii, dar mă supuneam fără murmur programului, zi cu zi. Eram așa de extenuați uneori de zigzagurile acestui cutreier, încît grija noastră, cea dintîi, cînd puneam piciorul în pragul unui nou muzeu, nu era privirea spre opera de artă, ci căutarea unei bănci de odihnă. Satisfacția estetică înaintea tablourilor din perete era direct proporțională cu destinderea resimțită în picioare. Spre a pune vîrf supliciilor, ce făceau ca în sufletul nostru încîntarea artistică să se amestece iremediabil cu o impresie de sfîrșeală, ne mai duceam uneori, seara tîrziu, și la operă. Credeam că așa trebuie să fie și acceptam biciuirea amorțitoare de nervi, ca o pedeapsă abătută asupra noastră pentru vina de a ne fi născut oameni.

Napoli ne cucerea totuși pe toți cu peisajul său. Preferam, deci, excursiile în natură oricăror vizite pe la instituții de cultură. Din priveliștea napolitană am adus cu mine imaginea gălbuie, ce o mai rețin și astăzi, a acelui vulcan stins, pe nume Solfa-tara, pe al cărui crater acoperit, am umblat. Ne înfiorau sonoritățile de boltă, ce se auzeau sub tălpile noastre, unde la fiecă pas țîșnea din cratere minuscule un nisip fierbinte aidoma unui clocot de apă ! Un miros de pucioasă ne împrejmuia, ca într-o imensă bute albastră preparată cu turtă de sulf aprins, pentru primirea vinului. Iar Vezuviul, de cealaltă parte a golfului, fumegînd, împrumuta un calm negrăit priveliștei și obșteștii solarități.

116

îmi spuneam : „Napoli este așadar așezat în valea dintre două vulcane — iată un lucru pe care nu-l știam”. Și ca să ni se dea și alți fiori în căl-cîie, ni se punea în vedere că într-o zi s-ar putea să izbucnească din nou

Solfatară și să se stingă Vezuviul. S-ar părea, zice-se, că cele două vulcane intră alternativ în funcție: perechea de foi pusă în exercițiu de mecanismul mitologic al zeului, ce și-a ales meseria de faur.

De la Napoli am căutat o dată să atingem și poalele Vezuviului și am străbătut până în regiunea lavei. Erau case răzlețe pe-acolo, pe pământ ars, pe-alocuri podgorii și grădini cu portocali. Cîteun vârtej de vînt ne umplea ochii și gura cu pulbere de lavă. Strigătul măgarului s-auzea de pe culmile toride. Catîri suiau și coborau, astăzi ca totdeauna, îmi recitam pentru mine singur, versurile lui Goethe : *Kennst du das Land wo die Zitronen bluh'n ?*. Prin fundăturile de zgură făceam numai o incursiune scurtă, căci termenul nostru era : Pompei. Iar o vizită la Pompei se cuvenea să fie întreprinsă într-o zi caniculară. Caniculară în aprilie ! Cetatea moartă ce ni se prezenta ca pe-o tavă incandescentă, de ardezie, avea chiar de la început darul să anuleze în noi conștiința timpului istoric trecut de la catastrofă pînă-n clipa de față. Pe toate suprafețele se topea văzduhul. În marea liniște, ce pîndea dintre ziduri, bănuiam umbrele romane. Erau foarte aproape de noi aceste umbre. Și-mi evocam fapăturile vii de acum 2 000 de ani, al căror pas se auzea atunci la fel cu al nostru prin aceste străduțe înguste, pietruite cam grosolan și arhaic. Ecoul din zid este al pasului nostru sau al pasului lor ? Încă ieri umblau pe aici semenii romani, căci se văd în lespezi urmele roților. După un colț un puternic perete se-nalță în fața noastră : ne oprim.

9* 117

Peretele ne întîmpină cu lozinci de propagandă electorală, pe care le putem înțelege chiar și numai cu pospaiul de latinească, ce s-a prins fără de voie de noi. Intrăm prin case, prin grădini. În praguri ne primește, scris cu pietricele de mozaic, avertismentul în care se rostea simbolic imunitatea casei romane : *cave canem!* Numai lătratul de rigoare lipsește. În schimb șarpele păzitor stă desigur undeva sub o lespede de marmură, mușcîndu-se singur de coadă, încheiat ca un inel, și închipuind timpul ce totuși în sine trebuie să se întoarcă odată. Ne imaginăm scene idilice ce-au putut să aibă loc prin grădini, și scenele intime impuse încăperilor chiar de pictura în negru și roșu de pe pereți. Ating cu mîna vase și unelte. Peste o măsuță mă aplec ca să miros pîinea arsă. Muzeul local ne' aștepta cu poarta deschisă. Am intrat. Ochii mi s-au deschis aci, clipind uimiți, în fața aceluși mulaj în ipsos al unui cîine găsit în cenușa vulcanică, ce-a îngropat așezarea. Evident, cîinele fusese surprins de norii prăpădului, căci a murit — răsucindu-se și

mușcând cu dinții din cenușa ce-l copleșea. (Imaginea m-a urmărit o viață întreagă. Vreo treizeci de ani mai târziu aveam să scriu un sonet: „Cîinele din Pompei”, în care sugestia se sublima simbolic într-o viziune de apocalips cosmic și personal.)

Pe la ora 5 după-amiază ne întorceam cu trenul la Napoli. Seara trebuia să ne mai ducem și la Operă. Se reprezenta *Tosca*. În tren, ca să umplem timpul cu folos, verișoara mea, Marioara, ne povesti cuprinsul operei. Urmăream mai mult drăgălășenia gesturilor ei și vioiciunea expresiei decît anecdota melodramatică a piesei.

Seara, la Operă, ne-am aciuat la galeria cea mai de sus, unde caravana s-a transformat, pentru iro-

113

nia retinei mele, într-un grup de ființe galinacee. În perspectiva descendentă, foarte curioasă, asupra scenei, totul îmi apăru diformat și pestriț ca în desenele în creion colorat al copiilor. Mi-a fost cu neputință să mai realizez cu încordarea ochilor distanțele pînă la obiect, și am ațipit. Dar adormirea pe jumătate pe o bancă fără spate era foarte incomodă. Undeva în fundul galeriei mă chema irezistibil o altă bancă, lungă, goală. M-am retras acolo, m-am întins, și am adormit. Nu era o retragere în somnul obișnuit al ființei mele vii, ci o refulare în somnul materiei inerte din mine. M-am trezit numai în ropotul de aplauze de la sfîrșitul piesei. „Splendidă operă !” — mi-am spus la urmă rrecîndu-mi ochii. Sosiți la hotel, avocatul Garoiu (dormeam în aceeași cameră), cercetîndu-și ceasornicul constata placid : „Astăzi am umblat pe jos 38 km!”.

După epuizarea celor ce aveam de văzut la Napoli, unchiul Iosif a făcut loc în program unei recompense pentru ostenele de pînă aci: „Astăzi sînteți liberi. Vă plimbați unde doriți și cum poftiți !” — ne zise el. Nu eram pregătit pentru atîta libertate ! M-am dus numai pînă la clădirea cu arcade, din apropiere, unde dibuisem niște librării, într-una din vitrine descopeream o splendidă ediție italiană a operelor lui Hegel. „Uite îmi spuneam, în Italia dată fiind necesitatea unei atari ediții, Hegel, se pare, că e mai citit decît la el acasă !”. Eram pe atunci de părerea că-n Germania Hegel nu mai avea sorți de înviere, după ce fusese îngropat cu atîta ardoare de atîția ciocli, în frunte cu maestrul lor Shopenhauer.

Nu puteam să-mi cumpăr operele lui Hegel, dar am intrat în librărie, căci voiam, încaltea, să le pipăi. Măreția lui Hegel o bănuiam în ciuda potopului de calomnii

revărsate asupra lui. Am iscodit cu timiditate prețul. Cărțile nu costau mult, dar enorm pentru posibilitățile mele, căci nu aveam în pungă decît vreo 25 de lire, banii de buzunar ce mi-i dete din-trun îndemn imponderabil unchiul Iosif în clipa cînd i-am spus că am văzut în noapte templele de la Paestum. La librărie am cumpărat totuși ceva și anume o revistă italiană, recent apărută, în cuprinsul căreia am remarcat niște note despre filozofia lui Bergson. Era întîia oară că încolțea în mine speranța de a afla ceva despre gînditorul francez, pe care-l știam doar din nume. M-am întors cu prada la hotel, ca un cățeluș ce a găsit un os prea mare, care-i va jigni caninii de lapte în cel mai cinstit exercițiu al funcțiunii lor. Pînă pe seară m-am chinuit să descifrez cu dicționarul, notele destinate să-mi rămîină inpenetrabile. La ora cinei eram tăcut, aproape abătut, mîrîiam — nu vorbeam, căci textul mă ținuse toată după-amiaza la distanța celor mai umilitoare tîrcoale. Mi-am părăsit osul, descurajat, după ce timp de ceasuri i-am supus rezistențele unor cauze inconcludente.

A doua zi dimineața lăsam în urmă șuvița de fum a Vezuviului, și în gînd surîdeam cetății fără de moarte. La Roma ne-am statornicit pentru vreo zece zile. Potrivit planului dinainte socotit, am cules și aici splendorile scrise la carte, în Baedeker. Spre deosebire de toți străinii, ce descindeau în urbea celor șapte coline, noi românii, din motive știute numai nouă, acordam, în ordinea revelațiilor, ce ne așteptau, q întîietate forului lui Traian. Ne spuse cineva că lîngă columna împăratului, de obîr-șie iberică, a fost găsit nu de mult, odihnindu-se în cojocul său, ca sub un brad carpatic, Badea Cîrțan, ciobanul care a venit pe jos din țara Făgărașului

120 pînă aci, călăuzit nu de Baedeker, ci numai de nostalgii milenare.

Pe lista celor de văzut urma numaidecît Forul roman cu toate ale sale, de la cele mai vechi vestigii etrusce pînă la cutare templu cezaric. Forul, care în închipuirea noastră se umplea de toata măreția și stricăciunea vremurilor, de toate triumfurile și spaimile epocelor, ne chema iarăși și iarăși. Și nu era zi să nu-l traversăm cel puțin o dată. Găsindu-ne la fața locului, s-a făcut că am simțit odată în noi ca un imbold actoricesc de a reconstitui asasinarea lui Iuliu Cezar. Spectacolul, ce ni-l dam, era, firește, hrănit de unele înclinări însușite de prin romanele polițiste, căci nu ne mulțumeam cu aproximații, ci căutam amănuntele, ce ar putea duce la identificarea asasinilor. Dar ne redo-bîndeam degrabă gravitatea impusă de istorie și locuri, care se complac în vag și în estompatele lor linii mari.

Cîteva zile în șir vizitarăm Vaticanul, el singur pe loc atît de puțin, echivalînd un univers. În Sixtină ne-am oprit. Ne-am oprit îndelung. Aci ne luam răgaz, căci fiecare devenea pentru sine însuși un caz de conștiință. Căutam parca martori ai vieții noastre, în fața lui Christos cel de Sus, care ținea judecata din urmă !

Pe rînd, în celelalte zile, mai văzurăm apoi sacrele clădiri ale Romei, de la cele din antichitatea tardivă, cu plafonul drept și jos ca o lespede de mormînt, pînă la bisericile din timpul barocului, cu bolțile fictive pierdute în cer.

O după-amiază, din care mi-a rămas în urechi un freamăt de plopi, a fost închinată împrejurimilor Romei. Termele lui Caracala păstrînd încă pe-alocuri amintirea dimensiunilor monumentale de altădată, ne-au dat o idee despre ceea ce a putut să

121

fie, la un moment dat, civilizația romană, iar Via Apia cu chiparoșii melancolici ne-au comunicat sentimentul mării istorii. Pe drumul, tare ca osul, auzeam sunetul trecut al cohortelor, ce plecau spre limitele lumii ca să apere ordinea față de iureșul haosului. Și am coborît și sub pămînt : în catacombe. Căci și ele trebuiau să ne încredințeze un secret. Din pămînt iese tot ce-i bun : aceasta-i taina catacombelor. Spiritul ar fi rămas probabil prea slab dacă nu și-ar fi avut și el faza telurică. Cînd te plimbi prin aceste ținuturi de margine ale Urbei, e cu neputință să nu te abați și pe la bisericuța Quo Vadis. Ne-am îndrumat și noi pe acolo, căci citiserăm cu toții romanul lui Sienkiewicz, care popula cu personaje atît de vii locurile de legendă.

Moșul Garoiu mă acceptase și la Roma în camera sa. Din doua motive : întîi fiindcă printre liceenii caravanei eram totuși cel mai liniștit și al doilea, fiindcă observase că noaptea îi suportam sforăitul fără de a mă trezi. În noaptea după vizitarea catacombelor, m-a încercat un vis din cele mai neobișnuite. Se făcea că eram la Roma. Seara trebuia să ne ducem la Operă, unde Ursus, cunoscutul personaj din romanul lui Sienkiewicz, făcut să apară doar în arena unui circ, urma să dea un concert. Și am auzit concertul ! Uriașul Ursus cînta cu un glas pe măsura puterilor sale. Se cutremurau bolțile Operei. Cînta gigantul așa de grozav că m-am trezit: escaladînd octavele, bătrînul Garoiu sforăia. Sforăia din răsputeri ! A doua zi povestii cîtorva tovarăși de drum cele întîmplate. Din acel moment moșul Garoiu purta fără s-o știe porecla „tenorul Ursus”.

În cursul călătoriei în Italia am mai poposit vreo 2—3 zile la Florența, o zi la Veneția. Am traversat Adriatica pînă la Fiume, de unde luam trenul spre Budapesta. De aci apoi, direct la Brașov. **122**

După o noapte de odihnă, o prospețime înrourată, de munte, mă lua iarăși în stăpînire. Aerul

Brașovului, ce-și aduna răcoarea solară din izvoare cerești, își întărea încă o dată faima. Grija mea cea dintîi a fost să trec pe la Liviu să-i povestesc lui — și cumnatei mele — tot ce văzusem și în-tîlnisem în această călătorie. Raportul meu, cu vorbe rare și înmladiate la cele gîndite, a durat cî-teva ceasuri. Mă întorceam din călătorie fără îndoială mai matur, și aceasta o simțeam și eu chiar și numai din privirile celor doi, care îmi urmăreau povestirea. Un deosebit haz avea să le facă concertul lui Ursus.

— Dar locurile cele mai frumoase — unde le-ai văzut ? întrebă cumnată-mea.

— Pe la Salerno, cred, — păcat însă că numai din goana trenului, zic eu.

— Dar femeile cele mai frumoase unde le-ai văzut ? întrebă fratele meu. Întrebarea, venită chiar din partea lui Liviu, față, în care respectam nu numai pe fratele cel mai mare, dar și pe severul profesor, deșteptă în mine o emoție. Am șovăit un moment, apoi m-am făcut a cumpăni.

— La Budapesta, răspund eu.

— Cum ? sări ca înțepată cumnată-mea, nu în Italia ?

— Nu, răspund eu, simplu.

— Nici la București ? se îndârjea ea cu interes.

— Ei da, și bucureștenele sînt foarte frumoase, dar prea dau pe obraz cu sănătate de la cutie !

— Nu-ți spuneam eu ? întări Liviu, care petrecuse în timpul studenției, doua semestre la București, cîțiva ani la Budapesta.

Cumnată-mea, aproape nestăpînită, mă mustra cu un surîs neîncrezător :

123

— Ei, ce știi tu !

Răspunsul cu pricină i-l dădusem într-adins, ca s-o scot din sărite, căci ușor iritabilă, cumnată-mea era îngînată de-o sălbatică frumusețe, cînd se supăra.

XXIII.

PROFESORUL Paul Budiu, dascălul de limba greacă, aducea nota sa aparte în atmosfera Liceului Șaguna. Era un om binișor trecut de șazecei. Curiozitățile multumite și feluritele apucături, sau mai puțin întâmpările în legătură cu el, alcătuiau o întreagă arhivă anecdotică, ce se moșteneau, crescând din generație în generație. Figura lui Budiu revărsată în gesturi deosebit de lente, o văd profilându-se pe peretele din față a clasei. În rostirea vorbelor și în mișcări dascălul puneau o bizară încetineală. Fața lui manifesta o ușoară înclinare spre gălbănire. Alternând trezia cu aiureala, Budiu se referea în tot ce proferă la maxime elenice, talmăcite de-a dreptul pe românește. Își supraveghea cu o grijă de maniac pronunțarea cuvintelor de origine greacă. Astfel el niciodată nu făcea concesia de a spune „un filozof”. Consoana z se prefăcea într-un s fin, rostit cu limbă subțire, de șarpe, iar cuvântul îl despărțea, subliniat și ostentativ, în două : „un filo-sof”.

Era îndeobște știut că printre profesorii de la Brașov el era aproape singurul înstărit. Proprietar al câtorva rînduri de case în Schei și prin Cetate, el umbla totuși în haină peticită, pentru a-și pune în relief o modestie de înțelept, care ar fi preferat să trăiască într-o bute. Disprețul față de orice strălucire exterioară și—1 ținea la vedere în fel și chip. În această trăsătură trebuia căutată bunăoară și pri**124**

cina pentru care el se purta în cizme de cea mai vulgară calitate, ascunse sub pantalonii lungi de pănură. Dar nesocotirea aparențelor lucitoare sta în sufletul lui alături de unele înclinări, ce s-ar fi părut cu totul străine de ființa sa. Astfel, el nu era cu totul lipsit nici de orgoliul bogăției sale. Numai așa se explică de ce iarna, îmbrăca sub palton, de obicei, două surtuce : cel mai scurt deasupra, ca să se vadă că sînt două. Și numai așa se explică de ce dascălul nostru își mai puneau, cînd intra în clasă, încă un rînd de ochelari peste cei ce-i purta în permanență : aceasta atît de nevoie, cît și pentru a arăta că are mai multe perechi de ochelari.

Cît privește raporturile dintre noi și el, e cazul să amintesc că nici un elev n-avea voie să spună „Domnule profesor !”, sau, mai bine zis, toți fără deosebire eram constrînși să vorbim cu el la persoana a treia și să-l numim : „Domnu”. De altminteri el însuși vorbea despre sine numai la persoana a treia, și pentru nimic în lume n-ar fi căzut în eroarea de a spune „eu”. Avea despre sine conștiința unui model impersonal mai presus de pronume, și se numea singur : „Domnu”.

Cînd în cursul lecției, se deda unor limpeziri sintactice, se lăsa transportat de-un mod foarte aparte de a întinde cuvîntul, de a-l silabisi, de a-l ritma. În conversațiile ce le aveam cu el în clasă, am adoptat, firește, și noi același chip. Nu dintr-o dată, căci aceasta ar fi fost cu neputință, dar încetul cu încetul, ceea ce îi prilejuia o adumbrită mare satisfacție.

Cu înfățișarea lui de silen suferind ușor de icter, Budiu părea o rămășiță din alte milenii. Fără îndoială că dascălul nostru era un clasicizant, dar clasicismul său era de-o desăvîrșire intrată în putrefacție, și purta în țesuturile sale degenerescente și

125

alterări de dens, excesiv pitoresc. Dascălul nutrea un cult cvasireligios față de Socrate, al cărui nume el îl pronunța cu o precauție sacrală totdeauna numai „Socratiș” și nu altfel. Aceste aspecte, și altele asemănătoare ni-l situau pe Domnu' într-o singularitate în fond simpatică, cu toate că... Ei da, cu toate că. Toate avantajele sale pitorești aveau la codiță un „cu toate¹ că...” Nu ne-a fost prea greu de pildă să remarcăm că Domnu' era jertfa unei concepții foarte viciate despre demnitatea profesională. Vreau să spun că el nu era tocmai inaccesibil imprudențelor ce l-ar fi putut compromite, și accepta sub diverse forme cadouri de la elevii slabi, în schimbul notei de trecere. Adevărat e că și această stare de lucruri noi o priveam cu o îngăduință ingenuă, cum ai trece cu vederea o licență poetică unui mare poet. Chiar de la întâia lecție ni se da ocazia să verificăm atmosfera anecdotică, ce s-a creat în curs de cîteva decenii în jurul lui Budiu. Dascălul ne-a întrebat pe rînd cum ne cheamă, și de pe ce meleaguri venim. Aveam un nou coleg.

— Pe tine cum te cheamă ? îl întrebă Domnu'.

— Titus Olar !

— De unde ești ?

— De la Făget!

— Tată-to ce-i ?

— Protopop !

— Da' mumă-ta ce meserie are ?

Colegul se uită nedumerit împrejur și dă din umeri. Domnu' nu așteaptă răspunsul și continuă a întreba

:

— Dar stupi aveți acasă ?

— Avem, răspunde hotărît Titus.

La ceea ce Domnu' se mulțumi să adauge un cuvânt de-o transparentă dezarmantă : „Că și Domnu' are unul și îi e așa de urât singurel !”

126

Colegul Titus s-a făcut a nu pricepe aluzia.

Intrați în materia recalitrantă a limbii moarte, pe care o preda Paul Budiu, descopeream aproape în fiecare zi noi șiretenii și naivități, și noi ilare apucături de ale dascălului. Când ne traducea vreun text din limba greacă, el ținea morțiș să păstreze și în limba română anume accente, iar uneori și topica originalului, încredințat fiind probabil că limba noastră dobânda cu aceasta o nevisată noblețe, dacă nu chiar un reflex olimpic. Îmi amintesc de-o propoziție, care lua, în traducerea românească, această înfățișare : „Crocodilii de-a gîștelor asemănătoare ouă ouă”. Voia Budiu să spună că crocodilii fac ouă. ce seamănă cu ale gîștelor. Pe măsură ce avansam în materie, el aștepta și de la noi să ne turnăm româneasca pe calapoade atice, să o ritmăm urmîndu-i exemplul, sau cel puțin să întindem cuvintele și să siluim accentele pînă la limitele extreme ale întortocherii. Când izbuteam, el ne privea cu moale recunoștință : „Fru-m6s ai cîntat!”.

Se găsea printre cei vreo cincizeci de colegi un excelent caricaturist : Valeriu Maximilian, din Brașovul vechi. Maximilian urmărea cu priviri drăcești profilurile celor din preajmă, făcîndu-și cu ele jocurile cele mai fanteziste. Victima lui preferată era însă Domnu', pe care-l caricaturiza cu cruzime și inocență. Iată-l în răstimpul unei recreații, că desenează ceva pe tabla clasei. Ce-o ieși ? Mai întîi din cîteva linii, fațada Liceului Șaguna. În mijlocul pa-jiștei dinaintea liceului, unde pe vremea aceea se înălța un avuz cu bazinul împodobit cu nimfe de metal, Maximilian plasează o statuie imaginară a lui Budiu. Statuia prinde înfățișare prin detalii puse cu creta, de-un verism grotesc. Caricaturistul n-are să uite, desigur, nici cizmele, nici haina peticită, nici

127

cele două perechi de ochelari ale dascălului. Domnu' trebuie să intre dintr-un moment într-altul în clasă, dar Maximilian nici gînd n-are să se grăbească sau să șteargă tabla cu buretele, ca să rămînă luciul negru și umed. Dimpotrivă, el lasă desenul pe tablă și se retrage liniștit în bancă. Așteptăm cu încordare să intre Domnu'. Inimile zvînesc. Domnu' apare, e mulțumit că ne găsește, excepțional, în atîta tăcere. Se oprește înaintea

tablei și privește, privește. Apoi, filozofic, se-ntoarce spre noi : „Cine m-a de-se-nat ?”. Maximilian se ridică aproape mai calm decât Domnu'. „Eu.” Domnu' se uită lung la el, mirat că cineva putea să fie și mai calm decât el, și-i zice, fără nici o supărare, aproape cu duioșie : „Șterge tabla — măgarule !”. Budiu cunoștea pasiunea de caricaturist a lui Maximilian și vedea în el, probabil, un posedat. De aci — răbdarea, îndelunga sa răbdare. Colegul nostru își permitea necuviința de-a desena caricaturi sau schițe, pline de săgetătoare aluzii, chiar și în caietul de compoziții, reglementar, care, la drept vorbind nu era numai al lui, ci tot așa de mult și al profesorului. Astfel la sfârșitul unui extemporal, Maximilian a schițat o dată, din câteva meștere trăsături de peniță, un vulcan din care ieșeau tot ochelari și cizme. Altă dată o simplă cizmă cun pinten, altă dată un nas încălecat de două perechi de ochelari. Parcă de fiecare dată îndrăcitul ar fi voit să îmbie lui Budiu o emblemă de nobleță pentru un uz familiar într-o împărăție de vis. Dar insolențelor Domnu' le opunea o răbdare cu șapte caturi. El trăgea doar, cu cerneală roșie, o dungă peste desen, și scria pe margine : „Asta nu ține de compoziție !”. Domnu' avea zile și ore când se credea probabil un bătrîn aed, și atunci oficia. într-o asemenea oră, tălmăcindu-ne niște hexametri spicuiți dintr-un poet **123**

homerice, a băgat de seamă că un elev, ascuns după spatele altora, în fundul clasei, era cuprins cu totul de altceva decât de vraja ritmurilor. în elanul scandării, și purtat încă de cadențele textului, Domnu' îl repede cu glas suitor : „Ce faci ma ticălosule-n banca aceea ?”. Elevul se ridică, și dă o replică, în același ritm, coborînd panta : „Scriu după cum dumneavoastră dictați în caietul acesta !”. Domnu' uluit, îl privește peste ochelari, c-un sentiment pe cale de-a degenera în admirație, și-i zice : „Fru-mos ai cântat. Șezi !”.

Cele mai deșănțate neajunsuri, destinate să-i submineze și bruma de autoritate ce-o mai avea, i le cășuna lui Domnu' un alt coleg : Horică Teculescu. Horică, cel mai tânăr printre noi, era un pachet de nervi, pe care nici o cingătoare nu-l ținea adunat. Purta porecla de „argint-viu scăpat dintr-un termometru spart”. Mercurialul personaj, cum era să-și găsească pacea într-o bancă ? Nu trecea oră fără de vreo neînțelegere cu Domnu', mai vîrtos fiindcă elevul, la fiecă răspîntie de frază începută de altul, intervenea nesolicitat. Horică era de-o improbabilă spontaneitate, cu osebite când nu era „întrebat”. El ședea tocmai înaintea mea, ocupînd centrul unei bănci în șirul trei. în timpul unei lecții, eu citind ceva, nu

fusesem tocmai cu luare-aminte la cele ce se petreceau în jurul meu — remarc într-un târziu, ca peste clasă s-a lăsat o liniște totală și că nici Domnu' nu mai vorbea. Ridic capul din carte. Domnu' ochea incert spre locul meu. Credeam că sînt vizat pentru vina de-a nu fi fost atent. Dar nu, Domnu' privea puțin alături de mine, el se uita țintă spre Horică Teculescu. Clasa era de-așijderea întoarsă spre același Horică Teculescu. De astă dată însă impricinatul de totdeauna sta liniștit. Suspect

129

de liniștit, cu brațele încrucișate, parcă într-adins spre a-și dezminți porecla. Într-adevăr Horică nu mișca un deget. Mă dau puțin la o parte să descopăr ce s-a întîmplat : Horică își pusese peste ochi niște ochelari, enormi, aproape cît capul său. Erau niște ochelari cu geamuri negre și cu rețea de sîrmă împrejur, din aceia, cu care stuparii se apără de albine. Horică simula o preocupare de citit. Domnu' îl fixa, apoi îl apostrofează, ușor iritat, dar cu glasul încă stăpînit:

— Mă, tu ce ai acolo ?

— Ochelari ! răspunde Teculescu, fără a se ridica.

— Cine ți i-a dat ?

— Mi i-a prescris medicul. Sînt miop ! face Teculescu cu toată seriozitatea și ca și cum o teribilă calamitate ar fi dat peste el. În aceeași clipă Domnu' se repede cu pași de cataligi spre el, cu intenția vădită de a-l înșfăca și de a-i administra o sfîntă de bătaie, pe deplin meritată. Dar Horică sare peste bănci, speriat, și fuge în zigzag, scuipînd nervos. Evadează, din clasă, pe coridor. Domnu' nu l-a mai urmărit. S-a mulțumit să-l declare „țigan". Căci dascălul era un adept al distincțiilor tranșante : clasa și-o împărțea în două grupuri, în „domni" și în „țigani", după cum erau răspunsurile și purtarea elevilor. L-am întrebat o dată pe Horică, cum îi veni să facă lui Domnu' această poznă. N-a putut să-mi dea lămuriri. Cred însă că motivul subconștient al născocirii sale era acela, că-l știa pe Domnu' un mare amator de stupi.

Cînd ne-am întors din Italia — Domnu' era bolnav. O jumătate de an mai târziu, într-o zi de noiembrie, un steag negru apăru pe frontispiciul liceului. Domnu' a murit. Și cu Domnu' a dispărut

130

din viața și din atmosfera liceului cel din urmă. reprezentant al unui soi de clasicism pitoresc propriu sfîrșiturilor de veac.

XXIV.

-A ÎNTÎMPLAT să mai petrec o vacanți de vară în satul Vinerea. Eram găzduit tot la Remus, de astă data însă nu-î mai meditam. O desăvîrșită destindere _____^__ și alte . neprevăzute împrejurări favorizau acum mijirea elanurilor lirice ale primei adolescente. Pusesem de-un timp la o parte aceie elanuri, dar mă simțeam străin de mine însumi, cînd le țineam sub surdină. Aveam presentimentul că stihurile mele viitoare vor fi puțin mai altfel decît cele de pînă atunci.

La Vinerea aveam să cunosc, în casa unor rude apropiate, o fată, sosită și ea în sat din altă parte, și anume din Țara Hațegului. Domnișoara Roma C. — așa se numea fata, ce aducea cu ea nimbul unei țări — era o făptură cu ochii imenși, și ar fi putut să mă privească puțin peste umăr, căci era cu un an mai mare decît mine și aproape logodită cu un tînăr avocat din urbea ei.

Roma și-a oprit ochii asupra mea, cu o stăruință fixă, iscoditoare, ca să-mi spună, chiar în clipa cînd ne cunoșteam : „Ce păr frumos ai ! Ți l-ai ondulat într-adins ?” — „Ah, nu — răspund eu, e din născare așa, dar dacă voiai să-mi spui ceva plăcut, cum se face că mi-ai descoperit tocmai părul ? Sînt dezamăgit!”

Nu trecea înainte de amiază sau după-amiază, fără de a mă abate pe la rudele mele, care, pe de altă parte, erau și ale ei : Atît eu cît și ea, eram

10 — Hronicul și cîntecul vîrstelor

131

bucuroși că noi înșine, întîlnindu-ne într-o atmosferă familială, ne eram totuși prin sînge străini, încît sentimentele puteau să crească în voie. Și fie că era înainte de amiază, fie că era după-amiază, privirile fetei mă așteptau, întrebătoare și intrigate. Aveam impresia că mă cunoștea și după pas, cînd intram în curte. Mă lua de mînă și mă trăgea după ea într-un chioșc, unde stăm de vorbă. Uneori ne plimbam prin grădină. Nu scăpa nici un prilej de a-mi spune cît de urît sînt și cît de mult mă simpatizează. Știa ea foarte bine de ce mă lua de mînă ca să mă tragă după ea în chioșc. în asemenea împrejurări scoteam din buzunar cîte-o poezie, sau ■cîte-o scrisoare pentru ea. Versurile, ea le lua în primire totdeauna, cu un ușor țipăt de bucurie. Ea le citea în familie, iar rudele îi spuneau, etalîndu-și comentariile, că băiatul s-a-ndrăgostit de-a binelea. A doua zi Roma mă întreba dacă-i adevărat.

Eu negam, simulînd un calm, care o dezarma :

— Nu, draga mea, astea-s închipuiri de-ale lor ! Dar în același timp îi furișam între degete crîmpeie poetice în devenire, care îmi dezmințeau cuvintele de adineaori.

— Ce bine că nu ești îndrăgostit de mine... continuă ea, știi, tu-mi ești foarte simpatic, și n-aș vrea să suferi... Dragostea e un lucru nesuferit... Eu nu m-aș putea îndrăgosti de nimenea, nici chiar de tine, dacă ai fi, să zicem, cu zece ani mai mare decît mine !...

— Bine, dar atunci de ce te-ai logodit ? o întreb.

— De ce m-am logodit ? Pentru că mi-a bătut ceasul ! Și fiindcă logodnicul îmi tot spune că nu poate trăi fără mine !

Fata mă privea. Scormonea prin sufletul meu ca printr-un troian de petale adunat de-un vînt cîld lingă ea. Ochii ei erau un univers în expansiune.

132

Ar fi voit să cunoască, ce se petrecea în mine ? Sau poate chiar să-mi ia inima în mînă s-o simtă bătînd ? Nu știu, dar era splendidă în acea clipă !

Și nici un simptom nu prevestea că peste doi ani Roma avea să moară de tuberculoză.

După moartea ei, s-a nimerit ca Lionel, fratele meu, să cunoască pe fostul logodnic, cu ocazia examenului de „censură avocațială”, la care s-au prezentat amîndoi deodată, la Tîrgu-Mureș. Tînărul avocat, încă neconsolat, îi spunea lui Lionel, că Roma, în timpul boalei ei, îi vorbea adesea despre mine.

Ciudată simpatie, aceasta, care mai pîlpîia încă atîta timp în urmă în inima unei fete. Îmi apropiu fata în gînd, așa cum era cînd mă lua de mînă și pornea la goană spre chioșc. Se bucura cînd îi spuneam : „Caraghioșii ăștia ai noștri își închipuie că sînt îndrăgostit de tine, dar asta nu-i adevărat!”. „Nu-i așa, îmi răspunse ea, ține-te bine! Să știi că-mi placi !”

XXV.

LASĂ a Vi-a a fost ultima ce-o mai urmam reglementar la Brașov. Rînduiala școlară, cu împărțelile ei, îmi repugna, în orele de clasă lîncezeam, aproape _____ bolnav.

Lecturile mele filozofice singure aveau aripi, și mediul meu cel mai prielnic era acela al imaginației abstracte. Cu cîrjile comentariilor m-am încumetat pînă în desîșurile „Criticei Rațiunii Pure” și ale

„Prolegomenelor” kantiene. Nu ocoleam dificultățile. Dimpotrivă, le căutam. Astfel, bunăoară, m-am pus singur la încercare cu interpretările dificile, în marginea gândirii kantiene ale Școlii de Marburg. Căr**133**

țile nu erau numai citite, ci studiate pînă la ultimele articulații, cu creionul în mînă, cu carnetul de însemnări sub ochi, uneori cu veleități de atitudine. De mă închideam între patru pereți, sau de mă plimbam pe sub Tîmpa, era ca să mă aplec asupra vreunui text anevoios sau ca să iau piepțiș vreun gând prea vertical. Terminologia filozofică nu mai era pentru mine o sperietoare. Ghiceam de obicei din cîteva fraze nuanța particulară, pe care cutare sau cutare gînditor o acorda unui termen oarecare. Sistemele mari, aceste abreviaturi pentru uzul spiritului, ale universului, mi le însușisem cel puțin în liniile lor esențiale. După ce mi-am pus asemenea temeuri, o curiozitate arzătoare mă îndruma spre gîndirea contemporană. Trecînd odată, într-un ceas norocos, pe lîngă Librăria Zeidner, descopăr în vitrină o carte splendid editată : „Zeit und Freiheit” de Henri Bergson. Era tocmai ce îmi dorisem de atîta timp (sub acest titlu apăreau în traducere germană „Datele imediate ale conștiinței”). M-am repezit în librărie. Prețul era exorbitant: 9 coroane ! în buzunar n-aveam decît mărunțiș pînă la 2 coroane. Și nu sosise decît acest exemplar, pe care nu l-aș mai fi lăsat din mînă, ca nu cumva să mi-l ia vreun alt amator. Nu întrezăream însă nici o posibilitate de a-mi face rost de ceea ce lipsea pînă la împlinirea prețului. Am fost nevoit să las cartea. Rugam însă pe librar să mi-o rețină o zi, două, pînă mi-or sosi banii. Dar librarul a refuzat. Pînă să ies, cartea reapăru și ea în vitrină. M-am oprit încă o dată, în fața geamului, în care băteam ușor cu degetul tactul unui marș. Mă simțeam îndemnat să rămîn acolo, să acopăr cartea cu spatele, să mi-o apăr de privirile trecătorilor. Îmi închipuiam că mii de intelectuali brașoveni atîta așteptau : o

134

carte de Henri Bergson ! Nimenea nu se oprea însă să cate peste umărul meu la cartea aceea elegantă în table groase, îmbrăcată în pînză brună-gălbuie, în care erau impregnate cu litere de aur numele unui autor și titlul — Henri Bergson. „Zeit und Freiheit”. M-am dus acasă. Am deschis un dulap. Atîrnau aici niște paltoane vechi. Le-am vîndut. A doua zi îmi cumpăram cartea. Cu ajutorul „Datelor imediate ale conștiinței” mă inițiam în filozofia lui Bergson, pe care aveam s-o cunosc, însă, în toată ampla sa desfășurare de-abia un an mai tîrziu, din studiul apărut la București, al lui C. An-toniade : „Filozofia lui Henri Bergson”.

Un exemplar, unul singur, din cartea lui Antoniadă și-a făcut calea la Brașov. L-am descoperit la Librăria Ciurcu și mi l-am procurat numaidecât. Se cuvine să însemn aici că studiul lui Antoniadă, cu toate că nu făcea decît să parafrazeze textele bergsoniene, sau poate că tocmai de aceea, a avut prin latura sa informativă cît și prin limba în care era scris o deosebită însemnătate pentru dezvoltarea mea. Citind și recitind această carte, învățam două lucruri: întîi, cum gîndește cel mai de seamă filozof al timpului, și al doilea — cum se poate scrie plastic și elegant — filozofie în limba românească !

De-un timp n-o duceam prea strălucit cu sănătatea. Frecvente gripe și guturaiuri mă slăbiseră în-tr-atît, că mă cuprinseseră o seamă de griji ipohondre, din care, întors la Sebeș în vacanță, m-am străduit toată vara, să mă desprind, cu singurul rezultat că recădeam tot mai adînc în mreaja lor. În cursul acelor săptămîni s-a întors din Germania Simion Iașiță, un văr de-al doilea. Revenea la vatră, -ca fiul risipitor, dar acasă nu era așteptat cu vițelul cel mai gras. Omul își are povestea lui. Fusesse, cu **135**

ani în urmă, învățător. La vîrsta de peste treizeci de ani, se treziseră în el înclinări filozofice ținute pînă atunci într-o stare latentă, sîcîitoare. Împotriva tuturor sfaturilor ce i s-au dat, Simion și-a părăsit școala, la care funcționa, și a plecat la Iena, cu gîndul să se înscrie la Facultatea de filozofie. A frecventat universitatea vreo șase-șapte ani, și acum se întorcea fără de a-și fi trecut vreun examen. Complet sleit. Sleit de bani și de puteri. M-am dus să-l văd. L-am găsit găzduit la fratele său, un țăran fruntaș al satului, fire nu tocmai de mizantrop, dar, oricum, apăsător de condițiile în care recădea nu ieșea aproape de loc din casă. Avea o înfățișare scheletică, ochii retrași în orbite adumbrite, vorba domoală. Adusesse cu el de la Iena o remarcabilă bibliotecă filozofică. Cu prietenie, cu o aplecare aproape duioasă, în ciuda considerabilei diferențe de vîrstă, Simion îmi povestea multe din viața universitară din Germania, îmi vorbea, cu belșug de amănunte și amestecînd, uneori, și cîte-un cuvînt nemțesc în frază, mai ales despre filozoful Rudolf Eucken, pe care l-a cunoscut foarte de aproape la Iena. Și Simion îmi arăta biblioteca. Nu era cazul să mi-o arate, căci o vedeam : el ședea acolo între cărți, ca un zidar între cărămizi. Erau teancuri care aproape se răsturnau peste el. M-am aruncat ca un incendiu asupra cărților lui Simion. El își manifesta cu o mișcătoare amabilitate bucuria că putea să mi le împrumute. În fiecare săptămînă mă duceam pînă la Lanțăm să-mi aduc altele și altele. Metafizica devenea tot mai mult viciul meu fără leac, demonică

patimă. Dincolo de orice rezerve kantiene, începeam să-mi alcătuiesc noi criterii de apreciere a creațiilor metafizice în calitatea lor de *creații* ca atare, și intram în robia lor cu un sentiment de sacră beție,

136

XXVI.

NTR-o seară de sfârșit de august **fui** încercat de frisoane și de-o sfârșeală curioasă în tot corpul, însoțită de foarte dezagreabile senzații nervoase. A doua _____ I zi dimineața mă trezeam cu o ușoară febră : 37,1°. M-am ridicat totuși din pat. Accesele de slăbiciune, cu alaiul însoțitor, de senzații, îmi reveneau cu intermitențe de ore. La fel — o zi, două, trei. Și apoi mai multe alte zile în șir. Înainte de amiază pe la ora 11, și după-amiaza pe la ora 5, termometrul pus subsuoară arăta invariabil **37,1°**. Mama era topită de spaimă. Orașelul nu avea un suficient număr de medici pentru maladiile imaginare câte se perindau pe dinaintea mea, una **mai** fără de leac decât alta. Treceam de la un doctor la altul. I-am exasperat cu stăruințele mele, dar nici unul nu putu să-mi încuviințeze îngrijorările în legătură cu vreo boală precisă. Nu se constata **nimic** umbratic la plămâni. Căci, date fiind antecedentele familiale, aceasta era grija cea mare. În concluzie hotărâi, fără de nici un regret și agățându-mă cu în-căpăținare de-un pretext, să nu mai plec la Brașov. Voi completa liceul pe cale particulara. Puteam să rămân astfel anul întreg acasă sub supravegherea alimentară a Mamei, ceea ce îmi convenea de minune. Dar noua condiție mă ademenea și din atâtea alte puncte de vedere. Scăpăm în primul rînd de afurisita de școală. Și puteam să mă cufund după bunul meu plac în lecturile visate, de îndată ce starea mea se va îi îndreptat cîtuși de puțin. M-am adaptat unui mod de viață mai igienic, cu mai multe plimbări în aer liber. Mama mă supraalimenta. În curs de 3 luni au dispărut apoi și ușoara febră și

137

accesele de slăbiciune. Procedam economic cu timpul disponibil și plănuiam să nu acord materiilor de liceu decât un efort de 2—3 luni la sfârșitul anului școlar. Poticniri mai grave încercam numai în limba maghiară, care în sfera mea intelectuală mă sțînjenja ca un corp străin. Poate că situația și-ar fi pierdut multe din ascunzișurile ei, dacă această limbă s-ar fi predat într-o atmosferă de destindere. Eram însă constrînși chiar de profesorul nostru la încordarea incredibilă de-a învăța o carte întregă de istoria literaturii maghiare pe dinafară. Voința noastră era luată în răspăr. Profesorul credea că numai așa se puteau salva aparențele,

în momentele de panică și de zăpăceală, când la liceu își făceau apariția inspectorii școlari de la Budapesta. Acești inspectori, cu mustățile lor, aveau, ce-i drept, aerul de-a voi să ne tragă pe roată, dar în fond ei se dovedeau cele mai adesea, mai ales față de noi brașovenii, suficient de înțelegători, cât privește incapacitatea noastră congenitală de-a învăța o limbă lipsită de orice afinități cu a noastră.

Eram în pragul iernii, când veni acasă și Lionel. Își relua locul printre noi, pe de o parte pentru a-și prepara în liniște „censura” de avocat, pe de altă parte însă, și pentru a-mi supraveghea „refacerea”, căci între toți frații el se alarmase cel mai mult de starea mea. Lumea se găsea la o curmătură istorică, în vremea aceea. O epocă de securitate lua sfârșit. Fusesse așa de lungă această epocă, încât se părea că omul european nici n-o regreta prea mult în clipa când ea înceta pentru un răstimp de câteva decenii — poate. Izbucnirea războiului balcanic era semnalul că planetele astrologilor au intrat de-a binelea în alte case. Urmăream desfășurarea întâmplărilor de la ceas la ceas. De altminteri numai aceste eveni**138**

mente, ce scuturau o peninsulă și puneau în mișcare un întreg continent, s-au dovedit destul de spectaculoase și de tari, ca să mă smulgă, cel puțin vremelnic, din preocupările mele spirituale. Ah, da ! Multă amărăciune pricinuiam eu celor ai miei cu aceste preocupări ale mele! Lionel îndeosebi era foarte mîhnit, când mă vedea cu vreo carte de Hegel sau Plotin în mîină. El nădăjduia să iau și eu calea juris-prudenței. În filozofie el adulmeca numai prilejuri de ratare. Fratele meu Liviu, pe de altă parte, încerca să mă îndrume spre inginerie. Povețele lor porneau desigur din cele mai bune intenții, dar nu ne înțelegeam. Nu ne înțelegeam, fiindcă ei nu bănuiau tăria înclinărilor mele firești. De unde și cum ar fi putut ei să știe că fratele lor mai mic era o ființă eminentemente metafizică ! Peisajul transilvan nu produsese încă buruieni atît de exotice !

La întîiele semne de desprimăvărare mă înființam iarăși, după o lungă absență, la Brașov. Ca elev particular puteam să mă bucur de libertatea mea, aproape fără îngrădiri. Îmi exaltam libertatea ca un vis, dar nu abuzam de ea. Adevărat e că în timpul lecțiilor ocoleam liceul ca apucat de nu știu ce fobie. Găseam în mine disponibilități numai pentru orele de fizică și matematică, care mă interesau realmente și pe care profesorul Aurel Ciortea, un intelectual fin, autor de manuale, care vedea și dincolo de ele, ni le făcea deosebit de agreabile. (Ciortea scrisese în colaborare cu

fratele meu, cu Liviu, un faimos manual de fizică.) Distinsul profesor, totdeauna muncit de problemele specialității sale, un om cu setea zărilor în el, mă lua uneori la plimbare pe aleea din fața liceului. Discutam asupra principiilor fundamentale ale Mecanicii. Și căutam împreună să alegem dacă aceste principii puteau să fie în întregime un

139

rezultat pe simplu temei de experiență, sau dacă nu, în ce măsură ele implicau puterea născocitoare a minții omenești.

Mă înființasem la Brașov în timpul dezghețului, al ghiocilor și al epaticei albastre. Eram bucuros că mai puteam să iau parte la ultima „petrecere cu dans” a elevilor, ce mai avea loc în acel sezon. Făceam curte fetelor, ce s-au hotărât să înflorească în cele opt luni, de când am părăsit cetatea. Era acolo Ada, blondă ca un fuior de porumb înainte de fecundare. Era acolo Eleonora cu moliciuni de catifea. Era acolo Silvia a cărei vrajă era un glas de băiat, al cărui glas ar semăna cu un glas de fată ! Ochiul meu căutător tot refăcea o diagonală, prin vălmășagul sălii, pînă în celălalt colț, unde descopeream o fetișcană, pe care n-o mai văzusem. Slăbuță, liniștită, cu ochii vii și inteligenți. Căzuse, după toate semnele, la o dispută fără capăt cu Horică Teculescu. „Acel ghiocel negru — cu care stă de vorbă amicul nostru și mai negru — cine e ?” — întreb eu pe-un coleg, alături de care mă nimerisem. „Creola aceea ?... O elevă și ea. A venit din altă parte, numai anul acesta... Domnișoara Cornelia B., fiica omului politic din Banat... Inaccessibilă, dragul meu, pentru de-alde noi, căci s-a încîn-tat de ea un tînăr profesor...” întrebarea mea nu pornise însă din dorința de a afla detalii de felul celor ce mi se comunicau. Era, din parte-mi numai așa, o simplă întrebare, la care poate că nici nu așteptam vreun răspuns. Cum era să ghicesc atunci că ochii mei întâlneau înțîia oară ființa care șapte ani mai tîrziu avea să devină tovarășa mea de viață ? E de mirat cu cît de puține antene ne-a înzestrat natura în raport cu viitorul ! în seara aceea nu mi s-a îmbiat împrejurarea potrivită de a fi pre-

140

zentat domnișoarei Cornelia B. Se pare însă că nici nu am căutat un atare prilej. Domnișoara Cornelia era elevă. Și eu elev. Această condiție umană îmi impunea un salut cuviincios, de cîte ori ni se încrucișau cărările prin Cetate. Nu-mi aduc aminte să-i fi fost prezentat vreodată. Ne comportam ca și cum ne-am fi cunoscut dintotdeauna. Ceea ce era

suficient, mai ales că nu manifestam vreo curiozitate, de nici un fel, unul față de celălalt. În primăvara anului 1913, zumzetul egal al vieții noastre de liceeni, cu interesele sale, avea să fie copleșit de preocupările palpitate în legătură cu complicațiile politice și războinice din Balcani. Pre-simțeam că și România, ai cărei cetățeni virtuali ne socoteam, ar putea să intre în foc dintr-un moment într-altul. Noi, oamenii din zona danubiană, eram obișnuiți cu sunetul goarnelor, cu ordinele de chemare, cu exercițiile de mobilizare. Mirosea tare a praf de pușcă. Politicește gândeam numai în funcție de România. La Brașov veneau adesea români din „Țară”. Se întâmpla ca vizitatorii, recunoscându-ne starea civilă după chipie, să ne oprească pe străzile Brașovului, pe sub Tîmpa, sau printre ruinele de pe Romuri, și să ne întrebe ce simțim și cum gândim. Cuvîntul lor era îngrijit, repeziciunea și vioiciunea lor intelectuală ne fermecau. Turnura elegantă a frazei lor învedera, prin contrast, asperitățile frazei noastre. Comparația ne-ar fi dat poate un complex de inferioritate, dacă adolescența noastră nu s-ar fi confundat pînă la identificarea cu aspirația spre forma lor. Cuvintele noastre erau încete, rostirile grele, complicate și dezarticulate ca ființele din alte ere, cărora de milioane de ani li s-a retras dreptul la existență. Și inima noastră recunoștea acest lucru fără pizmă. **141**

XXVII.

ÎND frunza salcîmului prinse a se îngălbeni, și a arinului să se rărească, Lionel își deschidea la Sebeș, co inimă în care îndoiala și nădejdea nu-și prea, ^ ^ __ țineau cumpănă, biroul avocațial. îi convenea și lui să rămîn acasă, căci avea nevoie de un ajutor. Pe de altă parte, spera că în felul acesta, după metoda dozelor minime, să mă obișnuiască cu gîndul unei cariere juridice.

Mă duceam în fiecare dimineață la birou, într-una din străzile principale ale orașului. Îmi aveam și eu, acolo, măsuța mea, unde mă izolam ca sub un clopot de sticlă. Sub scutul invizibilei sticle îmi vedeam de fapt de însemnările și de lecturile mele. Numai cînd Lionel pleca la Judecătoria pentru vreo dezbatere, trebuia să-i țin locul, să primesc clientela. Aveam mai ales îndatorirea de a sta de vorbă cu oamenii, și eventual de a face hîrtille de primire ale vreunui nou proces. Lionel și-a spus dorința să nu accept decît procese care după bunul meu simț „aveau șanse de a fi cîștigate”. Începător, el se voia cu orice preț un avocat al dreptății și atît. Mai degrabă decît îmi închipuiam, m-am deprins și cu aceste treburi. Țăranii nici nu remarcau că tînărul, cu care ei cădeau la

vorbă, nu era avocatul, ci fratele acestuia. Lionel și cu mine, cu toate că el era cu 10 ani mai mare, cu toate că el avea ochi albaștri, iar eu căprui, eram în permanență confundați din pricina profilurilor noastre și a siluțelor cu diferențele estompate de același aer familial. S-a întâmplat, odată, ca un țaran necunoscut, să mă oprească pe stradă : „Apoi domnule, s-aduc și bîta ? !”. Am înțeles situația : țaranul era încredințat că l-a ajuns din urmă pe **142**

fratele meu. Și am înțeles că era vorba de-un proces și de-un corp delict. Am acceptat rolul, și ca să nu produc omului vreo decepție, i-am răspuns : „Ad-o, omule, ad-o, în ziua judecării... că le arătăm noi...”

Țaranul s-a despărțit de mine foarte satisfăcut și convins probabil, după tonul ce-l luasem, că a și câștigat procesul.

Biroul avocațial nu era tocmai o uzină, dar nu suferea nici de amorteală pernicioasă. Numai câteodată veneau peste noi săptămîni pustii, pe care le numeam „vacile slabe”, cînd nici un nou client nu mai bătea la ușă. În asemenea răstimpuri mă simțeam la măsura mea ca scos din funcție, suspendat în „golul absolut”, ceea ce nu era motiv de disperare. Dimpotrivă. Făceam haz de necaz. Sub „Consulatul” vacilor slabe, biroul fratelui meu purta, între noi, porecla de „Nirvana”, iar eu însumi mă socoteam simbriaș al Nirvanei, ceea ce avea un dublu sens : eram adică simbriaș fără leafă într-un birou, pe care în gîndul meu îl echivalam neființei.

Ajutorul, ce-l dam lui Lionel, la birou, nu-mi răpea așadar prea mult timp. Ocupația era pentru mine aproape ca o destindere. Ca o destindere, de care aveam nevoie, căci noi griji familiale și sumbre spectre începeau să ne dea tîrcoale. Liviu se îmbolnăvi tocmai în toamna aceea de-un rău misterios, căruia mult timp nu i s-a dat de urmă nici cu razele ce luminează pe dinăuntru, de-un rău care-l ținea cu lunile pe la clinicile de la Cluj și de la Budapesta. O nenorocire se schița în zare. Și cam în același timp veneau vești de sănătate măcinată înainte de vreme și de la Liciniu, din „Țară”, chiar de la Constanța. Fratele își făcea acolo stagiul de viitor farmacist. Față de gravele vești căutam, la rîndu-mi, să-mi însușesc tehnica evadării. Evadam pe podișurile abstracțiunii și în văile lumilor posi--

143

bile atît de scumpe imaginației mele. În lunile de iarnă am alcătuit o lucrare filozofică asupra „Numărului” și asupra „Judecăților matematice”. Reluam, cu alte cuvinte, problema kantiană. Mă străduiam însă spre o altă

soluție. Nu eram de acord nici cu dezlegarea propusă de Stuart Mill. Cu o juvenilă îndrăzneală luam atitudine chiar și împotriva părerilor expuse de Henri Poincare, în „Știință și ipoteză”. Am trimis lucrarea la revista „Luceafărul”. Coloanele revistei nu s-au deschis și nici măcar vreun răspuns nu am primit. Recunosc că lucrarea era poate prea abstractă pentru paginile unei reviste, ce cultiva apetituri intelectuale cam provinciale. Sînt însă departe de a crede că asta a fost pricina tăcerii redacționale. Presupun mai curînd că în redacția revistei nu se găsea nici o competență, ce ar fi putut să aprecieze o asemenea lucrare. Din păcate și acele pagini s-au pierdut. N-am uitat însă soluția ce-o propuneam, și poate voi găsi cîndva un cadru potrivit, mai larg, de a încredința hîrtiei gîin-durile mele de atunci.

Scurt timp înainte de bacalaureat, cînd hălă-duiam iarăși prin adumbririle Brașovului, am scris niște note *Despre intuiție în filozofia lui Bergson*. Duram o punte între intuiția intelectuală la Schelling, metoda „fenomenelor originare” la Goethe, și unele variante ale intuiției bergsoniene. Notele erau destinate să răspundă unor cerințe, căci tocmai atunci Bergson fusese ales membru al Academiei Franceze. Umbla, ce-i drept, numele filozofului, întîia oară și prin ziarele noastre transilvane, dar nimic nu se știa despre gîndirea lui. Încît într-o după-amiază, cînd mă refugiam sub Tîmpa, să mai

citesc ceva în vederea bacalaureatului, hotărîi, în starea de tensiune nervoasă, ce i-o da gîndul examenului, și sub apăsarea urîtu-

144

lui ce m-a cuprins în fața manualului de școală, să scriu un foileton. Țineam ca acest foileton, de-o remarcabilă densitate, să apară într-un ziar. Spre a forța porțile, m-am văzut nevoit să mă dedau unei mistificări. Foiletonul l-am trimis la ziarul „Românul” din Arad, dar îl dam drept traducere după cineva, și l-am semnat : Ion Albu. Semnat de mine, un „licean”, desigur că foiletonul ar fi luat drumul coșului. Foiletonul a văzut lumina tiparului întocmai, dacă se face abstracție de greșelile de tipar de rigoare. Aceasta era întîia mea încercare filozofică, ce-și făcu loc în publicistica noastră. Era în primăvara anului 1914. De ce am recurs la o mistificare ? După pățania cu „Luceafărul” și în atmosfera de ignoranță filozofică stăpînitoare pe meleagurile ardeleni, aceasta mi se părea singura cale de a-mi vedea scrisul înflorind în litera tiparului.

A SFÎRȘITUL lunii iunie 1914, după terminarea examenului de bacalaureat, sfișiar în goana trenului peisajul Tîr-navelor în drum spre Sebeș-Alba. Eram _____stăpînit de euforia ce ți-o dă depășirea norocoasă a unei pietre de hotar. În timpul călătoriei recapitulam, cu alți colegi, care și ei se grăbeau spre vetrele lor, fiecare ducînd cu sine vestea cea bună — întîmplări mai vechi și mai noi dintr-o viață, ce rămînea în urmă și care acum parcă nici nu mai era a noastră. E de neînțeles cum sentimentul eului poate fi atît de profund modificat de-un „certificat”. Pentru toată simțirea noastră eram răsfățații propriului destin. Conștiința că am scă-

145

pat de obligațiile orarelor și de constrîngerea școlară, ne sălta într-o stare de auroră, ce ni se părea că nu va mai înceta niciodată. În veghea entuziastă, în luciditatea sporită, nu ne dam de loc seama că mai tîrziu aveam să ne gîndim tocmai la acest timp, cu sentimentul unei ireparabile sfișieri, ca la o epocă fabuloasă a sufletului nostru. Eram asemenea unor tinere ființe adamite, cari printr-o bizară alterare a simțului realității, s-ar bucura că părăsesc paradisul.

„Măi, dar ne-ai secerat de pe picioare cu răspunsurile tale la fizică și matematică, îmi zice unul dintre colegi, n-am înțeles mare lucru, dar — ce să-ți spun — a fost foarte frumos.” într-adevăr, profesorul de fizică și matematică și-a permis, cînd mi-a venit rîndul, capriciul de a ieși din cadrul obișnuitelor teze. Știind că m-am ocupat în cei din urmă doi ani mai de aproape cu ultimele teorii ale fizicei, precum aceea a lui Einstein cu privire la relativitatea spațiului și a timpului, iar în domeniul matematic cu geometriile non-euclidiene, și dorind pesemne să paradeze cu mine în fața comisiei de bacalaureat, prezidată de un delegat al guvernului maghiar, mi-a cerut să fac o expunere succintă a problemelor în chestiune. N-aveam să-mi pierd cumpătul. Cunoșteam aspectele esențiale ale teoriei relativității și ale geometriilor non-euclidiene mai ales din studiile filozofice suscitade de problemele în discuție. În geometriile non-euclidiene mă inițiasem cu „Știință și ipoteză” a lui H. Poincare. Date fiind atît circumstanțele, cît și felul cunoștințelor mele, aveam să fac mai mult o expunere filozofică, decît matematică-științifică a teoriilor în chestiune. Cu aceasta am transformat o insuficiență într-un avantaj. Atît din punctul meu de vedere, cît și din acela

al auditorului. Numai în acest chip izbutii să mă fac înțeles, cel puțin aproximativ, și din partea câtorva intelectuali din asistență. Mult timp încă, și după zece, douăzeci de ani, foști colegi îmi aminteau de acea incursiune a mea în teoria relativității, teorie ce avea să devină faimoasă de-abia mult mai târziu. Uneori entuziasmul lor îl găseam cam deplasat și ca să-l retez, le răspundeam : „A ținti c-o armă cu praf de pușcă, nu înseamnă a fi inventat praful de pușcă !”.

La Vințul-de-Jos urma să schimb trenul spre Sebeș-Alba. În clipa dintre doua linii, când îmi mutam calabalîcul dintr-un tren într-altul, se răs-pîndi în gară vestea că Franz Ferdîinand, moștenitorul tronului habsburgic a fost asasinat. Urcai în vagon luînd cu mine și această veste. Spoream cu ea zăpușeala. Se produse un moment de stupoare. M-am oprit și eu puțin ca să cuprind cu gîndul toată situația. Apoi am zis către vecinul meu de bancă : „Asta înseamnă război !”. Și ca o gheară de pasăre, o îndoială îmi cuprinse inima : voi mai pleca, în toamnă îa lena, precum îmi făcusem planul ?... Cît de repede a cedat euforia nopții / Acasă găsii pe ai mei foarte fierți. Lionel avea, și el, presentimentul războiului. Ieșii în oraș. Vestea asasinatului aduna pe cetățeni în grupuri, pe la colțurile străzilor. În primele două săptămîni ale lui iulie — presa, spiritele, opinia publică nu păreau atît de agitate, ca să întărească în vreun chip teama că ne-am găsi în ajunul unui cataclism. Dimpotrivă, aveam mai curînd impresia că totul mergea spre domolire. Și viața mergea înainte ca și cum pe pămînt nimic nou n-ar mai fi fost cu putință. Întoarcerea la Sebeș îmi rezerva o surpriză. O seamă de entuziaști luaseră de vreo cîteva săptă-

11 — Hronicul și ctntecol vîrnelor

mîni inițiativa înființării unei trupe permanente de teatru românesc transilvan. Încercarea, subvenționată și de-un fond anume, administrat de Astra Sibiană, prindea contur sub conducerea lui Nicolae Băilă, actor, care făcuse o carieră din cele mai lăudate pe la teatrele nemțești din Austria. Sosiseră în orașelul nostru și două tinere absolvente ale conservatorului de artă dramatică de la București. Repetițiile erau avansate. Oareșicare pasiune pentru teatru se trezise în mine, cu ani mai înainte, în condițiile modeste ce le oferea mica noastră urbe. Îmi aminteam cu duioșie și cu un zîmbet de vara anului 1909 (nu aveam decît paisprezece ani), când, timp de patru săptămîni, o trupă germană, călătoare din loc în loc, a dat

reprezentații, seară cu seară, în orașelul nostru. Trupa era excelentă. Calitatea actorilor te făcea să treci cu vederea lipsurile tehnice și neajunsurile decorului. Se reprezentau piesele mari ale repertoriului german : Schiller, Grillparzer, Gerhardt Haupt-mann, Sudermann. Nu dispuneam de mijloace bănești să-mi procur biletul de intrare la fiecare nouă reprezentație. Dar simțeam că mă „prăpădesc”, dacă s-ar fi întâmplat să-mi scape vreuna din piese. Neavînd încotro, am recurs atunci la potlogăria de a-mi face loc printre spectatori și fără biletul de rigoare. Unul din foștii mei colegi de pe vremuri la școala germană din localitate descoperise calea spre o întreagă serie de bilete pentru un loc în picioare. Acestui coleg de altădată i-am impus un angajament, de pe urma căruia el nu avea nimic de pierdut, iar eu totul de cîștigat. La fiecare reprezentație, după primul act, amicul șvab urma să iasă din sală pe condor pentru a-mi ceda biletul său. Cînd se da semnalul pentru actul al doilea, intram și eu. Fostul coleg nu era expus

148

să fie controlat, căci cerberii de la ușă îl cunoșteau, iar eu mă legitimam cu biletul de împrumut. Înțelegerea dintre mine și prietenul meu se desăvîrșea în amintirea unei vechi întâmplări, căci șvabul era acel băiat roșcovan, care mă pîrîse cîndva lui Her Lehrer Roth că i-am uzurpat locul. Trupa românească, ce se înjgheba sub ochii noștri, urma în toate exemplul trupei germane de odinioară. Și cum teatrul mă pasiona, luai tot mai adesea drumul spre repetiții. Ca simplu spectator firește. Și din-tr-un interes plin de ardoare ce-l acordam actrițelor, firește. Îmi făceam, tăcut și liniștit, apariția în fiecare după-amiază, la anume oră, în sala unde aveau loc casnele actricești. Îmi făceam în cursul repetițiilor obiecțiunile mele, dar numai pentru mine. Mă socoteam prea novice, ca să le comunic și celorlalți. Și apoi ieșeam, în grup, la plimbare. Tinerele actrițe aduceau în aerul provincial-me-dieval al orașului ceva din vioiciunea, din eleganța și din sprinteneala degajată a vieții bucu-reștene. Nu mă mai gîndeam la război. Pe la sfîrșitul lui iulie trupa noastră de teatru ieșea din faza problematică. Se fixa cu nervozitate itinerariul turneului în perspectivă. După clocotul tulbure al repetițiilor, spectacolele din retorta noastră spirituală luau înfățișarea pură a unui nobil precipitat. Dar, în același timp, creștea de la o zi la alta îngrijorarea obștească din pricina situației internaționale. O față crispată ne aduse într-o zi vestea despre probabilitatea unei mobilizări parțiale. Dar panica se evaporă repede. Prea puțin luam în serios sunetul

zarurilor, ce se aruncau pe tabla de joc a diplomației. înfiorarea ne încingea o clipă și apoi dispărea. Apreciam că ar fi fost într-adevăr prea stupid ca teatrul nostru să fie zădărnicit de-un război.

11* 149

în preajma ultimelor bătăi de ceas ale lui iulie, amenințarea, ce plutea peste omul european, lua accente din cale-afară grave ! într-o noapte de început de august apărură pe străzile orașelului afișele, vestind starea de asediu și mobilizarea generală. Un vînt uscat și fierbinte sfișia afișele împrumutîndule un sunet metalic.

24 de ore, mai apoi, conduceam pe Lionel, locotenent în rezervă, la regimentul său, la Alba-Iulia. Aci Lionel fu informat că va mai rămîne vreo cîteva săptămîni pe loc, și că nu avea să îngroașe chiar rîndurile celor dintîi batalioane, ce plecau spre hotare. M-am întors la Sebeș cu atîta consolare, singura ce puteam s-o aduc Mamei. In-trînd în curte dau cu ochii de fratele Longin. Sosea tocmai în momentul acela de peste Carpați. Funcționar, de vreo 2—3 ani, la o fabrică din București, el venea să-și facă datoria de ostaș al împăratului. Pîlpîia în mine nu știu ce poftă să-l iau la bătăi că a fost atît de imprudent să dea urmare ordinului de chemare : „Să fi rămas mai bine dincolo ! Să te fi înrolat în armata română ! Dacă ți-e scris să cazi, am ști cel puțin pentru ce !”. îl muștruluiam că nu știa bietul de unde să se adune. Ne cădea în curte ca un neghiob, încredințat că e vorba de simple demonstrații, și că nu se va ajunge la război. „Ei, ai să vezi demonstrații, că ți-i mușca unghiile !” îi zic, și mă reped fără întîr-ziere la poștă ca să dau o telegramă celui alt frate, lui Liciniu, care se găsea la Constanța, să nu alunece și el pe calea ordinelor chesaro-crăiești. Telegrama am conceput-o în termeni camuflați. îi comunicam că nu ne pîrjolește dorul, să ne calce și el. Nu, Liciniu n-avea să vină !

După declarațiile de război schimbate ca niște sinistre saluturi între popoare, după dezlănțuirea

4

ostilităților, o singură întrebare ardea în cămara cea mai lăuntrică a inimilor noastre : ce va face România ? Un început de răspuns veni, cînd fac- , torii, în care s-a întruchipat pentru o clipă însuși destinul, au hotărît ca românii să nu intre în război alături de Austro-Ungaria. Era această hotărîre pentru noi, ardelenii, care o așteptam cu aprigă încordare, un indiciu precis că România își căuta, mai presus de orice contingențe, drumul intereselor sale, care în același timp, erau și ale tuturor românilor, de

pretutindeni. Decepția Puterilor Centrale, care invocau un anume tratat de alianță, era vădită. Săptămîină după săptămîină, cît a ținut luna august, plecam, în fiecare duminică, cu Mama la Alba-Iulia, să-l vedem pe Lionel. Avea loc de fiecare dată o întîlnire, pe care o credeam cea din urmă, și de o despărțire la fel. Lionel ne privea îndelung din albastrul lui domolit de bunătate. Își curma vorba, parcă s-ar fi întrebat ce se alege de noi după plecarea lui ! Dar se stăpînea și nu aștepta nici o consolare de nicăieri.

*

Izbucnirea războiului trezi în mine, cu putere, instinctul de conservare, care pînă atunci nu-și ridicase niciodată capul din zona sa vegetativă. Se ridica nu atît voința existenței ca atare, cît a existenței pentru ceva. Hrăneam încă de mai demult, aproape de totdeauna, convingerea că aș putea să înfloresc cu folos mai înalt în viață, încît dănuirea mea, oricît de egocentrică ar fi părut, să do-bîndească o legitimitate depășind sfera individuală, în fața primejdiei de proporțiile unor continente încăierate, convingerea mea se întetea de la o zi la alta, luînd uneori forma primară a unui țipăt vital : trebuie să ies teafăr din acest război! Cu orice preț ! Față de împăjătia^v sH["]^ek^etățean tolerat mă știam, nu aveam conștiința vreunei datorii. Mai precis, față de împărăție aveam conștiința că trebuie repudiat orice gest ce ar fi putut contribui, într-un chip sau altul la supraviețuirea ei. Mă miram uneori că imperativul acesta nu alinia pe toți românii ardeleni în front compact. Dezorientarea era însă numai sporadică.

Interesele mele filozofice nu erau încă stingherite de istoria în marș, dar planurile mele de studii deveneau problematice. Cădeau toate pe rînd, măcinate între pietrele de moară ale imperiilor. Mi se acordase o serioasă bursă, cu care mi-aș fi putut termina studiile universitare. Dar încotro s-apuc ? Spre care universitate ? Visam Iena, sau un alt oraș universitar din Germania, dar obținerea unui pașaport, în condițiile momentului, devenea aproape cu neputință. Atunci mă hotărîi pentru Viena. Dar Viena se depărta... Se depărta de mine, dacă nu în spațiu, atunci în timp. Viena mi se amîna.

Către sfîrșitul verii, într-o dimineață, încă înainte de a mă fi trezit, eram chemat de urgență la Alba-Iulia. Am priceput. Lionel urma să plece la front cu batalionul, la care fusese repartizat. Plecarea, de atîtea ori contramandată, era de astă dată irevocabilă. Trupele rusești înaintau vertiginos în Galiția. Comandamentul austro-ungar, cam derutat, trimitea

noi întăriri s-astupe golurile și să mai închege rîndurile în debandadă. Improvizațiile comandamentului măcinau pe acest front îndeosebi trupe românești din Transilvania. Am sosit cu Mama la Alba-Iulia. Am însoțit pe Lionel la gară. Batalionul, alcătuit din ostași români, cu flori de circumstanță la șapcă, umplea pînă la refuz vagoanele trenului militar. În gară se lăsase jalea. Jalea surdă a tuturor mumelor, ce se sfîrmau în

152

plîngeri după feciorii lor destinați zărilor. Lionel se stăpînea, și eu însumi, deși copleșit de sentimentul amenințării ce ne pîndea, mă stăpîneam, pentru ca să izbucnim, cu Mama alături, în sughițuri sufocate, cînd trenul se puse în mișcare. Se urnea trenul anevoie, cu opintiri repetate. Căci pleca în necunoscut, în necunoscutul fără de Nord și Sud, fără de Răsărit și Apus, de a cărui neagră teamă se tînguiau mumele pe drumurile țării.

Cu trăsura ce ne adusese, Mama și cu mine, ne-am întors la Sebeș ; cînd am trecut prin satul nostru, prin Lancrăm, am simțit o crispă în obraji. Șoseaua ducea pe lîngă biserică, la cîtiva metri depărtare de mormîntul Tatii, a cărui cruce o vedeam peste grilajuri și printre plopii înalți. Mama căzu și ea în tînguirea unanimă, ce se auzea pe toate drumurile, ca un murmur alherontic. Dar fusese numai un suspin adînc și lung, care încerca să se articuleze în ritmul jalnic al bocetelor.

Menite somnului nu mai prea erau nopțile celor ce au rămas acasă. De auzeam cocorii în beznă sau lătratul vreunui cîine sfîșiind mijirea zorilor, era numai ca să mă întreb unde o fi ajuns în ceasul de față Lionel. În camera de alături Mama închidea și mai puțin ochii. Uneori o auzeam. Se ridica și umbla fără rost prin încăpere. Ciudat, de soarta lui Longin eram, fără de vreun motiv precis, mai puțin îngrijorați. Îl știam, probabil, mai deprins cu ale ostășiei, căci fusese în 1912-13 concentrat timp de aproape un an în Bosnia. Acum lupta prin aceleași ținuturi. În singurătatea de acasă încercam să mă realcă-tuiesc și mă închinai scrisului. Am umplut, în cîteva zile, cu însemnările mele, un caiet întreg, îmi puneam în funcție metoda „evadării fără de pași”, cum o numeam, care de atîtea ori, de aci

153 Înainte, avea să mă scoată din impasuri. Făceam note în vederea unor studii de teoria cunoașterii. Unele gînduri de atunci și-au găsit o formulare definitivă de-abia vreo douăzeci de ani mai tîrziu. Mam retras în desișurile mele lăuntrice. În oraș nu mai ieșeam aproape de loc. Îmi era

tot mai greu să suport genul uman. Acest gen uman, care a fost în stare să înceapă un război atît de incredibil pentru motive atît de stupide ! Și tocmai în clipa cînd din omoplații adolescenței mele trebuiau să crească secretele aripi ale juneții triumfătoare! Numai către seară ieșeam puțin la plimbare, dincolo de oraș... Trupa noastră de teatru, ce izbutise să ajungă biruitoare pînă în ajunul unui turneu și al unui itinerariu cu afișe gata tipărite, s-a împrăștiat din prima zi de război. Nu știam unde au dispărut actrițele. S-au răsfirat așa, fără de a spune un cuvînt, fără de a lăsa un semn. Nici mai tîrziu nu mai aflai nimic despre ele. Dar absolut nimic. Parcă le-ar fi incinerat simplu numai vestea fulgerătoare a războiului.

La vreo zece zile după despărțirea din gara Alba-Iulia, primeam o carte poștală de la Lionel. Puteam să citim printre rînduri că în curînd va intra în foc în Galiția.

Într-un amurg calm de început de toamnă mă plimbam „sub arini”, — așa se numea o duminică de-a lungul râului, dincolo de oraș. Departe undeva o cărare se curma sub niște salcîmi sferici. Acolo mă odihni, ca de obicei, pe o bancă. Stăm așa, nemișcat, cu gîndurile mele. Eram probabil o prezență ireală chiar și pentru aerul dimprejur. Și trebuie să fi adăstat mult timp așa neclintit, căci la un moment dat simții un sunet la celălalt capăt al băncii. Era un sunet ca de plisc de pasăre purtat prin pene. Întorc foarte încet, și suprimînd orice

154

altă mișcare, capul într-acolo. La capătul băncii o bufniță uriașă își cerceta rădăcina penelor cu pliscul. Cîteva clipe încă bufnița nu mă bănuia fiindcă viața eram ; apoi își întrerupse îndeletnicirea intimă asupra căreia fusese surprinsă — și mă țintui ip-notic cu ochii ei de foc, fără a mai clipi. Nu mai clipeam nici eu. O priveam cu pupilele fixe. Această mută încrucișare de priviri dură un timp. Perfect dumirită asupra neființei mele, bufnița își reluă ocupația, își băgă iarăși ciocul, de astă dată, în puful ei de la subsuoară, moale ca aerul de noapte. Pe urmă, fără a-și mai întoarce capul spre mine, zbură cu filfiri de spaimă. O bătaie a inimii mele se transmisese probabil prin bancă pînă sub ghearele ei. Mi se spusese de atîtea ori că prin felul meu, prin tăcerea mea și chiar prin mișcările mele, așa avea darul de-a răspîndi calmul împrejur. Cum însă în mine însumi eu m-am simțit totdeauna oricum, numai domol nu, nu eram dispus să dau crezămînt vorbelor, ce prefăceau în dar o impresie deșartă, întîmplarea cu bufnița mă pune fața în față cu mine. Mi se dezmințea întrucîtva neîncrederea ce-o aveam în liniștea mea. Sînt deci

calm în afară, mișcat înăuntru. Bufnița m-a simțit de două ori. întâia oară mi-a simțit pământul, a doua oară fră-mîntul. În aceeași seară mă aștepta acasă o veste îmbucurătoare. O veste îmbucurătoare : ni se telegrafia de la Cluj că Lionel se găsește acolo într-un spital, întors de pe front, bolnav, dar în afară de orice pericol. Ni se mai anunța că a doua zi el va sosi la Vinț, unde urma să-l aștept c-o trăsură. Argumentam Mamei că de vreme ce Lionel va sosi a doua zi, nu putea să fie nimic grav. Pe mine argumentul nu mă îndupleca, dar găsisese calea să înduplece pe Mama, ceea ce era suficient.

155

A doua zi așteptam la Vinț. De cel puțin o oră mă luptam cu toate născocirile închipuirii. Mă plimbam nerăbdător pe peron. În cele din urmă trenul intra în gară. Dintr-un vagon coborî Lionel. Era bărbos, cum nu mi-amintesc să-l fi văzut vreodată, cu umerii obrajilor ieșiți. Manifesta și un tremur mușchiular, mai ales în colțul gurii. „Ești rănit ?” îl întreb. „Nu”, răspunde el liniștin-du-mă, „sînt numai bolnav. Pe celălalt clin al Carpaților era să cad victima unui pahar de lapte, ce mi l-a dat un țaran rutean pe cînd treceam prin-tr-un sat”. „Va să zică — otrăvit ?” îl întrerup eu. „Sînt în afară de pericol”, continuă Lionel, „fericitul neajuns a intervenit tocmai în seara cînd batalionul nostru trebuia să intre în foc... Primisem ordinul de a lovi, cînd așa, dintr-o dată mi se făcu foarte rău... Nu m-am mai putut ridica... Stăm în iarba înrourată sub cerul înstelat... Dus apoi pe targa la un spital militar, m-am trezit numai a doua zi. Rătăceau gloanțele prin coperișul de tinichea al spitalului. În noaptea aceea batalionul avea să fie aproape complet măcinat de ruși... Nici un ofițer n-a mai scăpat !”. — Unde te-a ajuns norocul ? îl întreb.

— Pe la Halici, în Galiția.

Sosiți acasă, întâia grijă a fost să liniștim pe Mama, tulburată de înfățișarea pămîntie a lui Lionel.

„Miroase a pămînt fiul tău”, zic către Mama, „dar a scăpat!”. Și mă prinse un rîs sacadat, nervos. Lionel se întinse pe pat: „N-are nici o importanță toată chestia asta... și dacă m-aș bărbieri n-aș mai fi nici pămîntiu. Dar uite, vă fac jurămînt, că eu la front nu mă mai întorc niciodată”. Cuvintele lui Lionel aduceau a legămînt. S-a mai poticnit el prin multe și nu i-au fost tocmai floare la ureche încurcăturile și peripețiile vreme de

patru ani, pînă la sfîrșitul războiului, cît a durat împotrivirea lui la rînduilele ostășești chesaro-împărătești, dar înspre front împărăția n-a mai izbutit să-l mîne din urmă, niciodată, nici un singur pas. În noaptea aceea Lionel s-a odihnit în perne mai cu dinadinsul decît pe cîmpul de la Halici, unde fusese ridicat cu targa. A doua zi mă luă cu ocoliri : „Ce-o să te faci ? Războiul va dura. Vei fi curînd recrutat și tu. Singura salvare ar fi, să te înscrii la teologie la Sibiu. Numai acolo mai găsești un scut!". Povața mi se păru oportună, dar și ușuratică. Oportună, fiindcă mă îndruma pe o linie la care și eu mă gîndeam uneori rușinat, ușuratică fiindcă mă scotea din toate frumoasele mele proiecte de studenție. „Vezi tu, îi zic, sfatul tău vine dintr-un gînd bun, fără îndoială. Îmi porți grijă, cum mi-o port și evi, că nu mai am nopți de odihnă. Numai cît totul ar putea să devină și o chestie de conștiință ! Știi prea bine cît de profund îmi displace teologia !" „Dar nimenea nu te silește să te călugărești, nici să devii preot", îmi răspunde Lionel, „să scapi de melița războiului, despre asta-i vorba ! Sau ai făcut oase, ca să ți le împrăștii pentru împăratu' prin Galiția ?"

Pe la 20 septembrie am dat o săritură pînă la Sibiu, așa într-o doară, să văd ce și cum. În curtea mare a Seminarului, călugărească și stearpă, era o aglomerare de aspiranți ca de bondari pe-un cîmp de flori. S-a ales că majoritatea foștilor elevi, care în iunie trecuserăm bacalaureatul la liceul din Brașov, ne-am întîlnit la Sibiu ca la un consemn. Se făcea, cu alte cuvinte, o dovadă la vedere, că educația, din care ne-am împărtășit la Liceul Șa-guna, nu fusese tocmai „patriotică". Iată că ne întîlneam, nu, precum neam legat, la zece ani de

157 la bacalaureat, ca să vorbim despre vraja nevestelor, ci la cîteva luni, ca să vorbim — despre ce ? Despre ce ? Despre apropiata prăbușire a coroanei sfîntului Ștefan ? Descoperind în aer atîta zumzet și entuziasm pentru teologie, m-am înscris și eu. N-am stat la Sibiu decît vreo cîteva săptămîni.

Profesorii de la teologie mă agreau, cu toate că le era foarte de aproape știut substratul intereselor mele teologice. Mă agreau însă pentru libertatea ce-mi îngăduiam, în discuțiile ce le aveam cu ei. Deliciile vieții, împărțite între utrenii și vecernii, se făceau nod în cugetul meu, gata să mă sufoc. Și atunci am cerut un concediu de vreo cîteva zile pentru... culesul viilor, cu toate că nu eram pod-gorean. Am plecat la Sebeș și plecat am

rămas. Nu m-am mai înapoiat tot anul la înalta școală. Solicitam, de la vatră, noi și noi concedii, pentru motive, fictive, de boală. Prelungirile de concediu mi se acordau fără de nici o dificultate. Nădăjduiam să se termine războiul pînă în primăvară, ca să pot pleca în străinătate. Planeta Marte nu era însă favorabilă zilelor mele, iar speranța că măcelul universal se va curma se dovedea, de la un anotimp la altul, tot mai iluzorie.

XXIX.

N RĂSTIMPUL celor cîtorva săptămîni, petrecute la Sibiu, s-a făcut că am intrat în mai strînse legături cu veri-șoara mea V. pe care pînă într-aceea ■■_. n-o întîlnisem decît de vreo cîteva ori în lungul anilor. E vorba despre o verișoară, de neam al doilea, cu vreo zece ani mai mare decît mine. Era căsătorită la Sibiu. Datorită multiplelor

158

ei talente și farmecului irezistibil, de cîte ori ea îl voia așa, verișoară își crease o situație de primă importanță atît în lumea românească, cît și în cea, săsească.

Față de mine verișoară se manifesta într-un chip feminin și matern în același timp. În familiaritatea plină de vrajă, cu care mă primea, ghiceam mai presus de orice un interes pasionat de-a colabora la formarea mea. Cu vreo șase ani mai înainte, cînd, la vîrsta de 13 ani, rămăsesem orfan de tată, ea venise odată într-adins pînă în satul nostru, să mă ceară de la Mama : ar fi voit să mă crească ea, sau chiar să mă adopte. Nu avea copii. Mama, la strîmtoare, aproape că m-ar fi cedat. Pe urmă, nu știu din ce pricină, proiectul verișoarei nu s-a realizat. Acum, după atîția ani, îmi îngăduia să mă bucur de grija ei, pe care o sublinia parcă anume, ca să mă compenseze pentru ce nu a fost dat să fie. În fiecare zi trebuia să iau ceaiul la ea.

Făceam în acel timp însemnări într-un caiet, în genul aforismelor. Din cînd în cînd le citeam verișoarei. Ea intra în textele mele cu aprig discer-nămînt : „Asta-i bun. Asta-i bun. Asta nu-i bun !” Aproba cu cumpătare și elimina fără cruțare.

Odată pus la adăpost de aversele grijilor în legătură cu războiul, puteam să mă închin lecturilor mele preferate, într-o atmosferă de destindere. Verișoară mă îndemna îndeosebi să scriu. Și dam urmare îndemnului : scriam. În primăvara anului 1915 eram acasă la Sebeș. Culesul viilor, pentru care în toamna trecută îmi cerusem o permisie de cîteva zile, mai dura încă. Cel puțin așa îmi zeflemisau colegii repetatele

cereri de prelungire a concediului. Din parte-mi nici nu mai intenționam să mă întorc. Încolțeau în timpul acela în mine preocupări, pe care le so-

159

coteam mai esențiale decât cele teologice. Cineva îmi aduse vestea că verișoara a obținut un pașaport pentru un drum la București. Lucru suficient de anevoios pentru împrejurările de-atunci, și într-un sens riscant și pentru ea. Căci asemenea drumuri erau însoțite de toate suspiciunile autorităților ungurești, călătorul imprudent putînd avea cele mai dezagreabile surprize la întoarcere.

Scrisesem în timpul iernii mai multe scurte lucrări filozofice. Printre altele una despre conceptele de

„materie” și „energie”, în economia inteligenței umane. Stăruiam, în lucrarea mea, asupra aspectelor

pe care inteligența umană, care-și are și ea mizeria condițiilor sale, le întipărește, în chip necesar, conceptelor amintite. Și susțineam că cele două concepte (al „materiei” și „energiei”) nu pot să fie gîndite decât corelativ, de unde ar urma ca încercările, de a elimina conceptul de „materie” și de a clădi un sistem al naturii numai pe conceptul de „energie”, duc inevitabil, datorită unor condiții inerente inteligenței, la situația paradoxală că „energiei” i se vor atribui tot mai multe din particularitățile socotite pînă azi ca aparținînd, prin definiție chiar, „materiei”. Rezultatul încercărilor în chestiune va fi deci acela că „materia” va reapărea în sistemele strict energetice într-o formă camuflată.

Lucrarea am trimis-o verișoarei mele cu rugămintea s-o ia la București și s-o dea, ocazional, spre citire directorului de atunci al „Convorbirilor literare”.

Dat fiind că trebuia să țin seama de cenzura de război din monarhia austro-ungară, nu aveam în împrejurările de atunci altă posibilitate de a lua contact cu publicistica din vechiul regat. Așteptam cu nerăbdare un semn de la București. Dar

160

nici o veste nu venea de la verișoara mea. De-abia după vreo cîteva săptămîni, cînd s-a întors din „țară” la Sibiu, ea îmi scria că directorul „Convorbirilor literare” a citit cu interes lucrarea, mai mult chiar, cu încîntare și că încercarea mea va apărea în revistă, — după ce va suferi unele foarte neînsemnate îndreptări de redactare. Era vorba de remanierea unor expresii. Se pare că în pofida vigilenței mi-au scăpat

unele provincialisme, pe care redacția avea datoria de a nu le trece cu vederea. Din motive politice revistele bucureștene nu mai soseau în Ardeal. Cenzura austro-ungară le oprea la Predeal și la Turnu-Roșu. Regretam infinit că nu voi avea prilejul de a-mi sloveni eu însumi lucrarea în paginile unei publicații periodice de prestigiu, pe care-l știam tot cel de pe vremuri, al Convorbirilor. Cîteva luni mai apoi, aflam că lucrarea a apărut. Un fost coleg de școală de la Brașov, devenit în răstimp cetățean român, și care se găsea la București, mi-a scris o carte-poștală ca a citit-o. Însemn aceasta, deoarece e vorba despre întâia mea manifestare literară în publicistica bucu-reșteană, cu vreo patru ani anterioară primelor mele volumașe, apărute deabia în anul 1919. Cam în același timp trimiteam uneori la „Românul” din Arad, diverse „cugetări” și „note” care, din păcate, apăreau coplesite, pînă la nerecunoaștere, de paraziții tiparului. Asupra greșelilor de tipar, ziarul, spre marea mea exasperare, nu voia să revină niciodată. Din vina culegătorilor, ce nu aveau obișnuința vocabularului filozofic, aforismele mele luau înfățișarea celor mai opace „cimilituri” sau „ghicitori”. Cum, de altmintrelea unii cititori, nu lipsiți de ironie și haz, din orășelul în care trăiam, le porecliseră cu perfectă dreptate.

161

XXX.

REOCUPAREA generală, obsedantă, a românilor din Transilvania era una neclintită : cînd va intra România în război ? Aveam îngereasca certitudine _____ că intervenția dorobanțului va face, de la o zi la alta, să se aplece cumpăna sorții și a istoriei, decisiv, ca sub puterea unui suprem verdict. Uneori așteptarea, ce ținea în încordare inimile, se aduna în cîte-un valvîrtej de zvonuri. Și volbura trecea peste ținuturi, ca să cadă apoi, așa cum s-a ridicat. Arcul așteptării se destindea, sufletul se prăvălea în lîncezeală. Și atunci deznădăjduiam ca „Țara” va mai găsi vreodată condițiile prielnice de-a mai ieși din neutralitate. În dezolarea mea, dam României numele de „Neutralia”. Era acesta un nume, în care puneam tot focul unei iubiri înșelate, în cursul anotimpurilor critice din 1915 și 1916, înainte de intrarea României în războiul mondial, alături de puterile ce-i ofereau unice șanse în vederea întregirii, mă duceam adesea la Andrei Oțetea, bunul meu prieten, coleg de liceu și tovarăș de cameră, un timp la Brașov, iar acum coleg de sabotare, sub scutul teologiei, a monarhiei austro-ungare. Mă duceam la el, la Sibiel, un sat de munte nu departe de Seliște. Să fi tot voit cineva să ne d«a de urmă, noi negășiți am

fi rămas. Sălășluam acolo într-o veche și îmbietoare căsuță de lemn, pe un umăr de deal, la capătul unei uliți laterale a satului. Curtea era împrejmută, medieval, ca o mică cetate, de minuscule clădiri de bîrne și de piatră. Mama lui Oțetea, o țărăncă iute, dar cu pas neauzit, se gospodărea aproape singură. Subțirică și zbîrcită, cu puzderie de griji în suflet și-n obraz, se mișca, ziua și noaptea, dereticînd și alerga în

162

dreapta și-n stînga ca o zvîrlugă. Căsuța era totdeauna curată, pereții proaspăt spoiți, icoanele șterse, lavițele albe. Poposeam la Sibiel zile, uneori, stinse în grabă, alte dați săptămîni, depănate în tihnă. Hoinăream cu Andrei pe măguri și peste plaiuri, că numai bocancii grei și puternici ne mai țineau de pămînt. Și discutam, și ne împărtășeam gîndurile, și ne spuneam păsurile, și ne jeluam aleanurile. Ședeam uneori, pe treptele căsuței, la soare sau în umbra streșinilor. Lelița Oțetea ieșea din grajd cu șiștarul, și-mi îmbia lapte proaspăt muls, spumos, cald încă, și viu ca ugerul. Îmi plăcea să-l miros și să aud sunetul spumei, ce se sfirmă. Andrei mă privea, își făcea ochi mici și-mi spunea : „Haide bea, și dă-le brușului gînduri !”. Mă știa încins de jaruri, și ca să mă-nveselească puțin, îmi arunca întrebare ca o anacreontică minge de purpură : „Mai zi o dată, cum e fata cea ?”. Și-i spuneam a zecea oară, cum e fata... „înaltă e, și zveltă fata aceea, fină, figură de tablou florentin !” Și continuam : „De-un an-doi, o tot întîlnesc în fiecare zi pe strada lungă, din orășelul meu, la aceeași oră totdeauna. Și ne plimbăm, îmi ascultă flăcările și mărturisirile. Dar din vorba ei nu pot culege nimic. Fata e ca un foc amînat pentru a doua zi... Iată-mă, acum, fugit de ea, la Sibiel. La Sibiel e bine !”

Era bine la Sibiel, căci o luam cu Andrei, în sus, tot pe marginea rîulețului de munte, și după cîteva urcușuri tristețile ne cădeau din suflet ca țărna de pe tălpi.

Andrei își însușise, încă din copilărie, un meșteșug rodnic la prinderea păstrăvilor, care pe vremea aceea nu era interzis. După ce izola, cu pietre și cu glii rupte din răzoare, cîte-un ochi mai mare de apă, el intra în oglindă, pînă deasupra genunchilor,

|2 — Hronicul și cîntecul vîrstelor

163

și prindea păstrăvii cu mîinile, aduse de două părți, pe sub rădăcini. Nu mică a fost mirarea mea, cînd mi s-a învederat isprava de cîteva ori pe

rînd, căci mi se părea de domeniul scamatoriei. Cunoșteam din experiența mea de la munte psihologia dificilă a păstrăvilor. Anevoie te apropii de ei cu orice unelte relativ oneste. Și Andrei îi prindea cu mîna. Ba el îmi mai spunea că-i poate prinde și cu o simplă furculiță. „Probabil și gata fierți în apa de munte... și-n cele din urmă de ce n-ar fi așa ? Apa de munte sîrîie și e ozonată !” — fu replica mea neîncrezătoare. Dar Andrei îmi curmă cuvîntul cu un citat: „Există în cer și pe fîmînt atîtea lucruri pe care înțelepciunea sco-astică nici nu le visează !”.

Odată pe la vecernie, și nu tocmai, adică pe la ora cînd umbrele se lungesc, întrecînd făpturile, Andrei mă chemă, cu inflexiuni pline de calde promisiuni în glas: „Haide la păstrăvi!”. îl întreb : „Nu iei și o furculiță ? Vreau s-o văd și pe asta!”. „Astăzi e — fără”, răspunde Andrei. Cu pași largi coborîrăm în sat. Ajunși la rîu, în loc de a coti pe vale-n sus, Andrei o luă în jos. Intră într-o casă țărănească. Eu, după el. Era o gospodărie mai puțin patriarhală decît a leliței Oțetea. Pe prispă ne întîmpină o foarte frumoasă țărăncuță, o fată cu un an-doi mai tînără decît noi. „Am venit în văzute, Măriucă”, îi spune lumețul, „uite-l, ăsta-i prietenul meu !”. Măriuca ne primea cu un surîs, ce nu avea nimic forțat, și cu mișcări line, ca o domnișoară doar în ajun ieșită dintr-un pensionat. Luarăm loc. Și ne-am abătut cu vorba asupra ținutului, satului, oamenilor. Desfășurîndu-mi impresiile și crezînd că mă găsesc în fața unei bă-cițe, mi-am rostit dorința de a vedea stîmile de la munte. Și-am mai spus fetei, că nicăieri, prin satele,

164

pe unde am mai colindat, n-am mai văzut atîția copii frumoși ca la Sibiel. „Ei da, satul nostru ia premii la toate expozițiile de copii”, zise ea, „e aer • bun aici, și dacă luați seama sînt și mume frumoase !”. „Da, e adevărat”, răspund eu, „și mumele sînt. frumoase, mai ales cele viitoare”. Pe masă Măriuca își potrivise un teanc de cărți. Mă ridicai să iscodesc cam ce citește. Erau cărți de Dostoievski, Tolstoi și Flaubert... în traducere românească. „Dumneata citești romane ?” o întreb cu mirare. în loc de simplă întărire sau tăgăduire, Măriuca își arăta unele păreri despre romanele ce-i plăcuseră. Nu mult mai altfel decît ar fi vorbit o studentă, suficient de prudentă, și evitînd verdictele totale și chiar superlativale. Am bănuț un moment că sînt victima unei amăgiri puse într-adins la cale. „Ai făcut vreo școală ?” o întreb. „Desigur, clasele primare, în sat”, îmi răspunse, simțîndu-mi nedumerirea și încercînd să mă liniștească, „dacă

vreți, vă conduc eu pînă-n munte, la stîna noastră !". „Așa da", adaug eu, „ce zici, Andrei ?".

— După ce vorbirăm despre multe și de toate, părăsirăm casa. Andrei mă lămuri : „Vezi, ce posibilități are acest material uman ? S-a cultivat fata aproape singură. Uneori i-am mai dat și eu cîte o îndrumare, căru — reviste... Ai văzut, era gata să vorbească și despre Renaștere... și o să mai vezi cîte știe... Dar, în cele din urmă, această Măriucă îmi produce suferinți. Mă ia în fața ei aproape ca un regret..." „Da, zic eu, sufletul fetei e aidoma unui tablou mai larg decît cadrul. Și înțeleg acum și povestea cu păstrăvii. Unde sînt asemenea țărăncuțe nu e de mirare că poți să prinzi păstrăvii și cu furculița !". O luarăm spre casa leliței Oțetea. Mă chemau insistent încăperile scunde și curtea închisă de patru părți. Pătrundeam în curte ca într-un farmec virtos,

12* 165 ferecat din vechime. Nicăieri într-altă parte nu mă simțeam mai bine. în dimineața zilei, fuseserăm pe-^un vîrf de măgură mai înaltă, deasupra satului. Mijea departe în zare cetatea Sibiului, dar numai în bătaia soarelui.. Peisajul mi se întindea sub ochi ca o palmă ce așteaptă să-i descifrezi, din linii, trecutul și viitorul. Peisajul acesta, cu oameni, cu lăcașurile, cu vetrele, cu văzduhul, îmi intra în sînge asemenea unei încete și dulci otrăvi și începea să mă lege. între mine și cele văzute se dezlănțuia în acele zile un imperceptibil proces de osmoză, în urma căruia colțul de lume devenea pentru mine un arhetip, ou consecințe, ce nu le puteam încă întrezări. Aci, în acest peisaj,, în acest sat, aveam să pun în mișcare oamenii și în-tîmplările din „Tulburarea Apelor", piesapoem, în care șase ani mai tîrziu adunam atîta aer și atîta. pîrjol. Aici, în casa leliței Oțetea, mi-am închipuit pe Popa din poemul meu dramatizat, pe acel chinuit de patima libertății din timpul mișcat al Reforma-țiunii. Aci venea, cu ispitele ei, și Nona, ființa de-foc ce avea să piară în foc.

XXXI.

AREA încăierare nu a luat dorita întorsătură nici după ce Italia s-a alăturat aliaților, declarînd război Puterilor Centrale. Legasem nebune nădejdi de acest _____ eveniment petrecut în frumoasa lună. mai. Acum se înroșea frunza de viță, și nu întrezăream nici o schimbare în situația generală. Și nici România nu mișca. începea un nou an școlar și mă vedeam constrîns. să mă înscriu iarăși la teologie. Dezamăgirea mea.

166

era sporită și de împrejurarea aproape demoralizantă că trebuia, în prealabil, să dau examenele din anul I, cu care mă găseam în restanță. Toată vara m-am purtat cu speranța că războiul se va termina, și că nu va mai fi nevoie să-mi fac apariția pe pragurile și în sălile seminarului sibian.

Am jertfit vreo două săptămîni diverselor materii, răsfoind, cu ochii numai pe jumătate deschiși, cursuri, în majoritate litografiate. La examene profesorii manifestau o îngăduință jenantă. Mie cel puțin îmi puseseră întrebări cu totul neobișnuite între zidurile școlii, ceea ce echivala cu un omagiu adus lecturilor mele. Unul dintre profesori bunăoară dorea să afle de la mine cum vede Adolf Harnack ortodoxia. Harnack era o faimă a vremii. Ilustrul istoric al dogmelor creștine, profesor la Berlin, teolog de seamă, a scris, printre altele, și un studiu despre „Ființa creștinismului”. În acest studiu marele teolog se ocupa pe larg și de ortodoxie. Harnack refuza să vadă în ortodoxie un creștinism autentic. În ortodoxie celebrul teolog surprindea mai curînd profilul și structurile păgînismului antic, care se îmbrăca în forme creștine, și nimic mai mult. Făcui profesorului o expunere la rece, dar atît de reliefată a ideilor lui Harnack, încât la urmă examinătorul ezita parcă să mă întrebe, dacă eu sînt sau nu de acord cu aprecierile teologului protestant, de teama să nu răspund afirmativ, ceea ce poate că nu ar fi fost cazul.

M-am strecurat prin examene cu bravuri ad-hoc, dar profesorul de „Cîntări bisericești” mi-a făcut-o. M-a trîntit. Nu încercasem pînă atunci niciodată, o „cădere”. Acest sentiment era pentru mine cu totul inedit. Profesorul motiva așa : „Nu te trîn-tesc fiindcă nu știi nimic, ci fiindcă ai ureche și glas, și cu toate acestea nu știi nimic !” - - Mi s-a

167

admis totuși înscrierea în anul II cu condiția să dau corigenta pînă în Crăciun. În cursul anului II am stat iarăși mai mult acasă în adăpostul aceluși buzunar de provincie, la Sebeș, uzînd de concedii, ilariant sau cel puțin fantezist motivate. Între mine și teologie am pus o tablă de azbest — izolator. Cu toate acestea contactul cu diversele materii imponderabile și abstracte, ca substanța fictivă <a Cerului, a izbutit să deștepte în mine o seamă de interese de aceeași natură, dar degajate de orice criterii dogmatice. Dacă bunăoară catehismul budhist mă vrăjise cîndva, cînd eram prin clasa a IV-a a Liceului Șaguna, acum aceeași aplecare, multiplicîndu-și volumul, îmbrățișa, în conul său de lumină, întreaga istorie a religiilor și filozofia religiei ca atare. De la biblioteca

Bruckenthal din Sibiu îmi procuram diferitele cărți, ce răspundeau nesațului meu, începînd cu imnurile rigvedice, în traducerea lui Max Miiller, și sfîrșind cu istoria dogmelor a lui Harnack.

Poezia nu a conținut niciodată a-mi face semne. Mă legănam de-un timp sub zodia răsăritului. Mă fascina poezia chineză, indiană, persană. Eu însumi am scris o seamă de poezii : nu multe și nici mulțumitoare. Nici una n-a văzut teascu. Le-am ars cu ușurința decepționatului, ceva mai tîrziu pentru ca apoi și mai tîrziu să regret. Nu-mi aduc aminte nici măcar de înfățișarea exterioară a poeziilor; ca fel acestea trebuie să fi constituit însă o fază intermediară între versurile scrise la 15 ani, de factură obișnuită, tradițională și impersonală, și versurile libere în ritmuri abrupte, de proză extatică, cu care am „debutat” în 1919.

Departate de neajunsurile crude ale războiului, viața mi se scurgea într-o monotonie sfîșietoare, uneori, ca o lungă duminică. Ca o lungă duminică, ce nu avea

168

nimic comun cu intensitatea interiorizărilor mele. Golul din afară îl compensam lăuntric. Dar efortuî de-a mă smulge din acest spațiu, fără de ecouri, era anevoios foarte, cîteodată, căci trebuia să-l fac* singur, fără de sprijinul unor semeni orientați în același sens, sau al vreunui curent care te ia și te duce. În izolarea mea, mă simțeam tot mai mult ca un-cetățean, aproape fără țărîm, al unei patrii spirituale mai presus de hotare și timp. Din ozonul tare al patriei siderale mă împărtășeam și eu, cum puteam, deocamdată, ca un mic nucleu de foc în devenire. Mă mișcăm fizic într-un ocol cu diametrul de-un kilometru, dar lăuntric, detașat de contingențele geografice și istorice, mă situam într-un orizont, ce era al Universului.

Prin forța împrejurărilor, dar și a condițiilor inerente ei, viața mea, ce nu era numai a mea, ci și a „rădăcinilor” cu care ea se confunda, se dedubla. Și participam astfel, intermitent, cu toată fervoarea, la ceea ce se petrecea în spațiu și timp, în preajmă și mai departe. Întregirea națiunii în hotarele sale politice firești era o promisiune ce încă din copilărie mi-o făcea frunza arinilor, murmurul apelor și bătaia profetică a aripilor din văzduh. În aerul acestei promisiuni am crescut. Iar cînd s-a încins de-a binelea războiul, pe care pe de-o parte îl cîntăream cu atîta oroare, găseam din alt punct de vedere că istoria nu ieșea prielnică în întîmpinare. Căutam, cu alte cuvinte, unui cataclism, declanșat din cauze neghioabe, o semnificație coborîtă din țării și o legitimare ca preludiu al unei supreme

împliniri. Dar de la izbucnirea epicului foc au trecut doi ani ! De cîte ori nam disperat că micul stat român, spre care inimile noastre se întorceau ca un imens lan de floarea

soarelui, a pierdut ocazia, ce nu se va mai repeta. Cîteodată mi se părea chiar că „Țara” s-a împotmolit în pragul destinului ei. Doi ani și-au picurat clipele în cupa nerăbdării, și hotarul din vârful munților nu se punea în mișcare să vină asupra noastră, să se desfacă un moment, și-apoi să se-nchidă iarăși, îmbrățișându-ne !

Numai zvonuri din om în om, și prin vama cucului, străbăteau cîteodată „de dincolo”, ca să mai sufle în spuza vetrelor de aci, și să scoată iarăși la iveală ochiul de jar nestins.

XXXII.

IN VARA anului 1916 Lionel fu chemat de urgență la Viena în fața unei co-| misii medicale, ce trebuia să hotărască, dacă mai era sau nu cazul să i se J prelungească scutirea de slujba ostășească. La începutul lunii august mă pomenesc c-o telegramă de la el, să plec și eu la Viena. Lionel aflase că va fi reținut încă vreo cîteva săptămîni în capitala împărăției. Și dorea să-i țin de urît în singurătatea marelui oraș.

Îmi mîntui repede formele de plecare. La Viena am descins într-un hotel de zgomotoasă' arteră, pe Mariahilferstrasse, în apropierea spitalului militar, unde Lionel aștepta cu înfrigurare verdictul comisiei medicale. Sosind pe seară, nu mai era cazul să-mi dibuiesc drumul pînă la spital. Dimineața mă sculai înviorat. Era o splendidă zi de vară în toi. În ciuda lipsurilor, ce se făceau simțite la Viena, orașul, întîiul mare oraș european, ce-l vedeam după fugara călătorie în Italia, îmi 170 comunica, cel puțin sub raport arhitectonic, impresia unei măreții într-adevăr imperiale.

La spitalul militar — Lionel mă aștepta. Avuse toată noaptea o senzație aproape tactilă că am sosit și că mă găsesc în apropiere. Am ieșit împreună pînă pe Ring, la Palatul Imperial. Lionel îmi dăte apoi unele îndrumări cu privire la centrul orașului și mă lăasă în voia mea, el trebuind să se întoarcă la spital, căci n-avea permisie de ieșire decît ■după-amiaza.

Cu stîngăcii de provincial, căutai să mă descurc la un nod de străzi. Cir/culația era haotică pentru ureche și haotică pentru ochiul nedepins. Am luat-io pe aleea ce alcătuia un cerc interior de-a lungul Ringului. Nimeream astfel calea pietonilor. Priveam în dreapta și priveam în stînga. Și mergeam fără de vreo țintă precisă. Îmi era cu neputință să nu întorc capul după vienezele, care, toate fără deosebire, puneau în mersul lor o

vioiciune zvîcnitoare ce contrasta cu mersul țeapăn duminical al fetelor din Ardeal. Și pe urmă erau toate blonde, blonde, parcă ar fi dorit ca martor al vieții lor numai soarele. Am ajuns în fața Parlamentului, de-o înfățișare cu amintiri grecești, întrezării prin frunzele unor copaci profilul unei uriașe clădiri de stil eclectic : Primăria. Apoi m-am pomenit în fața Burgtheater-ului. Mam oprit. Teatrul era în vacanță, dar un afiș anunța c-o lună înainte deschiderea stagiunii cu o piesă de ■Grillparzer: *Des Meeres tind der Liebe Wellen*, „Ale mării și iubirii valuri”. Titlul piesei rezuma într-o imagine impresia ce mi-o da Viena. Mă adia regretul că la deschiderea stagiunii, în septembrie, după toate probabilitățile, nu mai puteam să fiu la Viena.

171

Soarele ardea. Atmosfera se umplea de-un miros de asfalt înmuiat văratic. Zăream de cealaltă parte a Ringului, ceva mai departe, o clădire, care, după aspect, era neîndoios Universitatea. Grăbii pasul întracolo. Universitatea era deschisă, deși în plina vacanță. Am intrat. Cîte-un vizitator stingher circula printre înaltele coloane și pe trepte. Pe-aici ar fi trebuit să bată ceasurile studenției mele. Ale studenției mele atît de dureros amînate ! Am pătruns în grădina interioară, înconjurată de trei părți de lungi colonade și de fronturile dinăuntru ale Universității. După ce am trecut în revistă bus-turile de marmura ale foștilor profesori, printre care unele celebrități mondiale, m-am abătut pe-o cărăruie să scrutez mai din apropiere statuia albă a Almei Mater din mijlocul grădinii. Albul marmurei ieșea din vegetația verde, atît marmura cît și vegetația fiind ușor înnegrite de fumul orașului. Era cald și aș fi dorit să dea peste toate o ploaie de vară, să spele marmura și frunza, și să mă răcorească și pe mine. Mă închipuiam gol printre toate cele ce vedeam — într-o imaginară ploaie, ca în grădina interioară a unui templu. Și nu pre-simțeam nimic din toate cele ce aveau să se în-tîmple cu mine prin aceste lcteuiri mai tîrziu.

întorcîndu-mă sub una din colonade voiam să urc spre Biblioteca Universității, cînd ușa cu două aripi de la intrare se deschise și-mi iese în fața un tînăr cunoscut. Era Ion Clopoțel*, fost licean la Brașov, pe care nu l-am mai văzut de vreo trei-patru ani. Ne-am îmbrățișat pe acest prag al ciudatei coincidențe, mirați și cu căldură. O avalanșă de întrebări, și de o parte și de alta, ne zădăr-

* Mai tîrziu, cunoscut publicist, director al revistei clujene „Societatea de mîine”.

172 nici pentru câteva clipe găsirea unui ritm alternant. „Vin din bibliotecă. Lucrez de-un timp aici.

Mă preocupă unele probleme de sociologie", îmi zice el. — „Eu sînt numai așa în vizită, la Viena.

Pen-'tru vreo câteva săptămîni", îl lămuresc eu.

Ne-am dus împreună într-un parc alături, luarăm loc pe-o bancă în fața unei fîntîni săritoare, care de la distanță avea aerul unui obelisc de marmură. Clopoțel îmi împărtășea amănunte asupra situației din Austria. După părerea sa totul mergea spre dezagregare, ceea ce după aspectul străzii nu părea tocmai verosimil. L-am întrebat dacă Știe ceva despre intențiile oblăduirii române. „în curînd va bate ceasul I" îmi zise el, dar tonul răspunsului său nu era atît de sigur, precum cuvintele. De cîte ori n-am auzit acest „în curînd", adaug eu cu neîncredere. în loc de orice altă replică Clopoțel mă informă că după-amiaza pe la ora 5 mai mulți români, printre care și cîțiva cunoscuți oameni politici, se întîlnesc la cafeneaua Palast : „Dacă vrei să afli mai multe despre situație, și dacă ți-e la îndemîină, vino și tu cu fratele tău !". Clopoțel mă puse în curent și cu orarul său cotidian. „Știi, dejunul îl iau la Maximilian-Keller pe Ring, cu vreo cîțiva amici, și ăștia tot români. Unul e student-arhitect, altul e la conservatorul de muzică... Poate că ne faci și tu plăcerea !" Și cum eram în preajma amiezii, ne îndreptarăm spre MaximilianKeller. Ajunși la Maximilian-Keller, un enorm restaurant la subsol, prin apropierea Operei, am cobo-rît treptele în agreabila răcoare de jos, și-am cuprins o masă. în curînd aveau să sosească și ceilalți doi :

studentul-arhitect și studentul-muzician, doi simpa-

173

tici băiețani, unul țanțoș, celălalt ușurel, amîndoi spilcuiți. Viitorul arhitect aducea niște broșuri-manifeste, de artă modernă. Le scoase din buzunar, plictisit și sceptic. După vreo câteva momente am băgat de seamă că aerul, ce șl—1 lua studentul, acoperea o dezamăgire, pe care el o avea cu sine însuși : nu înțelegea manifestele ! în realitate el era foarte intrigat de conținutul broșurilor pe care se căznea să le descifreze. în cele din urmă studentul-arhitect își ■dete necazul pe față, mărturisind că blestematele de manifeste îi sînt inaccesibile, fiind concepute în termeni prea filozofici. „Ia dă-le lui Blaga", zise Clopoțel, și studentul îmi întinse așa într-o doară, și cu un surîs îndoielnic, un manifest. Textul era însoțit și ■de ilustrații din domeniul picturii revoluționare ce se încerca. Astfel luai întîiul contact cu

inovațiile artei „expresioniste”. Pledoariile nu mi se păreau de loc ezoterice. Dimpotrivă, le găseam foarte clare, iar textele enunțate aveau pentru mine evidența străvezie a unor axiome. Prea puțin convingătoare și catastrofal alese erau însă, după opinia mea, exemplele destinate să illustreze tezele : „Astea sînt noile 95 de teze ale lui Luther”, glumeam eu. Aveam în față desene de Kokoška, Feininger etc. (Numai încetul cu încetul am reușit în cursul anilor să-mi revizuiesc gustul față de noua pictură.) După dejun ne-am mai îndeletnicit cu lămurirea manifestelor, a căror sesizare presupunea într-adevăr o pregătire filozofică. Studentul-arhitect citea acasă multe asemenea produse ■ esseistice, dar se încurca repede, și atunci, știobîlc, cădea la fund. A doua zi el se simțea totdeauna dator să aducă pentru ceasul de exegeză texte, fragmente sau cel puțin aliniate din această eseistică expresionistă, ce-i luau în răspăr priceperea. Muzicianul, cu suplețea lui susținută mai mult de ureche, decît de

174

substanța cenușie, lua parte și el la elucidarea tîlcu-rilor. Eu continuam să le arăt că teoria înduplecă, dar că nu mă împac cu realizările artistice ale ex-^ presioniștilor, pe care le socoteam lamentabile dibuiri, iar nu izbînzi.

Ne duceam uneori, cu Lionel, și la cafeneaua Palast, unde ne invitase Ion Clopoșel. Întîlneam acolo o seamă de intelectuali români ! în convorbirile mulcome și interminabile se comentau evenimentele și perspectivele politice. Bănuiam însă că, între patru ochi, se făcea uneori, acolo, și altfel de politică, decît aceea la care puteau să tragă cu urechea chelnerii, ce ne dădeau dese și inoportune tîrcoale. După o lungă, enervantă așteptare de vreo patru săptămîni, Lionel primi verdictul medicilor de la spitalul militar : era din nou lăsat la vatră. Nu mai aveam deci nici un motiv de prelungire a șederii noastre la Viena. în preajma plecării am dat o telegramă Mamei,, să ne trimită o trăsură la Vințul-de-Jos. A doua zi seara, la ora 10, plecam.

La Viena, în gara de est, am mai întîlnit încă o. dată printr-o simplă întîmplare pe studentul-arhitect, care pleca și el, neprevăzut, spre Banat, la ai săi. M-a întrebat de adresa mea transilvană, pe care și-o însemnă într-un carnet. în Vințul-de-Jos ne aștepta, în noapte, spre surpriza noastră, Mama. Din gară o luarăm, sub scînteierile Orionului, spre Sebeș, cu trăsura. La un. moment dat, cînd roțile trăsुरii intrară în niște făgașe de pietriș, pricinuind scrîșniri ce acopereau, cuvîntul, încît birjarul nu mai

putea să-l audă,. Mama ne spuse că iarăși a trecut prin frunza verde-un zvon că România va intra în război în curs de

175

cîteva zile. Acesta era motivul pentru care ne în-tîmpina la gară : voia să ne comunice vestea o oră mai devreme... Glasul Mamei ocolea spre noi prin-tr-un ton de poveste. Cloșca cu puii de aur sclipea deasupra. în gînd trăgeam hotare nouă.

XXXIII.

DOUA zi era duminică și sărbătoarea Sîntei Mării. Am dat o raită prin oraș. Nu sufla nimic nou peste fața de apă stătătoare a urbei. Pe lacul din parc se întindea în arhipelaguri verzi lintea broaștelor și soarele îi era prielnic.

Luni de dimineață, Lionel, hotărît să-și reînceapă activitatea avocațială, plecă la birou. Mă îmbrac și o țin și eu într-acolo. Lionel nu era în birou, dar am intrat și începui să citesc ceva. Nu trecu o jumătate de oră și Lionel da buzna, cam palid : „Ai auzit ?”. „Ce ?” fac eu, așteptînd să aud vestea, singura ce mai doream s-o aud. „România a declarat război ieri — după-amiază ! Ce just presentiment a avut Mama, cînd ne-a întîmpinat la Vinț I” Vestea mi-a dat cu var peste față : „Va să zică a bătut ceasul acesta !”.

Noi, cei doi, ne mișcăm năuciți prin birou în linii drepte ce se întretăiau fără rost. Ne opream. Și iarăși ne mișcăm. Nu mai spuneam nici unul nimic. Se căsca între noi cîte-o pauză, ca un răgaz, pe care luciditatea noastră și-l lua, ca să se adune asupra unui singur punct. Cumpăneam — fiecare pentru sine — ce putea să mai intervină în zilele noastre cu neprevăzute tăișuri, sau ca neașteptat adaos, căci soarta ieșea din micile, calmele ei cărări, la drum mare.

176

„Fără îndoială că autoritățile vor lua măsuri ca să fim evacuați și transportați cine știe unde”, zice Lionel, „eu voi căuta să rămîn aici la adăpostul uniformei mele de ofițer, atît cît se va putea. E cert că trupele române vor înainta repede. Poate ca ne pomenim cu frații asupra noastră, într-o zi-două, sau chiar mai degrabă, dacă vor coborî și pe Valea Frumoasei! Mama va rămînea pe loc, orice s-ar întîmpla”.

Martî, în zorii zilei, după ce n-am închis ochii toată noaptea, aflarăm că o seamă de intelectuali români din localitate au fost ridicați de jandarmi și duși undeva... Nu se știa unde... Zvonurile cele mai grozave și mai

necontrolate circulau... Spectrul furcilor pe gorgane umbla din vorbă în vorbă. Lionel era agitat, nu atît pentru el, cît pentru mine : „Ştii, la ce mă gîndii ? — îmi zise el, cu ocol — trebuie să te salvezi cumva... Nu se poate şti ce se întîmpla cu cei duşi între baionete. Se ştie numai ce s-a întîmplat cu sîrbii din Banat — la începutul războiului... Se vorbeşte că la noapte vor ridica un nou lot... Tu, la vîrsta ta, nu eşti prea deocheat, du-te la poliţie şi încearcă să obţii o autorizaţie pentru a pleca din nou la Viena... Le spui că vrei să te înscrii la Universitate”.

M-am dus la poliţie. Era forfotă acolo şi năduf. Am străbătut totuşi pînă în biroul şefului. Şeful se uită lung la mine, parcă ar fi dorit să mă scotocească şi prin căptuşeala cugetului. M-a întrebat distant ce doresc. îmi spun. Şeful ezită un moment. Se-ncruntă. Se gîndeşte oare în clipa aceasta dacă eu sînt sau nu pe lista celor ce vor fi ridicaţi la noapte ?... Apoi cu un gest, care arăta o totală desconsiderare, semnează autorizaţia. Să-mi cred sau nu ochilor ?...

177

M-am întors aproape în goană, acasă : „S-a făcut !”. De bucurie, Lionel sare de la masă : „Acum împachetezi. După-amiază, la ora două pleci la Viena. Uite, îţi dau toţi banii, ce-i mai aveam la bancă. Ai putea să ieşi la liman timp de un an, dacă nu vei fi prea cheltuitor. S-ar putea ca frontul să ne despartă în curînd, azvîrlindu-ne pe planete deosebite... Dacă războiul va dura mai mult de-un an, ceea ce nu mai e de loc probabil, te vei ajuta cum te vei pricepe... îţi vei căuta vreo slujbă... Dar să rămîi pe cît cu putinţă în Austria !”.

M-am despărţit de Mama şi de Lionel ca pentru totdeauna. Mă neliniştea incertitudinea, în care mă lansam ca o săgeată de încercare, şi mă exaltau, pînă la ţipăt, sortii de izbîndă ce-i întrezăream. În înghesuiala din gara de la Vinţ am reuşit să urc în tren numai cu preţul unor vînaţi pe tot corpul. Mulţime de oameni se refugia spre interiorul Ungariei. Despre o femeie, ce venea din Ţara Bîrsei şi se tînguia alături, se povestea că şi-ar fi pierdut sugaciul din braţe, în învălmăşagul gării de la Braşov. Ea nici nu băgase de seamă. Respirînd uşurată, într-un ungher de vagon, ea prinse de veste că ţinea în braţe perna şi faşă, goale, numai după ce trenul pornise. Curios mi se părea că femeia nu s-a dat jos în gara următoare ca să se-ntoarcă la Braşov. În dimineaţa următoare soseam la Budapesta, iar pe seară la Viena. îmi făceam socoteala că deocamdată va fi bine să descind tot la hotelul de unde plecasem acum cîteva zile. Portarul

domol și afabil cu toată lumea, ce sosea, cînd mă văzu, mă privi negliîndu-mă puțin, ca și cum m-aș fi întors din oraș, de la vreun spectacol. Numai după cîteva momente, el își dete seama că plecasem de zile și că mă întorceam probabil din pricina evenimentelor din Transilvania. Și dintr-o dată deveni extrem de

178

drăguț. Mi-am luat în primire camera ; aceeași, în care am stat pînă deunăzi și unde simțeam încă plutind în aerul închis un parfum cunoscut... Da, era mirosul briantinei de care făceam uz pentru înmuierea părului meu recalcitrant. Cum eram frînt de oboseală, am adormit numaidecît. Cînd m-am trezit, era dimineață. M-am îmbrăcat repede și am ieșit pînă pe Ring. Am intrat cu nerăbdare într-o cafenea. Am cerut ziarele. Comunicatele vorbeau despre înaintarea românească. Brașovul căzuse. Cetatea copilăriei și adolescenței mele era acum românească ! Amănunte ieșeau în lumină de la sine, din prundișuri de vis: vedeam dorobanți plimbîndu-se prin Piața Sfatului, pe sub Tîmpa, pe Romuri... Lacrimile îmi creșteau în gene ca un rod tainic al întregii mele ființe. Ce putere le-ar fi putut opri ?

Am căutat apoi la locuința sa pe studentul-muzician. Era uluit că mă vedea. „Ești în mai mare securitate aici, decît în Ungaria, zise el, dar știi că eu cam plec din Viena. Mă duc la Pressburg unde mi s-a oferit o slujbă la Operă.” Regretam foarte.. Vestea aceasta mă izola complet. Rămîneam deci la Viena — singur.

XXXIV.

OTELUL fiind prea costisitor, hotărî!, după vreo cîteva zile, să-mi caut o cameră de student, în vreun apartament particular, în oraș. Descoperii o odăiță în Kirchengasse, o laterală a arterei de uriașă circulație Mariahilferstrasse. În izolarea, în care mă găseam, mă pregăteam să-mi organizez viața cu chibzuială și pentru lungă durată.

13 — Hronicul ți cîntecul vîrstelor

179

Deocamdată eram cu desăvîrșire absorbit de evenimentele în desfășurare. Dimineața ieșeam în oraș, foarte devreme, ca să citesc ziarele. Comunicatele de război vorbeau despre noi înaintări ale trupelor românești. Toată presa era plină de injurii la adresa României, cu

variațiuni pe una și aceeași temă a trădării. Se dezlănțuise geniul calomniei, căscînd o gură cît spațiul dintre Carpați și Alpi. Înainte de a pleca la Pressburg, studentul-muzician îmi strecurase în șoaptă informațiuni ce i-au parvenit din Banat. Studentul-arhitect a fost deținut, de asemenea Ion Clopoșel... Și alți vreo cîtiva dintre intelectualii ce frecventau la Viena cafeneaua Palast. I-am spus studentului muzician : „Tu nu pleci la Pressburg pentru că ți s-ar fi oferit acolo o slujbă la Operă, ci din alte motive !”. „Ai ghicit, îmi răspunse el, vezi tu — la Viena ies flăcări din asfalt pe unde calc.” Din parte-mi n-aveam să-mi fac griji din pricini de nimic. O singură împrejurare îmi da de gîndit: în carnetul de adrese al studentului-arhitect, arestat în Banat, era notată, inoportun, și adresa mea — din Transilvania.

O săptămînă trecu și altele vreo două-trei. Presa Puterilor Centrale bagateliza înaintarea trupelor românești în Transilvania care fusese rapidă și considerabilă totuși. Aceeași presă pune în relief sub titluri copleșitoare succesele bulgare pe frontul dunărean, într-o zi, apoi, s-a anunțat că pătrunderea românească în Transilvania s-a curmat. Presa vieneză își exprima speranța că de-aci încolo nu se va mai ceda nici un metru de pămînt. Se pregătea ceva. O după-amiază întregă am umblat pe străzile Vie-**nei**, aiurit și răvășit de știrile ce soseau. Încălzisem tot timpul, pînă la incandescență, gîndul că intrarea României în război va duce foarte repede la dezno-dămînt, și că era cu neputință ca Puterile Centrale **180** să mai reziste... Și acum gîndul sfîrșia sub o cascadă rece: în Transilvania — românii nu mai înaintau, ■ iar în sud treburile mergeau anapoda.

Treceam în fieștecăre zi pe la Universitate. Nădăjduiam să-mi sosească vreo știre de-acasă. Primii o carte-poștală de la Lionel, scrisă în termeni foarte voalați, a căror semnificație eu o știam. Aflam că unități germane erau masate în Transilvania și că o puternică ofensivă se pregătea. Această carte-poștală a stîrnit un vîrtej de emoții. Mă bucuram pe de o parte că legătura dintre mine și ai mei nu era încă întreruptă, dar mă întunecam la vestea, ghicită doar printre rînduri, că urzeala prin care suveica umbla, promitea să nu se mai taie niciodată. Ceea ce ar fi însemnat că trupele române vor fi oprite sau chiar respinse peste munți. Nu mult după aceasta îmi vine de la Lionel o altă carte-poștală, de astă dată chiar de la Palanka, din Serbia : fusese rechemat de urgență la regimentul său, ce și-a improvizat un sediu în acest tîrgușor balcanic, ocupat de vreo doi ani de trupele austro-ungare. Lionel n-a avut, prin

urmare, precum spera, norocul de-a fi surprins într-o dimineață de trupele române pe cale de-a intra în AlbaIulia.

Sub avalanșa știrilor și în atmosfera de înstrăinare, ce-mi devenea insuportabilă, începui să frecventez Biblioteca Universității. Fugeam de mine însumi cel puțin șase ceasuri pe zi, retrăgându-mă în sala de lectură împresurată de enormele etajere, asemenea unor zgîrie-nori de cărți. Mirosul de *in-folii* mă liniștea ca o băutură stoarsă din laptele macului. Studiam filozofia indică după cele câteva volume ale lui Daussen.

Odată pe la amiază, ieșind de la bibliotecă, aud pe Ring asaltul strident al colportorilor de ediții speciale ale ziarelor vieneze : băieții, ca apucați de

13* 181 alte alea, anunțau ofensiva germană din Transilvania și retragerea în debandadă a trupelor române.

Frontul se depărta spre răsărit.

Nu puteam în nici un chip să pricep cum erau cu putință toate acestea. Mai eram eu același „eu” ? Dată fiind cumpăna situației, avusesem, pînă mai ieri-alaltăieri, convingerea senină că armata română va decide soarta războiului în câteva săptămîni! Nu era vorba numai despre o eroare, ce s-a strecurat în socotelile mele abstracte. Se sfărîma ceva în osatura mea sufletească : începea dezastrul României ! Și se împlineau întocmai prevederile portarului de la hotelul unde am descins acum câteva săptămîni. Ah da, am uitat să povestesc că într-o seară, întorcîndu-mă la hotel, portarul, încercînd să mă „consoleze” c-am fost nevoit să mă „refugiez”, îmi arăta, tocmai mie, pe harta țintuită pe perete, unde și cum vor fi izbite în Transilvania trupele române, ce s-au încumetat peste munți ! Am surîs, atunci, urmărind expunerile naive ale acestui om, iar acum asistam cu inima în cutremur la împlinirea întocmai a prezicerilor strategice ale domolului și foarte cumsecadelui portar. De cîte ori, de atunci și pînă astăzi, nu mi s-a dat să descopăr că mințile simple văd mai exact situațiile de ansamblu decît spiritele complicate și dotate cu simțul just al amănuntelor.

XXXV.

E LA locuința mea dam de obicei numai pe seară. Ziua mi-o petreceam la bibliotecă sau prin oraș. Cînd mă plictiseam de upanișadele indice, o [^]_{mm}^{^^^}_m luam agale pe aleea Ringului, și după o plimbare de dezmeticire intram în cafeneaua „Mu-seum”, nu tocmai departe de marea Operă. Mă

atrăgea boema artistică a Vienei, care-și da întâl-nire în acest local. Scrutam fizionomiile, mimica, gesturile acestor oameni, care prin modul lor căutau să sară din normă. Toți se știau și se trecea familiar de la o masă la alta. Și femeile, ce se abăteau pe aici, își aveau tipul lor: spiritualizate, neîngrijite, pătimind de vicii înalte și joase. Veneam însă la cafeneaua aceasta și pentru altceva. Descoperisem într-un ungher al cafenelei, rezervat lecturii, mulțime de reviste de artă, printre care și unele de avangardă. Voiam să mă familiarizez cu noile tendințe ale artei. Strădaniile șovăiau între dibuiri spre un stil al „isteriei” și întoarceri spre un primitivism sau spre un infantilism, față de care nici Mîntui-torul, cu al său „lăsați copiii să vină la mine” n-ar fi avut îndurare.

Seara cînd soseam la locuință, ca să-mi umplu cu cei doi pași ai mei locuința, se făcea că fiica gazdelor mele mă întîmpina aproape totdeauna în antreu. Era o domnișoară ca de 18 ani, o blondă simpatică, ce căuta, recurgînd la feluri de pretexte, să mă rețină cîteva clipe între ușa de la intrare și ușa odăiței mele. Se îndemna la o glumă, îmi spunea vreo noutate, mă iscodea dacă nu doresc ceva. Odată mi-a spus : „Dumneavoastră veniți totdeauna încet ca un înger !”. „Nu-i așa ? răspund eu, bizar înger acesta care vine de la cafenea !” Blonda a rîs și s-a repezit în camera ei, să-mpărtășească Mamei neașteptatul dialog. Se făcuse cu aceasta un promițător pas spre conversații mai puțin monosilabice, decît cele de pînă aci. Din ziua aceea, eram uneori poftit între ai casei, la o ceașcă de ceai, de floare de tei, îndulcit cu surogate și cu prezența blondă. Într-o seară, sosind iarăși din oraș, blonda, care gătită de ieșire, îmi deschisese ușa de la intrare, îmi spuse că pleacă tocmai la un cinematograf și mă

invita cu cochetărie s-o însoțesc... Fusese evident că a pîndit momentul și a ieșit în clipa cînd mi-a auzit pașii pe trepte. Am acceptat invitația condiționat : îi ceream să-și închipuie că *eu* îi făceam invitația. Ne-am dus la un cinematograf din apropiere. Ne-am ocupat locurile și urmăream întîmplările insipide ale filmului. La un moment dat, în întuneric domnișoara îmi luă mîna într-ale ei, și aplecîndu-se îmi sărută podul palmei, și încheietura degetului. Cînd, în pauză, se făcu lumină, am crezut că după un avena atît de săltat, pot s-o privesc cu alți ochi decît pînă acum. Dar m-a alungat cu un glas sfielnic pînă la nu știu ce ireale confinii:

„Sau poate că acest lucru nu e permis ?". Pe drum, către casă, care era foarte scurt, și pe care din atare pricină l-am întors de câteva ori, devenirăm prieteni, ca și cum ne-am fi cunoscut de ani. Și timp de câteva zile blonda mai avu apoi față de mine delicioase și surprinzătoare atenții. Episodul s-a stins repede — căci altceva mai adânc și mai esențial avea să intervină în acel miez auriu de toamnă în viața mea.

XXXVI.

IE2 auriu de octombrie. Ornicul de la Primărie bătea ora două după-amiaza. Intram la Universitate. în holul clădirii, mă opresc în fața tablei negre, pe care portarul însemna cu cretă ____ „lor ce primeau scrisori la Universitate.

Caut la litera B. Dar aci, la rîndul punctat, unde de câteva ori apăruse numele meu, descifrez cu emoție un alt nume românesc, și cunoscut mie: numele domnișoarei Cornelia B. „Ghiocelul nenumele

184

gru !". Pe domnișoara Cornelia B. n-am mai văzut-o de vreo doi ani și mai bine. Stau puțin și mă adun, căci inima îmi bătea ca un clopot. Mi-aduc aminte de acea „petrecere cu dans" a liceenilor, cînd am' zărit-o întîia oară — pe Cornelia. în răstimp aflasem doar vești răzlețe despre ea : că a stat un an la o școală la Lausanne, în Elveția, că și-a trecut apoi, în iunie, bacalaureatul la Brașov. îmi spun : mi se pare că nu ne-am vorbit niciodată ! Curios. N-am făcut, pe vremea aceea, la Brașov, nici un pas ca să mă apropiu de ea. Aceasta din foarte multe motive, printre care unul extrem de simplu : alte fete mă interesau mai mult. Urcînd treptele spre bibliotecă — încerc să-mi lămuresc puțin situația. Ea a venit la Viena fără îndoială cu intenția de a se înscrie la Universitate. Inima mea cade pradă unei reacțiuni spontane la gîndul că aș putea, de la o zi la alta,, s-o întîlnesc în aceste locuri.

Continuam să fiu cel mai asiduu oaspete al Bibliotecii Universității, cu o regularitate în vădit contrast cu înclinările mele spre tot ce iese din făgașe, în patima mea de studiu se amesteca nelămurit dorința de a uita clipa de față. Eram silit să mă amăgesc cu ceva la fiecare pas. Seara îmi era, totdeauna, teamă să părăsesc biblioteca. Șovăiam cu inima strînsă, căci la ora aceea apăreau edițiile speciale cu ultimele vești, ce împingeau tot mai departe frontul românesc. îmi ocupam foarte devreme locul în Biblioteca Universității. S-a potrivit odată, într-o după-amiază, după o oră-două de lectură, că mi-am ridicat ochii de pe carte. în fața mea vizitatorii, în șir,

faceau coadă în marginea sălii, în așteptarea locului ce devenea liber. Printre cei dintâi, care așteptau, era domnișoara Cornelia. Puteam s-o privesc, căci ea nu-mi remarcase prezența în sală. Se alcătuiuse în acei câțiva

185

ani, de când n-o mai văzusem, frumoasă cu adevărat. Și se cuvenea s-o recunosc, spre a-mi corecta amintirile în duhul dreptății. Străinătatea cu aer fin, adus de pe unde de lacuri, de pe zăpezi alpine, a împrumutat culoarei ei de creolă o nouă nobleță. Silueta calmă, privirea ușor melancolică, liniile inteligente erau aceleași, dar mai mature acum. Domnișoara Cornelia nu mai era fetișcana subțirică, ce refuza cu dispreț băiețos împlinirile. Făptura, de contururi înmuiate în nuanțe de catifea, făcuse concesii feminității. O priveam pierdut. Și, în ciuda tonului neutru al tuturor antecedentelor, inima îmi bătea, inexplicabil. Domnișoara Cornelia își găsisse un loc și intra în incinta meselor de lectură. Unde se va opri ? Iată că vine spre masa la care stăm și eu. își ocupă locul. Nu ne despărțeau decît trei-patru intervale, marcate de necunoscuți. Am renunțat la lectură și răsfoiam prin carte la întîm-plare. Pîndeam momentul, cînd ea ar fi putut să dea cu ochii de mine. Mă va mai recunoaște ? Îi fusesem așa de străin la Brașov, încît s-ar putea să nu-și mai aducă aminte de mine. O jumătate de oră se mai scurse așa. Și acum aș fi dorit parcă să scap neluat în seamă ! Dar ridic capul și întorc privirea. Domnișoara Cornelia își întorcea și ea ochii spre tine. Mă recunoaște și-mi surîde : îmi părăsesc locul. Mă duc lîngă ea. Mă întrebă ce fac la Viena. Cam încurcat, îi arăt în cîteva cuvinte rostul șederii mele în capitala Austriei. Ea îmi spune că s-a înscris la Facultatea de medicină. În față are un roman : „Raskolnikov”. Dau din cap : „Dacă nu mă înșel, te înscrii la medicină cam *à contre-coeur*!” Ea întărește cu un zîmbet umbratic și schimbă' repede vorba, parcă ar fi ținut într-adins să îndrume conversația într-altă parte. Pe urmă am revenit la locul meu. După o altă jumătate de ceas Cornelia

186

se ridică, se pregătește de plecare. Mă ridic și eu și plec cu ea. Judecînd după privirea cu care a acceptat hotărîrea mea de-a ieși și eu, eram încredințat că nu-i displicea intenția mea de a o însoți. Am ^w coborît împreună treptele, am trecut în revistă busturile celebrităților de marmură sub colonadele interioare ale Universității. Ajungînd în holul de la intrare,

în fața tablei cu scrisorile, îi zic : „Știam precis că ne vom întâlni, căci ți-am văzut deunăzi numele pe această tablă”. Am ieșit din Universitate și am luat-o pe Ring, informându-ne reciproc asupra orașului, între zidurile și-n atmosfera căruia ne întâlneam în situații neprevăzute ca un vis. Ajungând în dreptul Volksgarten-ului, ea mă întreabă dacă n-aș vrea să ne plimbăm puțin prin parc. Am intrat în parc, unde ne-am plimbat vreo două ore prin preajma unei statui a împărătesei Elisabeta. Și am vorbit despre multe, de toate. Devenisem aproape locvace, eu care nu m-am simțit niciodată în rol de „delegat autorizat” al cuvântului. La început ne-am întreținut, cu întristare, asupra situației din Răsărit. Ne îndurera aproape fizic dezastrul, » ce-l întrevedeam, al armatei române. Apoi, pentru destindere, ne-am apropiat de-un subiect, în legătură cu romanul, ce-l citea, al lui Dostoievski. Îmi căzuse în mână nu tocmai de mult un splendid studiu de critică literară asupra lui Tolstoi și Dostoievski de Merejkovski. Citisem, dacă memoria nu mă amăgește, undeva, că studiul în chestiune, cu discriminările și cruda, incoruptibila sa sinceritate, a impresionat pe Tolstoi însuși, într-atît, că și-a părăsit căminul, plecînd în lume, ca să moară după cîteva zile într-o gară pustie... Studiul dezlănțuise o nouă criză de conștiință în omul, care aspirase să scrie o a cincea evanghelie, și care trăia totuși, mai de aproape privit, ca un perfect epicurean.

187

Studiul lui Merejkovski cuprindea o seamă de remarcabile analize, menite să reliefeze contrastul dintre Dostoievski și Tolstoi. Țineam să împărtășesc Corneliei unele puncte de vedere, ce ar fi putut să o călăuzească, acum, cînd citea pe Raskol-nikov. Și am condus-o pînă la un tramvai, cu care se ducea la locuința ei, într-un cartier de vile la marginea orașului, unde încep dumbrăvile vieneze. La despărțire mă găseam într-o stare de înseninare, ce-mi dete îndrăzneala de-a o întreba, cînd mai vine la Bibliotecă. „Mîne”, răspunse ea, cu o privire îngăduitoare. Apucați și eu spre casă. Aveam pas ușor. Toată noaptea m-am gîndit numai la această neprevăzută, nevisată întâlnire.

XXXVII.

VEDEAM pe Cornelia în fiecare zi. La bibliotecă cele mai adesea. Dar uneori și la un restaurant, unde luam masa împreună. Întîlnirile, întrucît dorite de ^{^mm^mmm^}, amîndoi, nu s-ar mai putea spune că erau împlătoare. Iar în cutreierul nostru pe aleele tomnatice, ne vorbeam

despre tot ce ne trecea prin inimă și cuget. Îi plăcea să audă cuvînt, despre proiectele mele de viitor. Îi desfă-ășuram aspirațiile mele în domeniul filozofiei. Pe acestea i le-am mărturisit mai degrabă decît cele poetice. Cred că în timpul acela, nici nu bănuia măcar că puteam să am preocupări poetice, și mult timp încă nici nu avea s-o știe. Descoperisem la ea o aplecare rară, ce-mi comunica unele sfîeli, cînd vorbeam despre poezie. Adusese cu ea, din Elveția, gustul pentru poezia franceză cea mai nouă. De la ea auzeam întîia oară unele nume prestigioase, în-

188

tr-o vreme, cînd eu ignoram într-adins creația poetică a prezentului, și îmi stingeam setea lirică numai cu poezia clasică și romantică, cu versurile lui Goethe, Holderlin, Byron, Shelley, Heine, sau cu* poezia străveche a răsăritului. Făcusem și eu, din curiozitate, incursiuni incidentale — prin poezia franceză, dar nu dincoace de Verlaine sau Rimbaud. Cornelia îmi vorbea despre Francis Jammes, Claudel, Maeterlinck. Ea se uita prin geamuri neaburite de istorie de-a dreptul în vitrina actualității. Adusese cu ea și unele cărți franceze, apariții recente, de la Lausanne. În literatura nordică era de asemenea mai avansată decît mine. Eu mă oprisem la Ibsen. Ea citea pe Strindberg și pe Knut Hamsun. Se întîmpla uneori, după conversații de ore, să cad în tăceri fără ieșire. N-aveam putere să le pre-întîmpin, și o dată înființate n-aveam mijloc să le curm. Trebuia să le las să-și facă de cap. Erau tăceri a căror prelungire mă stingherea pe mine însumi. Tăcerile acestea ieșeau deasupra, cînd adîncurile începeau să se angajeze în legăturile mele cu lumea și cu ființele dimprejur. În asemenea clipe, orice salt jucăuș al cuvîntului îmi devenea cu neputință. Cuvîntul nu mă mai servea. Ceea ce spuneam, se reducea la cîte-o expresie automată, destinată să întrerupă golul. Golul aparent, care el însuși era expresia preaplinului. Mi-aduc aminte de-o zi frumoasă de toamnă, cu frunze mari, ce cădeau în spirale pe Ring. M-am înțeles cu Cornelia să luăm dejunul la Maximilian-Keller. O așteptam în fața Parlamentului. Întîrzia. Întîrzia mult. Credeam chiar că nici n-o să vină. Eram pe cale de-a mă duce singur la Maximilian-Keller. Și atunci ea sosi : „Ești supărat ?” mă întreabă ea. „Nu. Eram numai neliniștit, răspund eu, întradevăr credeam că nu mai vii. Niciodată !”

Ea îmi explica pricina întârzierii: a fost reținută la decanat, unde trebuia să aranjeze ceva în legătură cu înscrierea. În cugetul meu, îmi spuneam, că dintr-o asemenea pricină eu n-aș fi întârziat.

La masă, am tăcut mult timp, aproape cât a ținut dejunul. Și eu, și ea. Că eu eram închinat tăcerii, aceasta o înțelegeam. Dar de ce tăcea ea? Într-un târziu, ea își șterse cu o batistă o lacrimă.

— Ce ai? o întreb.

— Mă gândeam la această liniște, răspunde Cornelia.

— Va trebui să te obișnuiești cu ea, zic eu. Așa sînt eu, un om cu oareșicari liniști înăuntru... Niciodată pînă atunci soarta nu mi-a făcut înconjur cu pas mai apropiat. Și adaug: „Dar liniștile trec, și începe iarăși cuvîntul, și după cuvînt vin din nou liniștile, ceea ce rămîne însă e starea aceasta, în care ne găsim, și de care nu vom mai scăpa, nici eu, nici tu...”

După dejun am plecat la bibliotecă. Continuam să tăcem amîndoi, dar acum eram fericiți. Am ocupat locurile, ce mai rămăseseră libere. S-a nimerit să stăm aproape față în față. Am făcut un efort de-a mă aduna asupra unui capitol de filozofie indică. Autorul căuta să așeze în cât mai mare lumină prezența elementului feminin în prima fază a gândirii speculative indice. Se înfiripau Upanișadele... M-am oprit și am ridicat ochii, ca să dau frîu liber imaginației de-a se transpune în efervescența speculativă a epocii și în clocotul de seve al peisajului, care o făcuse cu putință. Cornelia se uita lung la mîinile mele, care acopereau pagina. Și mi-a zîmbit, calm. Am stat vreo două ore în aerul, cu miros de Biblie veche, al sălii de lectură. Pe urmă am ieșit iarăși împreună. „Am o surpriză pentru tine, și trebuie să-mi promiți că n-ai să te superi”, îmi zise

100

Cornelia, cînd ajunserăm sub colonadă în dreptul Almei Mater, „deocamdată ne plimbăm puțin, pe urmă luăm un ceai la «Kiinstlerkaffee». Iar deseară mergem la un concert. Am luat un bilet și pentru tine... Aceasta a fost pricina întârzierii mele la dejun...”

Atmosfera domoală, ce se statornicise între noi, îmi da iarăși un vas îndemn să vorbesc despre viitor. Pe sub coroanele tot mai rare ale copacilor schițam planuri pentru zile mai depărtate. „Indiferent cum se va termina războiul, spun eu Corneliei, sînt hotărît să trec la București. Nici un dezastru nu-mi va putea zădărnici ce mi-am pus în gînd.” în aceeași

clipă ieșeau edițiile speciale, ce vesteau retragerea spre șesuri a trupelor române, ce se mai ținuseră cîtva timp prin munți. Catastrofa îmi apărea sub înfățișarea unor nuclee de oaste, ce se împrăștiau prin țară, neavînd scut decît negurile și întinsurile.

XXXVIII.

SCRISOARE de la Lionel. ce-mi sosi pe la începutul lui noiembrie, mă răsturna de pe podișul meu într-o vale de cețuri, la care încetasem de-a mai gîndi. Citeam și reciteam scrisoarea. Înalta școală teologică de la Sibiu se redeschide la Oradea în primele zile ale lunii. Ordinul era să plec fără întîrziere întracolo, să nu pierd termenul de înscriere. Niciodată nu am detestat mai mult încurcătura scolastică, în care am intrat. Voi pleca, desigur, dar ce voi începe cu această inimă, ce se împotrivea ? Voi pleca, e cert, dar va trebui să-mi iau cel

191 puțin un răgaz de cîteva zile, să-mi pregătesc despărțirea de Cornelia.

Despărțirea de Cornelia n-a fost ușoară. Ne-am înțeles să ne scriem. Ne despărțeam tot așa de neașteptat, cum ne-am întîlnit.

La Oradea ajungeam într-un oraș trepidant, mie necunoscut pînă atunci, și cu cel puțin o stradă de izbitoare eleganță. Se simțea din toate că eram într-un ținut, unde pusta interferează cu românismul, estompate amîndouă de enclavele unei societăți fine și decadente. Mitropolia ortodoxă amenajase în vreo cîteva clădiri sălile de curs necesare școlii teologice. Se improviza pentru o stare de provizorat. Ca să mă pot înscrie în anul trei și ultim la înalta Școală, eram nevoit să trec, în prealabil, examenele de anul II, cu care eram încă o dată în restanță ! De astă dată mă prezentam cu totul nepregătit. Răspunsurile mele, cînd nu erau ilariante, se mențineau pe linia unor lamentabile generalități. În asemenea vremuri de bejenie profesorii sînt însă destul de concilianți.

N-au trecut nici zece zile de la sosirea mea la Oradea, cînd mă pomenesc cu Lionel. Fiind transferat de la Palanka, tîrgușorul balcanic, la Viena, își lua osteneala unui mic ocol, ca să ne în-tîlnim. Aveam întradevăr să ne spunem atîtea și atîtea despre întîmplările ce ne-au risipit prin împărăție în ultimele luni. Țineam să aflu mai vîrtos amănunte cu privire la înaintarea și retragerea trupelor române, sau mai precis cu privire la împrejurările care au schimbat un eveniment, ce-l visam decisiv, într-un simplu episod al războiului. Lionel a putut să urmărească foarte din apropiere pregătirea ofensivei germane, care a dus la dezastrul de la

Turnu-Roșu, dat fiind că tocmai din regiunea Sebeș-Alba, trupele germane au suit în munți pe poteci

192

(

ascunse, cunoscute doar gornicilor, și au căzut în spatele trupelor românești, tăindu-le retragerea. Clătinam numai din cap : „Așa a fost să fie. Să vedem ce-o mai veni!” Lionel îmi vorbise despre Mama, cât de speriată a fost, când grosul infanteriei și artileriei germane, ce se îndrepta spre front, trecu chiar pe sub fereastra ei, cu rînduri fără sfîrșit de alebarde și cu tunuri noi ca ieșite adineaori din uzine. În fața cutremurătorului spectacol, Mama se văicărea : „O să ni-i prăpădească pe ai noștri, o să ni-i prăpădească !”.

— Și ce vei face la Viena ? îl întreb pe Lionel cu un ușor tremur strecurat în glas.

— Se pare că voi conduce biroul de cenzură al prizonierilor români. Îmi fac numaidecît socoata că această slujbă va fi de mai lungă durată, și arunc, cu ochii luminați de-o speranță, un balon de încercare : „Atunci... de Crăciun... vin pentru cîteva săptămîni la tine la Viena... aș vrea să...” „E o idee”, îmi taie el cuvîntul bucuros. „Dar să știi că nu vin pentru tine, ci pentru altcineva !” — adaug eu repede, nu cu intenția de a-l tachina, ci mai curînd dintr-o pornire de a-mi pregăti o mărturisire. „Am bănuț-o fără de-a mi-o fi spus chiar adineaori, îmi zice el, dar fata cine e ?” îi arăt numele. „Ei, nu ?” se miră el, „e la Viena ?” — „Studentă la Facultatea de medicină”, cu toate că ar face figură mai bună la istoria artei. „Atunci ne-am înțeles, întări Lionel, nici nu s-ar putea altfel... Pe la 20 decembrie vii la Viena.” în comparație cu lipsurile de la Viena, la Oradea piața era încă destul de abundentă, dar fără vreun folos pentru noi, căci prețurile depășeau catastrofal resursele noastre de „refugiați”. Făceam însă față tinerește și fără prejudecăți neajunsurilor. Astfel, dimpreună cu alți colegi, printre care Dede Roșea și

193

Horică Teculescu, am luat un timp dejunul la o pensiune, unde ni se oferea din belșug carne, carne gustos pregătită, dar care da întrucîtva de bănuț tocmai pentru porțiile demăsurate, ce erau aduse pe masă. Am dat glas bănuțelii, ca să fim categoric dezmințiți de alte glasuri, care pretindeau că se pricep, și-n consecință ne autosugestionam că fripturile

abundente și fine nu erau cabaline. În definitiv, după ce am consumat vreo câteva zile la rînd fripturile, nici o certitudine, care ar fi confirmat bănuiala noastră, n-ar mai fi fost în stare să ne înduplece a părăsi pensiunea.

Din cale-afară apăsătoare era la Oradea atmosfera — sub alt raport — și anume politic. Intelectualii români, refugiați aci din diferite regiuni ale Transilvaniei, și îndeosebi din Sibiu, erau ținuți sub observație la fiecare pas. Venise la Oradea și venșoara mea. Încerca să se adapteze la noile condiții și izbutea mai lesne decît oricine. Treceam și la Oradea în fiecare zi pe la ea. Palpitam, în acele săptămîni de toamnă tîrzie și de început de iarna, la un nivel euforic ridicat și foarte în contrapunct cu situația. Verișoara a remarcat acest lucru, și cu intuiția ei fără greș îmi ținu oglinda să-mi văd chipul: „Ce e cu tine ? Tu ești îndrăgostit!”. Am răspuns doar printr-o lumină, ce mi s-a urcat în obraji o dată cu sîngele. Verișoara m-a sărutat, vă-zîndu-mă atît de fericit. Și într-o zi, trecînd cu ea pe la librării, îmi atrage luarea-aminte că la Oradea și-a trăit prima tinerețe poetul maghiar Ady Endre. Ea avea tocmai la dînsa acasă un volum de-al poetului, și sosiți la locuința ei, îmi va citi câteva poezii, pe care gustul ei le reținuse. Nu încapă îndoială că eu însumi eram atunci în cea mai potrivită dispoziție sufletească pentru a cuprinde poezia erotică a marelui poet. În acele zile verișoara mea îmi puse în

194

mîna poezii de Rilke, Dehmel, George, Tagore. Și-mi arăta și o monografie asupra lui Rodin, pe care și-o comandase din Germania.

XXXIX.

E LA 20 decembrie, potrivit acordului încheiat cu Lionel, mă găseam iarăși la Viena. Fratele închiriasse pe Mariahil-ferstrasse, o cameră simpatică, destul M^M^{BMB} de luminoasă, oferind și avantajul de a fi aproape de Ring. Apartamentul era al unui domn bătrîn, foarte cumsecade, de profesiune „operator de ochiuri de găină”. Nu mi-am putut stăpîni un zîm-bet, cînd am văzut la intrare mica firmă cu asemenea indicație profesională. Mă miram că se putea trăi în atari vremuri și pe urma unei ocupații ca aceasta. „De ce nu }” mă lămurii Lionel, „ăsta aî nostru opera și ochiurile de găină ale împăratului Franz Josef!” „Iată-ne deci în contact intim cu Curtea !” — adaug rîzînd. Lionel ripostează tăios : „Crezi tu că contactul oamenilor politici români din Transilvania cu Curtea imperială a fost vreodată mai intim decît al nostru ?”.

După vreo cîteva zile, am băgat de seamă, cu întristare, că Lionel nu mai era atît de mulțumit de vizita mea la Viena, ca-n vara trecută. Om în toata firea, se supăraseră că acum nu ne mai întîlneam decît noaptea. Într-adevăr, ziua eram de găsit oriunde, numai acasă nu. După ce am iscodit motivul supărării, m-am declarat gata de-a face unele concesii, și, uneori, mă duceam cu Cornelia la Cafe Piccolo, unde fratele sta la anume ceasuri ale după-amiezii. Și izbuteam de fiecare dată să-i îndulcim

|4 — Hronicul și cîntecul vîrstelor

195 însingurarea. Dar recădea-n urît de moarte, cînd plecam de lîngă el.

Umblam cu Cornelia să vedem cînd străzile vechi din centru, cînd pădurile de la periferiile Vienei, vizitam muzeele, bisericile, teatrele (acestea cu acces ieftin la ultrabalcoane). Cînd doream să ne plimbăm prin Wienerwald, porneam de dimineață, ca să ne bucurăm de toată prospețimea ceasului. Copacii grei de promoroacă durau bolți albe, de peșteri luminoase, deasupra noastră. Umblam în tineresc extaz ca printr-o lume de cristal. Și inspiram ceasuri, ceasuri, aerul, care după fumul orașului ni se părea de-o puritate experimentală. Cărarilor știute le preferam explorările: căutam să descoperim tot alte și alte păduri și văi, prin care apărea, rar, cîte-o casă izolată în somnul de vrajă de o sută de ani. Se ivea, și mai rar, cîte-un restaurant, închis acum într-o amintire de vară. Din pădure reintram în cartierele de vile. Ne opream aproape la fiecă casă numai așa ca să aruncăm o privire în curte. Erau și multe case vechi, prin aceste cartiere; în asta din față, iată tabla cu indicația istorică — a locuit Beethoven, iar dincolo, după cotitură, se deschide aleea, unde surdul titan se plimba întovărășit de sunetele născute din el, numai din el, ca din cea mai autentică monadă.

După ceasuri de cutreier simțeam nevoie de popas. Ne opream pe la amiază la cîte-un restaurant prelung, cu încăperi scunde, cu pereții pătrunși de igrasie, cu aerul încărcat de amintiri și de ecoul stins al chefurilor cu „Heuriger”, vinul mustos și tulbure de pe dealurile din jurul Vienei.

Spectrul foametei umbla pe coturni înalți prin capitala împărăției. Doar la aceste restaurante mărginașe cu grădini ce se pierdeau în pădure, se mai găseau uneori materii prime, ce nu-și dezmințeau **196**

numele substanțial. În oraș s-a statornicit de-a bi-nelea imperiul surogatelor. Dar și la periferiile cu gospodării aproape rustice lipsa era

mare. Pe aici firmele caselor și întreprinderilor te întâmpinau ca o promisiune de necrezut. Cîte-o lăptărie gigantică, cu firma : „Molkerei”, etalată în litere smîntînoase deasupra unei intrări, te amăgea să auzi prin grajduri gîlgîind laptele în vedrele de metal, dar dacă intrai — nu puteai să obții măcar un strop de leac pe vîrf de geană. Cu obrajii rumeni de aerul pădurilor și cu promoroacă pe umeri, am intrat odată într-un restaurant nu departe de-un vechi castel, pe cale de a se dărîma, nu departe de-o imensă grădină, cu statui albe grecești printre copacii negri. „Aceasta mi se pare chiar lumea lui Hugo v. Hoffmanstahl, zic eu Corneliei, decadența austriacă suferind de-o dulce anemie grea de amintiri.” Luaram loc la o măsuță, printre multe altele. Încăperile se umpleau de mușterii din suburbie, uzați, ca și pereții, de igrasia anilor. Izolați într-un colț, pe-un mic podiu, muzicanți cu viori și chitare, dăruiți de soartă cu ureche și diverse metehne fizice, încercau niște melodii vieneze — vechi ca amintirea ultimei ciume, ce-a făcut înconjur sfîntului Ștefan din miezul cetății. O jupîniță, cu aer de proprietară a restaurantului, ne ia în primire, cu simpatie exclusivă, ca și cum noi am fi fost singurii musafiri. Evident, ne pusesse gînd bun. Am întrebat, ce ne poate oferi. „*Ane Ant*”, zise ea. Mă uit lung și întrebător la Cornelia, ea la mine. Întreb încă o dată : „*Was ist das V* — „*Na, ane Ant*”, fu răspunsul. Jupîniță se așază pe-un scaun lîngă noi. În dorința de-a se face înțeleasă, ea recurge la gesticulări, ce imită parcă niște forme, care, evadînd dintr-un manual de geometrie, ar umbla libere prin curte. În cele din urmă Cornelia adulmecă un sens : „*Eine Ente ?*”. „*Jawohl,*

197

ane Ant”. Ni se îmbia așadar, spre surpriza noastră și spre mai marea glorie a pădurilor vieneze, friptură de rață.

După dejun, cu oboseala ceasurilor de dimineață încă în făpturile noastre, am mai rămas un timp în restaurant. Cuvintele noastre luau nuanțele vinului din pahar. Se pare că vorbeam mai tare decît se cuvenea, și vorbeam firește românește. Am pus surdină glasurilor numai cînd am băgat de seamă că o tăcere unanimă stăpînea la mesele dimprejur. Muzicanții ațipiseră, iar ceilalți se uitau la noi și ascultau. Înceau să ne ghicească graiul, trecînd în revistă națiile imperiului și ale continentului. Unii își dădeau cu părerea că vorbim spaniola, alții propuneau ipoteza unei limbi slave, și iarăși alții ne mutau pe cîmpiile lombarde. Într-un tîrziu părăsirăm localul, nu fără de-a lăsa lămuriri amatorilor cu

privire la starea de agregare etnică a noastră. Am ieșit pe niște mici străduțe și apoi am rărit pasul printre vilele îmbrăcate în viță sălbatică, prin care mai rămăsese pe alocuri câte-o frunză uscată. Ne aminteam aceste vile din toamnă, când erau copleșite de roșul frunzelor. Ridic ochii spre o vilă și dau glas, așa într-o doară, unui alean juvenil ce mă atingea: „Ce n-aș face să putem locui cândva într-o asemenea vilă!”. Cornelia se îmbujora și o umbră de îndoială, dar și de duioșie, trecu peste fața ei: „Aici la Viena? Nu văd cum s-ar putea realiza un vis ca acesta... Dar, în definitiv, există case și vile destule și în România!” „Ai dreptate”, răspund, dar în aceeași clipă prindea în mine vagi rădăcini gândul să duc odată la împlinire tocmai ceea ce ei i se părea un imposibil vis. Încrederea ei îmi da un îndemn, îndoiala ei — de asemenea.

198

Cele trei săptămîni petrecute la Viena nu aveam impresia că trec lăsate în urmă, ele se risipeau în înalt, arse de-o imensă flacără.

XL.

E LA 15 ianuarie 1917 îmi luam iarăși în stăpînire cuibul de la Sebeș-Alba. Pînă aici nu se abătuse războiul, încît am găsit totul neclintit. Mă cufundam _____ — pentru vreo cîteva luni — în istoria artelor. Cu ajutorul unor excelente monografii și tratate, făceam într-adins exerciții de elasticitate spirituală. Căutam, ca un rîu ce se dezgheață, să-mi sparg carapacea criteriilor clasiciste. Mă căzneau să surprind valoarea operelor de artă în funcție de criterii imanente lor. Cu o intuiție, ce se acomoda obiectului cu o tot mai vădită flexibilitate, deșteleneam ținuturi, ce le ignorasem pînă atunci și-mi croiam pîrtie spre o largă și generoasă înțelegere a diverselor stiluri. Arta arhaică, babiloniană, apoi arta bizantină și gotică îmi destăi-nuiau încetul cu încetul ceva din spiritul lor, dar numai după ce încetasem să le judec după canonul grec. În acest timp am înțeles întîia oară că nu voi putea să-mi asimilez tot belșugul de forme ale spiritului, fără de-a renunța în prealabil la dogma clasicistă. Și înaintînd pe acest drum, deveneam, datorită extremismului propriu tinereții, aproape nedrept cu Grecii.

Viața de provincie își impune constrîngeri de automat. Ornicul turnului medieval își îndrepta probabil mersul după plimbările mele pe sub „arinii” Sebeșului. Citeam, scriam aforisme, și urmă-

ream, ca spectator pasionat, dar fără de a mă angaja în vreun chip în sens activ, evenimentele politice. Eram în expectativă. Frontul românesc se statornicise pe undeva, pe-o linie ce-a fost cîndva hotar între frați. Mîhnirea profundă, ce mă cuprinsese la Oradea, cînd, într-o seară, pe vremurile cu fulgi, ziarele maghiare au anunțat căderea Bucureștilor, făcea acum, pas cu pas, loc unei speranțe, că soarta României se va decide în cadrul unei situații generale, cu care inevitabil se va lichida odată războiul. Ba, cu timpul, am înțeles că mîhnirea de-atunci îmi venise dintr-o falsă perspectivă asupra ansamblului războiului, adică dintr-o judecată de jure prea ușor dispus să așeze în centrul evenimentelor mondiale țara sa și propria piele. Oareșicare îngrijorare avea să-mi producă revoluția rusească, fiindcă nu aveam suficiente elemente de apreciere a desfășurării ei viitoare, și a efectelor eventuale asupra mersului războiului. Cînd însă Statele Unite s-au hotărît să-și clarifice poziția și să-și arunce și ele forța incomensurabilă în jocul destinului, ce-și căuta o albie, toate îndoielile făcură loc unei certitudini, ce nu mai putea să fie clătinată de nici o eventualitate, prevăzută sau neprevăzută, a războiului. Pe la începutul lui aprilie plecam la Oradea. Mai aveam în față două-trei luni spre a încheia în sfîrșit studiile teologice. După licența în perspectivă — mi se deschidea pentru la toamnă posibilitatea de a-mi vedea de studiile universitare, nestînjinit de vreun neajuns previzibil. La Oradea urmam cu rîvnă de ultimă oră cursurile și preparam licența. Am eliminat din obișnuința mea cotidiană lecturile. Numai evenimentele din Rusia mă mai țineau în tensiune. Afișele din vitrina unei redacții

200 maghiare, schimbate din oră în oră, anunțau întîm-plările. în viața politică și în mișcarea ideologică din Rusia apăreau nume încă neauzite. Teoria ru-, sească își părăsea tărîmul ei plin de abstracte ardori, și făcea întîii pași în lumea de toate zilele : mișcările subterane, debordînd obstacolele, cucereau un nivel istoric. în programa școalei teologice își afirmau întîieta-tea unele materii foarte dure pentru aptitudinile mele spirituale. Evident, la „Dogmatică” mă prezentam mai presus de orice concurență, dar la „Cîntările bisericesti” și la „Economie” mă apreciam singur, și fără de vreo reticență mai prejos chiar și de ceea ce eu însumi puteam să aștept de la mine. Profesorul era unul și același pentru ambele materii, ce mă întîmpinau cu țepi de arici. Puțin timp înainte de licență profesorul mă invită cu insistență aproape

rugătoare să-i scriu câteva pagini de considerații generale asupra agriculturii. M-am achitat onorabil de însărcinarea ce mi se da. Cu această lucrare de filozofie agricolă, pe care profesorul intenționa s-o utilizeze ca o introducere la o carte de gospodărie scrisă pe capitole de tot atîția dintre colegii mei, m-am salvat. Mai mult : cu această lucrare am obținut bunăvoința profesorului meu și la „Cîntările bisericesti”. O surpriză neplăcută mai putea să intervină de-aici încolo numai pe urma faptului că examenul avea să fie prezidat de mitropolitul Mangra, un neurastenic incalculabil, de la care te puteai aștepta la orice. Dar și în privința aceasta mi-am făcut unele socoteli. Avînd o bună ureche, nu mi-a fost anevoie să remarc o dată, la biserică, în timpul unei slujbe, că mitropolitul Mangra era lipsit de auz muzical. Mă voi prezenta prin urmare la examenul de

„Cîntări bisericesti” fără de nici o pregătire. De altminteri o pregătire, chiar mediocră, mi-ar fi răpit, fără de vreun alt folos, luni de zile pe care oricum aș fi răsfoit calendarul, nu le mai aveam la dispoziție pentru atari exerciții. Contam pe solitudinea profesorului pe de o parte, și pe lipsa de auz muzical a mitropolitului, pe de altă parte. La examen profesorul îmi puse în față un text liturgic, ce urma să-l cînt pe glasul al III-lea. După trei ani de înalte studii teologice și de nepăsare nu eram încă în stare să fac o deosebire între cele opt glasuri. Am procedat potrivit unei norme personale ajunse în impas. Aplicai asupra textului cea dintîi melodie bisericască, ce mi-o aminteam. După ce mă rostogolii melodios prin textul ce-l dislocam din toate încheieturile sale firești, mitropolitul Mangra se declară foarte mulțumit, rostind un hotărît : „bine !” Eu mă uitam însă foarte perplex la profesor, careși reținea verdictul și da discret din cap, dojenindu-mă cu un zîmbet. După examen profesorul îmi spune, cu burta scuturată de-un rîs homeric, că am trecut textul cam prin toate glasurile bisericesti, și prin alte câteva melodii, sfîrșind lamentabil în modulații de doină. Totuși mi-a dat un „foarte bine”, deoarece mitropolitul apreciasse fără de nici o rezervă potpuriul liturgic, pe care l-am improvizat cu atîta surîzătoare impertinență.

Cu licența teologală în buzunar am plecat la sfîrșitul lui iunie acasă la Mama. Acasă mă aștepta o scrisoare de la Cornelia, caldă și calmă ca anotimpul. Cornelia era încă la Viena, dar se pregătea să plece în Banat, la familia ei. Plicul sosit mai cuprindea și alte două scrisori. Una de la Mama ei, a doua de la un frate de-al ei. Ce se întîmplase ?

Într-una din zile, peste care n-a licărit steaua norocului, Cornelia scrisese atît Mamei, cît și fratelui ei, care era pe vremea aceea ofițer la Pola, că „s-a logodit”. Răspunsurile familiale, fiecare din altă¹ parte, ce le primi după vreo cîteva zile, erau alăturate scrisorii, ce-mi sosise. Răspunsurile acestea, pe care le puteam citi și eu, ar fi voit parcă să exprime o bucurie, dar nu depășeau cu nici o vibrație tonul convențional. Atîta doar că fratele Corneliei mă invita pentru luna august în localitatea lor natală din Banat, „ca să ne cunoaștem”. Eu am înțeles numaidecît termenii condiției „omenești, prea omenești”, în care eram pus. Cornelia săvîrșise un act imprudent, de pe urma căruia aveau să mi se tragă multe ponoase. Dacă ea mi-ar fi cerut vreun sfat în prealabil, aș fi oprit-o să comunice familiei o înțelegere, pe care din parte-mi aș fi dorit-o tinerește tăinuită încă cel puțin vreo doi ani. Dar imprudența s-a făcut, și-și declanșa consecințele, pe care eu le întrezăream, dar Cornelia nu.

Am pus pe Mama în curent cu cele întîmplate. Mama era de părerea să nu dau urmare invitației de a mă duce în august în Banat. Cîteva săptămîni am cumpănit. Am tot cumpănit. Simțeam că Mama judeca just. Dar n-aveam încotro. Trebuia să înfrunt neajunsurile.

Pe la mijlocul lui august plecam în Banat. Nu pot spune că n-aș fi fost bine primit, în casa părintească a Corneliei. Cel puțin așa mi se părea, căci nu eram încă obișnuit să văd și dincolo de formele convenționale. Fratele Corneliei lua însă lucrurile mai ușor decît mă așteptam : el nu a venit de la Pola, precum promisese în pomenita scrisoare. Am stat în localitate vreo două săptămîni cu speranța că totuși va sosi și cel ce-mi făcuse invitația. Aștep-

tarea mi-a fost zadarnică. Și apoi m-am înapoiat la Sebeș-Alba, nu fără de a fi ghicit din unele gesturi de ultim moment, că vizita mea își greșise adresa, deoarece într-un anume fel, invitația fusese făcută unei persoane imaginare, pe care apariția mea reală n-o reproducea întocmai.

La vreo cîteva zile primii o scrisoare de la Mama. Corneliei, cîteva rînduri, în care mi se cerea, fără mult înconjur, să curm o corespondență prea asiduă,, al cărei rost nu putea fi în nici un chip să fie identificat pe linia unor planuri realizabile. Am citit scrisoarea încă o dată, și încă o dată. Da, era clară. Foarte clară. Mai clară decît aș fi putut să mi-o imaginez

vreodată ! Impresia, ce-o lăsasem în Banat, fusese așadar mai prejos de orice așteptări, ceea ce, de altfel pentru luciditatea cu care eu însumi priveam lucrurile era de prevăzut, căci nici înainte,, nici după această întâmplare, niciodată nu mi-am aranjat existența spre a face vreo impresie. Cu a doua poștă a zilei primii o scrisoare de la Cornelia : să nu-mi ridic prea mult la inimă cele ce au căzut ca din senin, datorită unor circumstanțe independente de voința ei. Cuvintele Corneliei erau ca niște flăcări, care ar îngheța în văzduh, rămânând imobile. Au urmat nopți și zile, zile și nopți, și săptămâni, sfîșiate de veghe, arse de chin. Mă zbuciumam tălmăcind gesturile și cuvintele Corneliei în sute de feluri, ca să nu ajung la nici un liman, și ca să încep apoi de la capăt. Zi și nopți, nopți și zi. Da, exista, cel puțin pentru închipuirile și temerile mele, totuși ceva ce-ar fi putut să surpe Marele Foc, exista și umbla pe pământ un mic adevăr, cu care tinerețea mea n-a calculat. Corneliei nu-i era tocmai indiferentă atitudinea Mamei ei, căreia, pe de

204

altă parte, eu însumi îi dam într-un fel dreptate > căci după toate eminentele criterii în vigoare ale buneii noastre burghezii eu nu eram decît un june^ neisprăvit, caraghios de neisprăvit.

M-am retras în sîngele și în tăcerea mea. Se făcea uneori că nu scoteam nici un cuvînt ceasuri și zile, alături de Mama. Numai o dată într-un amurg, care da în odaie și cu roșata lui îmi răstălmăcea paloarea, am zis : „Mamă, povestește-mi ceva frumos, fă să uit. Tu știai odată un basm, despre unul care a fost prin celălalt tărîm... Nu ți se pare că am rătăcit și eu puțin pe-acolo ? Vreo cîteva zile, care au fost însă cît sute de ani !... Cine m-ar putea dezlega, dar temeinic, așa ca să rămîna sub-patrafir o grămadă de cenușă ?". Mama mă privea neajutorată, cu ochii în lacrimi. Și am recăzut, amîndoi în tăcerile noastre, care erau una și aceeași tăcere.

Vreo cîteva săptămîni n-am mai scris Cornelier nici o scrisoare. Cineva în mine începuse să cînte. Și însemnam cuvintele cîntate, pe hîrtie. N-am mai trimis Corneliei nici un răvaș. Dar într-o zi i-am trimis poeziile, așa ca ale unui autor oarecare.

În octombrie am plecat la Viena. În aceeași zi pleca și Cornelia spre aceeași țintă. Se potrivise astfel, și nu știu ce întâmplare a voit să ne întîlnim la Budapesta în gară, de unde am călătorit împreună la

Viena. Am putut să lămurim unele lucruri, ce-mi rămăseseră adumbrite. Sosiți la Viena, ne-am înțeles să ne întîlnim a doua zi. Dar a

doua zi m-am închis în casă. A treia zi iarăși. A patra zi iarăși. A cincea zi Cornelia mă căuta în Biblioteca Universității. Eram acolo. Mă căutase de fapt în fiecare zi. I-am dat câteva noi poezii. Ea mi-at surîs calm și cu tristețe. Dacă surîsul și-ar fi arătat

205

numai calmul, ar fi fost ca atunci cînd s-a uitat la mîna mea, ce acoperea pagina unei cărți, din care anul trecut, în aceeași zi, ridicasem ochii pentru un moment, ca să-mi spun mie însumi în gînd : „nu, de starea aceasta, în care ne găsim, nu vom mai scăpa... Nici eu, nici tu...”.

XLI.

NOTIMPURILE studenției mele, ale adevăratei mele studenții, începeau în condiții din cele mai puțin priincioase și nu aveau să-mi aducă nimic din da-

_____ rurile mirifice ale vieții visate. La Viena lipsurile de nedescris înregistrau catastrofale curbe statistice. Conștiința lipsurilor, fiind suportată de-o populație de milioane, se menținea însă pe-o linie de acuitate amorțită. Spre a face față împrejurărilor și mizeriei generale eram constrîns să caut un corectiv, pe care l-am găsit într-un mod de nomadism sezonier. Făceam adică naveta între Viena și Sebeș-Alba. Stăm două luni la Viena, și două luni acasă la Mama. Pe urmă iarăși două luni în metropolă și iarăși două luni în buzunarul de provincie. În decembrie 1917, în preajma sărbătorilor, soseam acasă, ca să-mi pun întâia oară în practică a doua fază a traiului meu alternant. În capitala Austriei starea alimentară se redusese aproape în întregime la emiterea extrem de bine organizată a cartelelor fără acoperire. Ne sleia al patrulea an de război de uzură. Pîine nu mai văzusem de săptă-mîni. La „Mensa Academica”, din spatele Universității, unde luam dejunul, ni se ofereau exclusiv

206

surogate și apoi surrogate de surrogate. Citeam totuși cu rîvnă, ceasuri în șir, în fiecare zi, în biblioteca Universității, a cărei principală sală de lectură își conserva în chip calculat și ermetic aerul* viciat și ușor încălzit de prezența sutelor de cititori, ce-și căutau aci un simulacru de adăpost. Odată, pe la amiază, în timp ce stăm cufundat în lectură, simt pe neașteptate o mînă pe umărul meu. Era Dede Roșea *, singurul student român din Transilvania, în afară de mine, la facultatea de la Viena, în acei ani de război. îmi comunică în șoaptă

un mare secret, ce trecea din om în om : la Mensa Academica ne aștepta o surpriză cum de mult nu mai avurăm : macaroane. Și mă chema să ne ocupăm degrabă locurile, căci se anunță mare aglomerare de amatori. Intrarea la Mensa Academica a fost luată cu asalt; am izbutit și noi să ne facem loc la masă, deși în vălmășag ne pierduserăm nădejdea de a mai răzbi printre sutele de coate prefăcute în sulii și buzdugane. Așteptam cu nerăbdare să ne vină rîndul la înfruptare. Se serveau într-adevăr, cu un sos apetisant, niște macaroane de dimensiuni impresionante, groase ca degetele. Ne-am aplecat cu incredibilă poftă asupra făinoaselor tubulare din blid. Macaroanele erau gustoase, cu toate că aveau un ușor iz de piatră de moară. Dar iată că Roșea își curmă un gest și se uită în golul interior al unei macaroane. Din tub ieșea capul negricios al unui vierme tot atît de gros, pe cît era diametrul golului. „Ei, bată-te să te bată”, zice prietenul pe-un ton de bagatelizare, și cu vădită intenție de a nu se lăsa manevrat de sentimentul de silă, ce l-a cuprins, Roșea scoase viermele

* D. D. Roșea, mai tîrziu profesor de filozofie la Universitatea din Cluj.

207

și-l puse pe marginea farfuriei. Dar are imprudența <le neiertat să caute numaidecît și în celelalte macaroane, în fiecare tub apare capul negricios, inevitabilul, scîrbosul cap punctat. Cu o răbdare proprie unui spirit critic hotărît să nu cedeze prejudecăților, Roșea scotea viermii și—i punea pe tivul blidului. Ne-am uitat unul la celălalt, luați de-o senzație de refuz, ce-o simțeam din capul pieptului pînă în maxilare. „Ce-i de făcut ?” mă întrebă Roșea. Ezit o clipă. Apoi, cu aer de răsăritean împăcat ■cu soarta, eu, care nu făcusem încă nici o investigație inoportună prin farfuria mea, zic: „Dragul meu, problema nu mi se pare tocmai așa de complicată. Sau mîncăm, sau rămînem flămînzi ! Eu sînt de părere să nu mai cercetăm, ce este și ce nu-i, prin aceste macaroane, ci pur și simplu să le mîncăm, sau, filozofic vorbind, să nu mai căutăm *das Ding an sich*, ci să ne mulțumim, cu aparențele !”. Roșea înghite în sec. Apoi, cu sentimentul cu care te-ai arunca într-o prăpastie, continuăm a dejuna. Cred că de-atunci, din clipa aceea, prietenul Roșea a rămas cu oroarea de „lucrul în sine”.

„Ce mai e pe la Viena ?” — a fost una din cele dintîi întrebări ce mi le puse Mama, în clipa revederii. „Ce-ar putea să fie maică-măiculiță, iacă are loc acolo concursul hipic al călăreților apocaliptici : deocamdată foametea

e în frunte !" zic eu, și—I povestesc întâmplarea cu macaroanele. Efectul povestirii a fost funest, căci din acel moment Mama a rămas cu un tic pînă la sfîrșitul vieții. De cîte ori era pe cale de a găti macaroane, le cerceta pe rînd, uitîndu-se prin ele, ca prin minuscule lunete. După Crăciun trece pe la mine Romul Bena, un văr de-al meu, dintr-un sat din apropiere. Am copilărit împreună, împărțind aceeași cameră la aceeași gazdă, cînd eram prin clasele primare la școala **208**

saxonă de la Sebeș-Alba. Romi — așa-i spuneam — era tînăr dascăl la Purcăreți, un sat de munte, ciobănesc, așezat pe-un plai, ce dă într-o vale paralelă cu Valea Sebeșului. Auzise c-am sosit de la Viena și venea să mă vadă. După ce am stat puțin de vorbă, el îmi spune : „Știi că nu arăți prea bine. N-ai vrea să vii cu mine la Purcăreți ? Să vezi cum m-am gospodărit ! Are să-ți facă bine aerul de munte. Sus pe plai e zăpadă mare și nu e umed ca aici !" — „Ești foarte drăguț, îi răspund, aș veni bucuros, numai cît..." și căutam spre Mama, care sta și ea nedumerită... „numai cît mă întreb ceo să ne facem acolo sus pe măgura ta, căci după cîte știu ești burlac și nu prea văd cine s-o îngriji de noi!". „Nu-ți fie grijă, răspunde Romi, vino numai și-o să vezi !" Romi se-ntoarce spre Mama : „Dămi-l, mătușica pentru două luni și ți-l aduc cu altă față !" . Și apoi către mine : „Haide, gată-te de plecare, repede ! Mergem pe jos ! Deseară, cînd se-ntunecă, sîntem pe plai !" . După o jumătate de ceas eram plecați. Romi îmi duce, el însuși, rucsacul în spate, căci era mai obișnuit cu aceste urcușuri.

Străbăturăm prin lapoviță o pădure întinsă, ne-am strecurat prin două sate cu cîini răgușiți de bură. După vreo trei ore de drum ajungeam într-o vale, lărguță la început, apoi sugrumată de dealuri și de măguri tot mai înalte. Pe-aici ninge cu fulgi mari. În răstimp îi povestisem lui Romi din cele văzute pe la Viena. Încercam să-i arăt, cu amplă desfășurare de amănunte, că stările de-acolo vor pune capăt rezistenței. „Puterile Centrale vor pierde războiul. Nu trebuie prin urmare să ne descurajeze nici dezastrul armatei române, nici alte evenimente din răsărit ! Acum noi românii sîntem în nadir, dar toate se vor îndrepta după o judecată mai bună, și noi ne vom trăi viitorul în România, care va fi o

209

țară pînă dincolo de Munții Apuseni." Romi asculta, îi plăcea să audă o vorbă de îmbărbătare. Și cînd izbuteam să-l mai însuflețesc, el își potrivea c-o opintire rucsacul în spate. Valea se încheia încinsă de munte.

începurăm, după un scurt popas, sa urcăm spre Purcăreți. Drumul nu mai era drum, ci o cale de munte la îndemână mai mult ciobanilor legănați călare, decât căruțelor. Ninge și amurgea. Mă opream câteodată și inspiram adânc : „Ce aer dumnezeiesc, după funinginea de la Viena ! Lumea la început trebuie să fi avut un miros de zăpadă proaspătă !". „*Â propos!* Mai scrii poezii ?" întreabă Romi. „Firește că scriu. În lunile din urmă am scris chiar foarte multe. Mă deprind într-un gen fără rime..." „într-un gen fără rime ? Ei drace ! — se miră Romi, cum adică ?" „N-am publicat încă nici una din poeziile acestea, răspund eu mirării rostite atât de drastic, dar când s-a isprăvi războiul, am să ies cu un volum întreg. Și cu toate că volumul nu e gata, i-am și găsit un titlu... Ți-l spun, dar să nu rîzi : «Poemele luminii»". Romi nu părea mulțumit de titlu, și ca să-mi dovedească întrucîtva că se ținea la curent chiar și cu cele mai proaspete „reputații" ale publicisticei transilvane, el continuă a mă descoase: „Dar cu aforismele cum stai?". „Merge, zic eu, și încep să rîd, știi că dascălii de la Sebeș mi le-au poreclit ghicitori... Am și aforisme de-un volumaș. Toată recolta am adus-o cu mine și cît voi sta pe plai, aste două luni, dacă nu mă va cotropi dulcea somnolență, mai cioplesc și mai netezesc și poeziile și aforismele." „Poate că ai să mai încheși și altele, nouă, fiindcă sînt sigur că are să-ți placă în cuibul nostru !" adăugă Romi. „Mai este mult pînă sus ?" îl întreb. „Mai este... mai este!" Ne odihnim puțin pe-un cotor de stejar. „Poate că am să mai scriu, zic eu, dar vezi tu, acesta-i un

21»

lucru, pe care mi-e teamă să-l iscodesc... După orice poezie, ce mi-e dat s-o scriu, rămîn înstrăinat mie însumi ca și cum niciodată nu mă va mai cerceta' nici un gînd !"

Urcam. Se-ntunecase în răstimp de-a binelea. Romi îmi arăta c-un gest spre înalturi o luminița pe-o coamă de măgură : „Vezi lumina cea ? Acolo stă părintele Stanciu, școala e alături și tot acolo e și biserica ! Nu se vede nimic acum V. Luminița mă amăgea s-o cred foarte departe, încît m-am mirat, cînd după vreo cîteva minute am ajuns în pragul ei. „Școala" era o casă ca multe altele, cu două încăperi largi, despărțite printr-o tindă. În-tr-una din încăperi se țineau lecțiile cu toate clasele, în cealaltă încăpere locuia Romi, dascăl, director, și printre picături servitor al școlii. Întradevăr, asta era starea, că nu rareori se întîmpla să măture singur. Orbecăind prin tindă, intrarăm în odaia rece. Romi aprinse feștila unei lămpi cu petrol, și ațîță focul în sobă.

Lemnele de brad, cuprinse de setea unei grabnice nimiciri, ardeau zgomotos. Soba se încinse. Lepădarăm paltoanele și vestoanele, rămânând numai în svetere. Cinarăm la repezeală din rucsac, înfulecând fărîme zdravene de pîine, ce ni se opreau aproape dureros în esofag. Și ne culcarăm. Eu în patul mai aproape de sobă. Eram prea obosit ca să fi putut adormi numaidecît. Pînă către-miezul nopții am tot urmărit hora focului pe pereți și prăbușirea însoțită de-un suspin de mîntuire a jăratecului în sobă. Mă gîndeam. La ce mă gîndeam ? La un poem ? Nu. Mă gîndeam la „subiectul absolut” al poemelor mele, la Cornelia. Așteptam o scrisoare. De-o săptămîină ar fi trebuit să sosească. Dar scrisoarea întîrzia.

Am adormit și nu m-am mai trezit decît cînd mijea de ziuă. M-am deșteptat ca de-un zgomot

15 — Hronicul și cîntecul vîrstelor

21 i

«de scaun răsturnat. Romi sărise din pat. Bîjbîie acum prin vreascuri și prin găteje de brad, pregătite alături încă de aseară, le vîră în sobă, aprinde, se-ntoarce repede sub pături. În sobă se aude chinul facerii, mocnit la început, apoi răbufnind : se naște din lemn zeitatea — paserea de foc. Flăcările, ca niște aripi scăpate, joacă, în întuneric, pe pereți. Un miros de rășină de brad, ne inundă odaia, ca să dea un nimb ritual mitologiei desfășurate la vedere. Prin tindă se aud pași mărunți și glasuri mici de copii. E ora șase jumătate. Dar școala începe de-abia la 8.

— Ce se aude ? întreb eu.

— Vin copiii la școală !

— Cum ? La ora 6 ?

— Țștia n-au ceas. Vin unii cînd se crapă de zi. Alții pornesc cu noaptea-n cîrcă pe la 4, ăștia stau departe — la șapte-opt kilometri de-aici, vin singuri, sau cîte doi, peste măguri și prin păduri de la casele lor, mă lămurește vărul meu.

Ridic capul din perne :

— Nu le e teamă de lupi ?

— S-au obișnuit și cu lupii. Vei vedea astăzi pe cei doi frați, o zăpîrște de băiat și surioara lui, care deunăzi, venind la școală, au întîlnit lupul prin pădure. Lupul i-a ocolit, ca să nu-l apuce pofta de-a înșfăca.

— Ei, asta-i! fac eu.

— Fără glumă, întărește Romi.

— Bine, dar părinții ar trebui să se gândească puțin, că nu toți lupii au avut prilejul să asculte predicile sfinților ! adaug eu.

— Pe aci nu umblă teama de lup, încheie Romi ipe-un ton de proces-verbal.

Tot mai multe glasuri s-aud în tindă și în ograda școlii. Treptat lumina intră în vigoare ca un **212**

decret de obștească ridicare. Romi sare din pat, se îmbracă. Schițez și eu un gest, mimetic. „Mai rămâi în pat, îmi zice Romi, poți să citești, te scoli cîndi ți-e poftă, eu trec să mai potolesc dezmațul, pe urmă vin să îmbucăm ceva... Acu însă, cînd voi deschide ușa spre tindă, vei face bine să te pregătești de-a vedea ce niciodată n-ai mai văzut ! Romi deschide ușa. Mă înalț puțin pe-un cot, și văd : pragul nostru e plin de fel și fel de lucruri, că aproape nu se poate ieși. Vreo cîteva oale de lut, niște castroane ocupă pragul, și de-a valma bucăți mari de carne de porc afumată, ouă, brînză, caș, în oale e lapte, și covăsit de oaie... Romi zîmbește mulțumit ca unul căruia i se cîntă în strună : „Erai cam încurcat ieri, cînd am pornit, că n-om avea ce mînca aici pe plai. Am fost destul de hain să nu te liniștesc cu tot dinadinsul. Țineam să te pun în fața neașteptatului... Așa ne va fi data, în fiecare dimineață... Se îngrijesc ciobanii de domnul învățător, cu toate că n-ar fi datori s-o facă... Toate astea le aduc copiii, de la vetrele lor... Și fiecare își pune darul în prag, și niciodată nu știu cine ce a adus, că nu suflă cuvînt nici unul...”. Romi culege darurile din prag și le pune pe masă : „Vrei puțină brînză de burduf ? Lapte dorești ? Am de toate, numai cafea n-am”. întind mîna : „Dă-mi, te rog, o bucată de brînză... Mai mare rogu-te, nu te zgîrci !... Așa !”.

Romi își freacă mîinile și face un salt pînă la copiii de alături. Mă îmbrac și eu, în ritm domolit de căldura sobei și pătruns de-o dulce durere pe la toate încheieturile, după oboseala zilei de ieri.

Ies și eu să-mi iau în primire ambianța.

Am căutat chiar din prima zi să-mi potrivesc traiul la tiparele vieții de plai. Aceste tipare nu aveau surprize decît pentru începători, din categoria

15* 213

cărora eu eram singurul prin părțile locului, dar și singurul în stare de a le învedera reliefurile. Mă simțeam acolo, sus, mutat într-o vîrstă arhaică, la adăpost față de tumulturile istoriei, ce numai arar își trimitea rumoarea din vale la noi. Ziarele nu soseau decît o dată pe săptămînă,

cînd pîrgarul cătunului le aducea de la Sebeș-Alba. Căzusem la învoială cu pîrgarul să treacă de fieștecare dată pe la Mama, să-mi ridice corespondența cu nerăbdarea unuia care ar umbla pe cărare de jar, și ieșeam totdeauna în calea aducătorului pînă la o curmătură» pe care am botezat-o „curmătura respirației tăiate”, în ceasurile de școală, cînd Romi își ținea lecțiile, eu stăm în bîrlogul meu de alături și citeam. îmi adusesem într-adins o singură carte: un monumental tratat de biologie. Era aceasta o materie, ce mă interesa, dar la care trebuia să dau în primăvară și un examen. În răstimpul celor două luni» cît frecventasem cursurile universitare, am băgat repede de seamă că în ceea ce privește filozofia, sub raport problematic, sistematic și istoric, profesorii nu aveau să-mi spună nimic nou. Toate aceste lucruri, docte în aparență, îmi erau știute dintr-o asiduă lectură particulară încă din liceu. Și cum nu eram un adept al refrenurilor, începui să evit cursurile de filozofie. Audiam însă cu pasiunea unui om de vocație științele naturii, îndeosebi biologia, pe care o înscrisesem de altfel ca materie secundară, și la fel alte cursuri, pe care nu le înscrisesem, de ex. : istoria artelor, reprezentată prin profesori de faimă mondială. În iarna aceasta, în liniștea de pe plai, de două luni mă îndîrjeam să mă inițiez în problemele esențiale ale biologiei teoretice. îmi aduc aminte ce revelare fuseseră pentru mine regulile eredității, ale lui Mendel, cu posibilitățile neașteptate de a introduce matematică în domeniul vieții și al

214

așa-zisului „destin”. Problemelor de biologie teoretică, cu care am ajuns în atingere de altfel mai de mult, prin mijlocirea filozofiei, le-am închinat în cursul deceniilor de mai tîrziu o fervoare internii-* tentă. E poate locul să adaug că aceste probleme, de-o înfățișare foarte dilematică uneori, au constituit pentru mine una din circumstanțele ce m-au determinat să caut noi metode și chiar o lărgire a teoriei cunoașterii în sensul „minus-cunoașterii”. Unele din ideile pe care vreo cincisprezece ani mai tîrziu le expuneam în *Trilogia cunoașterii*, fuseseră menite la început să alcătuiască doar o introducere metodologică la un studiu cuprinzînd o teorie nouă de filozofie biologică, cu specială referință la ontogeneza și filogeneza ființelor vii. Ideile s-au amplificat însă în cursul anilor în așa măsură, c-am fost nevoit să renunț la proiectul inițial și să accept planul mult mai cuprinzător al Trilogiilor, în fiecare înainte de amiază închinam studiului cîteva ore. Pe urmă ieșeam să mă plimb. Luam cu mine, cele mai adesea, o mică săniuță, primitivă, de lemn. cioplit patriarhal cu barda, o

săniuță cum trebuie să fi existat și acum câteva mii de ani pentru uzul dacilor iernatici. Erau prin apropiere destule povârnișuri și înălțimi, pe ale căror cline, repezi sau domoale, puteam să-mi încerc stîngăciile sportive, fără de a fi urmărit de alți spectatori decît de cîinii ciobănești. La dreptul vorbind, săniuța o luam cu mine mai mult din pricina acestor dulăi de-un aspect fioros, ce purtau în jurul grumazului, cîte-o legătură groasă de frînghie de cînepă, în care atîrna un lemn de pavază pentru cînd s-ar încaiera cu lupii pădurilor. Am băgat de seamă că mă apăram cu săniuța, mai eficient decît cu orice, de mulțimea cîinilor ce mă asaltau asmuțați de pasul străin, cînd treceam pe lîngă gospodăriile risipite

215

prin livezile înzăpezite ale Purcăreților. Cînd mă vedeam împresurat și încolțit de toate părțile, mă aruncam între ei cu burta pe săniuță și porneam la vale, în timp ce cîinii se împrăștiau schelălăindu-se, ca și cum cu mișcările mele grotești le-aș fi deteriorat imaginea ce și-o făcuseră despre lume. Potrivit unei bune învoieli intervenite între Romi și părintele Stanciu, luam dejunul și cina la acesta din urmă. Darurile, cu care copiii ne copleșeau pragul aproape în fiecare dimineață, luau un drum în consecință, trecînd de fieștecare dată în gospodăria părintelui. La dejun nu ne încurcam vecinii prea mult cu prezența noastră, dar seara stăm la masă pînă tîrziu, ca să mai tundem excrescențele hibernării. Ajutînd doamnei preotese la depănatul firelor de lînă, noi bărbații ne întrețineam mai vîrtos asupra evenimentelor politice. Aflam despre ele cu atîta întîrziere, încît eram îndrumați să luăm în dezbatere de obicei numai ansamblul războiului. Marea Revoluție a lui Lenin se instalase acum câteva luni în Rusia.

Ideologiile revoluționare din Rusia și doctrinarii lor, al căror nume au apărut pe rînd în cadența precipitată a vremuirii sociale din Răsărit de la căderea țarismului încoace, nu-mi erau necunoscute, îmi culesesem aceste cunoștințe, încă de mai demult, ce-i drept, dintr-un singur dar foarte masiv și doct studiu, și anume din cele două mari volume tratînd despre filozofia socială și religioasă la ruși a lui Thomas Masaryk, emigrantul ceh, președintele de mai tîrziu al republicii cehoslovace.

După vorba că de unde nu e foc nu iese fum, umblau și unele zvonuri despre o eventuală pace separată între România și Puterile Centrale. Încercam să alung umbrele ce cădeau pe frunțile

noastre, susținând că în cele din urmă soarta războiului se va decide în Occident. În singurătatea și-n acalmia plaiului, mereu aceleași, fenomenele naturii îmi rețineau luarea-aminte » aproape mai mult decît omul cu faptele sale. Istoria, dispărînd din cîmpul meu vizual, dobîndea un profil aproape abstract. Astfel curiozitatea de observator mi-o satisfăceam cu nimicurile veșniciei, îmi plăcea bunăoară să urmăresc mișcările maselor de neguri, ce se ridicau dimineața din șes, iar seara coborau din nou în văi. Negurile erau ca o» uriașă masă de lapte. Această masă zăcea pînă la o» anume oră a dimineții, în văi, unde o vedeai de sus- ca o suprafață mișcată de valuri egale, a unei mări albe, lucind în bătaia soarelui. Marea se ridica apoi, se apropia de mine, suind, mă ajungea, mă îneca, acoperind soarele și seninul de adineaori. Marea albă mă depășea în sus, eu rămîneam sub ea, și apoi după un timp se risipea în formă de mielusei pe cer, pe care îi înghițea albastrul, ce rămînea biruitor în înalt. Spre seară, aceleași neguri se realcătuiau din nimicul seninului, și descindeau, ca să se statornicească departe în matca văilor. Și în timp ce marea de lapte se odihnea între limanurile de jos, noi fiii plaiului ne bucuram de cerul înstelat, ce se alegea deasupra. Acest joc al Firii era ca o înaintare și o întoarcere solemnă a unor puteri de începuturi, asemenea stihiiilor din vizuinile cosmogonice ioniene. Pe cărările întortocheate, pe care apucam de la o vreme spre a descoperi noi priveliști, întîlneam nu arareori ciobani călare pe măgăruși, suind sau mai adesea coborînd, cu turmele de oi. Sub ploaia unei măguri îmi iese-n cale odată, un păcurar, chipeș, cu o căciulă cît un ciubăr, tronînd între desagi afînați, pe dobitocul său docil. S-a oprit, și cum îl vedeam mai de jos, părea priponit în azur. I-am

urat cu seninătate : „Bună dimineața V Ceea ce îi dete tresărirea de-a mă întreba ce caut prin pustietatea asta ! „Mă încîntă soarele dumneavoastră, baciule", răspund eu, „tare e frumos pe-aici !". Ciobanul înciudat rosti atunci un cuvînt de înfruntare : „Da' ce dracu' de frumusețe găsiți pe povîrnișurile astea ?". În ochii lui eram deci un tîrgoveț țicnit. Am surîs cu bunăvoință, după ce, atît eu cît și el, am înțeles că facem uz de vorbele aceleiași limbi, dar vorbim în graiuri diferite.

De la Viena nu-mi mai sosea nici o scrisoare. In zadar mai aşteptam simbăta pe înserate la „curmătura respiraţiei tăiate” întoarcerea pîrgarului din vale. Răul sufletesc, delicatul — cumplitul rău de care sufeream, căuta jgheaburi lirice, pe care un sobor serafic le-ar fi captat, dacă nu s-ar fi înfiinţat în acelaşi timp şi insomniile cu alaiul lor de visuri, ce-mi parodiau fantastic şi sfîşietor temerile omeneştii mele inimi. Sîngele mi se primenise în luminozitatea de iarnă a peisajului, dar nici o veste nu venea să mă restituie mie însumi şi sufleteşte. într-o după-amiază, după ce copiii au zburdat prin ogradă, am intrat, ca să mai scap de gîndurile mele, în şcoală, adică în încăperea unde Romi ţinea lecţiile cu toate clasele deodată. Vizita avea aerul unei inspecţii. Se cuvenea deci să pun şi eu unele întrebări copiilor. Atenţia mi se opri asupra unui băiat mărunţel, al cărui creştet nu atingea limita de jos, şcolară, dar care de la vîrsta de patru ani lua parte cu o tainică aplecare la toate lecţiile. Mamă-sa îl trimitea la şcoală ca să se mai scuture de grija lui, iar el venea posedat de pofta învăţăturii, ca de-un viciu precoce. Nu era încă înscris nici în clasa I, dar ştia să răspundă prompt la nivelul oricăreia dintre cele patru clase. Ceilalţi şcolari se uitau la el cu privire mare, ca la un pui de om

218

năzdrăvan. Mi se povestise că în primăvara trecută s-a întîmplat ceva de pomină cu acest copil. într-o zi frumoasă de mai sosise în cătun un inspector maghiar, care ţinea să constate la faţa locului înain-^{*} tarea limbii maghiare printre valahii din vîrfurile munţilor. Luarea-aminte a inspectorului a fost reţinută, cum era de altfel aşa de firesc, de acest băieţaş. Cu un surîs îngăduitor, inspectorul îl întreabă pe băiat, în limba maghiară, cîţi nasturi are la haină. Copilul începe liniştit, să numere pe ungureşte, punînd degetul pe rînd pe toţi nasturii, de la gît în jos. Se luptă din răspuţeri cu vocalele şi consoanele ungureşti, silindu-se să ia cît mai puţin în răspăr graiul autorităţii. Ajungînd la capătul de jos al pieptarului de pănură, copilul, dintr-un excesiv •şi naiv spirit de exactitudine, continuă să numere şi nasturii de la pantaloni. Ceea ce stîrneşte ilaritate în şcoală, pricinuind oareşicare perplexitate şi inspectorului. Sigur e că inspectorul se va feri pe viitor de-a mai repeta întrebarea cu bucluc şi la alte -şcoli româneşti. îmi adusei aminte că doream să văd şi pe băieţaşul, cu surioara lui, care nu de mult în-tîlniseră lupul cu ochi de catran aprins în noaptea pădurii. întreb : „Care din voi a văzut vreodată \in lup ?” Se ridicară numai vreo cîţiva, ameste-cîndu-se în vorbă. Băieţaşul, cu surioara, ţinu să mă asigure că lupii nu fac nici un rău,

„nici oamenilor, nici muierilor”, și ca o dovadă povesti suava întâmplare. Mă loveam, cu cele ce aflam de la acești copii în legătură cu lupul, de-o experiență destinată să infirme părerea ce umblă la șes despre aceeași fiară și mă simțeam luat de-un curent de regresie spre basm.

Seara prelungeam tot mai mult dezbaterile la masa părintelui Stanciu. Și dezbaterile erau câte--odată așa de aprige, că tulburam arderea egală a

219

candelei din colț. Atunci glumeam : „Strănută candela, e timpul să plecăm !^K. Ieșeam apoi în noapte sub cerul înstelat, și treceam prin ogradă la vatra noastră. Mă opream de fiecare dată și ascultam în liniștea lumii lătratul mic al vulpilor din vale. Dacă nu mi-ar fi spus Romi, n-aș fi știut niciodată că făpturile, care lătrau, erau vulpi.

Nici cu studiul, nici cu poezia n-am reușit să-mi omor tot timpul disponibil în surghiunul meu, ales de bună voie. Va trebui oare să-mi caut o nouă îndeletnicire ? Se făcea că în aceste săptămâni premergătoare postului mare, veneau la părintele Stanciu unele din muierile cătunului, câte-o babă din cele ce-și scutură cojoacele în Martie, câte-o femeie cu soțul plecat în război, câte-o mamă cu feciorul dispărut prin cine știe ce lagăr de prizonieri, veneau zic, la părintele Stanciu, să-i ceară să li se citească slujbe și rugăciuni pentru „gîndul lor”. Rar trecea dimineață fără de asemenea sobre slujbe în bisericuța de alături, menite să pecetluiască o amintire sau să adoarmă focul vreunei biete inimi. S-a nimerit să. trec o dată pe lîngă clopotniță, cînd tocmai se trăgea clopotul. în lipsă de clopotar părintele Stanciu legăna el însuși arama. Se mai scurgea apoi o jumătate de ceas pînă să sosească la biserică, de la fumurile de pe măguri, întîiele suflete. Văzînd aceasta, am zis părintelui: „Părinte, dă-mi voie, rogu-te, să mișc și eu !”. Părintele se învoi. Și am tras clopotul. Cu oareșicare îndemînare la alternarea funiilor, se puteau trage și două clopote deodată. Socoteam că un asemenea exercițiu de dimineață în clopotnița cătunului ar fi o îndeletnicire trupească și netrupească, foarte indicată, și în același timp binecuvîntată. Și am rugat pe părintele să-mi comunice și mie de cu seară cînd are slujbe a doua zi, căci voiam neapărat să servesc eu clopotele. Și lucrurile se

220

făcură, după cum le orinduiam. Mă pătrundea în fiecare dimineață uriașa plăcere, ascultînd delirul aramei de sus, amplificat de ecourile depărtărilor, ce se întorceau în clopotniță ca-ntr-un focar al lor. Și * de-

abia trecea jumătate de ceas, că soseau apoi încetișor și femeile cu „gîndul” lor. Niciodată n-au aflat ciobanii și femeile din Purcăreți, cine a fost vreme de cîteva săptămîni în iarna cea mai grea a cumplitului război, clopotarul care-i chema cu o ardoare aproape păgîină la slujbele din plai. Se amesteca în tumultul brațelor mele, cu o nuanță de trează nebunie, îndemnul secret de a-mi face auzite clopotele pînă departe, dincolo de orizont, pînă la Viena.

Pe la sfîrșitul lui februarie îmi sosi în sfîrșit o scrisoare. Subiectul absolut al poemelor mele își scuza plauzibil tăcerea, și-mi spunea unele cuvinte de consolare, ba se felicita că poșta a confiscat vreo cîteva scrisori, ce-ar fi trebuit să-mi sosească : altfel probabil că nu i-aș fi trimis cele mai noi poezii. Aș fi putut să-mi prelungesc șederea la Purcăreți, dar după primirea mesajului simțeam că devin un corp străin în acest peisaj, și plaiul însuși, cu jocul, ce topea zăpezile, al vîntoaselor sale, făcea eforturi de a mă elimina. Și am luat-o la vale, într-o dimineată, la fel cum venisem. Îmi lăsasem în răstimp barbă și mustață. Sosit acasă trebui să mi le tai, căci Mama nu era dispusă să numească al ei asemenea pocitanie de băiat. Barba îndeosebi era prea multicoloră. La încurcarea graiurilor în Babilon nu s-au ales atîtea limbi, cîte nuanțe de blond și roșcoviu fiină la aproape întunecat în barba mea. Ceea ce ață de părul capului, un singur lan ondulat și castaniu-închis, era cel puțin izbitor.

„Ce știri de la ai noștri ?” întreb eu pe Mama ! Lionel mai lucra și acum tot în biroul militar de la

221

Viena. Longin lupta cu cete izolate prin Galiția. Cît despre Liciniu, care era student-farmacist la București, și care în vremea aceea se găsea desigur prin Moldova, în sumbrul — legendarul triumphi, nu mai aveam nici o veste de vreo doi ani. „Spune-mi tu, îmi zice Mama, încotro vine Galiția ?” Trebuia să-i arăt direcția reală, față de locul nostru, al ținuturilor unde lupta Longin. Căci sub raport geografic, Mama nu s-a obișnuit niciodată să gîndească, de-tașîndu-se de cele văzute, cu ajutorul abstract al hărților. Situată între punctele cardinale ale vederii, ea voia să cunoască precis direcția în care palpita viața aceluia fiu, căruia în clipa de față îi purta grija cea mai mare. I-am arătat, cu un gest ce despica spațiile, direcția ce-o interesa. În zilele ce-au urmat, am văzut-o pe Mama, de multe ori, cu gîndurile întoarse spre perete în acea parte. Era încredințată că, stînd cu fața spre alt punct al orizontului, ființa ei putea

sa fie scut pentru cel ce se trudea într-o primejdie. Așa se întorcea Mama spre perete și când eu eram plecat în depărtări, în împărăție, în țară, sau mai târziu departe pe multe drumuri dincolo de hotare.

XLII.

N OCTOMBRIE 1918 eram la Viena. Cursurile universitare începuseră într-o atmosferă de generală nervozitate. Ca să-mi păstrez echilibrul în vârtejul evenimentelor, am început să lucrez la teza de doctorat. Îmi alesesem o problemă de Teoria cunoașterii. Mai aveam în față doi ani pînă să-mi rotunjesc reglementarea frecvență universitară, încît era tocmai timpul să mă gîndesc la redactarea tezei. 222

Bulgaria se prăbușise. În împărăția austro-ungară și în Germania simptomele de dezagregare se înmulțeau de la o zi la alta. Mînjite de sînge, simbolurile imperiale se năruiau. Studenții, care luptaseră ani de zile pe fronturi, se întorceau la vetrele lor. Pe gangurile Universității apăreau tot mai multe fețe combative, brăzdate de experiența războiului. Sub colonade se vocifera. Alma Mater se înnegrea de funinginea declinului. În Biblioteca Universității, unde îmi adunam material în vederea tezei de doctorat, numai ce vedeai, potrivit oricărei prăvălii de bună rînduială, ridicîndu-se cîte-un tînăr, ca să țină vreun incendiar discurs. Rumoarea străzii străbătea prin toate zidurile. Manifestațiile se înteteau.

Foi volante, vestind revoluția, se amestecau cu frunzele toamnei. De-un roșu-înflăcărat erau și manifestele și frunzele. Masele de la periferie apăreau ca pompate de-un punct de absorbție din centru. Urmăream mișcările mai ales în fața Parlamentului, din Parcul Mare, unde în ceasuri de răgaz mă plimbam cu Cornelia. Eram prea tineri, poate, ca să fi putut întrevedea liniile istorice mari, ce încercau să se nască sub ochii noștri. De altminteri semnificația seculară a convulsiunilor nu ne preocupa : noi vedeam un singur lucru: vedeam apropiindu-se ziua în care Transilvania va fi a noastră, scăpată din ocolul vulturului heraldic. Tinerețea își are totdeauna gîndurile prisoselnice — dincolo chiar și de cele multe, ce se cuvin circumstanțelor celor mai absorbante. Odată, pe cînd părăseam Biblioteca descinzînd sub colonadele interioare ale Universității, Cornelia mă întîmpină veselă. Se apropia, din cealaltă parte, făcîndu-mi de departe exuberante semne, cu o scrisoare, pe care tocmai o ridicase de la portar. Ajungem față-n

223

față. „Ce e?” o întreb. „O veste îmbucurătoare, dar știi — foarte foarte foarte îmbucurătoare”, îmi spunea Cornelia, aspirînd spre superlative dintr-o singură răsufare, ce ardea toate virgulele. Și Cornelia prinse a-mi povesti, cu o introducere și cu mici ocoliri, că mai acum cîteva săptămîni, în dorința de a pregăti editarea, a trimis, fără a-mi cere consimțămîntul, poeziile mele profesorului Sextil Pușcariu de la Cernăuți („Poemele luminii” fuseseră tocmai încheiate în manuscris). Răspunsul a sosit adineaori. Luai scrisoarea și citii. Aprecierile profesorului, care era și critic literar, erau mai mult decît măgulitoare. Mă găseam, neașteptat, negîndit, în fața întîielor păreri ale unei terțe persoane asupra încercărilor mele, iar cuvintele, ce umpleau cele cîteva pagini, erau într-adevăr destinate să-mi dea încredere și să mă întărească în hotărîrea de-a tipări volumul, de îndată ce se va termina războiul. Am ieșit cu Cornelia pe Ring, contaminați amîndoi de bucuria ce coborîse între noi în învelișul neprihănitului plic. Frunze roșii ne cădeau pe umeri ca niște flăcări: „Păzea, că astăzi sîntem materie inflamabilă!”. — Din depărtările Ringului pătrundea pînă la noi zvonul surd al plebei în mișcare. Nimeni nu mai stăvilea tumultul. Nimeni nu mai înfrunta puterile descătuseate. Se anunțau vremuri haotice, dar noi aveam certitudinea că le vom străbate cu bine... „Știi, îi spun Corneliei, am impresia că nu vom mai putea rămîne mult timp la Viena.” Dar ea îmi răspunde că, întrucît o privește, nici vorbă nu poate fi de plecare, deoarece la Medicină frecvența cursurilor e obligatorie, ceea ce nu era cazul la Filozofie.

După alte vreo cîteva zile se vestea de la Budapesta că Tisza Istvan, unul din pilonii monarhiei, omul politic care a jucat un rol decisiv la izbuc-

224

nirea conflagrației mondiale, a fost împușcat la el acasă, de-un grup de soldați revoluționari. Sub impresia acestei știri, m-am oprit în fața unei librării, în vitrina căreia era afișată o hartă mare a Europei Centrale, ce se descompunea, chiar din ordinul împăratului, care-și închipuia că soarele nu răsare fără de cîntecul cocoșului. Alături atîrna și-un manifest al împăratului, care îngăduia în sfîrșit „popoarelor sale” să se organizeze în state naționale. Era oare monarhul purtat încă de naiva speranță că va putea încadra noile state într-un suprastat federativ? Manifestul era adresat tuturor popoarelor din monarhie, numai nouă, românilor, nu. Nici în acest ultim ceas al monarhiei, noi, românii, nu aveam nici un fel de ființă în conștiința imperiului.

În ziua de 30 octombrie îmi întâlnesc pe Dede Roșea la Universitate. „Ce ne facem ?” mă întrebă el...

„Plecăm acasă, îi răspund fără întârziere. Deseară, dacă se poate.” Seara pe la 8 eram în gară, cu febra revoluției în noi. Dar când să ne luăm biletele, ne-am lovit frunțile de ghișeuri închise. Din ceasul acela nu mai circulau prin gara de est a Vienei decât trenuri militare. Soseau, valuri-valuri, soldați de pe frontul de sud. De teama unor tulburări, oricând cu puțință în asemenea împrejurări, autoritățile vieneze îndrumau pe acești soldați, fără popas, spre Ungaria. Mă uit lung la Roșea; el la mine: „Ei, acum e acum !”. O senzație de panică ne tăia genunchii în acel moment, căci ne vedeam, pentru cine știe cât timp, în imposibilitate de a ne întoarce în Transilvania. Un hamal, văzându-ne neajutorați cu povara geamantanelor alături, se apropie de noi și ne spune în șoaptă că în gară a fost tras un tren, gol încă, pentru soldați, gata de plecare spre Budapesta. Hamalul ne mai șoptea că

225

ne-ar putea conduce la tren, trecîndu'-rre prîr m&-gazii și pe-o ușă laterală. „Fără bilete ?” întrebăm noi. „Ce vă mai interesează biletele ? Să vă vedeți în* tren, pe urmă vă descurcați dumneavoastră !” Ne conformarăm binevoitoarelor sfaturi. Gara era înecată în lugubru întuneric. În reflexele roșii ale unor felinare ghicirăm pe una din linii trenul speranțelor.. Am urcat într-un vagon. Hamalul ne ordona s „Acum tăceți chitic, ascundeți-vă într-un colț ! De altfel în întuneric nu vă mai vede nimeni ! Peste cîteva minute soldații vor ocupa trenul !”. I-am dat bacșiș hamalului, mulțumindu-i. După vreo cîteva. minute trenul fu luat cu asalt de soldații sosiți îni clipa aceea de pe frontul de sud, echipați cu toate ale lor. Se auzeau strigăte în toate graiurile împărăției. Se auzeau mai ales chiote ungurești :• „Trăiască republica maghiară !”. Ecourile foamei de-libertate, cu accente de pustă, se multiplicau, trecînd" dintr-un vagon într-altul. Trenul se urni în cele din urmă, opintindu-se sub povara unui fragment de front prăbușit. În vagoane n-avea nimenea gîndl să facă lumină. Toată noaptea am călătorit sub scutul beznei, fără de a fi întrebați de bilete. Când se crăpă de ziuă, am recunoscut prin geamul aburit gara Komarom. Mai aveam deci două ore pînă la Budapesta. Invadați de luciditatea acută a dimineții', am remarcat că eram numai doi civili: eu și Roșeai.. Soldații se trezeau din greul sforăit al nopții și re-intrau cu încetul în rolul lor de protagoniști ai libertății. Impușcau pe ferestre, așa din joacă, spre ținte la împlinire, în văzduh

sau pe câmp. Prin stații ochiul surprindea, din goana trenului, magazii devastate. Sosirăm cu întârziere la Budapesta, dar ne urmărea norocul, căci dându-ne jos, aflarăm că alt tren, tocmai cel din fața noastră, urma să plece numaidecât spre Arad-Brașov. Izbutirăm să ne facem

226

locșor într-un vagon. Stăpînea și aci aceeași atmosferă, cu deosebirea că acum se mai auzeau și glasuri românești. Soldații transilvăneni se întorceau, pe alte linii, de pe același front de sud. De îndată ce trenul se puse în mișcare, începură și salvele pe ferestre. Toată ziua călătorirăm, cu opriri nesfârșite prin halte și pe câmp, de la Budapesta la Szolnok, pînă la Arad și mai departe... Pretutindeni, prin gări, magazii pustiite și vagoane deșertate. Buți golite și lăzi sparte zăceau risipite pe lîngă linia ferată. Uneori prin stații, răsturnați lîngă zid, oameni căzuți de cîte-un glonte rătăcit. În vagon ne sufocam în înghesuiala, ce nu voia să cedeze. Soldații fixați locului urinau pe ferestre, făcînd glume de domeniul balistice. Călătoria s-a prelungit toată noaptea. Dimineața am sosit la Vințul-deJos. Trebuia să cobor. Dar cum ? Era cu neputință să te miști. Am spart geamul, ce se întăritase în încheieturile sale, izbînd din răspuțeri cu geamantanul, și am ieșit pe fereastră, însoțit de chiotele soldaților. Era o zi senină, moale, de 1 noiembrie. O răcoare vegetală și un aer de ținuturi natale, mă adia în obraji.

De la Vinț am luat-o pe jos pînă la Sebeș. După o plimbare de-o oră și jumătate intram în urbea copilăriei mele, care stăruia paradoxal în liniștea ei de altădată. Pînă aici nu pătrunsese încă nici o veste despre convulsiunile fostei noastre „patrii”. De unde încheierea mea că am sosit prin părțile locului, cu cel dintîi tren de ostași revoluționari. În după-amiaza aceleiași zile jandarmii maghiari, afișînd un aer calm, își mai purtau penele de cocos pe străzile orașelului nostru. Numai sașii, stăpîni de veacuri ai cetății, își aveau desigur informațiile lor, căci arborau fețe pămîntii și consternate. Acasă găsii pe Lionel, tot în uniformă sa de locotenent austriac, ce

16 — Hronicul și cîntecul vîrslelor

227

mi se păru cu stelele de la guler, întîia oară, ilariant desuetă. Fusesse repartizat în ultimele luni să supravegheze activitatea unei fabrici de hîrtie din apropiere, luată sub control militar. Am adus la Sebeș noutățile menite să excite atitudinea și turbulența, și am trecut altora cuvîntul despre cele văzute și pățite. Cu aceasta urbea intra în respirația epocii. Intelectualii

erau călăuziți de cea mai sinceră dorință de a evita excesele. Nu mai puțin însă ne găseam cu toții în așteptarea impetuoșităților locale, ce nu mai puteau să întârzie. Și în noaptea aceea am tras un somn subliniat de-un suprem optimism, în dimineața următoare, Letiția, apriga noastră soră, care locuia în aceeași curte, intră să răscolească furnicile celulare din noi. Venea după ea alaiul bufnițelor treze ale nopții: păsările care n-au închis ochii și au văzut cele întâmplate pe la cântători. Toți jandarmii unguri, deghizați în popi valahi, în țărani cu ițari și în ciobani cu cojoace, au părăsit, prin îngustimea dintre două ceasuri foarte negre, orașul, iar un slujbaș de la primărie a fost împușcat de necunoscuți, după ce fusese lamentabil tîrît din așternut pînă în piață. Mărturie : singure bufnițele.

O delegație a Primăriei săsești din localitate s-a prezentat pe la amiază, la noi, oferind lui Lionel postul de primar al orașului. Fratele meu a tratat delegația cu toată deferența, dar a răspuns că în condițiile de față numai poporul ar avea dreptul de a-l însărcina cu conducerea primăriei, pe care desigur ar accepta-o bucuros pînă la așezarea vremii, dar nu mai mult, căci n-a aspirat niciodată la asemenea slujbe...

În după-amiază înfrigurată de 3 noiembrie populația românească din Sebeș-Alba, adunată în preajma bisericii de lîngă rîu, s-a pornit în marș masiv spre

228

centrul orașului, spre piața mare, avînd în frunte o seamă de soldați sosiți în cursul dimineții de pe front și pe cei cîțiva intelectuali localnici. În piață s-au rostit discursuri, arătîndu-se ca românii din Transilvania doresc alipirea la regatul României. Se încerca, pe de altă parte, pe cît cu putință și domolirea spiritelor, acum cînd „Dumnezeul Wilson” a luat în mîinile sale destinele popoarelor. Autoritățile săsești au predat cheile simbolice ale puterii, act echivalînd cu un început de eră. Fratele meu a luat în primire Primăria. Un consiliu orășenesc, alcătuit din intelectuali și țărani, s-a ales apoi, și s-a procedat numaidecît la unele măsuri pentru prevenirea de-zordinelor, ce se anunțau. Noua autoritate nu avea la îndemînă deocamdată nici cele mai elementare mijloace pentru menținerea bunei rînduiei. O amenințare grea se ridica îndeosebi din satele dimprejur, că vor veni cu lovire și năvală asupra orașului. Fratele meu a stat la Primărie toată noaptea. Cîțiva soldați, o seamă de băiețandri, au improvizat un fel de gardă de pază. Intelectuali, cu darul cuvîntului, au ieșit la periferie ca să înduplece la întoarcere spre satele lor,

pe țărani, care se apropiaseră cu armele tradiționale ale răzmeriței, cu securi și coase, aștept-tînd coborîrea nopții. Toți aceștia s-au înapoiat la vetre. Totuși s-a făcut că în acea noapte au fost devastate clădirile și gospodăria unui negustor sas, ce se găsea cam la marginea orașului. Negustorul sas, amintit acum norodului pentru atitudinea sa odioasă din timpul războiului, a simțit apropierea urgiei și fugi cu familia sa la Sibiu. Seara, după ce s-a întunecat de-a binelea, s-au prezentat la cîrciuma negustorului cîțiva soldați. Au cerut vin. Li s-a dat. Musafirii, aburiți, au cerut apoi cheile de la pivniță. Li s-au dat cheile. Coborînd în pivnițele fără fund,

16* 22»

au băut mai departe. În dezmățul beției, carabinele se descărcau aproape de la sine în buți. Vinul gîlgîia inundînd fundul nisipos al pivnițelor. Soldații se întindeau pe burtă în gîrlici, ca să bea vinul ca apa la pîrîu. Văzînd toate acestea, populația a prins patimă de jaf. Și s-au pomenit oamenii a veni cu carele, ca la zi de iarmaroc, și molipsindu-se unul de la altul fără împotrivire, au încărcat tot ce era de încărcat prin pivniți, au pustiit cîrciuma, au golit cele vreo zece încăperi de belșug ale negustorului. După ce din cele mișcătoare nu mai rămăsese nimic, s-au pomenit oamenii a scoate ferestrele, ușile, sobele și a desprinde podelele. A fost o forfotă uriașă, lucrare fără stăvili și muncă pustiitoare din ceasul serii și pînă-n straja dimineții la⁷ curțile negustorului. Și cît a ținut domnia beznei, oamenii de omenie s-au pomenit a jefui ca-ntr-un vis, pe care-n zori ți-e rușine să-l spui. Trecuse o noapte, noaptea de coșmar a cetății. Dimineața, mi-am făcut cale de cîțiva pași prin curțile negustorului, ca să văd. Totul era gol. Șuiera vîntul prin ferestre și uși fără rame. Am străbătut prin jalea încăperilor. Fusesse ridicată și scîndura din praguri. Doar zidul a rămas, zid și cărămidă. Și într-un colț o grămadă de cărți. Alt nimic. Etajerele au luat drumul tuturor și-al nimănui, dar neatînse și disprețuite, într-un ungher, cărțile. Am ieșit din curțile prăpădului, clătînînd din cap, și mă îndrumai spre centrul orașului. Într-un colț de stradă se hîrjoneau cîțiva soldați gureși și cam băuți. Purtau înfipte la șepci, la vedere, ca niște pene spectaculoase, fotografiile de-ale frumoasei domnișoare Mitzi, fiica negustorului sas. A negustorului atît de crunt încercat de vijelia unei nopți, în care a răbufnit fără nume o ură ținută sub pragul cugetului șapte sute de ani...

RDINEA a fost restabilită în curs de* câteva zile. Cel puțin în aparență. Era o ordine capricioasă, gata să se răstoarne în fiecare moment. Fratele meu, _____ primarul, era foarte obosit, și mai ales nespuse de plictisit de neajunsurile ce le întâlneau, la fiecare pas, și de la ceas la ceas. Orașul își acordase, sub forța împrejurărilor depline puteri și se oblăduia singur, fără de imixtiunile vreunei alte autorități superioare, care de altfel nici nu exista. Într-o zi Lionel mă întreabă cu un aer de autoironie : „Mi-ai putea spune în ce situație ne găsim ?”. „Cum nu ?” răspund eu, Sebeșul a fost un municipiu cu privilegii, acum e un stat independent, și anume : o republică anarhistă, iar tu nu ești primar, ci președinte!” Starea aceasta incertă a durat câteva săptămâni, ca să se curme aproape brusc după Adunarea Națională de la 1 decembrie 1918 de la Alba-Iulia.

Pentru marea, istorica adunare națională de la Alba-Iulia unde s-a hotărât alipirea Transilvaniei la patria-mamă n-a fost nevoie de o deosebită pregătire a opiniei publice. Pregătirea se făcuse vreme de sute de ani. În dimineața zilei de 1 decembrie, ca la un semnal, lumea românească a purces spre Alba-Iulia (spre Bălgrad), cum îi spuneam noi, cu vechiul nume, pe jos și cu căruțele. A renunțat la călătoria cu trenul, căci pînă la Alba-Iulia nu erau decît 16 km. Era o dimineață rece de iarnă. Respirația se întrupa în invizibile cristale. Pe o parte a șoselei se duceau spre Alba-Iulia, scîrțîind prin făgașele zăpezii, căruțele românești, buchete de chiote și bucurie, alcătuiind un singur tir, iar pe cealaltă parte se retrăgea în aceeași direcție,

231

armata germană, ce venea din România, tun după tun, ca niște pumni strînși ai tăcerii. Soldații germani, fumegînd liniștiți din pipe, se uitau mirați după căruțele noastre mai grăbite. Ei își luau răgaz. Nu s-a produs nici un incident. „Uite, îi spun lui Lionel, așa — prin ger și zăpadă, se retrăgea pe vremuri Napoleon din Rusia.”

La Alba-Iulia nu mi-am putut face loc în sala adunării. Lionel, care era în delegație, a intrat. Am renunțat c-o strîngere de inimă și mă consolam cu speranța că voi afla de la fratele meu cuvînt despre toate. Aveam în schimb avantajul de a putea colinda din loc în loc, toată ziua, pe cîmpul unde se aduna poporul. Era o roire de necrezut. Pe cîmp se înălțau ici-colo, tribunele de unde oratorii vorbeau nației. Pe vremea aceea nu erau microfoane, încît oratorii, cu glas prea mic pentru atîta lume, treceau, pentru multiplicarea ecoului, de la o tribună la alta. În ziua aceea am cunoscut ce înseamnă entuziasmul național, sincer, spontan, irezistibil,

organic, masiv. Era ceva ce te făcea să uiți totul, chiar și stîngăcia și totala lipsă de rutină a oratorilor de la tribună.

Seara, în timp ce ne întorceam, cu aceeași trăsură la Sebeș, atît eu cît și fratele meu, ne simțeam purtați de conștiința că „pusesem temeiurile unui alt Timp”, cu toate că n-am făcut decît să „participăm”, tăcuți și insignifianți, la un act ce se realiza prin puterea destinului. Faptul de la răscrucea zilei, cu tăria și atmosfera sa, ne comunica o conștiință istorică. Cînd am trecut prin Lancrăm, satul natal, drumul ne ducea pe lîngă cimitirul, unde, lîngă biserică, Tata își dormea somnul sub rădăcinile plopilor. Zgomotul roților pătrundea desigur pînă la el și-i cutremura oasele. „Ah, dacă ar ști Tata, ce s-a întîmplat”, zic eu fratelui meu,

232

întorcînd capul spre crucea din cimitir. Și cît a ținut drumul prin sat n-am mai scos un cuvînt, nici eu, nici Lionel. O emoție ne strînsese gîtul ca o mîină, care încetul cu încetul se înmuia, după ce voise aproape să ne sufoce. În sat era întuneric și liniște. Cînd dăm să ieșim din sat, numai ce auzim dintr-o curte, neașteptat, în noapte, un strigăt de copil : „Trăiască România dodoloață !” (acest „dodoloț” era în Lancrăm cuvîntul curent pentru „rotund”).

Sosirea în ținuturile noastre a trupelor regulate românești, de peste munți, a întîrziat mai mult decît puteam să bănuim în primele zile ale revoluției. Urmăream, în imaginație, etapele, și număram popasurile lor posibile — pînă la noi. Întîrzierea, inexplicabilă nerăbdării noastre, ne da senzația că România era la o depărtare intolerabilă. În cele din urmă, într-o seară de decembrie, trupele mult așteptate și-au făcut intrarea în sufletul cetății. Entuziasmul și bucuria populației s-au manifestat printr-o horă uriașă, ce-și spărgea cercul, încolă-cindu-se în spirală, după modelul nebuloaselor cerești, ce încearcă o nouă închegare și un nou echilibru.

Scurt timp după intrarea trupelor românești, moment destinat să încheie starea nesigură de tranziție, și să marcheze încadrarea efectivă a poporului în statul mărit al României, fratele meu, care se însărcinase doar să supravegheze cetatea în faza de incertitudine, a renunțat la Primărie, reluîndu-și activitatea de liber-profesionist. Eu însumi mă retrăgeam treptat, din apriga vîltoare ce amenința să mă țină locului. Nu aveam înclinarea de a mă pripi, dar prin freamătul celor aduse de timp îmi făcea semne un drum, drumul meu. Țineam gata de tipar cele două volumeșe *Poemele luminii* și

Pietre pentru templul meu (aforisme). Ezitam însă. Mă întrebam dacă n-ar fi bine să mai amîn publicarea. Față de atmosfera generală de entuziasm, ce înconjura ca o luminoasă aură împlinirea visului de unire națională, aveam modestia de a recunoaște că „poezia” și „cugetările” mele nu aduceau nimic, dar absolut nimic în legătură cu realitățile istorice palpabile, sau în legătură cu izbîn-zile concrete ale destinului nostru politic, la care luam parte totuși cu toată căldura și puritatea tinereții. Poeziile și cugetările mele ar fi putut deci să pară cu totul străine de aspirațiile inerente peisajului nostru spiritual. De aici șovăirea, să le dau sau nu tiparului. Îndoiala mea a durat pînă în clipa cînd, pe la începutul lui ianuarie 1919, o bătrînă și distinsă doamnă, care de zeci de ani trăia la Sebeș, doamna Roman, văduva ilustrului profesor universitar și academician de pe vremuri, îmi trimise, cu fata din casă, un ziar. Fata a bătut la ușă și a intrat, fîlfîind un surîs de bună-vestire în colțul gurii. Ținea în mîna un ziar, despăturat într-un fel că puteam să-i citesc titlul de la distanță : „Glasul Bucovinei”. Era un nou ziar, ce apărea de vreo cîteva zile la Cernăuți sub conducerea profesorului Sextil Pușcariu. Doamna Roman însoțea ziarul cu urări de bine : numărul în chestiune aducea pe în-tîia și a doua pagină un lung articol, în care Sextil Pușcariu prezenta publicului românesc *Poemele luminii* în chipul cel mai elogios cu putință. Se scria deci despre volum înainte ca volumul să fi apărut. Ceasul suna gîndului meu o dezlegare. După citirea articolului, mă simții ca o piatră prețioasă, ce ar voi să se elibereze din strîngerea unui inel de rînd. Articolul îmi săltase juvenila conștiință mai mult decît se cuvenea, și luai hotărîrea de a tipări volumașele de îndată ce voi fi descoperit undeva

hîrtia necesară. Trăiam încă într-un timp cu coada destrămată de război. Hîrtia ce se mai găsea, era grosolan preparată ca din scrob de clătite. Lioneh îmi făgădui, ce-i drept, suma de care aveam nevoie pentru procurarea coaielor, dar am fost îndrumat din partea unor binevoitori sfetnici să mai aștept puțin, căci viața, sub toate aspectele ei, se înfiripa numai pas cu pas.

Citeam într-o după-amiază, în una din camere, cînd aud pe Mama plîngînd afară, pe coridor, la intrare. Și mai aud răspicat și alt glas cunoscut parcă, dar pe care nu-l mai puteam localiza nicăieri. Ies, cu inima strînsă, să pricep ce s-a întîmplat. În fața mea : Liciniu, pe care nu-

I mai văzusem de vreo șapte ani. Nimerea de la București. Liciniu trecuse încă din 1912 în vechiul regat, unde și-a făcut stagiul de farmacist și apoi anii de facultate. În timpul războiului s-a înrolat în armata română și era dat „dezertor” în Ungaria. Sosea în acea clipă, obosit puțin, dar chipeș, în uniformă de ofițer român. Era un exemplar uman să ilustrezi cu el un tip antropologic. Desăvârșit mai ales prin profilul său roman. Bine închegat, de-o paloare însă ce ne da săgeata prin inimă. Era o revedere aproape nesperată, ce ne ridica inimile dintr-o lungă boală fără leac. El era fratele meu imediat mai mare. El mă snopea pe vremuri în cele mai cumplite bătăi, el mă iubea cel mai mult. „Uite-l, Mamă, îmi zicea el, l-am lăsat copil și—1 găsesc om celebru... Tu nici nu știi... Am o surpriză pentru tine.” Și-mi scoase din geamantan „Glasul Bucovinei” cu articolul. îl descoperise la București, unde colegii îl felicitau, crezând că el este Lucian : „Tata poartă vina acestei confuzii, căci el ne-a dat tuturor numele acestea cu inițialele convergente... Liviu, Lionel, Longin, Liciniu, Lucian etc...” Pe

235

urmă Liciniu ne povesti viața lui, împletită cu atâtea episoade, din tot lungul războiului... Iar noi trebuirăm să-i destăinuim în cele din urmă, rana noastră ascunsă și să-i spunem că Liviu, fratele nostru cel mai mare, a murit în 1916. „Moartea lui a fost pentru noi toți atât de dureroasă, că și amintirea o ocolește. A fost o lungă, misterioasă suferință, care l-a secat, sporindu-i pînă în clipa din urmă luciditatea...” Liciniu se făcu ca de ivoriu și sub osul feții sale apărură o pată pămîntie. Dar se reculese : „Ei, să nu fim triști. Vezi, Mama, că cei mai mulți dintre băieți îți trăiesc, și o să trăim încă mulți ani cu bine în țară nouă ! Cine ar fi crezut asta în 1912, cînd am trecut munții, ca să mă întorc de-abia astăzi ?”.

XLIV.

ICINIU avea, într-adevăr, și el nevoie de odihnă și destindere după pătimirile sale, și a stat acasă, cu noi, vreo două luni. îl aduceam cu încetișorul, zi cu ■■■■■3 zi' să-mi povestească din ale vieții bucureștene. Nu-l slăbeam, trebuia să-mi descrie totul, oameni, străzi, femei, stele, așezăminte. Și el, cu felul său ușor sentimental, răspundea pe-ndelete curiozității mele nestăpînitc. Apoi a plecat iarăși la București, să-și vadă de ultimele examene restante, și de-o slujbă provizorie, ce i se promisese la

Filantropie.

Plecarea lui era însă și pentru mine ca un semnal de exod.

Pe la mijlocul lunii martie, mi se oferea posibilitatea de a-mi tipări, relativ mulțumitor, dacă se-ține seama de condițiile postbelice și provinciale

23(5)

de-atunci, cele două volumașe. Poemele au intrat în lucrare la Orăștie, iar aforismele la Sibiu. Coaiele ieșeau din teascuri că nu pridideam cu corecturile. Pe la sfârșitul lunii cărțile se iveau în lumina vitrinelor.

Cîțiva colegi din împrejurimi, printre alții Andrei Oțetea, care porneau spre București să se înscrie la Universitate, au luat cu ei cîteva sute de exemplare din cărțile mele, pentru librăriile din capitală. Acesta era modul cel mai puțin riscant de a transporta mărfurile spiritului în haotica stare a noii patrii, ce se închea. Eu însumi m-ara îngrijit să trimit exemplarele de rigoare cîtorva personalități din generația mai veche : Iorga, Vla-huță, Duiliu Zamfirescu, Ibrăileanu etc... în privința tinerilor contemporani eram în completă ignoranță, sau dacă auzisem unele nume, ele erau pentru mine echivalente cu tot atîtea semne de întrebare. Nau trecut bine două săptămîni și Ni-colae Iorga publica în „Neamul Românesc”, ziar ce domina în acel timp opinia publică românească, un articol de fond, pe care-l reproduc întocmai :

RINDURI PENTRU UN TINĂR

Din Ardeal ni vin foarte frumoasele versuri ale d-lui Lucian Blaga.

D-sa crede că ni dă „Poemele luminii”. E în datina celei mai nouă școli să caute cuvinte mari și neobișnuite, dar, mai la urma urmei, cum nu fac bine cînd nu e putere, cînd puterea este, ele nu fac rău. Nu sînt poeme și nu lumina e ce stăpî-nește. Sînt bucăți de suflet, prinse sincer în fiecare clipă și redade cu o superioară muzi-

237

calitate în versuri care, frînte, cum sînt, se mlădie împreună cu mișcările sufletești înseși. Această formă elastică permite a se reda și cele mai delicate nuanțe ale cugetării și cele mai fine acte ale simțirii.

E și filozofie înăuntru, o melancolie, dar nu deprimantă, filozofie care leagă împreună, ca în cele mai bune produse ale poeziei din toate timpurile, toate aspectele din afară ale naturii și, înlăuntru, toate mișcările

prin care — și noi o parte din imensitate, din veșnicie și astfel părtăși la incomensurabilitatea și la nemurirea ei — îi răspundem.

E aici un tânăr care întinde brațe de energie către tainele lumii. Tainele nu se prind niciodată, căci avem un singur chip de a le prinde: să le trăim. Dar avântul ■ acestor brațe drept și nobil întinse trebuie prețuit și el ca și distincția de așa naturală grație, a formei.

Pierdem zilnic atâtea forțe. E o mare bucurie când vedem cum din fondul bine-cuvîntat al neamului răsar totuși altele pentru a le înlocui.

În rîndurile, rărîte îngrijitor, ale cîntăre-ților simțirii noastre de astăzi, fii binevenit, tinere Ardelean !

N. Iorga

(„Neamul Românesc”, 1 mai 1919)

Ziarele și revistele bucureștene începură a se ocupa de *Poemele luminii* și de *Pietre pentru templul meu*, ca „de-un dar pe care Ardealul îl face României în ziua mării uniri”.

238

XLV.

N PLINĂ, promițătoare năvalnică primăvară, primesc o scrisoare de la Cornelia, de la Viena. Nu se mișcase-! de acolo, rezistînd tuturor neajunsuri-_____mmm^^M l^{or} de dezorganizare din ultimele luni. Mă anunța că pleacă peste cîteva zile la Paris,, unde fratele ei, care se găsea de cîtva timp în calitate de membru al Delegației transilvane la Conferința de Pace, o invitase.

Înțelegerea, ce-o făcusem cu Cornelia, era de a se întoarce și ea în țară. Vestea, ce-mi trimitea, m-a tulburat profund. Căci invitația, venită de la fratele ei, o interpretam ca o diversiune ieșită din capul născocitor al unui „lumeț” (foarte simpatic de altfel), care încerca să-și compenseze sora cu o agreabilă ședere de cîteva luni la Paris, pentru o renunțare dureroasă, pe care-el, după propria sa credință, i-o impusese un an și jumătate mai înainte.

o adîncă mîhnire m-a cuprins, văzînd că soarta avea și pentru mine știutele, presimțitele, amarnicele mîini, una cu care da, a doua cu care lua. Mișcările mele sufletești nu-și mai tăiau pîrtie decît prin greu și apăsător prundiș. Chiar mișcările mele fizice, și de altminteri încete, deveniră și mai lente. Mi se părea că umblu în permanență printr-o materie adversă. Da, tocmai în acest timp de mare desprimăvărare, tumultuoasă și unică, ce avea desigur toate-șansele de a nu se mai repeta

niciodată, era cu putință și această ucigătoare însingurare, Și nu aveam în condițiile atunci de față nici măcar avantajul trist consolator de-a putea pune vina pe cineva. Așa era să fie ! Purtam acest „așa e dat să fie” împregnat, ca un peisaj cifrat, în palmă, în sânge, în mers,. în mască. Ușoara mea melancolie de totdeauna.. 239

acea stare-fundal, pentru care cele mai adesea nu găseam motive ponderabile, își descoperea acum legitimitatea în împrejurări precise, pe care le devoram cu tragică sete, cu amară satisfacție, cu uluită spaimă.

Cîțiva prieteni, care îmi bănuiau suferințele, mă chemau la București. Pe la mijlocul lunii mai am plecat la Sibiu cu intenția de a face apoi o vizită amicilor mei, în capitală. Era singura cale de-a mai ieși din izolare.

Sibiul nu mai avea pentru mine destul freamăt. Plecai la București. Sosii dimineața. Liciniu mă aștepta la gară. Locuința era undeva departe într-o mahala, pe-o uliță hăt la capătul bulevardului Filantropiei. Luarăm o trăsură. În splendida, proaspăta dimineață de mai ne pierdeam în atmosfera orașului, pe care destinul și istoria ce se făcea sub ochii noștri îmi îngăduia să-l socot inimă a țării, a țării noastre, a țării mele. Aveam în sfîrșit și eu o „capitală”. Auzeam întîia oară strigătele, prin care răbufneau numai silabe în paroxism, atît de noi pentru urechea mea, ale oltenilor, cu cobilițele aduse cu legănări de precizie pe cîte-un umăr gol. Mi se păreau oltenii un soi de ființe imerice :

jumătate oameni, jumătate cumpene de fîntîni. Auzeam țipetele vînzătorilor de ziare, care aveau aerul de a spune că totul e nou sub soare. Vedeam afișele multe la chioșcuri. Dughenele. Forfota. Tramvaiele cu cai. Trăsurile elegante cu muscali în robe de catifea. Vioiciunea gesturilor. Firescul mișcărilor. Era acest oraș, pentru toate simțurile mele, un amestec de știut și neștiut. Era în toate mai ales un colb solar, un ritm neprevăzut, și o trepidație ce-mi da impresia că oamenii au alt suc în vine, decît noi cei de peste munți. Evident, venisem undeva mai spre

240

Răsărit și puțin mai spre Miazăzi, dar tot la mine acasă, căci strigătele erau românești și femeile toate frumoase.

Ajungem la locuință. Cînd am cotit în ulița noastră, s-a produs o adevărată răscoală de cîini, ce țîșneau din găuri, prin toate curțile, după toate gardurile. Casele erau mărunțele. Într-una din cele mai mici era

chilioara noastră, la o bătrânică, ce vorbea românește cu un accent cam secuiesc.

Liciniu era slăbit. Avea enorm de lucru la Filantropia și mai prepara și examenele. M-am primenit după vînzoleala drumului. Călătoriile erau, pe vremea aceea, foarte lungi, și te lăsau cu un gust dezagreabil în toți porii, ca și cum n-ai mai fi fost ființa omenească, ci o corcitură de vietate și mineral, de animal și cărbune. Ne-am povestit noutățile. Fratele meu adunase pe măsută cîteva recenzii pe care eu încă nu le văzusem despre *Poemele luminii*. Le-am citit în grabă. Printre aprecierile îndeobște favorabile își făceau loc și unele rezerve, cu care trebuia să mă obișnuiesc. Fratele mă lămurea că rezervele vin îndeosebi de la institutul de „estetică integrală” al profesorului Mihail Dragomirescu. Plecăm iarăși în oraș. Liciniu îmi spune că masa o voi lua și eu cu el, la căminul studenților din Sf. Voievozi, cu toate că nu eram student înscris la București. Vorbise el cu directorul căminului, care s-a arătat foarte bucuros să poată răspunde cu această licență administrativă multelor licențe ale „tînarului ardelean”.

Trecurăm pe la spitalul Filantropia, unde fratele meu avea unele lucruri de aranjat, și unde mai ales trebuia să mă prezinte Nataliei, studentă farmacistă și ea, logodnica lui, cu care avea să se căsătorească peste cîteva luni. Pe urmă am luat masa la cămin.

241

Aici întîlnii mai mulți dintre foștii mei colegi de la Liceul Șaguna de la Brașov.

După dejunul prelungit din condescendență față de vechile prietenii, ieșii cu Liciniu pe Calea Victoriei, și alte vreo cîteva străzi. Mult timp nu avea să mă conducă, deoarece trebuia să se întoarcă la Filantropia, fiind de serviciu. Dar am colindat singur printre clădiri, curți și grădini, cum îmi venea ia îndemîină, și fără de nici o țintă precisă. Pe la ora 4 jumătate dam iarăși în Calea Victoriei, și mă apropiam de capătul de unde pornisem. Pe o clădire albă citesc : *Academia Română*. în curtea Academiei oareșicare mișcare. Intru. Lume multă adunată pe scări. Nu se mai putea pătrunde. Bănuiam, după aspect și după ceas, că trebuie să aibă loc vreo ședință festivă. Și-mi veni aminte că aș putea să în-tîlnesc pe profesorul Pușcariu de la Cernăuți, membru al Academiei, și el, care a jucat un rol atît de neprevăzut, pentru mine însumi, în „lansarea” mea, și pe care nu avusesem încă ocazia de a-l cunoaște personal. Strecurîndu-

mi subțirile prin înghesuiala de pe scări, am ajuns pînă în pragul incintei. De aci nu se mai putea înainta nici un pas. Aud un glas. Cineva rostea cu pondere solemnă un discurs. Ascult. La un moment dat aud limpede cuvintele... „iar astăzi ideile dumneavoastră literare încep să-și dea roadele... Chiar din Transilvania ne vin poeziile de nouă factură ale tînărului poet Lucian Blaga...” Sunetele mi se păreau cu totul neverosimile... Visam ?... Această coincidență... întîia zi la București... întîia oară la Academie... întreb pe un necunoscut de-alături, ce se petrece. „Profesorul Ovid Densusianu și-a ținut discursul de recepție acum îi răspunde profesorul Ion Bianu”... „Ah da, înțeleg”, zic eu... îmi apropiam într-adevăr momentul ce se

242

desfășura sub cupola academică, dar un lucru totuși nu-l prea înțelegeam : care era legătura dintre poeziile mele și ideile literare ale lui Ovid Densusianu I, După ședință am trimis un cuvînt, printr-un om de serviciu, domnului Pușcariu, care se găsea în incintă. Pușcariu se ridică, se-ndreptă spre mine, luminos : „Vino, mă îndeamnă dînsul, vino repede, să te prezint lui Iorga !”. Domnul Pușcariu m-a luat cu el. Apăream în fața **lui** Nicolae Iorga. Inima mi se făcuse mică de tot în fața ilustrului dascăl, pe care-l vedeam crescînd în justele sale dimensiuni asiro-babiloniene. Dascălul mă măsura : „Cîți ani ai ?”. „Douăzeci și patru”, răspund eu. „Ei, ei, după poezii și aforisme credeam că ai treizeci și cinci !” A urmat o avalanșă de întrebări. Din ce parte a Ardealului sînt ? Ce fac la București ? Cum stau cu studiile ? Nicolae Iorga îmi mai spunea să trec într-o zi pe la dînsul, la redacție, la „Neamul Românesc”, și ieși apoi, cu o servietă mare subsuoară. Eu am mai rămas cu domnul Pușcariu. În conversația, ce-o avurăm, Sextil Pușcariu mi-a strecurat o glumă prietenească în legătură cu afirmația, ce s-a făcut adineori, cu privire la pretinsele roade ale ideilor literare ale lui O. Densusianu : „Pînă adineauri nu știam nici eu că tată-meu e Ovid”, răspund eu, rîzînd. După alte cîteva senine cuvinte, spuse și de Sextil Pușcariu, spuse și de mine, ne-am despărțit, nu fără de a stabili o altă oră, pentru altă zi, cînd vom putea să stăm de vorbă mai liniștiți, și numai între noi. Pentru o întîie zi petrecută la București, impresiile erau suficient de vîrtoase. Am luat-o încet spre casă. Eram obosit. Obosit de călătoria la București și de emoțiile zilei. Acasă m-am trîntit pe pat și am adormit.

17 — Hronicul ți cîntecul vîrstelor

243

XLVI.

DOUA zi, pe la aceeași oră de după-amiază, trec iarăși pe la Academia Română. Nu pentru a mă întâlni cu cineva, ci pentru ca să aflu adresa _____ scriitorului Alexandru Vlahuță, căruia țineam foarte mult să-i fac o vizită. La Academie îmi căzu sub ochi doar o listă cu adresele nemuritorilor, printre care Vlahuță nu se găsea. Cineva îmi da o indicație incertă că, scriitorul stă în strada Vissarion. Nu știa numărul. Am purces în căutarea străzii, pe care după multe rătăcirii am descoperit-o. Cum nu știam numărul, luai casele pe rând, trecând și judecând numai după aspectul fațadelor: „Aici nu poate să stea Vlahuță. Nici aici. Nici aici”. Și astfel, făcui să se perinde casele în fața mea, pînă ajung la capătul străzii. Acolo dau într-un bulevard. Văd un gardian în punctul de intersecție, aștepta parcă să se găsească-n treabă. Mă apropii, și—întreb, dacă nu știe unde stă scriitorul Vlahuță. „Nu, domnule, de unde aș ști?... Sînteți din Ardeal?” „Din Ardeal, zic eu, mi s-a spus că Vlahuță stă în strada Vissarion, dar a pierdut omul numărul casei.” „Dincolo ați fost?” — mă întrebă gardianul. „Unde?” scutur eu capul, dezmeticindu-mă. „De partea cealaltă a bulevardului e tot strada Vissarion.” — „Așa?” fac eu mirat. Îi mulțumesc și traversez bulevardul. Cercetez cu luare-aminte iarăși toate clădirile pe dinafară, după înfățișare, și după afinitatea electivă, ce poate să existe, după cum se va dovedi numai-decît, între oameni și case. Nici una din porțile, îmbietoare de altfel, nu mă îndupleca să intru, nici măcar în curte, ca să întreb. Ajung lîngă o biseri-

244 "w

cută copleșită de coroane de salcîmi. Alături o casă mică, liniștită, cu vagi adieri de aer patriarhal. Stau puțin la gînduri: „Aici ar putea să fie...” Intru în curte. La întâia intrare, pe ușă :— un nume : Alexandru Vlahuță. Ezit un moment, căci prea fusese incredibilă această dibuire. Apoi sun. Mi-a deschis o doamnă mărunțică, firavă, cu aer de călugăriță între pereți de mînăstire: „Doriți?”. „Aș dori să văd pe domnul Vlahuță !” „Domnul Vlahuță e bolnav, nu poate primi... regret...”, îmi zice doamna. Eu adast puțin, fără cuvînt, întrebător. Doamna, cu blîndețe: „Dar cine...? Cum e numele dumneavoastră?”... Răspund: „Sînt un student din Ardeal... Lucian Blaga...” Un zîmbet zboară din ochii doamnei peste fața doamnei: „Așteptați, vă rog, un moment...” Și ființa ireală, cu mers de măicuță, se retrase, ca să se-ntoarcă după o clipă: „Poftim, domnule Blaga, intrați... Soțul meu e în pat...”

Prin ușa deschisă văzui pe bolnav. Suferindul, cu ochi mari sub stof de sprâncene, își mișca numai mâna, îmi făcea semn să intru... Vlahuță m-a poftit să iau loc pe-un scaun lângă dînsul... Mă întrebă, cînd am sosit la București. Și-mi spuse: „Am primit volumașul dumitale. Și ca să vezi ce mult mi-a plăcut, uite — îl țin sub pernă”. Și Vlahuță scoate volumașul de sub pernă: „Forma aceasta neobișnuită a versului, artificială la alții, dumitale îți vine bine, ca mînușa pe-o mînă...” Vlahuță vorbea calm, prin vinele lui curgea mai mult un moale murmur de înțelepciune decît sînge. Voia să afle vești despre atmosfera nouă din Ardeal, după suferințele din perioada războiului. „Cunoști pe tinerii scriitori de la București?” — mă întrebă el. „Nu cunosc încă pe nimeni.”

— „Atunci, știi ce? Vino mîine la dejun aici, am să mai

17* 245

invit vreo cîțiva tineri, să vă cunoașteți”, îmi spunea Vlahuță. Am mulțumit și am plecat, ca să nu-l obosesc cu vizita aceasta, ce amenința să se prelungească mai mult decît se cuvenea.

A doua zi la ora 1 am apărut din nou în casa lui Vlahuță. Era acolo mulțime de tineri, mai puțin sfioși decît mine. Cu unii dintre ei încheiam o prietenie temeinică pentru totdeauna*. Vlahuță nu s-a ridicat din pat, dar fusese dorința lui ca masa să fie întinsă în fața sa. Ochii lui de cărbune ne îmbrățișau cu luciri bolnave. Asculta mai mult. Junețea aducea veselie în această mînăstire. Tinerii se întreceau cu glumele. Numai cînd conversația șchiopăta, mai intervenea și amfitrionul, ca să lege firul, ca să dea plesne primăverii din preajmă. Nu l-am mai văzut pe urmă niciodată pe Vlahuță. În toamna aceluiași an el s-a stins.

XLVII.

N CURSUL săptămînilor, ce au urmat, amicitii noi se întemeiară. Am fost purtat prin viața bucureșteană echivalentă pentru mine, de-atunci pînă as-&■»«■■■ tăzi, cu mirosul florilor de tei. Sînt situații, care solidarizează impresiile în blocuri indivizibile, definitive. Cunoscuți circiurile de la Bă-neasa, cu duh de stof și de baltă, și cu țîțari, care îți trec nevăzute viori pe la urechi, scoțînd supremele sunete inaccesibile arcușurilor țigănești. Cunoscuți în cîteva ceasuri de noapte grădinile de vară, cu miresme arse, de piper, de grătar și de garoafe, cu mierle lunecînd prin tufe și pe sub mese, cu

* Intre alții, profesorul Tudor Vianu. (n. ed.)

femei dansînd despletite prin chioşcure, cu paroxismul cîntecului din zori. După-amiezile, ca un june, ce şi-a făcut un cap de pod în viaţa literară, frecven^ tam cafenelele şi terasele unde se-ntîlneau scriitorii. Inghiţeam cu nesaţ jărăgaiul tropicului bucu-reştean amestecat cu sloi de gheaţă. Jărăgai şi sloi era de altfel toata făptura mea. Căci, sub surdină, în adînc, eram stăpînit de-un singur gînd : de-a primi vreo veste de la Paris, sau prin imposibil, de a vedea odată, prin surpriză, pe Cornelia într-o trăsură pe Calea Victoriei. De cîte ori mi s-a în-tîmplat să întorc capul, tulburat de-o amăgire, după cîte-o trăsură cu roţi aproape neuzite, sau după o mătasă în mers.

Mă întrebam uneori ce voi începe la toamna. Voi continua studiile la Viena, unde puteam să-mi trec doctoratul în răstimp de-un an ? Sau voi pleca în Franţa, unde ar fi urmat să reiau totul de la început în vederea unui doctorat la capătul unui deceniu ? De acasă nu mai puteam spera ajutoare băneşti suficient de serioase pentru nici unul din aceste planuri. Va trebui prin urmare să fac tot posibilul să dobîndesc o bursă de la Bucureşti. Căutai să fiu primit o dată în audienţă, chiar la locuinţa sa particulară, de către şeful departamentului Instrucţiunii. Am expus ministrului situaţia şi doleanţele mele, şi am plecat din biroul său cu inima înălţată de-un soclu de certitudine că pînă a doua zi promisiunile vor lua forma palpabilă a unei rezoluţii. Am mai dat de vreo cîteva ori pe la Minister ca să pricep în cele din urmă că de la promisiune la rezoluţie e o distanţă de ani de lumină, şi că, pînă să obţii o semnătură, trebuie cheltuite energii măsurabile în cai-putere. Chestiunea unei burse, ca să pot pleca în străinătate, se discuta de altfel şi la Sibiu la „Con-

247 siliul dirigent" (un fel de guvern provizoriu şi de tranziţie al Transilvaniei). Dar şeful de atunci al „rezonului" instrucţiunii, Valeriu Branişte, se opunea deocamdată să mi se acorde bursa. Motivul ? „Tînărul Blaga, spunea şeful, e bolnav şi nu va trăi mai mult de un an-doi, încît orice cheltuială a statului cu el, e de prisos." Nu ştiu cine-i băgase în cap c-aş fi fost bolnav.

După vreo cîteva săptămîni de grave zădărnicii, îmi veni în gînd altă ieşire din impas. Cărţile mele se epuizaseră în foarte scurt timp. Cum ar fi, să încerc la vreo casă de editură o nouă ediţie ? Auzii că era pe cale de a se înfiinţa „Cartea Românească". Am bătut la uşă. Am stat de vorbă. După o oră contractul era semnat pentru amîndouă cărţile, şi eu îmi

primeam onorariul chiar atunci. Pentru contabilitatea modestă a unui student — o sumă respectabilă, în orice caz suficientă pentru a pleca toamna la Viena, chiar dacă ar fi fost să nu mai obțin nici de la București, nici de la Sibiu bursa solicitată. Odată, bătînd caldarîmurile unei laterale de-a Căii Victoriei, remarc că sînt în fața redacției ziarului „Neamul Românesc”. Cum nu aveam altceva de lucru, intru, ca să dau urmare invitației ce-mi făcuse Nicolae Iorga, de a trece pe la dînsul. Ilustrul profesor scria la o masă, copleșit de manuscrise și cărți. Mi-a întins un deget. Făcea corecturi în șpalturi. Vorbea însă tot timpul cu mine, încît mă miram de repeziciunea cu care putea totuși să facă îndreptările. Concomitent se întreținea și cu culegătorii tipografi, care așteptau cîteva rînduri pentru completarea unor goluri la ziar. Nicolae Iorga da ordine, corecta, se tînguia că i s-a îmbolnăvit unul din copii, scria, glumea, îmi vorbea. Mă simțeam în fața unei uzine, ce-și declanșa subdiviziunile autonome. Profesorul

248

mi-a pus apoi sub ochi niște vechi hrisoave și urice, cu foarte interesante peceti, ca să le apreciez. Dar, cum nu-mi recunoșteam vreo competență, le-arn[^] privit probabil mai mult dintr-un fel de complezență, ceea ce nu a scăpat lui Nicolae Iorga, care-mi zise : „Dar pe dumneata nu te interesează lucrurile astea. Dumneata ești un metafizician !”. într-un tîrziu, curmîndu-și pentru un moment disparatele activități, de care era cuprins, Iorga îmi dădu sfatul să mă înscriu la facultate la București: „Ai urma la Rădulescu-Motru. Nu e mare lucru de capul lui, dar ai obține o licență în țară”. îi răspund cu un surîs sfios că urmăresc alte planuri.

La despărțire Dascălul ținu să mă îndemne să citesc mult, ca să nu mă epuizez înainte de vreme, ca atîția poeți români. Mă întreb și astăzi, după atîta timp, de unde și cum a putut culege impresia că n-aș citi !

Numai puține zile mai aveam să rămîn pe urmă la București. Cunoscuții apucau care-ncotro, spre surghiunuri de verdeață și de răcoare. într-o seară îmi luai și eu geamantanul și fără de-a mai spune cuiva ceva, pornesc spre Ardeal la Sebeș-Alba, unde Mama și Lionel așteptau de săptămîni vești de la mine, ce nu mai soseau. întîlnirea cu Mama și cu Lionel ar fi trebuit să se rostească într-o explozie de veselie, deoarece însă acasă nu găsii nici o scrisoare pentru mine de la Paris — totul lua o întorsătură domoală, iar saptămînilor de apogeu ale tinereții petrecute în Capitală îmi reapăreau în amintire ușor lovite de caducitate. Numai gîndul

că poșta nu circula încă între apus și răsărit, izbutea să mă consoleze întrucîtva. **249 XLVIII.**

NBHPBB I A SEBEȘ-ALBA îmi revărsam ritmul traiu ■ H I lui cotidian în monotonia fermă, ire-

■ 91 mediabilă, a orășelului. Vara provin-■■■■ cială, cu uscăciunile ci în contrast atît ■■■■■■■■1 de dezolant, cu turmentarea de foc și de gheață de la București, era așa de priincioasă subtonului, secetos-tînjitor de atunci al ființei mele. îmi promiteam singur, prin zilele ce treceau, să încep ceva, să mișc ceva, dar nimic precis nu se încheaga în cugetul meu. Numai o mută exasperare umbla, umbla să-și găsească vreun temei prin golurile mele. Pe urmă, fără de vreo pricină lămurită, printr-o simplă reacțiune a firii, apăreau în mine momente cînd credeam că mă redobîndesc. Dar un duh straniu intervenea iarăși căznindu-mă. încercam să mă înduplec singur, că va trebui să mă despart de atîtea, ce au fost în mine — una cu mine. Acestor suferinți intime, despre care nu vorbeam niciodată nimănui, li se adăuga frămîntarea spirituală. Autocritica simțitor întetită tocmai în acele zile, îmi spunea că va trebui să mă despart chiar și de poezia mea de pînă atunci. Aspiram parcă la alte moduri, vag întrevăzute, ale expresiei, și spre o adîncire a albiei poetice. Evitam prin urmare să dau grai stărilor nude, de care eram invadat și pe care nu mă mai simțeam capabil să le ridic pînă la sublima lor lamură. în fața freneziilor de-o clipă, gata să mă consume, sau a violentelor sfîșieri lăuntrice — lirismul direct putea să ducă la un exhibiționism, ce mi-ar fi inspirat oroare a doua zi. Să evadez într-un gen mai obiectiv ? într-o zi am închipuit mitul lui Zamolxe. Subiectul era susceptibil de o realizare în forma unui poem dramatic. Nu mă găseam însă cîtuși de puțin în

250

dispoziția sufletească de a proceda la întruchiparea artistică. Mă amînam deci. Dam mitului un răgaz de sedimentare. în luna august izbucnea conflictul ungaro-român. Trupele noastre au intrat în Budapesta. Da, mi-aduc aminte, era tocmai în acele zile de iureș, cînd, sosind odată acasă după o plimbare prin dumbravă, Mama mă primește în prag și-mi spune, spre a mă însenina : „Ți-a sosit o scrisoare de la Paris". Sîngele mi-a fugit din față, se refugia în cetatea cea mai dinăuntru. Sfîșii plicul. De mult n-am mai văzut aceste slove mlădioase și sigure în același timp, susținute interior de-o răspicată tendință spre simplificare îndrăzneată și spre îmbinarea cea mai neașteptată a elementelor — aceste slove

feminine încă, dar depășind orice stîngăcie, străine totodată de orice abilitate pur exterioară, aceste slove deschise, ce nu mințeau, aceste slove ce nu aveau în ele nimic căutat, dar nici calapodul impersonal al scrisului propriu femeilor intelectuale, așa de repede gata de-a se închina unei mode curente. Cornelia, folosindu-se de gentileța unui curier, ce mîneca din Franța spre Țară, îmi scria o lungă scrisoare. O scrisoare — informativă, o amplă scrisoare informativă — ce nu voia în nici un fel să aducă un deznodămînt tensiunii în care mă găseam. Recitesc scrisoarea de vreo cîteva ori, purtat de grija de-a citi și printre rînduri. Dar printre rînduri nu era decît golul din „Țara Nimănu”. O licărire de nădejde îmi venea tot numai din șirurile slovelor. Cornelia îmi comunica, într-un ton, informativ iarăși — și acest ton nu putea să-mi scape — că pe la începutul lunii septembrie se va întoarce la Viena, unde-și va continua studiile și tinde... speră să mă revadă și pe mine. Nu aveam nici un motiv îndreptățit de bucurie, dar și bucuria are uneori darul de a se declara singură, prin propria ei putere. Mă bucuram, de-o bucurie aleasă numai din penumbre. O să revăd pe Cornelia peste trei săptămîni ! Chiar dacă. în acest lung timp, de cînd nu mai știam nimic unul de celălalt, sufletul ei s-ar fi schimbat, îmi rămînea totuși ceva, îmi rămînea revederea. Voi pleca deci la Sibiu să întreprind demersurile necesare obținerii unui pașaport pentru străinătate. Eram luat de-un febril „du-te-vino”, căci erau atîtea forme de îndeplinit. Trebuia să dovedesc mai ales, cu acte în regulă, că m-am născut și că n-am murit. Aceasta în ciuda sentimentului meu intim, care-mi spunea că m-am născut și am murit de nenumărate ori pînă acum, chiar și numai în răstimpul ultimelor luni.

XLIX.

E LA începutul lui septembrie plecam spre Viena. Era o călătorie grea și complicată. Cu multe ocoluri, prin ținuturile dintre Tisa și Dunăre, pe unde [^]HMMBi niciodată nu umblasem, abătîndu-ne neconținut de la itinerariul prevăzut, am ajuns într-o noapte pe la ora unu la Budapesta, într-o gara oarecare. Spre a-mi putea continua drumul la Viena, trebuia să trec la gara de est. Dar în fața gării nici o trăsură, nici un taximetru. S-a nimerit să pot urca într-un camion cu zarzavaturi, care-n drumul său atinge și gara, spre care mă străduiam. Alte posibilități de circulație nu existau. Am străbătut în plină noapte, stră-zi și bulevarde. Pe alocuri vedeam trecînd — în cîte două șiruri, de-a latul străzii, cîte zece soldați — patrulele românești. Era o grămadă de morcovi, și priveam la acest spectacol nocturn,

cu un simțămînt în care se amesteca, în forme confuze, multă istorie, un pic de astronomie și multă uluire. Vedeam sus pe cer Ursa Mare, iar jos soldați români patrulînd. Unde eram ? La Budapesta —* și-n univers. în gara de est am așteptat pînă la 6 dimineața cînd trenul pleca la Viena. La Komarom, un steag fîlția deasupra peronului — era românesc. Cei cîtiva soldați, ce făceau de pază, erau soldați români. La Győr — soldați români în gara. în ultima stație maghiară, de la frontiera ungaro-austriacă — un ofițer și cîtiva soldați români.

La Viena am descins la un hotel nu departe de Universitate. Era o după-amiază caldă de septembrie. Mă odihnesc oleacă. Pe seară o iau încetișor spre fosta locuință a Corneliei. Străduțele cu aerul lor îmi erau cît de știute ! Cît de știut fiect colț de casă ! Iată ajung. Urc treptele. Sînt în prag. Sun. N-ar fi exclus să-mi deschidă chiar ea. Inima îmi bate cu putere. Aud pași în antreu. Ușa se deschide. E fosta gazdă a Corneliei. Mă recunoaște. întreb de domnișoara Cornelia B. „Ah, nu mai știu nimic de cînd a plecat acum 6 luni la Paris !” răspunde ea. „N-ați primit nici o încunoștiințare că are să sosească la Viena ?” o întreb. „Nu.”

Cobor încet treptele. Mă îndemn cu nădejdea că la Universitate s-ar putea să găsesc vreo scrisoare. Trec pe la Universitate. E încă deschisă. Mă uit la tabla scrisorilor, la litera B. Nimic. Mă uit și la litera L. Nimic.

Deceționat și tulburat de un presentiment acut de însingurare și părăsire mă întorc la hotel. Nu mai doream decît să adorm, căci sosirea aceasta halucinantă la Viena nu era de bun augur.

N-am dormit toată noaptea. Cu toate că eram după alte două nopți nedormite. Dar cîte alte nopți

nu se vor mai perinda pe lîngă urechea și gîndul meu treaz, cu semnale tîrzii de trenuri, care nu vor aduce pe nimeni în oraș ?

Am venit la Viena. Ce căutam aici ? Ce căutam mai ales în aceste zile de început de septembrie ? Nici unul dintre studenții care vin din atîtea alte părți, nu e încă aici, căci înscrierile încep de-abia la 8 octombrie. Eu am sosit. M-am ivit în acest oraș, fiindcă într-o scrisoare, ce-o primii acum patru săptămîni, căzuse un cuvînt despre un început de septembrie. N-aveam de făcut nimic aici. Cel mult să aștept. Să aștept numărînd minutele, orele, nopțile, săptămînile. Și-n lungul săptămînilor, să trec în fiecare zi pe la Universitate, de două ori. Dar

niciodată să nu găsesc aci o veste pentru mine, de nicăieri. Și numai acel cuvânt despre un început de septembrie să mă ardă tot mai sfredelitor sub frunte, cuvântul fără urmări !

Să încep totuși ceva. Să lucrez la Universitate. Dar Universitatea nu mi face bine. îmi fac rău îndeosebi Colonadele interioare, și figura albă de marmură a Almei Mater, prin preajma căreia trecutul dobândește o acuitate mai puternică decât amintirea. Și totuși acestea sînt locurile pe care le caut întradins. într-o zi, după două săptămîni de așteptare, voi intra în Biblioteca Universitară, voi ocupa locul, unde am stat, cînd — înainte cu trei ani — am văzut întîia oară pe Cornelia intrînd în Bibliotecă. O vedeam așteptînd, în șir, să se libereze un loc, la vreuna din mesele de lectură. Peste cîteva clipe linia vieții va începe să ardă. Cît de liniștită aștepta în fața mea acea făptură ușor neterestră ! Și cît de vie e acum imaginea ei de creolă fină, de-o nobilă paloare ! Se înscria la Medicină, dar n-avea nimic din aerul unei studente. Venea aci să citească un roman de Dostoievski, sau ca să se-mplinească ceea ce 254 fusese scris. Aerul acestei săli de lectură e același ca și atunci. Și va fi la fel și peste o sută de ani. Vizitatorii își ocupă locurile ca și atunci. Oamenii de serviciu sînt aceiași și umblă la fel de încet ca să nu tulbure gîndul nimănui. Cornelia însă nu-i aici. Dar trebuie să intre, în fiecă clipă. E cu neputință să nu intre. Aud ușa, de la intrare cu același sunet de în-vîrtire a unei aripi țintuită în resorturi. Ridic capul. Nu e ea. Nu mai suport această sală, cu toate ale ei în jurul unui miez absent. Și ies buimăcit pe Ring. Mai trece o săptămînă. De cîteva zile se putea telegrafia la Paris. Dau cîteva telegrame la oficiul poștal pe care Cornelia mi l-a indicat în scrisoarea ei. Aștept o săptămînă. Nici un răspuns de la Paris. Recitesc uneori scrisoarea : da, e limpede... „pe la începutul lunii septembrie mă întorc la Viena, unde nădăjduiesc să te văd...” începutul lui septembrie era departe în urmă. încerc să-mi lămuresc întîrzierea închipuind explicațiile cele mai fantastice. Una singură are ecou în mine. Cornelia nu mai vine la Viena ! Dacă aș întîlni cel puțin pe cineva, vreun cunoscut, ca să schimbăm un cuvânt! Dar nu, în fapt nu doresc să întîlnesc pe nimeni.

Fiori de octombrie, și ploaie subțire, deasă ca pînza. Universitatea se populează. Frunzele prin parcuri îngălbenesc. Se încheia un anotimp sau o epocă ? în ziua de 7 octombrie trec, ca-n fiecare zi pe la Universitate. îmi văd numele pe tabla scrișorilor. E fără îndoială o scrisoare de acasă. Mama bănuiește desigur măcinișul de substanță prin care trec, și-mi scrie,

probabil — să mă întorc acasă. Inima-mi zvic-nește, că mă dor coardele vocale, pe care aproape le-am scos din exercițiu, în cele cinci-șase săptămîni, de cînd am sosit la Viena. Portarul îmi întinde o carte-poștală, cu cîteva rînduri de la — Cornelia»

255

„Am sosit. Ne întîlnim mîine la 10 în Bibliotecă". A sosit! E la Viena ! Dar nu-mi indica nici o adresă. A doua zi la ora 10 mă duc la Bibliotecă. Caut. Cornelia n-a sosit încă. Cobor sub colonade. Pe-aici trebuie să treacă neapărat, cînd va veni, căci nu este altă intrare. Mă opresc. Mă uit fără interes la un bust de marmură. Pornesc iar ; văd la capătul celălalt destul de depărtat, o domnișoară. După mișcări, trebuie să fie Cornelia. Se apropie. Mă recunoaște de la distanță. Grăbim pașii, și eu și ea. Arborez anevoie un surîs. Dar ea e veselă. Mă sărută :

— Ce-i cu tine ? Arăți foarte rău... Haide, li-niștește-te ! Știi că — în curînd ne vom căsători ? — Cine — cum ? întreb eu.

— Noi doi.

Și Cornelia începe a-mi spune că, unul din motivele pentru care s-a dus la Paris, a fost de-a îndupleca încetul cu încetul pe fratele ei, adică familia, să-și dea consimțămîntul la această căsătorie.

— N-am izbutit. De cîte ori aduceam vorba pe departe despre această chestiune, el mă îndruma să-mi văd de studii... de examenul de fiziologie și istolo-gie... *plus de pbysiologie, moins de blagues*... Sînt chiar cuvintele lui... Dar noi ne vom căsători, de îndată ce ne întoarcem în țară, sau cînd vrei tu. — Cum se face că ai întîrziat așa de mult ? Mi-ai scris că pe la începutul lui septembrie ești la Viena !... întreb.

— Nu te supăra, răspunde Cornelia, pricina în-tîrzierii e foarte meschină, dacă vrei, dar — ce era să fac ? Croitoreasa nu-mi mai termina rochiile comandate... Mă tot purta cu vorba de la o zi la alta... Nu te supăra... De altfel eu eram sigură că n-ai să vii la Viena, decît cînd vor începe, astăzi. De cînd ești la Viena ? 256

— De la începutul lui septembrie !... Telegramele mele le-ai primit ?

— Mi-ai telegrafiat ? face Cornelia mirată La ■ Oiciu im s-a spus tot timpul că nu s-au reluat le- • gaturile poștale. în ultimele două săptămîni n-am mai trecut pe acolo... Haide, liniștește-te acum. *Nu-nțelegi f Am sosit! Nu te bucuri ? Sînt aici.*

Mutha Mir cea

WtOlfCI f MtfITâTtl •£ LITERE

£1

Q>OQ>

Redactor responsabil : DOMNICA STOICESCU Tehnoredactor I
CONSTANȚA VULCANESCU

*Dat la cules 19.C6.196S. Bun de tipar 13.09.1)65. Apărut 1965.
Comanda nr. 7246. Tiraj 30180. Brofatc 2)100 + legate 5080. Hirtie
velină de 63 g'm". Format 640X915116. Coli editoriale 11,9. Coli de tipar
16. A. nr. 7505. C.Z. pentru bibliotecile mici 8 — R.*

Tiparul executat sub comanda nr. 50505 la Combinatul Poligrafic
„Casa Scînteii”, Piața Seimen nr. 1, București, Republica Socialistă
România